

**T.C.
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

OSMANLI MİNYATÜRLERİNDE DERVİŞLER ve KIYAFETLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

NUREFŞAN KORKMAZ

Sanat Tarihi Anabilim Dalı

Türk-İslam Sanatları Programı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. F. Banu MAHİR

MART 2019

**T.C.
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

OSMANLI MİNYATÜRLERİNDE DERVİŞLER ve KIYAFETLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

NUREFŞAN KORKMAZ

Sanat Tarihi Anabilim Dalı

Türk-İslam Sanatları Programı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. F. Banu MAHİR

MART 2019

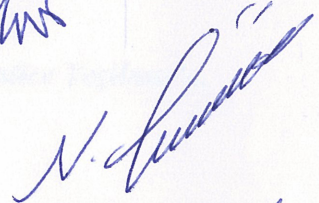
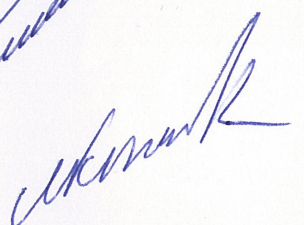

Nurefşan KORKMAZ tarafından hazırlanan Osmanlı Minyatürlerinde Dervişler ve Kıyafetleri adlı bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

F. Banu MAHİR

Tez Danışmanı

Bu çalışma, jürimiz tarafından Sanat Tarihi Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman : Prof. Dr. Benü Mahir
Üye : Doç. Dr. Nalen Türkmen
Üye : Dr. Öğr. Üyesi A. Nihat Kundak
Üye :
Üye :

Bu tez, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak yazılmıştır.

YAYIN

Annem Hatice Yeşilnur'a,

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında;

- Tez içindeki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel etik kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Başkalarının eserlerinden yararlanması durumunda ilgili eserlere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu,
- Atıfta bulunduğum eserlerin tümünü kaynak olarak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Ücret karşılığı başka kişilere yazdırmadığımı (dikte etme dışında), uygulamalarımı yaptırmadığımı,
- Bu tezin herhangi bir bölümünü bu üniversite veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı

beyan ederim.

Nurefşan KORKMAZ

OSMANLI MİNYATÜRLERİNDE DERVİŞLER ve KIYAFETLERİ

ÖZET

Bu çalışmada, Osmanlı minyatüründe XVI.yüzyıl ile XVIII.yüzyıl arasında yapılmış olan derviş tasvirlerinin, kıyafetleri ve aksesuarları ile beraber değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Minyatürler ışığında tespit edilen derviş kıyafetleri ile günümüze ulaşan kıyafetler karşılaştırılmıştır.

Konu bakımından çeşitlilik gösteren, şenlik, savaş, dini içerikli ve kıyafet albümü niteliği taşıyan yazma eser ve murakkalardaki minyatürlerde yer alan dervişlerin sadece tek bir figür olarak değil, büyük bir topluluğun temsilcisi olarak da tasvir edildikleri düşünülmektedir. Her derviş bağlı olduğu tarikata uygun giyinip, hareket etmektedir. Bu bağlamda hem tarikatların giyimi incelenmiş, hem de dönemin sanat anlayışına uygun olarak farklı zamanlarda yapılmış olan derviş tasvirleri gerçekçilik açısından değerlendirilmiştir.

Klasik Osmanlı minyatür üslubundan başlayıp, eyalet üslubunu temsil eden yerel sanatçıların, saray dışında çalışan çarşı ressamlarının ve batılılaşma dönemi nakkaşlarının eserlerine bakıldığı vakit, Osmanlı minyatüründe değişen zamana ve zevke rağmen derviş konulu tasvirlerin sevilerek yapıldığı belirlenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Minyatürü, Derviş, Tarikat, Derviş Kıyafeti, Murakka, Tasvir.

THE DERWISHES AND THEIR DRESSES IN OTTOMAN MINIATURE PAINTINGS

ABSTRACT

In this study it is aimed to evaluate the derwish portraits which were painted between XVIth and XVIIIth centuries, their dresses and accessories in Ottoman miniature painting. The derwish dresses that were detected with the aspect of miniatures, are compared with the clothes extant till now.

The derwishes, who were in the miniatures located in muraqqas, costume albums and the manuscripts that varies in the aspect of topic such as festival, war and religion, are not portrayed as only one figure but portrayed as being the representer of a big community that they belonged. Each derwish be have sand wears appropriately to his cult that he is dedicated follower. In this context, the dresses of the cults/sufi orders are examined and the derwish portraits which were drawn different periods in compliance with the sense of art of that period are evaluated in the aspect of factualism.

It can be seen that the derwish portraits was love dandused in every period chronologically in Ottoman miniature painting even though the changing periods and taste if theart works of the domestic painters who painted classic Ottoman miniature painting style, the domestic artists representing the province style, the street painters working out of the palace and the muralists of the westernization period are examined.

Key Words: Ottoman Miniatures, Derwish, Cult/Sufi Order, Derwish Dress, Muraqqa, Portrait.

ÖNSÖZ

“Osmanlı Minyatürlerinde Dervişler ve Kıyafetleri” konulu tezde, şimdiye kadar az sayıda çalışılmış, esasen ilahiyat alanının konusu olan dervişler ve kıyafetleri tanıtılmaya çalışılmıştır. Sûrnâme, gazavatnâme, şehinşehnâme, dini konulu yazmalar, tek figür çalışmaları ve kıyafet albümlerinde yer alan minyatürlerdeki derviş figürlerinin kıyafetlerinin yanı sıra toplumdaki statüleri ve kendi aralarındaki ilişkileri de tezin konusunu oluşturmaktadır.

Bu derece geniş bir konuda çalışmak elbette kolay olmamıştır. İlahiyatın ilgi alanına giren tasavvuf ve tarikatlar ile bir sanat dalı olan minyatürü bir araya getirmenin zorluğuna rağmen keyifli bir çalışma olduğu kanaatindeyiz. Çalışmamız bu konuda yapılmış ne ilk ne de son girişimdir. Ancak gerek yurt içi gerekse yurt dışındaki kaynakların taranması ve bulguların bir araya getirilip değerlendirilmesi açısından atılmış önemli bir adımdır.

Çalışmada emek ve özveri ile her soruma sabırla cevap veren ve bir an olsun ilgisini üzerimden eksik etmeyen, çok değerli ve sevgili hocam Sayın Prof. Dr. F. Banu Mahir’e sonsuz teşekkürü bir borç bilirim. Sadece bu süreçte değil hayatımın her anında beni destekleyen ve dualarıyla yanımda olan canım Annem Hatice Yeşilnur’a, en kıymetli varlıklarım canım Babam Cüneyt Yeşilnur ve sevgili kardeşlerime, çalışmanın yarısında hayatıma giren ve başarabileceğime inanan sevgili eşim Yasir Korkmaz’a ve değerli ailesine bana gösterdikleri sabır ve destekleri için tekrar teşekkür ederim.

Nurefşan KORKMAZ

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖZET	IV
ABSTRACT	V
ÖNSÖZ	VI
İÇİNDEKİLER	VII
RESİM LİSTESİ	IX
KISALTMALAR	XXII
1. GİRİŞ	1
1.1. Çalışmanın Konusu, Amacı ve Kapsamı	1
1.2. Çalışmada İzlenen Yöntem	2
1.3. Çalışmayı Destekleyen Kaynaklar	3
2. OSMANLI TOPLUMUNDA DERVİŞLER ve KIYAFETLERİ	6
2.1. Bayramiyye Tarikatı ve Derviş Kıyafetleri	12
2.2. Bektâşîyye Tarikatı ve Derviş Kıyafetleri	19
2.3. Halvetiyye Tarikatı ve Derviş Kıyafetleri	30
2.4. Kâdiriyye Tarikatı ve Derviş Kıyafetleri	36
2.5. Mevleviyye Tarikatı ve Derviş Kıyafetleri	43
2.6. Nakşibendiyye Tarikatı ve Derviş Kıyafetleri	61
2.7. Rifâiyye (Rufâiyye) Tarikatı ve Derviş Kıyafetleri	66
2.8. Sa'diyye Tarikatı ve Kıyafetleri	71
2.9. Şazeliyye Tarikatı ve Kıyafetleri	74
2.10. Gezici (Seyyah) Dervişler– Heterodoks Gruplar	76
2.10.1. Kalenderî Dervişleri ve Kıyafetleri	77
2.10.2. Câmî Dervişleri ve Kıyafetleri	85
2.10.3. Rum Abdalları ve Kıyafetleri	87
3. DERVİŞLERİ BETİMLEYEN SEÇİLMİŞ OSMANLI MİNYATÜRLERİNİN KATALOĞU	91
4. DEĞERLENDİRME	182
4.1. Derviş Tasvirlerinin Osmanlı Minyatür Sanatındaki Dağılımı	183
5. SONUÇ	186

6. KAYNAKÇA	190
7. SÖZLÜK.....	217
8. ÖZGEÇMİŞ.....	227

RESİM LİSTESİ

Sayfa

- Resim 1.** Altı Dilimli Bayramî Tacı (Kaynak: Yahyâ Âgâh b. Sâlih el-İstanbulî, 2005. Tarikat Kıyafetlerinde Sembolizm, (**Memu'âtü'z-Zarâ'if Sandukatu'l-Ma-ârif**), Çev. Ülker Aytekin, Ocak Yayıncılık, s. 325)..... 16
- Resim 2.** Tepesinde Üst Üste Binmiş Üç Adet Gül Bulunan, Yeşil Cüneydî Destarlı, Bayramî Tarikatının Himmetî Koluna Mensup Taç, 20.yüzyıl, İstanbul Divan Edebiyatı Müzesi (GMM), 470 (Fotoğraf: Nurefşan Korkmaz-2016)..... 17
- Resim 3.** On üç terkli, siyah destarlı Celvetî tacı, 20.yüzyıl, İstanbul Divan Edebiyatı Müzesi (GMM), 452 (Fotoğraf: Nurefşan Korkmaz-2016)..... 17
- Resim 4.** Fahr-i Bektaşîyye (Kaynak: Yahyâ Âgâh b. Sâlih el-İstanbulî, **a.g.e.**,s. 329) 24
- Resim 5.** Haydarî (Kaynak: Yahyâ Âgâh b. Sâlih el-İstanbulî, **a.g.e.**, s. 335) 25
- Resim 6.** Bektâşî teslim taşları,19.yüzyıl, İstanbul Divan Edebiyatı Müzesi (GMM), 438, 439/1, 439/2, 439/3, 695, 697 (Fotoğraf: Nurefşan Korkmaz-2016) 26
- Resim 7.** Yukarıdan aşağıya Tâc-1 Sünbülüyye, Tâc-1 Şemsiyye, Tâc-1 Şabâniye-i Halvetiyye (Kaynak: Yahyâ Âgâh b. Sâlih el-İstanbulî, **a.g.e.**, s. 332) 33

Resim 8. Tâc-ı Cerrâhiyye (Kaynak: Yahyâ Âgâh b. Sâlih el-İstanbulî, a.g.e. , s. 333)	34
Resim 9. Tâc-ı Sinâniyye (Kaynak: Yahyâ Âgâh b. Sâlih el-İstanbulî, a.g.e. , s. 333)	35
Resim 10. Sağdan sola, Sikke-i Elifî Kâdirî ve Seyfi Kâdirîyye (Kaynak: Yahyâ Âgâh b. Sâlih el-İstanbulî, a.g.e. , s. 331-332).....	38
Resim 11. Bedahe İşlemeli ve Tepesinde Bağdat Gülü (solda), On Sekiz Tıgılı İsmâîli Gülü (sağda) Bulunan Takkeler, 19.yüzyıl, İstanbul Divan Edebiyatı Müzesi (GMM), 905, 906 (Fotoğraf: Nurefşan Korkmaz-2016)	39
Resim 12. Kâdirî Tarikatının Eşrefî Koluna Mensup Taç, 20.yüzyıl, İstanbul Divan Edebiyatı Müzesi (GMM), 451 (Fotoğraf: Nurefşan Korkmaz-2016).....	39
Resim 13. Mustafa Âhî Resmî Kâdirî (Kaynak: Yahyâ Âgâh b. Sâlih el-İstanbulî, a.g.e. , s. 327)	40
Resim 14. Gül-i Bağdadî (Kaynak: Yahyâ Âgâh b. Sâlih el-İstanbulî, a.g.e. , s. 341)	41
Resim 15. Tıgılı İsmâîli Gülü (Kaynak: Yahyâ Âgâh b. Sâlih el-İstanbulî, a.g.e. , s.342).....	41
Resim 16. Eşrefî Gülü (Kaynak: Yahyâ Âgâh b. Sâlih el-İstanbulî, a.g.e. , s. 344)...	42
Resim 17. Gayret Kemerî (Kaynak: Yahyâ Âgâh b. Sâlih el-İstanbulî, a.g.e. , s. 336)	42

- Resim 18.** Kâdirî Tarikatına Ait Gayret Kemerleri ve Kemer Tokaları, İstanbul Divan Edebiyatı Müzesi (GMM), 19.yüzyıl, 435, 436, 958, 959 (Fotoğraf: Nurefşan Korkmaz-2016) 43
- Resim 19.** Mesnevî, 1457, İstanbul Divan Edebiyatı Müzesi (GMM), 261 (Fotoğraf: Nurefşan Korkmaz-2016)..... 47
- Resim 20.** Galata Mevlevihânesi İçinden Bir Görünüm (mihrab, hünkâr mahfili, züvvar ve mütribhane) İstanbul Divan Edebiyatı Müzesi (GMM), (Fotoğraf: Nurefşan Korkmaz-2016).....50
- Resim 21.** Galata Mevkevihânesi'nden Bir Görünüm (semahanenin cilalı ahşap zemini ve Mesnevî kürsüsü), İstanbul Divan Edebiyatı Müzesi (GMM), (Fotoğraf: Nurefşan Korkmaz-2016)..... 51
- Resim 22.** Sema Eğitim Tahtası, 19.yüzyıl, İstanbul Divan Edebiyatı Müzesi (GMM), 87 (Fotoğraf: Nurefşan Korkmaz-2016)..... 51
- Resim 23.** Müttekâ (muîn), 19.yüzyıl, İstanbul Divan Edebiyatı Müzesi (GMM), 168, 927, 928, 929 (Fotoğraf: Nurefşan Korkmaz-2016) 52
- Resim 24.** Mevlevî Sikkesi (Kaynak: Yahyâ Âgâh b. Sâlih el-İstanbulî, **a.g.e.**, s. 321) 54
- Resim 25.** Tennure, Kamis, Gömlek, Entari (Kaynak: Yahyâ Âgâh b. Sâlih el-İstanbulî, **a.g.e.**, s. 336) 56
- Resim 26.** Destegül (Kaynak: Yahyâ Âgâh b. Sâlih el-İstanbulî, **a.g.e.**, s. 335)..... 57
- Resim 27.** Tığ-bend, 19.yüzyıl, İstanbul Divan Edebiyatı Müzesi (GMM), 445 (Fotoğraf: Nurefşan Korkmaz-2016) 58

- Resim 28.** Elfe-nemed (Kaynak: Yahyâ Âgâh b. Sâlih el-İstanbulî, **a.g.e.**, s. 339)...58
- Resim 29.** Şedd-i Şerif (Kaynak: Yahyâ Âgâh b. Sâlih el-İstanbulî, **a.g.e.**, s. 339)..58
- Resim 30.** Konya Dergâhı Sancağı, 19.yüzyıl, 3865, Alem, Usta: Amele Derviş İsmail, 17.yüzyıl, Konya Mevlânâ Müzesi (Fotoğraf: Nurefşan Korkmaz-2018).....59
- Resim 31.** Soldan Sağa Kılıcî Nakşibendiyye ve Sikke-i Elifî Nakşî (Kaynak: Yahyâ Âgâh b. Sâlih el-İstanbulî, **a.g.e.**, s. 321-322)..... 64
- Resim 32.** Üç Terkli On İki Dilimli Nakşibendiyye ve Kadriyye Tacı (Kaynak: Yahyâ Âgâh b. Sâlih el-İstanbulî, **a.g.e.**, s. 322)..... 64
- Resim 33.** Müjgânlı ve Bedâhe İşlemeli Kâdirî ve Nakşî Tacı, 20.yüzyıl, İstanbul Divan Edebiyatı Müzesi (GMM), 455 (Fotoğraf: Nurefşan Korkmaz-2016)..... 65
- Resim 34.** Rifâî Bürhan Aletleri (Kaynak: Yahyâ Âgâh b. Sâlih el-İstanbulî, **a.g.e.**, s.338)..... 68
- Resim 35.** Rifâî Gülü ve Rufâî Şişleri, 19.yüzyıl, İstanbul Divan Edebiyatı Müzesi (GMM), 698, 88/3, 235/3, 236/1, 236/3, 236/4, 708 (Fotoğraf: Nurefşan Korkmaz-2016)..... 69
- Resim 36.** On İki Terkli, Siyah Cüneydî Destarlı Rifâî Tacı, 20.yüzyıl, İstanbul Divan Edebiyatı Müzesi (GMM), 457 (Fotoğraf: Nurefşan Korkmaz-2016)..... 69
- Resim 37.** Rifâîyye Gülü (Kaynak: Yahyâ Âgâh b. Sâlih el-İstanbulî, **a.g.e.**, s. 342) 70

Resim 38. Ebü'l-Vefâ Tâcî (Kaynak: Yahyâ Âgâh b. Sâlih el-İstanbulî, a.g.e. , s. 327)	73
Resim 39. Nucebâ-i Tâc-ı Sâ'diyye Karabacak (Kaynak: Yahyâ Âgâh b. Sâlih el-İstanbulî, a.g.e. , s. 325).....	73
Resim 40. Sâ'di Gülleri (Kaynak: Yahyâ Âgâh b. Sâlih el-İstanbulî, a.g.e. , s. 343)	74
Resim 41. Nefir, Teslim Taşı ve Mengüş (Kaynak: Yahyâ Âgâh b. Sâlih el-İstanbulî, a.g.e. , s. 343)	82
Resim 42. Sofra, Keşkül ve Cilbend (Kaynak: Yahyâ Âgâh b. Sâlih el-İstanbulî, a.g.e. , s. 338)	83
Resim 43. Müzik Eşliğinde Dans Eden Köçek ve Mevlevî Dervişleri, Sûrnâme-i Hûmâyun, yaklaşık 1582, TSMK, H. 1344 (Kaynak: Metin AND, 1982. Osmanlı Şenliklerinde Türk Sanatları , Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: Ankara .....)	91
Resim 44. Destarlı Sikke ve Cübbe, Konya Mevlânâ Müzesi, (Fotoğraf: Nurefşan Korkmaz-2018)	93
Resim 45. Hacı Bayram Dervişlerinin Sünnet Düğünü Meydanına Gelişi, Sûrnâme-i Hûmâyun, yaklaşık 1582, TSMK, H.1344, y.230a (Kaynak: Nurhan ATASOY, 2016. Derviş Çeyizi: Türkiye'de Tarikat Giyim-Kuşam Tarihi , Kültür A.Ş. Yayınları: İstanbul, s. 37)	94
Resim 46. Hacı Bayram Dervişlerinin Sünnet Düğünü Meydanına Gelişi, Sûrnâme-i Hûmâyun, yaklaşık 1582, TSMK, H.1344, y.230a detay (Kaynak: Nurhan ATASOY, a.g.e. , s. 37)	95

Resim 47. Mütteka (Muîn), 19.yüzyıl, İstanbul Divan Edebiyatı Müzesi, 92/1, 92/4, 92/7, 170 (Fotoğraf: Nurefşan Korkmaz-2016) 96

Resim 48. Serdar Lala Mustafa Paşa'nın 922/1582 Yılında Çıktığı Doğu Seferi Sırasında Konya'da Mevlânâ Türbesi'ni Ziyaretinde Mevlevîlerin Sema Edişi, Nusretname, 1584, TSMK, H.1365, y.36a (Kaynak: BAĞCI, Serpil, ÇAĞMAN, Filiz vd., 2006. **Osmanlı Resim Sanatı**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: İstanbul, s. 166).....97

Resim 49. Konya Mevlânâ Müzesi'nde Bulunan Türbenin İçinden Bir Görünüm (Fotoğraf: Nurefşan Korkmaz-2018) 100

Resim 50. Konya Mevlânâ Müzesi'nde Bulunan Türbenin İçinden Bir Görünüm (Fotoğraf: Nurefşan Korkmaz-2018) 100

Resim 51. Fahrî Sikke (solda), 203/1, 20.yüzyıl, Cüneydî Sikke (sağda), 203/2, 20.yüzyıl, İstanbul Divan Edebiyatı Müzesi, (Fotoğraf: Nurefşan Korkmaz-2016) 101

Resim 52 – 53. Dervişler Zümresi ve Kalenderler Fırkasının Huzura Gelip Zikre Başlayarak Hayır Duada Bulunmaları, Şehinşehnâme, 1592-1597, TSMK, B.200, y. 78b ve 79a (Kaynak: Nurhan ATASOY, **a.g.e.**, s. 35)..... 102

Resim 54. Dervişler Zümresi ve Kalenderler Fırkasının Huzura Gelip Zikre Başlayarak Hayır Duada Bulunmaları, Şehinşehnâme, 1592-1597, TSMK, B.200, y.78b detay-1 (Kaynak: Nurhan ATASOY, **a.g.e.**, s. 35). 104

Resim 55. Dervişler Zümresi ve Kalenderler Fırkasının Huzura Gelip Zikre Başlayarak Hayır Duada Bulunmaları, Şehinşehnâme, 1592-1597, TSMK, B.200, y.78b detay-2 (Kaynak: Nurhan ATASOY, **a.g.e.**, s. 35) 104

- Resim 56.** Dervişler Zümresi ve Kalenderler Fırkasının Huzura Gelip Zikre Başlayarak Hayır Duada Bulunmaları, Şehinşehnâme, 1592-1597, TSMK, B.200, y. 78b detay-3 (Kaynak: Nurhan ATASOY, **a.g.e.**, s. 35).....105
- Resim 57.** Dervişler Zümresi ve Kalenderler Fırkasının Huzura Gelip Zikre Başlayarak Hayır Duada Bulunmaları, Şehinşehnâme, 1592-1597, TSMK, B.200, y. 79a detay-1 (Kaynak: Nurhan ATASOY, **a.g.e.**, s. 35).....106
- Resim 58.** Dervişler Zümresi ve Kalenderler Fırkasının Huzura Gelip Zikre Başlayarak Hayır Duada Bulunmaları, Şehinşehnâme, 1592-1597, TSMK, B.200, y. 79a detay-2 (Kaynak: Nurhan ATASOY, **a.g.e.**, s. 35) 106
- Resim 59.** El Küdümü- 91, 213, 226, 227, 19. .yüzyıl, Bendir- 707, 20.yüzyıl, İstanbul Divan Edebiyatı Müzesi (Fotoğraf: Nurefşan Korkmaz-2016).....107
- Resim 60.** Çalpara 85/A, 85/B, Çifte Kudüm 86/A, 86/B, 19. .yüzyıl, Rebab, 197, 20.yüzyıl, İstanbul Divan Edebiyatı Müzesi (Fotoğraf: Nurefşan Korkmaz-2016).....107
- Resim 61.** Sema Sahnesi, Nefehâtü'l-Üns, 1595, DCBL, Turk 474, y.248b (Kaynak: Rachel MILSTEIN, 1990. **Miniature Painting in Ottoman Baghdad**, Mazda Publishers, Res. 24) 109
- Resim 62.** Cübbe, Sultan Veled'e ait, 13.yüzyıl, Konya Mevlana Müzesi, 705 (Fotoğraf: Nurefşan Korkmaz-2018) 111
- Resim 63.** Mevlânâ'nın Sadaka İsteyen Adama Şeddini Verişi, Sevâkıb-1 Menâkıb, 1598-99, TSM, R.1479, y.53a (Kaynak: Nurhan ATASOY, **a.g.e.**, s. 30) 112
- Resim 64.** Omuzluk, Hz. Mevlânâ'ya ait, 13.yüzyıl, Konya Mevlânâ Müzesi, (Fotoğraf: Nurefşan Korkmaz-2018) 114

- Resim 65.** Mevlânâ Celaleddin Rumi'nin Konya'da Şemseddin Tebrizî ile Karşılması, Câmîü's-Siyer, yaklaşık 1598-1600, TSMK, H.1230, y.121a (Kaynak: Banu MAHİR, 2005. **Osmanlı Minyatür Sanatı**, Kabcacı Yaynevi: İstanbul, s. 236) 115
- Resim 66.** Cübbe, Mevlânâ'ya ait, 13.yüzyıl, Konya Mevlana Müzesi, 694 (Fotoğraf: Nurefşan Korkmaz- 2018).....117
- Resim 67.** Şems-i Tebrizi'ye Atfedilen Serpuş, 13.yüzyıl, Konya Mevlânâ Müzesi, 707 (Fotoğraf: Nurefşan Korkmaz-2018) 118
- Resim 68.** Dinlenen Dervişler, I.Ahmed Albümü, 17. yy ilk çeyreği, TSMK, B.408, y.17a (Kaynak: Tülün DEĞİRMENCİ, 2015. "Osmanlı Tasvir Sanatında Görselin "Okunması": İmgenin Ardındaki Hikâyeler (Şehir Oğlanları ve İstanbul'un Meşhur Kadınları)" , **Osmanlı Araştırmaları**, S. 45, s.32) 119
- Resim 69.** Galata Mevlevihânesi Son Postnişini Ahmed Celaleddin Dede'ye Ait, Hırka-467, Mesh Papuç-468, Destarlı Sikke-469, 1925, İstanbul Divan Edebiyatı Müzesi, (Fotoğraf: Nurefşan Korkmaz-2016)..... 121
- Resim 70.** Câmî Dervîşi ve Gezici Dervîş, I.Ahmed Albümü, 17.yüzyıl ilk çeyreği, TSMK, B.408, y.14v (Kaynak: Güner İNAL, 1984. "Tek Figürden Oluşan Osmanlı Albüm Resimleri", **Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi**, S. 3, s. 105 122
- Resim 71.** Teber, 19.yüzyıl, İstanbul Divan Edebiyatı Müzesi, 92/1, 92/2, 167 (Fotoğraf: Nurefşan Korkmaz-2016) 124

Resim 72. Mevlevî Dervîşi, Peter Mundy Albümü, 1618, LBM, 1974,0617,0.13.17
(Kaynak:https://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectId=1448762&partId=1&people=27168&peoA=27168-3-18&page=1) Erişim Tarihi: 13.10.2018. 125

Resim 73. Destarlı Sikke, 20.yüzyıl, İstanbul Divan Edebiyatı Müzesi, 923
(Fotoğraf: Nurefşan Korkmaz-2016) 127

Resim 74. Bektâşî Dervîşi, Sloane Albümü, 1620, LBM, 1928,0323,0.46.90, y.90
(Kaynak:https://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectId=3051190&partId=1&subject=16848&page=1) Erişim Tarihi: 13.10.2018.....128

Resim 75. Torlak (Gezici Kalenderî Dervîşi), Sloane Albümü, 1620, LBM, 1928,0323,0.46.90 y.93
(Kaynak:https://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectId=3051194&partId=1&subject=16848&page=1) Erişim Tarihi: 13.10.2018.....131

Resim 76. Nefir, 20.yüzyıl ,İstanbul Divan Edebiyatı Müzesi, 337, 837 (Fotoğraf: Nurefşan Korkmaz-2016)..... 132

Resim 77. Haydarî Dervîşi, Sloane Albümü, 1620, LBM, 1928,0323,0.46.90, y.91
(Kaynak:https://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectId=3051189&partId=1&subject=16848&page=1) Erişim Tarihi: 13.10.2018..... 133

Resim 78. Gülşenî Dervîşi,Sloane Albümü, 1620, LBM, 1928,0323,0.46.90, y.118
(Kaynak:https://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details/collection_image_gallery.aspx?partid=1&assetid=1423262001&objectid=3051324) Erişim Tarihi: 13.10.2018.....135

Resim 79. Tarikat Tacı ve Serpuş Modelleri Levhası, Sağdan sola doğru “Fes, Gülşenî, Uşşaki, Sikke, Yahya Efendi, Bayramî, Fahri-Hüdai, Sinanî, Kâdirî, Sarıklı Fes, Bedevî, Siblî, Bektâşî”, İstanbul Divan Edebiyatı Müzesi, 565 (Fotoğraf: Nurefşan Korkmaz-2016).....137

Resim 80. Ney çalar (Ney üfleyen Mevlevî Dervîşi), Sloane Albümü, 1620, LBM, 1928,0323,0.46.90 (SL.5258), y.87
(Kaynak:https://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectId=3051187&partId=1&subject=16848&page=1) Erişim Tarihi: 13.10.2018.....138

Resim 81. Ney, 19.yüzyıl, İstanbul Divan Edebiyatı Müzesi (Nurefşan Korkmaz-2016)..... 140

Resim 82. Sema Eden Mevlevî Dervîşi, Sloane Albümü, 1620, LBM, 1928,0323,0.46.90, y.84
(Kaynak:https://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?assetId=346346001&objectId=3051161&partId=1)Erişim Tarihi: 13.10.2018..... 141

Resim 83. Tennûre, Destegül, Dal Sikke, 20.yüzyıl, Konya Mevlânâ Müzesi, (Fotoğraf: Nurefşan Korkmaz-2018) 143

Resim 84. Kudüm Çalan Mevlevî,Ralamb Costume Book,1657-58, Stockholm Kungliga Biblioteket, Ralamb 8:0 Nr 10, (Kaynak: Tadeusz MAJDA, 2006. “Rålamb’ın Türk Kıyafetleri Albümü” **Alay-ı Hümayun-İsveç Elçisi Rålamb’ın İstanbul Ziyareti ve Resimleri 1657-1658**, Çev. Ali Özdamar, İstanbul-İsveç Araştırma Enstitüsü: İstanbul, S. 264)..... 144

Resim 85. Kudüm ve Dal Sikke, İstanbul Divan Edebiyatı Müzesi (Fotoğraf: Nurefşan Korkmaz- 2016)..... 146

- Resim 86.** Gezici Derviş (Pelerin), Ralamb Costume Book,1657-58, Stockholm Kungliga Biblioteket, Ralamb 8:0 nr 10, (Kaynak: Tadeusz MAJDA, **a.g.m.**, s. 264) 147
- Resim 87.** Genç Mevlevi Dervişi (Derviş İsmail), Albüm, 17.yüzyıl, Londra British Library, Or.2709 (Kaynak: Metin AND, 2002. **Osmanlı Tasvir Sanatları:1 Minyatür**, Türkiye İş Bankası Yayınları: İstanbul, s. 427)..... 149
- Resim 88.** Elifi Nemed ve Tığ-bend, 20.yüzyıl, Konya Mevlânâ Müzesi (Fotoğraf: Nurefşan Korkmaz-2018).....151
- Resim 89.** Sema Eden Mevlevi Dervişler, FranzTaeschner Albümü, 17.yüzyıl, Albüm I.Dünya Savaşı Esnasında Yanmıştır (Kaynak: Nurhan ATASOY, **a.g.e.**, s. 46)..... 152
- Resim 90.** Bendir, 1902-1903 tarihli, 90/1, İstanbul Divan Edebiyatı Müzesi (Fotoğraf: Nurefşan Korkmaz-2016) 154
- Resim 91.** Ok Meydanı'nda Gece Gösterisi, Surname-i Vehbî, 1720/33, TSM., A.3593, y.51b (Kaynak: Esin ATIL, 1999. **Levni ve Surname Bir Osmanlı Şenliğinin Öyküsü**, Koçbank Yayınları: İstanbul, s. 200)..... 155
- Resim 92.** Bektâşî Fahri, 20.yüzyıl, İstanbul Divan Edebiyatı Müzesi, 437 (Fotoğraf: Nurefşan Korkmaz-2016)..... 157
- Resim 93.** Sihirbazların ve Sazendelerin Gösterisi,Surname-i Vehbî, 1720/33, TSM., A.3593, y.131b (Kaynak: Esin ATIL, **a.g.e.**, s. 146) 158
- Resim 94.** Kalender Dervişi, Albüm, 1720, TSMK, H.2164, y. 22b (Kaynak: GülİREPOĞLU,1999. **Levnî: nakış, şiir, renk**, Kültür Bakanlığı Yayınları: Ankara, s.205)..... 160

Resim 95. Keşköl-ü Fukara, 19.yüzyıl, İstanbul Divan Edebiyatı Müzesi, 239, 824
(Fotoğraf: Nurefşan Korkmaz-2016) 162

Resim 96. Mevlevî Dervîşi,Kıyafet Albümü, 1720, Paris Milli Kütüphane, Od. 6,
(Kaynak: Taha TOROS, 1984. “Çok Değerli Bir Albüm” , Türkiyemiz, s. 2)..... 163

Resim 97. Destarlı Şeyh Sikkesi, 20.yüzyıl, İstanbul Divan Edebiyatı Müzesi, 2
(Nurefşan Korkmaz-2016) 165

Resim 98. Bektâşî Dervîşi, Kıyafet Albümü, 1720, Paris Milli Kütüphane, Od. 6
(Kaynak:<https://tr.pinterest.com/pin/574138652469882677/>) Erişim Tarihi:
23.06.2018.....166

Resim 99. Beşiktaş Mevlevihanesi’nde Sema, yaklaşık 1720, PFL, RBD, Lewis
Coll., T8 (Kaynak: M.Baha TANMAN, 2013. Mevlevî Dünyasında Bahariye
Mevlevihanesi, İSTEV Yayınları: İstanbul, s. 62) 168

Resim 100. Mevlevî Sema Kıyafeti, Tennure-464/A, Destegül-464/B, Elifi nemed-
464/C, Resm hırkası-465, Sikke-466, 20.yüzyıl, İstanbul Divan Edebiyatı Müzesi
(Fotoğraf: Nurefşan Korkmaz-2016) 171

Resim 101. Dolmabahçe’de Mevlevî Dervîşleri, yaklaşık 1720, Paris, Auguste
Boppe’un Eski Koleksiyonu, No.3, (Kaynak: Jean SOUSTIEL, 1997. “Osmanlı El
Yazmaları ve Minyatürler”, **Antik Dekor**, S. 42, s. 86) 172

Resim 102. Sikke, Mevlânâ’ya ait, 13.yüzyıl, Konya Mevlana Müzesi, (Fotoğraf:
Nurefşan Korkmaz-2018)..... 174

Resim 103. Nakşibendî Dervîşi, Heinrich Friedrich von Diez Albümü, 1790, LBM, 22368

(Kaynak:https://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details/collection_image_gallery.aspx?assetId=345820001&objectId=3042263&partId=1) Erişim Tarihi: 13.10.2018.....175

Resim 104. Tespih, 19..yüzyıl, İstanbul Divan Edebiyatı Müzesi, 243, 245 (Fotoğraf: Nurefşan Korkmaz-2016)..... 177

Resim 105. Bektâşî Dervîşi, Heinrich Friedrich von Diez Albümü, 1790, LBM, 22368

(Kaynak:https://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details/collection_image_gallery.aspx?assetId=345822001&objectId=3042264&partId=1) Erişim Tarihi:13.10.2018.....178

Resim 106. Mevlevî Dervîşi, Heinrich Friedrich von Diez Albümü, 1790, LBM, 22368

(Kaynak:https://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details/collection_image_gallery.aspx?assetId=346372001&objectId=3042265&partId=1) Erişim Tarihi: 13.10.2018 180

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.t.	: Adı geçen tez
AİBÜ	: Abant İzzet Baysal Üniversitesi
AÜİF	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Bkz.	: Bakınız
Coll.	: Collection
c.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DBİA	: Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi
DCBL	: Dublin Chester Beatty Library
Ed.	: Editör
Env.	: Envanter
EKEV	:Erzurum Kültür ve Eğitim Vakfı
GMM	: Galata Mevlevihânesi Müzesi
Haz.	: Hazırlayan
HBV	: Hacı Bayram Veli Araştırma Dergisi
İSTEV	: İlim, Sanat, Tarih, Edebiyat Vakfı
Kat.	: Katalog

KMM	: Konya Mevlânâ Müzesi
KÜTHBUVAM Merkezi	: Kafkas Üniversitesi Türk Halk Bilimi Uygulama ve Araştırma Merkezi
LBM	: Londra British Museum
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
No.	: Numara
NYPML	: New York Pierpont Morgan Library
OTAM Merkezi Dergisi	: Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi
PFL	: Philadelphia Freer Library
Res.	: Resim
RBD	: Rare Book Department
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
SDÜ	: Süleyman Demirel Üniversitesi
SÜİF	: Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
TAED	: Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi
TÜRDAV	: Türkiye Dayanışma Vakfı
TED	: Türk Etnografya Dergisi
TDVİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
TSM	: Topkapı Sarayı Müzesi

TSMK : Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi

TTKY : Türk Tarih Kurumu Yayınları

UÜİF : Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

y. : Yaprak

Yay. Haz. : Yayına Hazırlayan

1. GİRİŞ

1.1. Çalışmanın Konusu, Amacı ve Kapsamı

Çalışmanın konusu, geçmişimize ait önemli bir miras olan derviş kıyafetleri ve aksesuarlarını Osmanlı minyatürleri üzerinden incelemektir. Konu itibariyle derviş tasvirlerinin yer aldığı minyatürler XVI.yüzyıldan başlayıp XVIII.yüzyıl sonuna kadar karşımıza çıkmaktadır.

Günümüze ulaşan derviş kıyafetleri ile minyatürlerde tasvir edilen kıyafetlerin birbirine benzerliği ise bu konunun tarafımızca ilgi çekmesine neden olmuştur. Ayrıca kültür tarihimiz açısından oldukça değerli olan bu konunun daha önce kapsamlı bir şekilde tez olarak çalışılmamış olması da konuyu seçmemizin diğer sebebidir.

Çalışmanın ana bölümündeki “Osmanlı Toplumunda Dervişler ve Kıyafetleri” başlığı altında Osmanlı topraklarında varlığını sürdürmüş olan seçilmiş tarikat listesi yer almaktadır. Bu listede yer alan tarikatların kurucusu, yayıldığı coğrafya, varsa diğer kolları, edeb ve erkânı, törenleri, yıkılışı ve günümüzdeki durumu da ele alınmıştır.

Tezin üçüncü bölümünde dervişleri betimleyen Osmanlı minyatürlerinden seçilmiş örnekler ile katalog kısmı yer almaktadır. Bu kısımda yazılı kaynaklarda yer alan ya da müzelerin resmi internet sitelerinde bulunan koleksiyonlardan elde edilen örnekler ile derviş kıyafetleri tanıtılmaya çalışılmıştır. Minyatürler mümkün olduğu kadar farklı tarihlerde yapılan eserlerden seçilerek konunun kapsadığı alan genişletilmeye çalışılmıştır. Ayrıca katalog kısmında seçilmiş minyatürlerin

bulunduğu eser, minyatürün tarihi, envanter numarası, sanatçısı ve açıklaması da görselin altında yer almaktadır.

Tezin önemli bir kısmını oluşturan değerlendirme bölümünde ise “Derviş Tasvirlerinin Osmanlı Minyatür Sanatındaki Dağılımı” ele alınmıştır. Bu bölümde hangi derviş grubunun daha fazla tasvir edildiği, hangisinin daha az karşımıza çıktığı ve bu durumun nedenleri tespit edilmiştir.

Tezin beşinci bölümü ise sonuç kısmını oluşturmaktadır. Bu kısımda bütün verilerin toplanıp değerlendirilmesi yapılmıştır. Sonuç bölümünü Kaynakça, Sözlük ve Özgeçmiş bölümleri takip etmektedir.

1.2. Çalışmada İzlenen Yöntem

Öncelikle konu ile ilgili bilgilere ulaşmak amacıyla İstanbul’da bulunan MSGSÜ F.E.F. Kütüphanesi ve Merkez Kütüphanesi, İSAM Kütüphanesi, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, Salt Araştırma Merkezi ve İTÜ Merkez Kütüphanesi’nde kaynak araştırması yapılmıştır. Daha sonra kaynaklar içerisinde bulunan görsel ve yazılı malzemelerin bir örneği alınmıştır.

Günümüze ulaşan derviş kıyafetlerinin yakından incelenmesi amacıyla İstanbul’da bulunan Divan Edebiyatı Müzesi ve Konya’da bulunan Konya Mevlânâ Müzesi ziyaret edilerek izin verilen ölçüde fotoğraf çekimi yapılmıştır.

Basılı ve görsel kaynakların dışında müzelerin resmi internet siteleri üzerinden yayınladıkları koleksiyonlardan da faydalanılmıştır. Özellikle yurt dışındaki müzelerde yer alan minyatürler için bu yöntem uygulanmıştır.

Tüm bulgular toplanıp yazım aşamasına geçildiği vakit Osmanlı topraklarında varlığını sürdürmüş olan tarikatların sayısı hakkında net bir bilgiye ulaşılammıştır. Her kaynakta bu sayı farklı olduğu için en çok bilinen ve kalabalık nüfusa sahip olan tarikatlar tezin çerçevesini oluşturmaktadır. Tarikatların sıralanmasında hiç bir ayırım gözetmeksizin sadece alfabetik sıra esas alınmıştır.

1.3. Çalışmayı Destekleyen Kaynaklar

Çalışmada başvurulan birincil kaynak Osmanlı döneminde Yahyâ Âgâh b. Sâlih el- İstanbulî tarafından yazılmış, orijinal ismi *Mecmu'âtü'z-Zarâ'if Sandukatu'l-Ma'ârif* olan, günümüze “*Tarikat Kıyafetlerinde Sembolizm*” olarak çevirilen eserdir¹. Eserde müellifin kendisine ait olan çizimleri tarikat giyimi hakkında yol göstericidir. Bu çizimlerden yararlanan ve konuyu başka bir boyuta taşıyan Nurhan Atasoy'un “*Derviş Çeyizi- Türkiye’de Tarikatların Giyim Kuşam Tarihi*” adlı kitabında² çalışmanın konusu olan tarikatların giyimi, daha önce hiç ortaya çıkmamış veriler ile detaylı bir şekilde değerlendirilmiştir.

Minyatür konusunda başvurulan kitapların başında ise F. Banu Mahir'in “*Osmanlı Minyatür Sanatı*” isimli kitabı³ bu konu ile ilgilenen herkesin başucu kitabı niteliğindedir. Kronolojik olarak Osmanlı minyatürünün gelişimini anlatan ve dönemin nakkaşları ile üsluplara da değinen başka bir kaynak ise Serpil Bağcı, Filiz Çağman, Günsel Renda ve Zeren Tanındı'nın bir araya gelerek hazırladığı “*Osmanlı Resim Sanatı*” isimli kitaptır⁴.

Tasavvuf terminolojisi için kullanılan en önemli kaynak ise bu alana yıllarını vermiş olan Ethem Cebecioğlu'nun “*Tasavvuf Terimleri ve Deyimler Sözlüğü*” isimli kitabıdır⁵. Tarikatlar konusunda yardım alınan yazarların başında ise Abdülbaki Gölpınarlı gelmektedir. Kendisinin “*100 Soruda Mezhepler ve Tarikatlar*” kitabı⁶ bütün tarikatlar hakkında merak edilenleri kısaca özetlemesi açısından okuyucuya kolaylık sağlamaktır. Aynı yazara ait olan “*Mevlevî Âdâb ve Erkânı*”⁷ ve “*Mevlânâdan Sonra Mevlevîlik*”⁸ isimli kitapları da Mevlevî dervişlerinin yaşam tarzını ve tarikatın son dönemdeki durumu konusunda bilgiler içermektedir.

¹ Yahyâ Âgâh b. Sâlih el- İstanbulî, **Tarikat Kıyafetlerinde Sembolizm**, Ocak Yayıncılık: İstanbul, 2005.

² Nurhan ATASOY, **Derviş Çeyizi- Türkiye’de Tarikatların Giyim Kuşam Tarihi**, Kültür A.Ş. Yayınları: İstanbul, 2016.

³ Banu MAHİR, **Osmanlı Minyatür Sanatı**, Kabalcı: İstanbul, 2005.

⁴ Serpil BAĞCI, Filiz ÇAĞMAN, vd., **Osmanlı Resim Sanatı**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: İstanbul, 2006.

⁵ Ethem CEBECİOĞLU, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimler Sözlüğü**, Otto Yayın: İstanbul, 1997.

⁶ Abdülbaki GÖLPINARLI, **100 Soruda Mezhepler ve Tarikatlar**, Gerçek Yayınevi: İstanbul, 1969.

⁷ Abdülbaki GÖLPINARLI, **Mevlevî Âdâb ve Erkânı**, İnkılap ve Aka Kitabevi: İstanbul, 1963.

⁸ Abdülbaki GÖLPINARLI, **Mevlânâ’dan Sonra Mevlevîlik**, İnkılap Kitabevi: İstanbul, 1953.

Süleyman Uludağ'ın “İslam Açısından Musikî ve Sema” kitabı ise⁹ tüm İslam âleminde semaya karşı gelenler ve onaylayanlar arasındaki düşünce farklılıklarını ortaya koymaktadır.

Ahmet Yaşar Ocak'ın bir çok eserinden faydalanılmış olsa da özellikle “Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sûfilik: Kalenderîler (XIV.-XVII.yüzyıllar)” kitabı¹⁰ gezici derviş gruplarının özellikle de Kalenderîlerin yayıdıkları coğrafya, yaşayış tarzları ve köken problemlerini ele alan titizlikle hazırlanmış bir çalışmadır. Gezici derviş gruplarının ayrıntılı bir tasvirini yapan kişi ise Osmanlı zamanında yaşamış Vâhidî isimli yazardır. Yazarın “Menakıb-ı Hâce-i Cihân ve Netîce-i Cân” isimli kitabında¹¹ bir babanın çocuğuna anlattığı hikayelerde esasen dervişlerin giyinişleri, dış görünüşleri ve halkla olan ilişkileri yer almaktadır.

M. Fuad Köprülü'ye ait olan “Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar”¹² ve “Anadolu'da İslamiyet”¹³ kitapları tasavvuf ve tarikatların köken sorunlarını araştırması bakımından güvenilir kaynaklardır.

Dervişlerin yaşayışı ve hayata bakışları yabancı yazarlar tarafından da ilgiyle takip edilmiştir. Bektâşîlik hakkında önemli çalışmaları bulunan Surayia Faroqhi'nin “Anadolu'da Bektaşîlik” isimli kitabında¹⁴ Bektâşîlerin kullandıkları kıyafetlerden ziyade, yaşadıkları problemler, devlet ile olan ilişkileri ve Yeniçeri ocağı ile kurdukları bağ detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Yine yabancı bir yazara ait olan ve Bektaşî, Mevlevî, Kalenderî, Nakşibendî, Rufâî ve diğer derviş gruplarının kökeni, giyimi, törenleri, dervişlerin yaşayışlarını ve şeyhlerinin hayatları hakkında bizi aydınlatan başka bir eser ise Jhon P. Brown'un “The Dervishes or Oriental Spiritualism” isimli eserdir¹⁵.

---

⁹ Süleyman ULUDAĞ, **İslam Açısından Musikî ve Semâ**, İrfan Yayınevi: İstanbul, 1976.

¹⁰ Ahmet Y. OCAK, **Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sûfilik: Kalenderîler (XIV.-XVII. yüzyıllar)**, TTK Basımevi: Ankara, 1992.

¹¹ Vâhidî, **Menakıb-ı Hâce-i Cihân ve Netîce-i Cân**, Yay. Haz. Turgut Karabey, Bülent Şığva, vd., Akçağ Yayınları: İstanbul, 2015.

¹² M. Fuad KÖPRÜLÜ, **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: Ankara, 1976.

¹³ M. Fuad KÖPRÜLÜ, **Anadolu'da İslamiyet**, Akçağ Yayınları: Ankara, 2012.

¹⁴ Surayia FAROQHI, **Anadolu'da Bektaşîlik**, Çev. Nasuh Barın, Simurg Yayıncılık: İstanbul, 2003.

¹⁵ Jhon P. Brown, **The Dervishes or Oriental Spiritualism**, Londra: 1868.

2. OSMANLI TOPLUMUNDA DERVİŞLER VE KIYAFETLERİ

“*Derviş*” kelimesi Farsçada kapı kapı dolaşan, düşkün, muhtaç, yoksul dilenci anlamındadır. Arapçada derviş yerine “*fakir*” kelimesi de kullanılmıştır. Osmanlı Türkçesinde ise sadaka toplayan kişi olarak geçer. Tasavvuf dilinde dünya malından elini eteğini çeken yoksul kişi demektir¹⁶. Dervişlerin nefsini terbiye etmek ve Allah’a ulaşmak için seçtiği yola da tarikat denir. “*Tarik*” Arapça yol demektir, “*tarik*” ise yollar manasındadır. *Kur’an-ı Kerim’de* geçen “güzel insanı” yani insan-ı kâmilî bulmak amacıyla ortaya çıkan tasavvuf ve tarikatların tek amacı tüm kötülüklerden uzak, insanlığa faydalı olabilecek bireyler yetiştirebilmektir.

Genel olarak oniki imama ithafen oniki tarikat kabul edilmektedir. Ancak bu sayı tarikatların kollara ayrılmasıyla geçerliliğini yitirmiştir¹⁷. Bu bağlamda tarikat sayısı vermek yanlış olacaktır. Çünkü sufiler insanların nefes sayısı kadar tarikat olduğuna inanırlar¹⁸. Zira on iki tarikat olduğunu iddia edenlere bu tarikatların hangileri olduğu sorulduğunda farklı isimler söylemektedirler. Tarikatlar her toplumda ve her bölgede eşit olarak yayılmamışlardır. Örneğin Kübreviyye, Suhreverdiyye, Çeştiyye gibi tarikatlar Rusya, İran, Afganistan, Hindistan bölgesinde yaygın olduğu halde Osmanlı’da tanınmamışlardır. Osmanlı topraklarında bilinen Bayramiyye, Bektâşiyye, Mevleviyye gibi tarikatlar da Güney Asya İslam ülkelerinde pek bilinmemektedirler¹⁹.

Türkler arasında tasavvuf düşüncesinin yayılması çok hızlı olmuştur. III.yüzyılda Herat, Nişabur, Merv, ve IV.yüzyılda Buhara ve Fergana’daki şeyhler Türk halkını etkilemiştir. Daha sonra Buhara ve Semerkand üzerinden tasavvuf Türkler arasında yayılmıştır²⁰. Horasan bölgesinde ise İmam Muhammed Gazâli (ö.505/1111), Hâce Yusuf Hemedânî (ö.535/1140) ve Ahmed Nâmekî Câmî (ö.536/1141) gibi önemli

---

¹⁶ SemihaALTIER, “Bektâşi İkonografisi Üzerine Bir Deneme: Hacı Bektaş Veli Müzesi’ndeki Figürlü Keşkül-ü Fukaralar”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*: Isparta, 2008, s. 104.

¹⁷ Abdülbâkî GÖLPINARLI, a.g.e., 1969, s. 187.

¹⁸ Omar Michael BURKE, *Among the Dervishes*, Çev: Ahmet Tunç Demirtaş, Londra, 1937, s. 109.

¹⁹ Mustafa KARA, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İletişim Yayınları: İstanbul, 1992, s. 63.

²⁰ Fuad KÖPRÜLÜ, a.g.e., 1976, s. 18.

sufiler tasavvuf yolunu açmışlardır²¹. Osmanlı İmparatorluğu kurulmadan önce de Anadolu coğrafyası tarikatlar açısından oldukça zengindir. 1071 Malazgirt Zaferi'yle de bu sayı giderek artmıştır²².

Osmanlı tasavvuf geleneği İmam Gazâlî (ö:505/1111), Ahmed Yesevî (ö:562/1166-1167) ve İbn Arabî'nin (ö:638/1240) düşünceleri etrafında şekillenmiştir²³. “*Tasavvuf*” Arapça yün giymek manasındadır²⁴. Temizlenmek ve çözülmek anlamında olan saffet veya yün manasındaki sûf kökünden gelmektedir. Sûfi terimi ise ilk kez yün giyen Kûfeli Abu-Haşim (ö.767/1366) tarafından kullanılmıştır²⁵. Uzun ve zahmetli bir yol olan tasavvuf aynı zamanda ucu bucağı olmayan çok geniş bir ilim dalıdır. Tasavvufun teşkilatlanmış hali olan tarikatlar da tasavvufî öğretilerin bir şeyh tarafından benimsenip, dervişlere aktarılmasıdır.

Anadolu'da tasavvufun oluşmasını sağlayan iki büyük göç dalgası vardır. Bunlardan ilki Büyük Selçukluların Harzemşahlar tarafından yıkılması diğeri ise Moğol istilasıdır²⁶. Daha Selçuklular zamanında Anadolu'ya gelen Türkmen Babaları, Vefâî şeyhleri ve Melâmetîler ile birlikte²⁷ bu olaylar sonucunda göç ederek ve savaşarak Anadolu'ya dört grup insan daha gelmiştir. Bunlar; Gaziyân-ı Rum (Anadolu Gazileri), Ahiyan-ı Rum (Anadolu Ahileri), Abdalân-ı Rum (Anadolu Abdalları) ve Baciyân- ı Rum (Anadolu Bacıları) denilen gruplardır²⁸.

Bu göçlerle Anadolu'ya yerleşen şeyhler, Şamanizm'deki kam-ozanlar gibi öğretilerini sözlü gelenekle yaymaya başlamışlardır. Hâlâ Şamanist inançların etkisi altında olan halk, eskiden kutsal gördükleri ozanların yerine baba, dede veya abdalları koymuştur²⁹. Böylece aslında kendi kültürlerine çok da yabancı olmayan ancak Anadolu topraklarına yeni gelen dervişler burada güler yüzle karşılanmışlardır.

---

²¹ Necdet TOSUN, *Bahâeddin Nakşbend, Hayatı, Görüşleri, Tarikatı*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2016, s. 25.

²² Osman TÜRER, “Osmanlı Anadolu'sunda Tarikatların Genel Dağılımı”, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*, Haz.: A. Yaşar Ocak, TTK Yayınları: Ankara, 2005, s. 208.

²³ Mehmet N. BARDAKÇI, “Osmanlı Devletinin Kuruluş Sürecinde Tasavvuf ve Tarikatlar”, *Arayışlar- İnsan Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, s. 2, 1992, s. 15.

²⁴ Ethem CEBECİOĞLU, *a.g.e.*, 1997, s. 475.

²⁵ Durmuş TATLILIOĞLU, “Tasavvuf ve Tarikatlara Sosyolojik Bir Bakış”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, c. 9, S. 4, 2014, s. 101.

²⁶ Ahmet Y. OCAK, *Babaîler İsyanı Aleviliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu'da İslam-Türk Heterodoksisinin Teşekkülü*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2011, s. 56-57.

²⁷ M. Fuad KÖPRÜLÜ, *a.g.e.*, 2012, s. 28.

²⁸ Âşık PAŞAZADE, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, Haz.: Kemal Yavuz, M.A. Yekta Saraç, Koç Kültür Sanat Tanıtım A.Ş. Yayınları: İstanbul, 2003, s. 298.

²⁹ M. Fuat KÖPRÜLÜ, *a.g.e.*, 1976, s. 19.

Oluşan hoşgörü ortamında tasavvuf ve tarikatlar Anadolu'dan başlayarak Osmanlı'nın tüm topraklarına yayılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun tarikatlar ile ilişkisi henüz İmparatorluk kurulmamışken Osman Bey'in Şeyh Edebali'nin kızıyla evlendiğine dair rivayetlerle daha da kuvvetlenmiştir³⁰.

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki derviş gruplarını kabaca iki gruba ayırmak mümkündür. Bunlardan ilki esma yolunu esas alan, sultanların desteklediği ve kendine ait törenleri, tekkesi olan, yerleşik hayata karşı gelmeyen Nakşibendilik, Mevlevîlik ve Halvetîlik gibi tarikatlardır. Bu tarikatların hepsinin ayrı giyim tarzı bulunur. Her biri kendisine peygamber sülalesinden bir kişiyi pir seçer ve silsilesi buradan devam eder³¹. Bu gruptaki dervişler genellikle devletin yanında yer alan, insanların saygı duyduğu kişilerdir. Yerleşik düzeni tercih eden ilk grup, fethedilen topraklardaki halkın dirlik ve düzenini sağlamada yardımcı olmuştur. Her görüşten insana hoşgörü ile yaklaşarak devletin işini kolaylaştırmıştır.

İkinci grup ise tam tersi şehirde yaşamayan ve her türlü toplumsal kurala karşı gelen "Melâmetî" diye bilinen gizli tarikatlardır. Bu grup içinde Kalenderîler, Haydarîler ve Rum Abdalları vardır³². İkinci grup halk tarafından acınan ve para yardımı yapılan dervişlerdir. Bunların İslamiyet ile alakası olmayan ve şeriata karşı gelen inançları da vardır. Hiç bir kurala uymazlar ve hayatları boyunca yerleşik hayatı kabul etmezler. Bu grup ilk grubun aksine genel olarak fetihlerde ön saflarda yer alır. Savaşçı ve gözü kara dervişler bu gruptandır. Her şeyden vazgeçmeye hazır olan dervişler canlarını vermekten de çekinmemişlerdir.

Her iki grubun da üyelerinin ve hizmetkârlarının yaşadığı yere tekke, zaviye, hanikâh veya dergâh denilmektedir. Birbirlerinden boyut olarak farklılık gösteren bu yapılar genelde aynı yeri tanımlamak için kullanılmıştır. Tekkenin yönetimi ve dervişlerin eğitimi şeyhten sorulurdu. Medresede müderrisin yaptığı işi tekkede şeyh yapmaktaydı³³. Tekke eğitimi esasen zorunlu değildi. Ancak belli başlı kuralları bilmek için bu eğitimden geçmek gerekiyordu. Herkesin eğitim süresi farklıydı. Bu eğitimlerde sadece dini ilimler verilmez, Farsça ve Arapça öğretilir, belirli klasikler

---

³⁰ Taner TİMUR, "Kurucu Efsaneler ve Devlet", **Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Efsaneler ve Gerçekler, Tartışma Panel Bildirileri**, (19 Mart 1999), İmge Kitabevi: Ankara, 2000, s. 32.

³¹ Abdülbaki GÖLPINARLI, a.g.e., 1969, s. 188.

³² Halil İNALCIK, **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağı (1300-1600)**, Çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları: İstanbul, s. 199.

³³ Mahir İZ, **Tasavvuf**, Rahle Yayınevi: İstanbul, 1969, s. 99.

okutulurdu³⁴. Şeyhler dini görevinin dışında kabile reisi konumundaydı. Dolayısıyla müridlerinin üzerinde hem maddi hem manevi konularda söz sahibiydiler³⁵.

Tekkeler dönemin medresesi, bugünün üniversitesi gibi eğitim yapan yerlerdi. Öyle ki XV.yüzyıl Anadolu'sunda tekkelerin çoğalmasıyla beraber tasavvuf edebiyatı ortaya çıkmıştır³⁶. Aynı zamanda tekkelerde sıkı bir disiplin söz konusuydu. Özellikle tekkenin maddi işlerinden sorumlu olan zaviyedar, vakfa ait tüm malların denetimini yapmak zorundaydı. Gerekirse tekkeyi tamir ettirmek onun göreviydi. Mürid ise önce tekkenin tarlasında çalışır, zamanla açılığa veya fırıncılığa yükselirdi³⁷. Bu görevler tekke için önemliydi. Derviş tekkenin mutfağında pişip, yükselirdi. İlk gruptaki dervişler tekkeyi her zaman kullanırlardı. İkinci gruptakiler ise gezici olduklarından sadece özel günlerde ve bayramlarda burada toplanıp, ayinler düzenlerlerdi.

Fetihlere de katılmış olan dervişler isyanların bastırılmasına yardımcı olmuşlardır. Boş ve ıssız topraklarda zaviye açarak buraları jandarma karakolları gibi kullanmışlardır³⁸. Trakya ve Balkanların Türkleşmesinde ve İslamlaşmasında rol almışlardır. Çiftçilik ve tarımla uğraşarak kırsalın gelişmesini sağlamışlardır³⁹. Bunların dışında tabip görevi de görmüşlerdir⁴⁰. Hattâ Cumhuriyet'in kuruluşunda Ankara ile İstanbul arasında köprü görevi üstlenen dervişler de olmuştur⁴¹. Bu görevlerinin karşılığında devlet dervişleri korumuş onlara bazı imtiyazlar vermiştir. Ancak devlet ve tarikat arasındaki ilişki her zaman olumlu yönde olmamıştır. Tarikatlar güç kazanmaya başlayınca yöneticiler tarafından kontrol altına alınmışlardır⁴².

---

³⁴ Mustafa KARA, "Tekke Eğitimi ve Literatürü", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, c. 6, S. 12, 2008, s. 109-114.

³⁵ Ahmet Y. OCAK, *Babaîler İsyanı Aleviliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu'da İslam-Türk Heterodoksisinin Teşekkülü*, Dergâh Yayınları: İstanbul, 2011, s. 65.

³⁶ Azmi BİLGİN, "Tasavvuf ve Tekke Edebiyatı", *İlmi Araştırmalar Dergisi*, S. 1, 1995, s.74.

³⁷ Surayia FAROQHI, *a.g.e.*, s. 126-130.

³⁸ Ömer L. BARKAN, "İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Süleymaniye Camii ve İmareti Muhasebesi (1585-1586)", Haz. Coşkun Çakır, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları: Ankara, 2013, s. 66-75.

³⁹ Irène MELİKOFF, "İlk Osmanlı Sultanları ve Bektaşiler", *Osmanlı*, Yeni Türkiye Yayınları: Ankara, S. 4, s. 384.

⁴⁰ Zekeriyâ IŞIK, "XIX. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Sosyo-Ekonomik Değişim Süreci ve Tarikatlar", *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c. 8, S. 2, 2015, s. 554.

⁴¹ Hülya KÜÇÜK, "Milî Mücadele'de Arabulucu Şeyhler", *Derin Tarih Özel Sayısı*, 2016, S. 7, s. 125.

⁴² Ş. Barihüda TANRIKORUR, "Mevleviyeye", *TDVİA*, 2004, c. 29, s. 469.

Osmanlı döneminde padişahlar, tarikat liderlerine karşı oldukça hürmetkâr davranmışlardır. Padişahlar savaşa giderken şeyh tarafından kılıç kuşanmışlar, cepheye beraber yürümüşlerdir⁴³. Kandillerde veya özel gecelerde sarayda padişahın bizzat katılımıyla tarikat ayinleri düzenlenmiştir⁴⁴. Bunun dışında tarikat liderlerinin kıyafetlerine de ehemmiyet göstermişlerdir. Sırf bu kıyafetlerin korunması için özel olarak kutular yaptırılmış ve burada muhafaza edilmişlerdir⁴⁵. Ayrıca padişah tarafından tekkelere özel hediyeler gönderilmiştir⁴⁶. Saray içinde en çok sevilen tarikat Fatih Sultan Mehmed'in de intisap ettiği Bayramîlik olmasına rağmen Sultan III.Selim'in Mevlevî, Sultan I.Abülhamid'in Nakşî, Sultan Abdülaziz'in Bektâşî, II.Abdülhamid'in Şazelî tarikatına meyilli oldukları bilinmektedir⁴⁷.

Tarikatlar sadece dini yönden değil, sosyal açıdan da kişiye bir kimlik kazandırmaktaydı. İnsanlar aslında bir tarikat değil, yaşam tarzı seçiyorlardı. Osmanlı Dönemi esnaf localarındaki gibi tarikat içindeki üyelerde her zaman birbirini kollar ve yardımcı olurdu. Kendi aralarında konuştukları bir dil ve dışarıdakilerin anlam veremediği adetleri vardı. Bu kişilerin giydikleri kıyafet ve taktıkları aksesuarlar toplumda hemen fark ediliyordu. Zamanla bu kıyafetler dini sembol olmaktan çıkıp insanlar arasında ayrıştırıcı bir rol üstlenmiştir. Tarikat kıyafetlerindeki kurallar XVI.yüzyıldan itibaren göze çarpmakla beraber XVIII.yüzyılda şekillenip XIX. ve XX.yüzyılda korunarak devam etmiştir⁴⁸. XVI.yüzyılda tarikatlar çoğalmaya başlayınca çeşitli kollar meydana gelmiştir. Bu kolların bazıları sonradan başlı başına bir tarikat olacak kadar büyümüşür⁴⁹. Ana tarikattan ayrılan kolların giyimlerinde de farklılıklar meydana gelmektedir.

Derviş kıyafetlerinin esasını taç ve hırka oluşturmaktadır. Her tarikatta farklılık gösterse de yün, keçe ya da pamuklu çuhadan yapılmış serpuş, fahir, sikke, takke, arakiyye gibi isimlerle anılan taçlar tarikatlardan önce de kullanılmıştır. Taç

---

⁴³ İsmail H. UZUNÇARŞILI, **Osmanlı Tarihi**, TTK Basımevi: Ankara, 1998, c. 3, s. 300-301.

⁴⁴ Selman BENLİOĞLU, "Sarayda Düzenlenen Tarikat Ayinleri Işığında III. Selim'in Tekke Müziğiyle İlişkisi", **Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2018, c. 20, s. 6.

⁴⁵ Hülya TEZCAN, **Topkapı Sarayı Müzesi Koleksiyonundan Tılsımlı Gömlekler**, Timaş Yayınları: İstanbul, s. 81.

⁴⁶ Erdoğan EROL, "Padişah III. Selim'in Mevlâna'nın Türbesi İçin Yaptırdığı Pûşide", **TED**, S. 19, s. 10.

⁴⁷ E. Behnan ŞAPOLYON, **Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi**, Elif Kitabevi: İstanbul, s. 501-502.

⁴⁸ Nurhan ATASOY, **a.g.e.**, s. 49.

⁴⁹ Mustafa KARA, **Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları (Tarikatlar-Tekkeler-Şeyhler)**, Dergâh Yayınları: İstanbul, s. 67.

kullanma geleneği Mısır ve Mezopotamya'ya dayanmaktadır. İlk tacı kullanan kişi kesin olarak bilinmese de Mezopotamya kültüründe baştanrı tasvirlerinde karşımıza çıkmaktadır⁵⁰. Tacı bir derviş olarak ilk kez Cüneyd-i Bağdâdi giymiştir⁵¹. Tarikat ehlinin inancına göre Hz.Muhammed Mirac'a yükseldiğinde kendisine taç, hülle (cennet elbisesi), kemer, asa, nalın ve minder verilmiştir. Dervişler de bu çeyizi örnek alarak başlarına tac takıp hülle yerine de hırka giymişlerdir⁵².

Hırkanın tarikat içinde kullanımı da eski tarihlere uzanmaktadır. Hırkadan önce "aba" denilen kaba elbiseler VII. ve VIII.yüzyıllarda yaşayan bazı sufiler tarafından tercih edilmiştir. Bu elbiselerden sonra ilk kez hırka giyen ve bunu müridlerine giydiren kişinin Ebû Bekir eş-Şiblî (ö. 334/945) olduğu kabul edilmektedir. IX. yüzyıla gelindiğinde ise tüm tarikatların hırka giymeye başladığı görülmektedir⁵³.

Osmanlı'da tarikat kıyafetlerine ilk kısıtlama 1836-37 senesinde II.Mahmud tarafından yapılmıştır. Sultan, Edirne'de bulunan tüm tekke şeyhlerine bir ferman yazıp, tarikat ehli olmayan kişilerin tarikat kıyafetleriyle gezmesini yasaklamıştır. Bundan sonra her şeyhin kendi müridine mühürlü vesika vermesi mecbur kılınmış ve yanında bu belgeyi taşımayan kişilerin derviş kıyafeti giymesi men edilmiştir⁵⁴.

Zamanla tekkelerde bozulmalar, şeyhlik makamına yakışmayan olaylar, tarikat şeyhleri arasında anlaşmazlıklar yaşanmaya başlamıştır. Devlet bu duruma başta müdahale etmemiş, tekkelerin kendi aralarında çözmesi için yol göstermiştir. İlk kez II. Mahmud 1811 yılında yayınladığı fermanla tekke ve zaviyeleri için belirli kuralları sıralamıştır⁵⁵. Bununla beraber tüm tekkelerin düzenini, ihtiyaçlarını ve maddi konudaki eksiklerini denetleyecek güçte Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye isminde bir kurum oluşturulmuştur⁵⁶. Alınan önlemler yeterli olmayınca tekke mensupları Cemiyet-i Sûfiyyeyi İttihadiyye gibi dernekler açarak çeşitli düzenlemelere gitmiştir. Bu çalışmaların devamında 1863'te tekke ve zaviyelerin yönetiminden sorumlu merkezi bir otorite olan Meclis-i Meşâyih kurulmuştur⁵⁷. Bir

⁵⁰ Nebi BOZKURT, "Taç (2/1)", **TDVİA**, 2010, c. 39, s. 362.

⁵¹ Semih CEYHAN, "Taç (2/2)", **TDVİA**, 2010, c. 39, s. 364.

⁵² Nurhan ATASOY, **a.g.e.**, s.301.

⁵³ Süleyman ULUDAĞ, "Hırka", **TDVİA**, c.17, s. 373.

⁵⁴ Surayia FAROQHI, **a.g.e.**, s. 179.

⁵⁵ H. Kamil YILMAZ, **Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar**, Ensar Neşriyat: İstanbul, s. 216.

⁵⁶ İlber ORTAYLI, "Tarikatlar ve Tanzimat Dönemi Osmanlı Yönetimi", **OTAM**, 1995, S. 6, s. 282-285.

⁵⁷ Mahmud E. KILIÇ, **Anadolu Tasavvuf Tarihine Notlar – 1**, Sufi Kitap: İstanbul, 2016, s. 37-40.

başkan ve altı üyeden oluşan bu meclis Osmanlı topraklarındaki tüm tarikat ve tekkelerin yönetiminde ve denetiminde söz sahibi olmuştur⁵⁸. Bu tarihten sonra şeyhlerin sınavla göreve getirilmesi de Meclis-i Meşâyiş'in denetiminde gerçekleşmiştir⁵⁹. 1925 yılında Şeyh Said Ayaklanması bardağı taşıran son damla olmuş ve 30 Kasım 1925 yılında tekke ve zaviyeler kapatılmıştır. Şeyh, halife, mürid gibi sıfatların kullanımını yasaklanmıştır⁶⁰. Böylece, Osmanlı Devleti'nin kurulmasında rol oynayan, devletin Türkleşmesi ve halkın İslam dinini benimsemesinde yardımcı olan, sosyo-kültürel alanda devletin yanında duran, insanlar arasında dayanışmayı sağlayan tarikatların görevi bu kanunla son bulmuştur.

Tekke ve Zaviyelerin kapatılmasıyla beraber oldukça zengin bir tekke-tasavvuf kültürü de yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Bu tehlikeye karşı önlem olarak Resmi Gazete'de yayımlanan Bakanlar Kurulu kararı ile tekke envanterinin müzelerde korunması kararlaştırılmıştır. Halil Edhem, Hamit Zübeyr Koşay, Hilmi Ziya Ülken gibi isimlerin oluşturduğu heyet sayesinde tekkelere ait eşyalar günümüze ulaşabilmiştir⁶¹.

2.1. Bayramiye Tarikatı ve Derviş Kıyafetleri

İstanbul'un fethinden önce Anadolu'da kurulan⁶² ve ilk Türk tarikatı olan⁶³ Bayramiye tarikatının kurucusu Hacı Bayram-ı Velî, Ankara'nın Solfasol Köyü'nde (d.753/1352) doğmuştur⁶⁴. Medrese eğitimini Ankara'da tamamlayan asıl adı Numan olan bu zat, esasen müderris olup⁶⁵ hendese, hesap, mantık, belagat, kelam, fıkıh, hadis ve tefsir gibi ilimlere hakimdir⁶⁶. İlk görevini Bursa'da daha sonra Ankara

⁵⁸ Mustafa KARA, a.g.e., 2005, s. 221.

⁵⁹ Zekeriya IŞIK, *Şeyhler ve Şahlar-Osmanlı Toplumunda Devlet-Tarikat İlişkilerinin Gelişim ve Değişim Süreci*, Çizgi Yayınları: Konya, s. 268.

⁶⁰ H. Kamil YILMAZ, a.g.e., 2010, s. 226-237.

⁶¹ Hamit Z. KOŞAY, "Bektaşilik ve Hacı Bektaş Tekkesi", TED, S. 10, s. 19.

⁶² Mustafa KARA, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*, Uludağ Yayınları: Bursa, s. 32.

⁶³ Hamdi KIZILAR, "Bayramiye Tarikatı'nın Ortaya Çıkışı Bağlamında Bayramilik-Halvetilik İlişkisi", *Uluslararası Hacı Bayram-ı Velî Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, (25-26 Mayıs 2016), Ankara, s. 790.

⁶⁴ Ahmet GÜNER, *Tarikatlar*, Miliyet Yayınları: Ankara, s. 121.

⁶⁵ Ethem CEBECİOĞLU, "Hacı Bayram-ı Velî'nin İlmî Birikimi", *Uluslararası Hacı Bayram-ı Velî Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, (25-26 Mayıs 2016), Ankara, s. 92.

⁶⁶ Seyfi BAŞKAN, *Ankara Hacı Bayram Veli Camii ve Türbesi*, Kültür Bakanlığı Yayınları: Ankara, s. 10.

Kara Medrese’de yapmıştır. Bir bayram sabahı Hamiduddin-i Aksarayî’nin daveti üzerine kendisiyle buluşmuş ve tarikat yolunu seçmiştir. Bu buluşmadan sonra Numan adı yerine Bayramî adını kullanmıştır⁶⁷. Onun eğitiminden geçip, şeyhi ölene kadar yanında kalmıştır⁶⁸. Şeyhinin ölümünden sonra Ankara’ya dönüp, son nefesine kadar (ö.833/1429-30) kendi açtığı tekkede irşad faaliyetlerini sürdürmüştür⁶⁹.

Bayramîlik, Halvetiyye ve Nakşibendiyyenin birleşiminden oluşmuş bir tarikat gibi kabul edilse de esas olarak Safeviyye Tarikatı’nın Anadolu’da yayılmış bir koludur⁷⁰. Hacı Bayram-ı Velî vefat edince de iki büyük kola ayrılmıştır. Bayramîyye-i Şemsiyye denilen kol sesli zikri tercih etmiş, Hacı Bayram’ın halifesi Akşemseddin’e (d.792/1389-ö.862/1457-58) tabii olmuşlardır. Melâmiyye-i Bayramîyye denilen diğer kol ise zikir ve tekkeden uzak olan yine Hacı Bayram-ı Velî’nin halifelerinden Bursalı Ömer Dede’ye (ö. 880/1475) intisap etmiştir. Daha sonra Aziz Mahmud Hüdaî (d.950/1544-ö.1038/1628) Bayramîlik tarikatı içinden Celvetî kolunu kurmuştur⁷¹. Bunların dışında Hamzaviyye, Şemsiyye, Tenviriyye, Himmetiyye İseviyye kolları da ortaya çıkmıştır⁷². Esas Bayramîlik Akşemseddin’in kolundan devam etmiştir⁷³.

Tarikatın en önemli merkezi Ankara’dır. Ankara’nın Ulus semti civarında eski Hıristiyan mabedi olan Ogüst tapınağının bitişiğindeki ilk Bayramî tekkesi, Hacı Bayram Velî hayattayken inşa edilmiştir⁷⁴. XV.yüzyıl ilk çeyreğinde yapılmış olan bu külliyenin içinde bugünkü cami ile birlikte derviş hücreleri, selamlık, mutfak-kiler, misafirhane, harem, hamam gibi yapılar bulunmaktaydı⁷⁵. Camii’nin bodrum katındaki halvet hücreleri Hacı Bayram-ı Velî zamanından günümüze ulaşmıştır⁷⁶. İstanbul’da ise ilk Bayramî tekkesi Yavuz Sultan Selim Camii yakınlarında

---

⁶⁷ Fuat BAYRAMOĞLU, **Hacı Bayram-ı Velî- Yaşamı-Soyu-Vakfı**, TTK Yayınları: Ankara, 1983, c. 1, s. 14-21.

⁶⁸ Mehmet ÜNAL, Nurettin ÇALIŞKAN, “Tarikatlar Hakkında Ansiklopedik Bir Risale: Mir’âtu’t-Turûk”, **Tarih Okulu Dergisi**, S. 25, 2016, s. 939.

⁶⁹ Hamdi KIZILER, **a.g.m.**, 2012, s.70.

⁷⁰ Abdülbaki GÖLPINARLI, **a.g.e.**, 1969, s. 237

⁷¹ H.Kamil YILMAZ, **Azîz Mahmûd Hüdâyî ve Celvetiyye Tarîkatı** Erkam Yayınları: İstanbul, 2010, s.173.

⁷² Mehmet ÜNAL, Nurettin ÇALIŞKAN, **a.g.m.**, s. 938.

⁷³ Hamdi KIZILER, **a.g.m.**, 2012, s. 74.

⁷⁴ Seyfi BAŞKAN, **a.g.e.**, s. 15.

⁷⁵ M.Baha TANMAN, “Hacı Bayrâm-ı Velî Külliyesi”, **TDVİA**, c. 14, 1996, s. 448.

⁷⁶ Mahmud E. ERKAYA, “Bayramiyye ve Eşrefiyye’de Halvet”, **Uluslararası Hacı Bayram-ı Velî Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, (25-26 Mayıs 2016), Ankara, s. 819-820.

açılmıştır. Hacı Bayram Velî'nin müridi olan Akşemseddin ile beraber İstanbul'a gelen Bayramî dervişleri burada faaliyet göstermişlerdir⁷⁷.

Bayramîlik sadece Anadolu'da değilmerkezi Ankara olmak üzere, Balkanlar'dan Arabistan'a kadar uzanan⁷⁸, Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarında yayılmıştır. İstanbul'da, Kırklareli'nde⁷⁹, Edirne, Selanik, Üsküp, Saraybosna, Belgrad, Manastır, Şam, Mekke, Medine, Kahire ve daha birçok bölgede Bayramîliğin izlerini görmek mümkündür⁸⁰. Hacı Bayram-ı Velî kısa sürede etrafına çok fazla mürid toplayıp padişahın dikkatini çekince, Sultan II.Murad kendisini saraya davet etmiştir. Bu ziyaret sultanın çok hoşuna gitmiş ve Hacı Bayram-ı Velî'nin tüm dervişlerini vergiden muaf tuttuğunu ilan etmiştir⁸¹. Hayatı boyunca üç kez Edirne'ye ziyarette bulunan Hacı Bayram-ı Velî bir ziyaretinde II.Murad'a İstanbul'un fethedileceği müjdesini de vermiştir⁸².

Bayramiye dervişlerini diğer dervişlerden ayıran şey zirai faaliyetleri ortaklaşa yapmalarıdır. Hacı Bayram Velî, dervişlerine sadece zikir ve ibadet konusunda eğitim vermemiştir. Onları bahçede çalıştırmış, çıkan mahsulü de beraber yemeyi ve başkalarıyla paylaşmayı öğretmiştir⁸³. Bu nedenle Hacı Bayram-ı Velî Anadolu'da "Çiftçilerin Pirî"⁸⁴, "Ahi Sultan"⁸⁵ olarak bilinir. Dervişleri arasında değirmenci, bakırcı, nalbant, yüncü, çiftçi olanlar vardır⁸⁶. Müridleriyle birlikte kendisi de tarlada çalışmıştır. Hattâ köpekleri bile beslediği görülmüştür⁸⁷. Hasat zamanı tüm ürünler toplanıp eşit şekilde paylaşılır, böylece helal kazanç ve kardeşlik duyguları gelişen bireyler yetiştirirdi. Zira iyi bir dervişin bu vasıfları taşıması gerekiyordu.

---

⁷⁷ Fuat BAYRAMOĞLU, Nihat AZAMAT, "Bayramiye", **TDVİA**, c. 5, s. 273.

⁷⁸ Seyfi BAŞKAN, **a.g.e.**, s. 12.

⁷⁹ Selami ŞİMŞEK, "Kırklareli'de Tarikatlar ve Tekkeler", **Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, S. 18, s. 211.

⁸⁰ Ethem CEBECİOĞLU, **Hacı Bayram Velî ve Tasavvuf Felsefesi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara, 1990, s. 196-198.

⁸¹ Ethem CEBECİOĞLU, "Osmanlı Kuruluş Dönemi Doğu Ucunda Sosyo-Kültürel Hareket Başlatan Sufi Bir Önder: Hacı Bayram-ı Velî", **Osmanlı, Yeni Türkiye Yayınları**: Ankara, S.4, s. 410.

⁸² İrfan GÜNDÜZ, **Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebetleri**, Seha Neşriyat: İstanbul, 1984, s. 29.

⁸³ Mustafa KARA, **a.g.e.**, 1992, s. 67.

⁸⁴ Ahmet GÜNER, **a.g.e.**, 1986, s. 124.

⁸⁵ İsa ÇELİK, "Hacı Bayram-ı Velî'nin Yaşadığı Dönemde Tasavvufî Hayata Genel Bir Bakış", **Uluslararası Hacı Bayram-ı Velî Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, (25-26 Mayıs 2016), Ankara, s. 49.

⁸⁶ Hamdi KIZILER, **a.g.m.**, 2012, s.77.

⁸⁷ İsa ÇELİK, **a.g.m.**, s. 48.

Hacı Bayram-ı Velî, tarikata girmek isteyen müridlerini önce halvete sokarak bir müddet gözlemlerdi. Hattâ onun halifelerinden Yazıcıoğlu Muhammed ve Akbıyık Sultan ömürlerinin sonuna kadar halvet hayatı sürdürmüşlerdir⁸⁸. Bayramîlerde halvete girildiği zaman, her gece farklı dualar okunur, salavat çekilirdi. En son gece mürid odasında tek başına kalır çilesini çekerdi⁸⁹. Mürid, yaradana yaklaşmak için halvette az uyur, az yer, bolca ibadet ederdi. Dünyevi ihtiyaçları en asgari düzeyde tutmak, halvetin en önemli kuralıydı.

Bayramiyye tarikatında cezbe, muhabbet ve sırr-ı ilahi denilen üç temel esas kabul edilir. Bunun yanı sıra halvet, zikir ve sünnete bağlılık da Bayramîler için son derece önemlidir⁹⁰. Hacı Bayram Velî, şeyhi Somuncu Baba'nın zikrini ilâveler yaparak devam ettirmiştir. Zikir konusunda tarikat içinde farklı uygulamalar da olmuştur. Mesela Bayramîyye'nin bir kolu olan Melamiyye Bayramîleri gizli zikri tercih etmişlerdir⁹¹.

Sohbet ile insanların kalbine girebilmek Hacı Bayram Velî'nin kullandığı bir yöntemdi. Belli zamanlarda dervişlerini toplar onlarla sohbet ederdi⁹². Böylece dervişin içinden çıkamadığı soruların cevapları o sohbet içinde şeyh tarafından gizliden verilirdi. Hacı Bayram-ı Velî aynı zamanda bir müderris olduğundan bu sohbetler esnasında müridlerine medrese eğitimi de vermiştir. Bu da müridlerin eğitim seviyesinin yükselmesini sağlamıştır⁹³.

Osmanlı'da ilk kez taç giyen tarikat Bayramîliktir⁹⁴. Taç giyen kişi “ölmeden önce ölmek” inancını kabul etmiş, kendini Allah yoluna adanmış, nefsinin dinlemeyeceğine söz vermiş demektir⁹⁵. Hacı Bayram Velî'nin taktığı taç, ilk başlarda Şah İsmail'in babası Şeyh Haydar'ın bulduğu on iki terkli kavuk şeklinde kırmızı renkteydi. Daha sonra Erdebil sufileri ile karıştırılmamak için⁹⁶ Bayramîlerin tacı pamuklu, altı terkli ve yeşil destarlı hale gelmiştir. Bayramî şeyhinin tacı beyaz,

⁸⁸ Mahmud E. ERKAYA, **a.g.m.**, 2016 (a), s. 820.

⁸⁹ E. Behnan ŞAPOLYO, **a.g.e.**, s. 141.

⁹⁰ Ethem CEBECİOĞLU, **a.g.t.**, s. 167-234.

⁹¹ Selçuk ERAYDIN, **Tasavvuf ve Tarikatlar**, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları: İstanbul, 1994, s. 410.

⁹² Ethem CEBECİOĞLU, **a.g.t.**, s. 200-201.

⁹³ Kadir ÖZKÖSE, “Hacı Bayram Veli ve Yaşadığı Döneme Tesiri”, **Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, S.12, s.55.

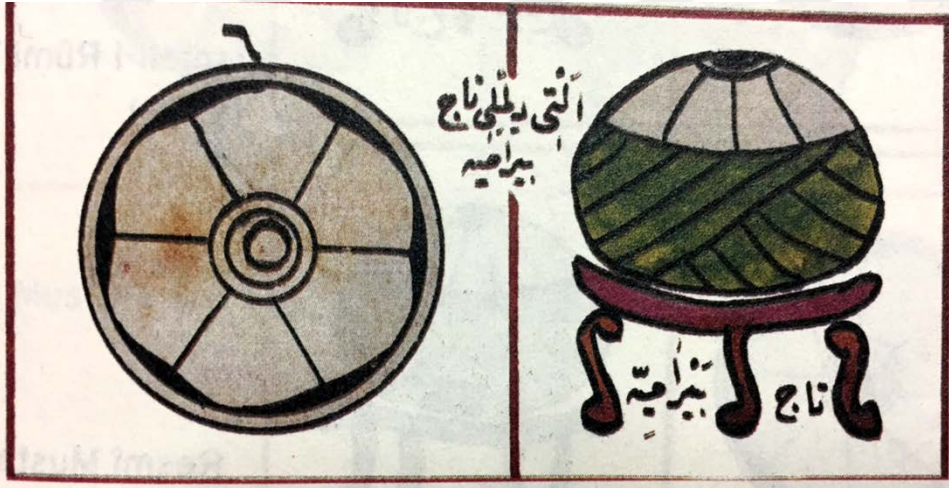
⁹⁴ Semih CEYLAN, “Osmanlı Tâcnâme Literatürüne Göre Derviş Tacı ve Abdullah Salâhaddin-i Uşşâki'nin Cevâhir-i Tâc-ı Hilâfet Risâlesi”, **İslam Araştırmaları Dergisi**, S.25, s. 126.

⁹⁵ Mehmed F. ÇITLAK, “Derviş Çeyizi”, **Keşkül**, S. 31, s. 80.

⁹⁶ Ethem CEBECİOĞLU, **a.g.t.**, s. 169.

halifelerinin tacı ise bal rengindedir⁹⁷. Altı terk altı yönü temsil eder. Bu temsil, kainatta var olan her şeyi kapsayan bir anlayışı benimsediklerini göstermektedir.

Altı terkli tacın tepesinde üst üste binmiş üç küçük daireden oluşan Bayramî gülü bulunmaktadır (**Res.1**). Bu dairelerden birincisi şeriata, ikincisi tarikata, üçüncüsü marifete işaret eder. Bu üç daire birleşip hakikati oluşturmaktadır⁹⁸(**Res.2**). Tarikat içinde farklı uygulamalar da söz konusudur. Örneğin Bayramîliğin bir kolu olan Celvetîlerin tacı on üç dilimlidir. Kubbesi siyaha yakın koyu yeşil renkli ve ortasında aynı renkten düğmesi vardır. Aziz Mahmud Hüdaî'ye mensup olan bu kolun dervişleri diğer dervişlerden farklı olarak uzun saçlıdır⁹⁹(**Res. 3**).

Resim 1. Altı Dilimli Bayramî Tacı (Kaynak: Yahyâ Âgâh b. Sâlih el-İstanbulî, 2005. Tarikat Kıyafetlerinde Sembolizm, (Memu'âtü'z-Zarâ'if Sandukatu'l-Ma-ârif), Çev. Ülker Aytekin, Ocak Yayıncılık, s. 325)

İstanbul'un fethinden sonra Hacı Bayram-ı Velî, büyük olasılıkla hırkasını ve tacını Fatih'e hediye etmiştir. Bugün Topkapı Sarayı'nda muhafaza edilen örneklere bakılırsa göğüs kısmına kadar yırtmaçlı ve yuvarlak yakalı, ön etek kısmı dize kadar yırtmaçlı, baştan giyilen, koldan etek ucuna doğru genişleyen uzun kollu bol bir hırka Hacı Bayram-ı Velî'ye aittir¹⁰⁰.

⁹⁷ Yahya Agah b. Salih el- İstanbulî, a.g.e., s. 40.

⁹⁸ Nurhan ATASOY, a.g.e., s. 60-61.

⁹⁹ H.Kamil YILMAZ, a.g.e., 1982, s. 230-231.

¹⁰⁰ Hülya TEZCAN, 2013. "Topkapı Sarayı Koleksiyonundaki Derviş ve Sufi Kıyafetleri", **Sufi Bursa Kataloğu**, s. 100.

Resim 2. Tepesinde üst üste binmiş üç adet gül bulunan, yeşil cüneydî destarlı, Bayrâmî tarikatının Himmetî koluna mensup taç, 20.yüzyıl, İstanbul Divan Edebiyatı Müzesi (GMM), 470 (Fotoğraf: Nurefşan Korkmaz-2016)

Resim 3. On üç terkli, siyah destarlı Celvefî tacı, 20.yüzyıl, İstanbul Divan Edebiyatı Müzesi (GMM), 452 (Fotoğraf: Nurefşan Korkmaz-2016)

Bayramîler kıyafete çok önem vermemişlerdir. Kıyafetin manevi bir değer taşımadığına inanmışlardır¹⁰¹. Bu yüzden de diğer tarikatlarda olduğu gibi çok farklı giyimleri yoktur.

Hacı Bayram-ı Velî'nin başka bir özelliği de Türk diline verdiği önemdir. Eserlerini halkın anlaması için Arap ve Fars etkisinden sıyrılmış, öz Türkçe ile kaleme almıştır. Halifesi Bedreddin, Fahreddin-î Irâkî'nin Leme'âtı'nı, Şeyh Elvan Şirazî ise Sa'deddin Mahmûd-ı Şebüsterî'ye ait Gülşen-i Râz adlı eseri 1426'da Türkçeye çevirmiştir¹⁰². Bu örnekler onun Türk kültürüne, Türkçeye verdiği önemi anlamamız açısından yol göstericidir.

Hacı Bayram-ı Velî hayattayken önemli insanlar yetiştirmiştir. Başta damadı Eşrefoğlu Rumî, Akşemseddin, Bursalı Dede Ömer, Yazıcızade Muhammed bu isimlerden sadece birkaçıdır¹⁰³. Yetiştirdiği halifeler sayesinde tekke edebiyatına yeni bir soluk gelmiştir¹⁰⁴. Onun halifelerinden biri olan Eşrefoğlu Rumî'nin katkılarıyla Kadiriyye tarikatı Anadolu'ya girmiştir¹⁰⁵. Yaşadığı dönemde Timur İstilasası ve Şeyh Bedrettin olayı gibi birçok siyasi sıkıntılar olmasına rağmen o insanları hep bir arada tutmaya çalışmıştır¹⁰⁶. Dervişleriyle beraber çarşı Pazar dolaşmış içi dolan keşkülleri fakirlere dağıtmıştır. Onun zamanında aç insana rastlamak mümkün değildir. Ahî geleneğini devam ettirmiştir¹⁰⁷. İmece usulü yardımlaşma ile herkesin evine erzak girmesini sağlamıştır. Kendi kurduğu yardım fonuyla ihtiyaç sahibi kişilerin eksiklerini gidermiştir. Bugün devletin yardıma muhtaç vatandaşa sunduğu ücretsiz imkânları, yüzyıllar öncesinden uygulamıştır¹⁰⁸.

---

¹⁰¹ Osman KABAĞÇILI, "İsmail Hakkı Bursevi Tefsirinde Hacı Bayram Veliye Gönderilen Referanslar ve Analizleri", **Uluslararası Hacı Bayram-ı Velî Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, (25-26 Mayıs 2016), Ankara, s. 303.

¹⁰² Fuat BAYRAMOĞLU, **a.g.e.**, 1983, s. 45-46.

¹⁰³ Mustafa KARA, **a.g.e.**, 1992, s. 68.

¹⁰⁴ Azmi BİLGİN, "Tasavvuf ve Tekke Edebiyatı", **Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, S. 1, 1995, s. 76-77.

¹⁰⁵ M. Askeri KÜÇÜKKAYA, "Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesinde Hacı Bayram-ı Veli ve Tarikatı", **Uluslararası Hacı Bayram-ı Velî Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, (25-26 Mayıs 2016), Ankara, s. 410.

¹⁰⁶ Hamdi KIZILER, **a.g.m.**, 2012, S. 32, s. 70.

¹⁰⁷ E. Behnan ŞAPOLYO, **a.g.e.**, s. 142.

¹⁰⁸ Ethem CEBECİOĞLU, **a.g.m.**, 1999, S. 4, s. 411-412.

Tekke ve zaviyelerin kapatılmasından önce İstanbul'da yaklaşık 30 adet tekkesi bulunmaktaydı. 1925 yılında bu tekkelerin sayısı altıya düşmüştür. Günümüze ulaşan tekkeler çeşitli amaçlarla kullanılmaktadır¹⁰⁹.

Hacı Bayram-ı Velî, günahların çoğaldığı, dervişlerin bozulmaya başladığı, gerçek şeyh ve alimlerin kalmadığı, rüşvetin arttığı bir dönemde yaşamıştır¹¹⁰. Bu olumsuzluklara rağmen, insanlar arasında saygı ve sevgiyi aşılamaı amaçlamıştır. Tüm bu yaptıklarından dolayı öğretileri Ankara'dan başlayıp dünyanın her yerine yayılmıştır. Vefatından sonra da Ankara'da yer alan kabri en çok ziyaret edilen noktalardan biridir. Aynı zamanda bu kabir, TBMM'nin açılış töreninin başlangıç noktası olmuştur¹¹¹.

2.2.Bektâşîye Tarikatı ve Derviş Kıyafetleri

XIII.yüzyılda Kalenderîlik ile başlayan, Hacı Bektaş-ı Velî (d.640/1243-ö.739/1337) ile devam ederek Anadolu'da ortaya çıkan Bektâşitarikatının geçmişi, Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşuna dayanmaktadır. Orhan Gazi'nin silah arkadaşlarından Ahıyânı Rum ve Abdalân-ı Rum taifesinin içinde Bektâşî dervişleri ve Ahîler de yer almaktaydı¹¹². Abdalân-ı Rum diye bilinen Kalenderî, Vefaî ve Haydarî dervişlerinin oluşturduğu zümreye ilk Bektâşî dervişleri demek yanlış olmaz. Bu kişilere o dönemde Bektâşî denilmiyordu. Kendilerini Baba İlyas müridi olarak tanıtıyorlardı¹¹³.

“*Bektâşî*” kelimesi mecazen kayıtsız, pervazsız, rind, laübalimeşrep anlamlarına gelmektedir¹¹⁴. Yeniçeri Ocağı'nın kapatılmasıyla birlikte Bektaşî terimi “mezhepsiz” anlamında kullanılmıştır¹¹⁵.

¹⁰⁹ Mehmed A. KÖSEOĞLU, “İstanbul'da Bayramî Şeyhlerinin Postnişin Olduğu Tekkeler ve Günümüzdeki Durumları”, *Uluslararası Hacı Bayram-ı Velî Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, (25-26 Mayıs 2016), Ankara, s. 604.

¹¹⁰ İsa ÇELİK, *a.g.m.*, s. 52.

¹¹¹ Mustafa KARA, *a.g.e.*, 1992, s. 68.

¹¹² Ömer L. BARKAN, *a.g.m.*, s. 60.

¹¹³ Ahmet Y. OCAK, “Bektâşîlik”, *TDVİA*, c. 5, 1992, s. 373.

¹¹⁴ M. Zeki PAKALIN, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB Yayınları: İstanbul, 1983, c. 1, s. 202.

¹¹⁵ Iréne MELIKOFF, *Uyur İdik Uyardılar – Alevilik- Bektaşilik Araştırmaları*, Çev. Turan Alptekin, Cem Yayınevi: İstanbul, 1993, s. 216.

Tarikatın piri kabul edilen Hacı Bektaş-ı Velî'nin, Yeseviyye Tarikatı'nın kurucusu Ahmed Yesevî'nin (ö.562/1166-67) müridi olduğuna dair rivayetler X.yüzyılda yazılmış olan *Künhü'l-Ahbâr* ve Evliyâ Çelebî *Seyahatnâmesi*'nde geçmektedir¹¹⁶. Bektâşîler için çok önemli bir kitap olan *Vilayetname*'ye göre Hacı Bektaş'ın hocası Şeyh Lokmân-ı Perende, Türkistan'ın doksandokuzbin pîrinin pîri Hâce Ahmed Yesevî'nin halifelerindendir¹¹⁷. Bu durumda Hacı Bektaş, Ahmed Yesevî'nin bizzat müridi olmasa da Bektâşîliğin silsilesi Yeseviyye Tarikatına bağlanmaktadır.

Hacı Bektaş-ı Velî'den sonra Bektâşîler ikinci pir olarak Balım Sultan'ı (ö.922/1516) kabul ederler. Bektâşîlik Balım Sultan zamanında İstanbul'da yayılmaya başlamıştır¹¹⁸. Balım Sultan 1484'te Hacı Bektaş Zaviyesi'ne postnişin olmuş ancak Cem Sultan'ın Yeniçerilerle ortak hareket edebileceği endişesi ile II.Bayezid tarafından 1487'de Bektâşî Âsitânesi kapatılmıştır¹¹⁹. 1501 yılında ise tekrar II.Bayezid tarafından Hacı Bektaş Zaviyesi'nin postnişi Balım Sultan ilan edilince Bektâşîlik teşkilatlanmaya başlamıştır¹²⁰. Bu tarihten sonra Pîrevi tüm Bektâşîliğin merkezi olmuştur. Sosyo-ekonomik açıdan oldukça güçlü olan Pîrevi'nin diğer Bektâşî tekkeleri üzerindeki hakimiyeti III.Ahmed'i rahatsız etmiş olsa da yapılan baskılar sonucunda kapatılması engellenmiştir¹²¹.

Bektâşîlerin Türk kültürüne sıkı sıkıya bağlı olmaları, Yeniçeri ordusuyla başından beri yakın ilişkiler kurmaları, devletin yeni fethettiği topraklara yerleşip bölgenin Türkleşmesinde ve İslamlaşmasında rol almaları ve kırsaldaki iskân faaliyetlerine katılmalarından dolayı sayıları gün geçtikçe artmıştır¹²². Dervişler çiftçilik, hayvancılık gibi faaliyetlerle de ilgileniyor, yerleştikleri bölgeyi yaşanır hale getiriyorlardı. Daha sonra bu yerleşim bölgelerine tekke ve zaviye açarak köyde

---

¹¹⁶ Fuat KÖPRÜLÜ, **a.g.e.**, 1976, s. 48.

¹¹⁷ Abdülbâkî GÖLPINARLI, **Menakıb-ı Hacı Bektaş-ı Velî «Vilâyet - nâme»**, İnkılap Kitabevi: İstanbul, 1958, s. 5.

¹¹⁸ Ekrem İŞİN, "Bektâşîlik", **DBİA**, 1994, S. 2, s. 152.

¹¹⁹ Mehmed A. KÖSEOĞLU, "Babagân Bektâşîliğinin 20.Yüzyıldaki Temsilcileri", **Keşkül**, Timaş Basımevi, İstanbul: 2012, S. 22, s. 49.

¹²⁰ Irène MELIKOFF, **a.g.m.**, 1999, s. 386.

¹²¹ Aziz ALTI, "III. Ahmet Dönemi'nde Pîrevi Hacı Bektaş Veli Tekkesi", **HBV Dergisi**, S. 87, s. 190.

¹²² Gülay YILMAZ, "Bektâşîlik ve İstanbul'daki Bektaşî Tekkeleri Üzerine Bir İnceleme", **Osmanlı Araştırmaları Dergisi**, S. 45, 2015, s. 99.

nüfusun artmasına yardımcı olmuşlardır. Bunun karşılığında devlet bu dervişlerden vergi almayıp, bazı imtiyazlar vermiştir¹²³.

Bektâşîler kendi sayılarının yaklaşık 7.000.000 olduğunu iddia etmişlerdir ve bu rakam sadece Anadolu için geçerlidir¹²⁴. Bektaşî tarikatı XVI.yüzyıldan itibaren devletin tanıdığı tek gayri Sünni tarikattır¹²⁵. Devlet yönetiminde bulunan tanınmış isimler de bu tarikata ilgi duymuştur. Sultan V.Murad, Rıza Tevfik Bölükbaşı ve Yahya Kemal bu isimlerden bir kaçıdır¹²⁶. Bu durum tarikata bağlanacak kişileri de teşvik etmiştir.

Bektâşîler Sivas, Adana, Tokat ve İzmir çevresinde yayılmışlardır¹²⁷. Tekkelerin çoğu Kızılırmak'ın doğu havzasındadır. Ayrıca Bursa ve çevresi ile Kayseri'de de Bektâşîler sayıca fazladır. Bektâşî tekkeleri içinde Hacı Bektaş, Seyyid Gazi ve Abdal Musa ayrı bir öneme sahiptir. Diğer tarikatların aksine kırsalda yayılmayı tercih etmişlerdir¹²⁸. Köy Bektaşilerine Alevi dendiği halde şehirde yaşayanlara Bektâşî denmiştir. Ancak Aleviliğin geçmişi İslam öncesi inançlara dayanacak kadar eskidir. Bektâşîlik ile arasındaki bağ XVI.yüzyılda kurulmuştur¹²⁹.

Bektâşîlikle karıştırılan Kızılbaşların da kökü Azerbaycan'daki Erdebil şehrine ve buradaki Safeviyye Tarikatına bağlanmaktadır¹³⁰. Ayrıca tekkenin başındaki babalar arasında Çelebiyân (Hacı Bektaş-ı Velî'nin soyundan olduğunu iddia eden babalar) ve Babagân (Hacı Bektaş-ı Velî'nin soyundan olmayan babalar) olmak üzere kendi içinde iki kola ayrılmışlardır¹³¹.

Bektâşîlik, Kalenderîlik'ten doğduğu için Sünni İslam'a başından beri çok bağlı değildir. Hacı Bektaş her zaman ibadetlerini yerine getirse de¹³² Balım Sultan'dan sonra ibadetlerde zayıflama görülür. Bütün Bektaşî ayin ve erkanı dört kapı- kırk

¹²³ Ömer L. BARKAN, **a.g.m.**, 2013, s. 65.

¹²⁴ Jhon K. BIRGE, **The Order of Dervishes**, Çev. Reha Çamuroğlu, Londra, 1937, s. 12-13.

¹²⁵ Eyüp BAŞ, "Ahmed Yesevî'nin Bektâşîlik, Alevîlik Üzerindeki Etkileri ve Osmanlı Dini Hayatındaki İzleri", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2011, S. 52, s. 36.

¹²⁶ Ahmet GÜNER, **a.g.e.**, s. 98.

¹²⁷ M.Zeki PAKALIN, **a.g.e.**, c. 1, s. 198.

¹²⁸ Surayia FAROQHI, **a.g.e.**, s. 56-103.

¹²⁹ Ahmet Y. OCAK, **Türkiye'de Tarihin Saptırılması Sürecinde Türk Sufiliğine Bakışlar**, İletişim Yayınları: İstanbul, 1996, s. 253-255.

¹³⁰ Süleyman ULUDAĞ, **Dört Kapı Kırk Eşik**, Dergâh Yayınları: İstanbul, s. 251.

¹³¹ Rıza YILDIRIM, "Bektaşî Kime Derler?: "Bektaşî" Kavramının Kapsamı ve Sınırları Üzerine Tarihsel Bir Analiz Denemesi", **HBV Dergisi**, S. 55, 2010, s. 32.

¹³² Abdülbâkî GÖLPINARLI, **a.g.e.**, 1958, s. 4.

makam diye ifade edilen tasavvufi ilkeye bağlıdır ki bu ilke de Ahmet Yesevi'den Bektâşîliğe geçmiştir¹³³.

Dört kapıdan kasıt şeriat, tarikat, marifet ve hakikattir. Mürşid bu kapıları ve her kapıdaki on makamı geçerek Hakk'a ulaşır. Bektâşîliğin ibadeti cem ayinlerine dayanmaktadır. Cem ayini, Türkler tarafından İslamiyet'e girmeden önce yapılan, yeni evlenecek çiftlerin katıldığı içkili bir törendir. Bir diğeri ise tarikata giriş töreni olan İkrar Ayini'dir. Maniheizm'deki dine kabul törenine çok benzeyen bu ayinde tarikata girmek isteyen kadın ve erkekler eski mensuplara tanıtılırdı¹³⁴.

Bektâşîlikte sırasıyla aşık, muhib, derviş, baba ve halife dereceleri vardır. Aşık, tarikata girmek isteyen gönüllü kişidir. Muhib ise tarikata kabul edilen kişidir. Muhibden sonraki aşama derviştir. Derviş, Bektâşî tacı giyerek tekkede görev alır. Ehliyet verilen derviş, muhib yetiştirerek baba olur. Halife ise Bektâşîliğin en üst makamıdır¹³⁵.

Bektâşîlerin kullandığı eşyaları sıralamak gerekirse bunlar: arakiyye, elif-i nemed, elif-i sumat, taç, mengüş, palhenk, tığbend, teber, tesbih, teslim taşı, kanberriyye, nefir ya da boynuz, cilbend, haydarîyye, habbe ve keşküldür¹³⁶. Elbise giymenin bile tarikat içinde bir adabı vardır. Kıyafetler Besmele ile başlayıp sağ taraftan giyilir ve sol taraftan çıkartılmaktadır¹³⁷.

Her tarikatın kendine has giyim tarzı olsa da başın örtülmesi için kullanılan taç, serpuş, külah gibi çeşitli isimlerle anılan eşyalara bütün tarikatlarda büyük önem verilmektedir. Hattâ Bektaşîlikte yerine getirilmesi gereken kurallardan birisi de halifeden taç giymektir¹³⁸. Bu nedenle her tarikatta özel olarak dualar ve tekbirler eşliğinde taç giyme törenleri yapılmıştır.

Tacın üst kısmına "kubbe", başa geçen ve sarık sarılan kenarına "lenger", ön kısmına "mihrab" denilmektedir. Tacın lengeri şeriat evine, tepesi tarikat kubbesine işaret eder¹³⁹. Taçları terkli ve terksiz olarak ikiye ayırmak mümkündür. Bir tacın

---

¹³³ Eyüp BAŞ, **a.g.m.**, s. 42.

¹³⁴ Ahmet Y. OCAK, **Alevî ve Bektâşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri**, İletişim Yayınları: İstanbul, 2005, s. 176-177.

¹³⁵ Abdülbaki GÖLPINARLI, **a.g.e.**, 1969, s. 275.

¹³⁶ Jhon K. BIRGE, **a.g.e.**, s. 251-269.

¹³⁷ Sadık VİCDÂNÎ, **Tarikatler ve Silsileleri**, Yay. Haz. İrfan Gündüz, Enderun Kitabevi: İstanbul, 1995, s.273.

¹³⁸ Fahri MADEN, "Bektaşîlikte Giysi ve Sembol Olarak Tac", **HBV Dergisi**, S. 60, s. 81.

¹³⁹ Semih CEYLAN, **a.g.m.**, 2011, s. 120.

terk sayısı yani başlığın tepesindeki dilim sayısı tarikatın kendi inanç ve öğretilerine göre şekil almaktadır. Bazı taçların tepesinde mühür, pul, düğme veya gül bulunmaktadır¹⁴⁰. Terk sayısının dışında başlığın şekli, rengi ve işlemleri de ayırt edici bir özelliktir. Başlıklar aynı zamanda toplum içinde bir statü göstergesiydi. Osmanlı zamanında bir kişinin başlığına bakarak hangi işi yaptığı, hangi tarikata mensup olduğu veya hangi millettten olduğunu anlamak mümkündü. Hattâ tarikatın ileri gelenlerinden birisi vefat edince, mezar taşı bağlı olduğu tarikatın başlığı ile aynı şekilde yapılmaktaydı.

Tarikata giren kadınlar taç yerine genellikle yeşil renkte omuzları örtecek uzunlukla başörtüsü kullanmışlardır. Erkek dervişler ise Elifî, Horosânî Elifî, Hüseyinî, Kalenderî, Ethemî isimleriyle bilinen çeşitli taçları kullanmışlardır¹⁴¹. Bu taçlardan Tac-1 Hüseyinî veya Tac-1 Celâlî denilen, on iki imama ithafen on iki dilimli beyaz keçeden yapılan taç en fazla tercih edilmiştir. Tacın tepesinde beyaz iplikten örülmüş düğme bulunur. Lengeri dört kapıya işaret eden dört parçadan oluşur. Kalenderî taç ise tepesinde düğmesi olmayan ve terklerinde dikiş bulunmayan çeşidine denmektedir¹⁴². İlk başta evli olan Bektaşiler dört terkli Horosânî veya Edhemî tacı giyer, on iki terkli fahri de bekarlar takardı. Daha sonra evli veya bekar fark etmez tüm Bektâşî babaları on iki terkli tacı kullanmıştır¹⁴³. Bunun dışında nadiren de olsa iki terkli, dik tepeli ve yassı olan Elifî tacı, yedi terkli Şemsî tacı, altı terkli Bozdoğanî tacı da kullanmışlardır. On iki terkli tacı giyebilmek için on iki şartı yerine getirmek gerekmektedir. Bu nedenle Balım Sultan dervişlerin derecelerine göre başlık giydirmiştir¹⁴⁴. En çok kullanılan taç şekli on iki terkli Bektâşî fahri veya Hüseyinî fahri diye bilinen başlıktır (**Res. 4**).

Halifeler tacın üstüne siyah destar sararken, babalar peygamber soyundan geliyorsa yeşil, seyyid değilse beyaz sararlar. Dervişler sarıksarmaz, muhibler de arakiyye takarlar¹⁴⁵.

---

¹⁴⁰ A. Nevzad ODYAKMAZ, **Bektâşîlik, Mevlevîlik, Masonluk**, Mephisto Yayınları: İstanbul, 2005, s. 225.

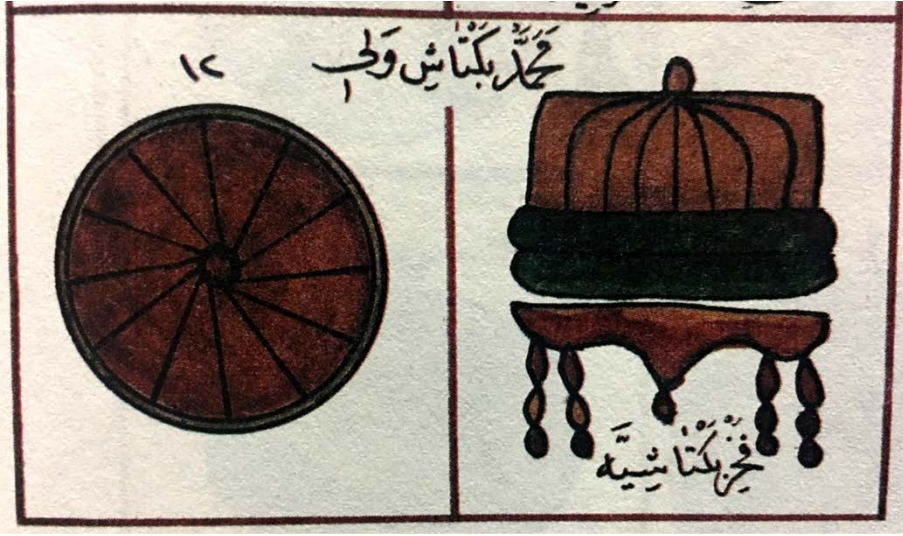
¹⁴¹ Erdoğan AĞIRDEMİR, “Bektaşilikte Tâc Çeşitleri ve Anlamları”, **HBV Dergisi**, S. 60, 2011, s. 368-372.

¹⁴² **Türk Ansiklopedisi**, “Bektaşilik”, MEB Yayınları, 1953, c. 6, s. 37.

¹⁴³ Semih CEYLAN, **a.g.m.**, 2011, s. 138.

¹⁴⁴ Fahri MADEN, **a.g.m.**, 2011, s. 67-81.

¹⁴⁵ Abdülbâkî GÖLPINARLI, **a.g.e.**, 1969, s. 275.

Resim 4. Fahr-i Bektaşiyeye (Kaynak: Yahyâ Âgâh b. Sâlih el-İstanbulî, a.g.e.,s. 329)

Tacın dışında Bektaşîler, arakiyye adı verilen başlık da kullanmışlardır. “Arakiyye”, ikrar ayininde tarikata girmek isteyen kişinin giydiği beyaz başlık olup¹⁴⁶ tiftikten yapılan, ince ve hafif bir külahtır. Arapça ter manasına gelen “arak” kelimesinden türemiştir¹⁴⁷. Bir Bektaşî dervişi öldüğü zaman arakiyyesi başınageçirilerek tabuta konurdu. Bu arakiyye özel olarak evlerde kadınlar tarafından işlenirdi¹⁴⁸. Bu başlığı Mevlevi dervişleri de kullanmaktadır.

Bütün tarikatların ortak eşyası olan hırkalar ise Bektaşîlerde farklılık göstermektedir. Bektaşî dervişleri hırka yerine genellikle haydarîyye giymişlerdir. Bektaşîler dışında Mevlevîler, Nakşîler, Halvetîler de dahil olmak üzere tüm tarikat mensubunun giydiği “Haydarî”, kolsuz ve boyu göbeğe kadar, yakasında özel dikişlerin bulunduğu kıyafettir (**Res. 5**). Bu kıyafeti giyen ilk kişi İmam Ali Haydar-ı Kerrâr olması sebebiyle Haydarîyye adını almıştır¹⁴⁹. Mevlevilerin giydiği “Destegül” esasen bu kıyafetin uzun kollu olanıdır. Dervişlerin ayağına giydikleri çarığa benzeyen papuca ise cimcime denilmektedir¹⁵⁰.

¹⁴⁶ Jhon K. BIRGE, a.g.e., s. 251.

¹⁴⁷ Reşat E. KOÇU, **Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü**, Sümerbank Kültür Yayınları: Ankara, 1969, s. 14.

¹⁴⁸ Cemaleddin S. REVNAKOĞLU, **Eski Sosyal Hayatımızda Tasavvuf ve Tarikat Kültürü**, Kırkambar Kitaplığı: İstanbul, 2003, s. 221.

¹⁴⁹ Mehmed F. ÇITLAK, a.g.m., s. 76.

¹⁵⁰ Türk Ansiklopedisi, a.g.m., 1968 (b), s. 37.

Resim 5. Haydarî (Kaynak: Yahyâ Âgâh b. Sâlih el-İstanbulî, a.g.e., s. 335)

Bektaşilerce ikinci pîr kabul edilen Balım Sultan Dönemi'nde Bektaşî tarikatında bazı değişimler olmuştur. Balım Sultan, Hacı Bektaş Zaviyesi'nin postnişi olunca Bektaşilik Kalenderi etkilerden sıyrılıp ve Yeniçerinin de desteğiyle büyüüp gelişmiştir. Böylece tek merkezden yönetilen sistemli bir tarikat olmuştur¹⁵¹.

Balım Sultan'ın tarikata getirdiği bir yenilik mücerred dervişler koludur. Bu dervişler hayatlarının sonuna kadar bekar yaşamak zorundadır. Mücerred dervişlerin kulağı Balım Sultan Türbesi eşiğinde delinerek, "mengüş" denilen at nalı şeklinde halkadan küpe takılırdı¹⁵². Demirden, pirinçten, necef taşından ve gümüştten yapılan bu küpe¹⁵³, dervişin kayıtsız şartsız şeyhine itaat edeceğinin göstergesidir.

Aksesuarlar dervişler için önemli bir unsurdur. Dervişlerin kıyafetlerini tamamlayan "kanberiyye", "palhenk" ve "tığ-bend" denilen eşyaların hepsi kuşakla ilgili eşyalardır. Palhenk: dizgin, av ve suçlulara bağlanan kement, av köpeklerinin boynuna bağlanan halka anlamına gelir. Bu gibi şeylerden yapılan bel tokasına tarikat palhengi denir. Palhenk kuşanmak, dervişin şeyhine itaat edeceğine, tarikatın esaslarına uyacağına ve az uyuyup çok ibadet edeceğine delildir¹⁵⁴.

¹⁵¹ Ahmet Y. OCAK, a.g.m., 1992 (b), s. 374-376

¹⁵² Nurhan ATASOY, a.g.e., s. 339.

¹⁵³ Abdülbaki GÖLPINARLI, *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2004, s. 214.

¹⁵⁴ Ramazan MUSLU, "Türk Tasavvuf Kültüründe Tarikat Kıyafetleri ve Sembolik Anlamları", *Uluslararası İznik Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, (5-7 Eylül 2005), 2005, s. 58.

Bektâşilere göre Balım Sultan'ın yediği bir şey yüzünden bir gün midesi bulanır ve kusar. Kustuğu şey donup taşa dönüşür, adına da teslim taşı denilmiştir. Teslim taşı boyna asılırken palheng kemere takılmaktadır¹⁵⁵. Teslim taşının üst ve alt kenarlarında “habbe” denilen tesbih tanesi büyüklüğünde iki yuvarlak taş vardır. Bektâşilere göre üstteki habbe Hz. Hasan'ı, alttaki habbe Hz. Hüseyin'i temsil etmektedir¹⁵⁶. Habbe aynı zamanda bir zincirin iki ucuna geçirilir gömleğin veya Haydariyyenin sağ ve sol tarafına tutturulurdu¹⁵⁷. Balgami renkli taştan yapılan teslim taşı¹⁵⁸ herkesin görmesi için kıyafetin dışına çıkartılırdı (**Res. 6**). Bu taşın hastalara şifa olacağına inanılırdı. On iki köşeli olması on iki imama işaret etmekteydi.

Resim 6. Bektâşî teslim taşları, 19.yüzyıl, İstanbul Divan Edebiyatı Müzesi (GMM), 438, 439/1, 439/2, 439/3, 695, 697 (Fotoğraf: Nurefşan Korkmaz-2016)

“Tığbend” ise Bektâşî tarikatına girecek olan kişinin kabul günü kurban ettiği koyunun tüylerinden örülmüş ince bir bağıdır. Bu bağ rehber tarafından aşğın boynuna takılır ve ucundan çekilerek meydana getirilirdi¹⁵⁹. Hz.İbrahim oğlu İsmail'i kurban edeceği zaman el ve ayaklarını bağlamıştır. Tığbend bu olaya gönderme yapmak için kullanılır. Tarikata girecek olan kişinin nefesine hakim olması gerektiğini

¹⁵⁵Ahmet A. ŞENTÜRK, “Manzum Metinler Işığında Bir Kalender Dervişinin Profili”, **Turkish Studies**, c. 10, S. 8, 2015, s. 198-199.

¹⁵⁶A. Nevzad ODYAKMAZ, **a.g.m.**, s. 227.

¹⁵⁷ Abdülbaki GÖLPINARLI, **a.g.e.**, 2004, s. 135.

¹⁵⁸ Dilek AKBULUT, “İnanç ve Üretim Bağlamında Hacıbektaş Taş İşçiliği”, **HBV Dergisi**, S. 68, s. 223.

¹⁵⁹ M.Zeki PAKALIN, **a.g.e.**, c. 3, s. 493.

temsil eder. Bektâşîler için tığbend şedd anlamına gelir. Yani çıkılan yolda istikrarlı olmaya işarettir¹⁶⁰.

“Elfe-nemed” Mevlevîyye tarikatında da kullanılan yünden yapılmış kemerdir. Herhangi bir renkte olabilir ve bele üç defa dolanır. Kuşağın bir ucuna şerit bağlanır ve şeridin ucunda tıpkı teslim taşındaki gibi habbe bulunurdu¹⁶¹. Habbeler iğneyle tutturulup göğüste kalp hizasında sallandırılırdı¹⁶².

Bektâşîlik’te dilenme adeti olmasa da bazen şeyhler dervişlerin nefsini kırmak için onlardan dilenmesini istemişlerdir. Dervişlerin dilenirken kullandıkları keşkül-ü fukara Farsça keşkül (çanak), Arapça fakir (yoksul) kelimelerinin birleşmesinden meydana gelmiş olup, badem göz şeklinde bir ağız, gemi teknesi şeklinde bir gövde ile yanlarda bulunan iki kulptan oluşur¹⁶³. Hindistan cevizinin içi oyularak yapılan, ceviz formuna benzeyen maden, seramik ve ahşaptan yapılan bu kaplar su ve yemek kabı olarak kullanılsa da bazen dergâhlarda şeker dağıtmak için de kullanılmıştır. Elde veya omuzda taşınması için iki ucunda metal halkalara bağlı zinciri bulunur¹⁶⁴. Keşkülün kullanımı ilk olarak Hindistan’da görülmüş daha sonra Şah Nimetullah (ö.1431) zamanında İran’a gelmiş ve Safeviler döneminde (1510-1737) çok iyi bilinen bir kavram olmuştur¹⁶⁵. Keşkül-ü fukara gezici dervişlerle Bektâşîlerin ortak kullandığı bir eşyadır.

Bektâşîler ile gezici dervişlerin ortak özelliklerinden birisi de yolculuğa çıkmalarıdır. Gezici dervişler gibi sürekli seyahat etmeseler de ara sıra şeyh müridini yolculuğa yollardı. Bu yolculuk esas olarak müridin tasavvufî yönde gelişmesi için yapılırdı. Yolculuk sırasında dervişler yanlarına ihtiyaca yönelik eşyalar alırlardı. Bu eşyaları da yer kaplamayan küçük çantalarda taşırlardı. Kemere takılan bu çantaya cilbend denilmektedir¹⁶⁶. Cilbendin içine tarak, misvak, çakı, iğne iplik gibi günlük hayatta ihtiyaç duyulan şeyler konulmaktaydı.

Günümüzdeki ulaşım araçlarının yokluğu bu yolculukları bazen uzun ve tehlikeli hale getiriyordu. Bu gibi durumlarda dervişler kendilerini korumak için teber adı

---

¹⁶⁰ Yahyâ Âgâh b. Sâlih el-İstanbulî, **a.g.e.**, s. 189.

¹⁶¹ Yahyâ Âgâh b. Sâlih el-İstanbulî, **a.g.e.**, s. 180-186.

¹⁶² Abdülbaki GÖLPINARLI, **a.g.e.**, 1953, s. 431.

¹⁶³ Nilgün ÇEVİRİMLİ, “Nevşehir Hacı Bektaş Müzesindeki Tekke Eşyalarından Bir Grup Madeni Keşkül”, **Vakıflar Dergisi**, S. 31, 2008, s. 307-308.

¹⁶⁴ Semiha ALTIER, **a.g.m.**, s. 102-106.

¹⁶⁵ Jasmina, Ömer ÇOLAKOĞLU, “Keşkülü Fukara”, **Keşkül**, S. 1, 2004, s. 6.

¹⁶⁶ Jhon P. BROWN, **a.g.e.**, s. 151.

verilen baltayla gezerlerdi. Bir yüzlü teber, iki yüzlü teber diye iki türü vardır. Bu balta Osmanlı ordusunda savaş aleti olarak kullanılmıştır¹⁶⁷. Bu balta sonraki dönemlerde sadece duvara asılmak için süs olarak kullanılmış. Gezici dervişler gittikleri her yere teber götürmüşlerdir.

Bu aletlerin dışında yabancı hayvanlardan korunmak için “nefir” denilen boynuz şeklinde boruyu kullanırlardı. Nefir genellikle manda, su sığırı, öküz gibi hayvanların boynuzundan yapılmaktadır. Gezici dervişlerin vazgeçilmezi olsa da Bektâşîlerde ve orduda tehlike anında haber vermek için kullanılmıştır¹⁶⁸.

Dervişlerin durakladıkları sırada sofrâ örtüsü niyetine kullandıkları, büzülerek kuşaktan sarkıtılan deri örtüye “elif-i sumat” denilirdi¹⁶⁹. Bu örtünün etrafında halkalar bulunur ve içine yemek konarak heybe gibi taşınırdı. “Sofra” adıyla da bilinmektedir¹⁷⁰. Kalenderîler ve Rum Abdalları da sofrâ kullanırdı.

Bir dönem fethedilen toprakların İslamlaşmasına katkı sağlayan Bektâşîlik, farklı inançların etkisi altına girince devletin dikkatini çekmiştir. Tarikatın kapatılması bir anda olmamış, önce mallarına el konulmuştur. Bu şekilde ulemanın tepkisi de ölçülmüştür. Daha sonra 60 yıldan az geçmişi olan tekkelere yıkılma emri verilmiştir¹⁷¹.

Bektâşî Tarikatı ile Yeniçeri Ocağı’nın kaderi kurdukları yakın ilişkiden dolayı aynı olmuştur. Öyle ki yeniçeri kahvehanelerinin duvarları Bektâşî tarikatına ait levhalarla süslenmiştir. Kahvehaneler Bektâşîliğin tanıtıldığı, onlara ait nefes ve ilahilerin söylendiği mekanlar haline gelmiştir¹⁷². İç içe geçmiş bu ilişki sonucunda Bektâşîlerin derviş çeyizinde kahve takımlarının bulunması oldukça doğal bir yaklaşımdır¹⁷³. Yeniçerilere “Hacı Bektaş Oğulları” , “Taife-i Bektâşîyan” , “Hacı Bektaş Köçekleri” gibi isimler takılmıştır¹⁷⁴. Bu ilişki Hacı Bektaş zamanında değil Abdal Musa zamanında oluşmuştur. İlk kez Abdal Musa yeniçeri başlığını

---

¹⁶⁷ Ethem CEBECİOĞLU, **a.g.e.**, 1997, s. 480.

¹⁶⁸ Ethem CEBECİOĞLU, **a.g.e.**, 1997, s. 363.

¹⁶⁹ Jhon K. BIRGE, **a.g.e.**, s. 258.

¹⁷⁰ Yahyâ Âgâh b. Sâlih el-İstanbulî, **a.g.e.**, s. 170.

¹⁷¹ Surayya FAROQHI, **a.g.e.**, s. 163-175.

¹⁷² Gökçe DEMİRAY, “Sufi Meclislerinden Kahvehanelere” , **Tüm Zamanların Hatırına Sarayda Bir Fincan Kahve**, 2011, s. 75.

¹⁷³ Nurhan ATASOY, **a.g.e.**, s.95.

¹⁷⁴ Metin Z. KÖSE, “Yeniçeri Ocağının Bektâşîleşmesi Süreci ve Yeniçeri-Bektâşî İlişkileri”, **HBV Dergisi**, S. 49, s. 197.

giymiştir¹⁷⁵. Tarikatla ocak birbirine o kadar bağılıydı ki bir dede tarikatın başına geçtiğinde kışlaya gelir ve tacını yeniçeri ağası giydirirdi¹⁷⁶. Bir diğer çarpıcı uygulama ise emekli yeniçerilerin bazı tekkelere zaviyedar olarak atanmasıdır. Tüm bunlara rağmen, teşkilatın içindeki yeniçeri varlığını abartmamak gerektiğini düşünenler de vardır. Zira yeniçerilerin İstanbul ve Kahire dışında tarikat üzerinde bir etkileri olmamıştır¹⁷⁷. Bunların yanı sıra bazı Bektâşî şeyhlerinin Alemdar Olayı gibi isyanlarda rol aldıklarına dair rivayetler devleti zor durumda bırakmıştır¹⁷⁸.

II.Mahmud 1826'da Şeyhülislam Tayir Efendi'nin fetvasıyla Yeniçeri Ocağı'nı kaldırıncı Bektâşî tekkeleri de bu olaydan etkilenmiştir. "Vak'a-i Hayriyye" diye bilinen bu olaydan sonra Padişah, önde gelen tarikat ehlini toplayıp bir karar vermelerini istemiştir. Burada çıkan karara göre 60 yıldan daha eski olan tekkeler çeşitli tarikatlara dağıtılmış ve türbe haline getirilmesine, daha yeni olan tekkelerin kapatılmasına, Rumeli ve Anadolu'daki tekkelerin yıkılmasına karar verilmiştir¹⁷⁹. Bu karara rağmen sultan tüm Bektâşî tekkelerini kapatıp dervişleri sürgün etmiş, Hacı Bektaş'taki Merkez Asitanesi de Nakşibendilere verilmiştir¹⁸⁰. Bundan böyle Sultan'ın bu tutumu Bektâşîler arasında kin ve nefrete dönüşmüştür. 1826'da tarikatın iyice zayıfladığı, artık kimsenin Bektâşî kılığında gezmediği dönemin tarihçilerinin verdiği bilgilerden anlaşılır. 1849'da ise özellikle Bursa çevresinde tekrardan Bektâşîler güçlenmeye başladıysa da 30 Kasım 1925'te tüm tekke ve zaviyeler kapatılınca Bektaşilik de ortadan kalkmıştır¹⁸¹.

Bektâşilik her türlü tartışmanın yanında Osmanlı İmparatorluğu'na faydası dokunmuş bir tarikattır. Rumeli'de İslamiyet'in yayılmasında etkili olmuştur. Bektâşîlerin herkese karşı hoşgörülü olmaları, halk tarafından sevimlerini sağlamıştır, kırsalın gelişmesinde ve yeni fethedilen yerlerin inşasında büyük rol oynamışlardır.

Aynı zamanda kültürel alanda da Türk sanatına katkıda bulunmuşlardır. Bektâşilik halk ozanları ile Türk halk ve tekke müziğinin güçlenmesini sağlamıştır.

---

¹⁷⁵Âşık PAŞAZADE, **a.g.e.**, s. 298-299.

¹⁷⁶ Halil İNALCIK, **a.g.e.**, s. 202.

¹⁷⁷Surayia FAROQHI, **a.g.e.**, s. 140-188.

¹⁷⁸ Fahri MADEN, "Bektâşîliğin Serencamı", **Derin Tarih**, S. 7, 2016, s. 153.

¹⁷⁹ Zekeriya IŞIK, **a.g.e.**, 2015, s. 180-189.

¹⁸⁰ Mahmut E. KILIÇ, **a.g.e.**, s. 35.

¹⁸¹ Jhon K.BIRGE, **a.g.e.**, s. 88-98.

Bektâşî fıkrası diye bilinen bir fikra türü oluşmuştur¹⁸². Birçok halk ozanı Bektâşî tarikatına bağlıdır. Bunun dışında Abdal Musa tekkesinin kütüphanesinde yazar-çizer dervişlerin hazırladığı eserler vardır. XIX. ve XX. yüzyıllarda Bektâşî tipi denilen kurnaz, hazır cevap ve iğneleyici, katı dini kurallara uymayan insan tipleri oluşmuştur¹⁸³. Yahya Kemal Beyatlı ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu gibi ünlü isimler de bu tarikatın üyesi olmuşlardır¹⁸⁴. Günümüzde evlerde veya toplu halde cemevlerinde hala geleneksel olarak Bektâşîlik kültürü yaşatılmaktadır.

2.3. Halvetiyye Tarikatı ve Derviş Kıyafetleri

Halvetîlik, Ebû-Abdullâh Sırâcüddin Ömer b. Ekmelüddin-i Lâhicî'ye (ö. 800/1397-98) mensub bir tarikattır. Kendisi Lâhican'da yetişmiş ve Hârzem'deki amcası Şeyh Ahî Mehmet b. Nûr ül-Halvetî'ye intisap etmiş, amcası vefat edince de (h.717) onun yerine geçmiştir. Bir süre Hoy ve Mısır'da bulunmuş, oradan Hacca gitmiş daha sonra da Sultan Üveys'in davetiyle Herat'a giderek orada vefat etmiştir¹⁸⁵.

Ömer el- Halvetî ilk tasavvuf terbiyesini babasından almıştır. Gençlik dönemlerinde askerliğe ilgi duymuş ve İlhanlıların ordusuna katılmıştır. Emir Çoban'ın ordusunda savaşırken esir düşmüş esaretten kurtulunca amcasının yanına yerleşip tasavvuf eğitime devam etmiştir¹⁸⁶. Kendisi halvete o kadar önem verirdi ki büyük bir çınar ağacının kavuğunda uzun süre halvete çekildiği için tarikatın ismi Halvetiyye adını almıştır¹⁸⁷.

Halvetiyye tarikatının ikinci piri Yahya Şirvâni (ö.868-9/1464-5) dünyanın her yerine halife göndermesi sonucunda tarikat geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Özellikle Kafkasya ve Anadolu'da, İstanbul ve Balkanlar başta olmak üzere Kahire, Cezayir, Tunus, Sudan ve Fas'a hattâ Uzak Doğu ülkelerinde bile tekkeleri vardır¹⁸⁸. XVIII.yüzyıldan önce Mısır'da Halvetî dervişlerinin çoğu Türklerden ve üst

¹⁸² Türk Ansiklopedisi, **a.g.m.**, 1968 (b), s. 38.

¹⁸³ Surayia FAROQHI, **a.g.e.**, s. 196.

¹⁸⁴ Ekrem İŞİN, **a.g.m.**, 1994, s. 137.

¹⁸⁵ Sadık VİCDÂNİ, **a.g.e.**, s. 175.

¹⁸⁶ Mehmet S. TAYŞI, "Ömer el-Halvetî", **TDVİA**, c. 34, 2007, s. 65.

¹⁸⁷ Fatih KÖSE, "İstanbul Halvetî Tekkeleri", **Keşkül**, S. 23, s. 24.

¹⁸⁸ İhsan SOYSALDI, "Halvet Kavramı Üzerine Bir Değerlendirme", **Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, S. 19, 2007, s. 239.

tabakadan oluşmaktaydı. Ancak 1737'den sonra Kahire'de hızla halk arasında yayılmaya başladı¹⁸⁹. Anadolu'da ise on beşinci yüzyılın ikinci yarısından on altıncı .yüzyılın ortalarına kadar en fazla yayılan tarikat olmuştur¹⁹⁰. Halvetîyye tarikatına kadınların da kabul edilmesi mürid sayısının çoğalmasını sağlamıştır¹⁹¹.

Osmanlı topraklarında Halvetîliğin ilk yayıldığı nokta Amasya'dır. Tarikatın önemli halifelerinden Cemâleddin Halvetî ya da diğer adıyla Çelebi Halife II.Bayezid (1481-1512) ile iyi ilişkiler kurmuştur. II.Bayezid Cem Sultan'a karşı Çelebi Halife'den destek almış, padişah olarak başa geçtiğinde Çelebi Halife'yi İstanbul'a davet etmiştir. Halvetiyye'nin ilk tekkesi Çelebi Halife'ye bağlı olan, vezir Koca Mustafa Paşa'nın girişimleriyle Bizans'tan kalan Kızlar Kilisesi'nin yerine 1486 yılında yaptırılmıştır¹⁹². Çelebi Halife'nin vefatından sonra (ö.899/1494) Cemâlik kolundan ayrılan Sünbülilik kolunun tekkesi "Sümbül Efendi Tekkesi" Halvetiliğin İstanbul'daki en kıdemli tekkesi olmuş ve 1925 yılına kadar faaliyetlerine devam etmiştir¹⁹³.

Halvetîlik çok fazla kola ayrılmıştır. Bu nedenle Halvetîlik için "tarikat kuluçkası" ya da "tarikat fabrikası" yakıştırması yapılmaktadır¹⁹⁴. Tarikatın başlıca kolları ise Dede Ömer Rûşenî (ö.892/1487) tarafından kurulan Rûşeniyye, Cemâl-i Halvetî (ö.899/1494) tarafından kurulan Cemâliyye, Yiğitbaşı Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî (ö.910/1504) tarafından kurulan Ahmediyye ve Şemseddîn-i Sivâsî (ö. 1006/1597) tarafından kurulan Şemsiyye olmak üzere dört ana kol ve bu kollardan oluşan kırktan fazla yankol sayılabilir¹⁹⁵.

Tarikatın ismi olan Halvetîyye'nin anlamı halvetten gelmektedir. "Halvet" sözlükte "*yalnız kalıp bir köşeye çekilmek*" manasında kullanılır. Fıkhî manada ise "*zihinsel konsantrasyonu ve bazı özel zikirlerle riyazetleri gerçekleştirmek üzere, şeyhin müridini dış dünyadan soyutlanmış bir yere, belirli bir süre için koyması*,

---

¹⁸⁹ Nehemia LEVTZION, "XVIII. Yüzyıl Sûfi Tarikatları, Yapı, Teşkilat ve Ritüel Bakımından Meydana Gelen Değişimler", Çev. Ercan Alkan, **Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, S. 29, 2012, s.150.

¹⁹⁰ İsmail H. UZUNÇARŞILI, **a.g.e.**, s. 297.

¹⁹¹ Hans J. KISSLING, "Osmanlı İmparatorluğunda Derviş Tarikatlarının Sosyolojik ve Eğitsel Rollerini," Çev. Bünyamin Solmaz, **SÜİF Dergisi**, 1994, S. 5, s. 341.

¹⁹² Mustafa AKŞAR, "Bir Türk Tarikatı Olarak Halvetiyye'nin Tarihi Gelişimi ve Halvetiyye'nin Silsilesinin Tahlili", **AÜİF Dergisi**, 1999, S. 39, s. 544-546.

¹⁹³ M Baha TANMAN "Halvetîlik" , **DBİA**, c. 3, s. 534.

¹⁹⁴ Abdülbâkî GÖLPINARLI, **a.g.e.**, 1969, s. 215.

¹⁹⁵ Süleyman ULUDAĞ, "Halvetiyye" , **TDVİA**, c. 15, s. 394.

Allah ile gizlice konuşmak, kalbi yanlış inançlardan ve kötü huylardan temizlemek” anlamlarına gelmektedir¹⁹⁶. Tasavvuf literatüründe halvet "*çile*" olarak da ifade edilir. Dervişler arasında "*erbain çıkarmak*" şeklinde belirtilen ifadeden kırk gün halvete çekilmek kastedilir. Halvetin amacı Allah ile kul arasındaki perdenin kalkması ve dünya sevgisinden uzaklaşıp Allah'a yaklaşmaktır. Halvette oruç tutmak, zikir çekmek ve çeşitli dualar okumak Allah ile kul arasındaki bağı kuvvetlendirmesi açısından önemlidir. Halvetin ortaya çıkışı Hz.Musâ'ya dayanmaktadır. Hz.Muhammed'in de sık sık halvete çekildiği bilinmektedir¹⁹⁷.

Halvete girmek isteyen kişi önce abdest alır, iki rekat namaz kılar, günahlarından tövbe eder ve inzivaya çekilir¹⁹⁸. "Halvetgâh" veya "halvethâne" diye tabir edilen küçük odalarda kırk gün insanlardan uzak kalmak, az yiyip çok ibadet etmek, sürekli tövbe halinde bulunmak herkesin yapabileceği bir iş değildir. Bu nedenle halvete girmek isteyen kişi manevi yönden kendini tamamlamış ve bu yolda hazır olmalıdır.

Dervişin halvetteyken ne kadar yemek yiyeceği, nasıl ibadet edeceği, hangi duaları okuyacağı şeyhi tarafından belirlenmektedir. Şeyhin rolü bu noktada çok önemlidir. Derviş, gördüğü rüyaları bile şeyhine anlatmak durumundadır¹⁹⁹.

Halvetiyyenin esasını zikir oluşturur. Bu tarikatta zikir iki aşamalıdır. Ayin önce oturarak başlar daha sonra şeyh ile müridleri ayağa kalkıp bir halka oluştururlar. Ayakta devam eden zikir esnasında çeşitli ilahiler okunup, vurmali çalgılar kullanılmaktadır²⁰⁰. Tarikata giriş töreninde bu zikir büyük öneme sahiptir. Giriş töreni şu şekilde yapılmaktadır: talip şeyhin huzuruna getirildiğinde kibleye dönerek diz çöker ve kalbinden dünyevi düşünceleri uzaklaştırır. Başını sağ omzuna çevirerek ona daha önceden söylenmiş çeşitli duaları okur ve Allah'ın isimlerini zikreder. En son Esmâ Seba (Lâilaheillallah, Allâh, Hu, Hakk, Hay, Kayyum, Kahhar) okunarak tören bitmiş olur. Halvetiliğe girdikten sonra da zikirleri sürekli tekrar etmek en önemli kuraldır. Bu zikri ilk bulan kişi Şeyh İbrahim Zahid Kilani'dir (ö.705-1305). Daha sonra bütün Sünni tarikatlar tarafından kabul edilmiştir²⁰¹.

---

¹⁹⁶ Ethem CEBECİOĞLU, **a.g.e.**, 1997, s. 192.

¹⁹⁷ Rahmi SERİN, **İslam Tasavvufunda Halvetilik ve Halvetiler**, İstanbul: Petek Yayınları, 1984, s. 67.

¹⁹⁸ İhsan SOYSALDI, **a.g.m.**, s. 242.

¹⁹⁹ M. Baha TANMAN, **a.g.m.**, 1994 (b), s. 535.

²⁰⁰ Ömer T. İNANÇER, "Osmanlı Tarihinde Sûfilik Âyin ve Erkânları", **Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler**, Haz. Ahmet Y. Ocak, TTK Yayınları: Ankara, 2005, s. 140.

²⁰¹ Enver B. ŞAPOLYO, **a.g.e.**, s. 200.

Halvetiliğin çok sayıda kola ayrılması kıyafetler arasında da bütünlüğün bozulmasına neden olmuştur. Genel olarak Halvetîlerin taçları beyaz çuha ve keçe üstüne siyah dikişlidir. Ancak Şemsiyye kolunda çuhanın rengi sarıya dönmüştür, tepeye küçük üç yuvarlak parça, en üste de bir düğme konmuştur. Gülşenîlerise Mevlevîliğe meylettiklerindentaçları, yalnız tepesinde yeşil bir düğme bulunan nefi renginde çuhadan yapılmış Mevlevî sikkesi biçimindedir; destarları, yani sarıkları da altı geniş, üstü dar, şekerâvîz denen şekildedir. Bunun dört dilimli, sekiz dilimli kubbe şeklinde olanı, dilimsiz ve düğmesiz, doğrudan doğruya Mevlevî sikkesi şeklinde, ya da Bektâşîlerdeki gibi lengeri, yani başa geçen alt kısmı dört, kubbesi on iki dilimli olanları da vardır²⁰² (Res.7).

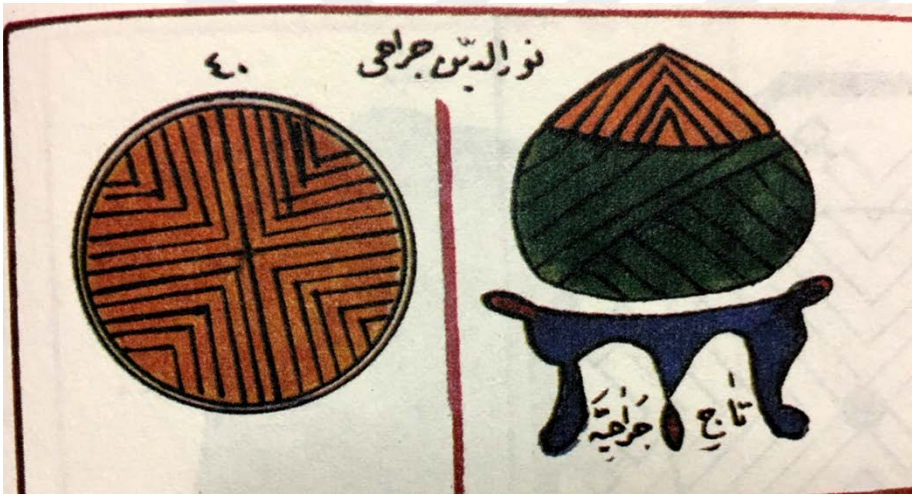

Resim 7. Yukarıdan aşağıya Tâc-1 Sünbülüyye, Tâc-1 Şemsiyye, Tâc-1 Şabâniye-i Halvetiyye (Kaynak: Yahyâ Âgâh b. Sâlih el-İstanbulî, a.g.e., s. 332)

²⁰²Abdülbâkî GÖLPINARLI, a.g.e., 1969, s. 215-216.

Ömer el Halvetî dört tekli kırk dallı tacı tercih etmiştir. Dört terk İhlâs suresinin ayet sayısını, kırk dal ise kırk gün girilen halvetin sayısını temsil etmektedir²⁰³. Tacın tepesinde dalları birleştiren dikişler, tepeye konan güller bulunmaktadır. Siyah veya yeşil destar kullanılmıştır²⁰⁴.

Halvetîlerin bir kolu olan Cerrahîler sarı-turuncu renkte yeşil destarlı tac giyerken (**Res. 8**), Sümbülîler tepesi hafifçe sivri beyaz dört tekli kırk dallı tac giymişlerdir (**Res. 9**). Hırka konusunda ise diğer tarikatlarla arasında çok fazla farklılık görülmemektedir. Her tarikatta olduğu gibi, Haydariyyenin yakasında on iki imama işaret eden on iki dikiş vardır. Bellerine elif-lâm-bend sarınırlar. Bu kuşak bele yedi kere dolanır²⁰⁵.

Resim 8. Tâc-ı Cerrâhiyye (Kaynak: Yahyâ Âgâh b. Sâlih el-İstanbulî, a.g.e., s. 333)

II. Bayezid'den itibaren saray ile ilişki kuran Halvetî dervişleri oldukça önemli işlere el atmışlardır. Örneğin III.Murad'ın manevi danışmanı Halvetî şeyhi Şüccâ, padişaha yakınlığı sayesinde yüksek mevkilere tanıdıklarını yerleştirmiştir²⁰⁶. Halvetîlerin saray içindeki gücünü küçümsememek gerekmektedir. II.Mehmed'in ölümünde, Şehzade Bayezid'in Şehzade Cem ile arasındaki iç savaşta bile rolleri olduğu iddia edilmektedir²⁰⁷. Ancak XVII.yüzyıl ortalarına gelindiğinde Osmanlı'da Kadızâdeliler veya Fakılar denilen cahil bir grup tarafından rahatsız edilen Halvetî,

²⁰³ Mehmet RIHTIM, "Tarikat-ı Aliyye-i Halvetiyye'nin Tarihî Kökleri", **Keşkül**, S. 23, s. 12.

²⁰⁴ Yahyâ Âgâh b. Sâlih el-İstanbulî, a.g.e., s. 101.

²⁰⁵ Nurhan ATASOY, a.g.e., s. 106-113.

²⁰⁶ Halil İNALCIK, a.g.e., s. 103.

²⁰⁷ Hans J. KISSLING, a.g.m., s. 343.

Kâdirî ve Mevlevî tekkelerinde özgürce ibadet etmek zorlaşmıştır. Bu gruba destek olan bazı saray mensubu insanlar da tekkeleri basarak şeyhleri ölümle tehdit etmişlerdir²⁰⁸.

Resim 9. Tâc-ı Sinâniyye (Kaynak: Yahyâ Âgâh b. Sâlih el-İstanbulî, a.g.e., s. 333)

Osmanlı zamanında geniş topraklara yayılan ve Halvetîliğin İstanbul’da toplam 125 adet tekkesi bulunmaktaydı. Bu tekkelerden 51 tanesi kısmen de olsa günümüze ulaşmış, geri kalan yaklaşık 79 tane tekke deprem ve yangınlar sebebiyle harap olmuştur. Günümüze ulaşanların çoğu cami ya da konut olarak kullanılmaktadır²⁰⁹. Halvetî tekkeleri 1925’te resmî olarak kapatılsa da günümüzde Türkiye, Suriye, Mısır, Balkanlar ve Kuzey Afrika ülkelerinde hala gizliden faaliyetlerini sürdürmektedirler²¹⁰.

Halvetîlerden geriye kalan en önemli şey edebiyat alanında da kültürümüze kazandırdıkları isimlerdir. Çok başarılı Halvetî şairleri vardır. Bunların başında Nev’î’nin (ö.1007/1598) babası Pir Ali b. Nasuh Efendi (ö.952/1545), Ârifî mahlaslı Hüseyin Çelebi (ö.959/1552), Behiştî mahlaslı Ramazan (ö.979/1571) Hâtemî mahlaslı İbrahim (ö.1004/1596) başta gelen isimlerdir²¹¹.

²⁰⁸ İsmail H. UZUNÇARŞILI, a.g.e., s. 305.

²⁰⁹ Fatih KÖSE, a.g.m., s. 127.

²¹⁰ Süleyman ULUDAĞ, a.g.m., 1997, s. 395.

²¹¹ Ali ÖZTÜRK, “Halvetiyye Tarikatına Mensup XVI.Yüzyıl Divan Şairleri Üzerine Bir İnceleme”, **Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, S. 15, 2005, s. 231-238.

2.4. Kâdiriyye Tarikatı ve Derviş Kıyafetleri

İslam dünyasının en yaygın ilk üç tarikatından biri olan²¹² Kâdiriyye tarikatının kurucusu Abdü'l-Kâdir Geylânî, İran'ın güneyinde Geylân'da (Gîlan) (d. 470/1078) dünyaya gelmiştir. İlköğrenimini doğduğu yerde tamamlamış olup genç yaşta eğitim için Bağdad'a giderek fıkıh, hadis, tasavvuf gibi ilimleri okumuş ve orada vefat etmiştir (ö. 561/1166)²¹³. Abdü'l-Kâdir Geylânî, hocası Ebû Saîd Mübârek el-Muharrimî'nin kendisine tahsis ettiği medresede 521/1127 yılında ders okutup talebe yetiştirmeye başlamıştır. Böylece henüz Abdü'l-Kâdir Geylânî hayatta iken onun düşünceleri yayılmaya başlamıştır²¹⁴.

Bağdad merkezli olarak XII.yüzyılda ortaya çıkan Kâdirîlik, Anadolu'ya XV.yüzyılda gelmiştir²¹⁵. Kâdirîliğin Osmanlı topraklarındaki en önemli temsilcisi Eşrefoğlu Rumî'dir. Kâdirîlik İznik'te Eşrefoğlu Rumî'ye (ö.874/1469-70) dayanan Eşrefiyye kolu²¹⁶ ve Bursa'da İsmail er-Rumî'ye (ö.1041/1631) dayanan Rumîyye kolu olmak üzere iki büyük kola ayrılmaktadır²¹⁷. Esediyye, Ekberiyeye, Garibiyye, Yafiiyye, Hâlisiyye, Hilaliyye, ise diğer şubeleridir²¹⁸.

Kâdirîlik İslam dünyası içinde çok geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Başta Suriye ve Irak olmak üzere Bangladeş, Kuzey Afrika, Anadolu, Pakistan, Hindistan gibi coğrafyalarda yayılmasının bir sebebi de kendisine çok bağlı olan müridleridir²¹⁹.

İstanbul'da 57 adet Kâdirî tekkesi bulunmaktaydı. Kâdirî tekkelerine Kâdirîhâne denilmektedir ve şeyhin de içinde yaşadığı harem-selamlık bölümlerinden oluşmaktadır. Ayrıca kahve ocağı, çilehane, aşhane ve dergâhta hizmetli olan dervişlerin kalacağı odalar da bulunmaktadır. Dergâhta dini bayramlarda ve devrân olduğu günlerde misafirlere yemek dağıtılmaktadır²²⁰.

²¹² Mustafa KARA, **a.g.m.**, 1990, s. 20.

²¹³ Cemaleddin S. REVNAKOĞLU, "Tarikatların Tarihine Toplu Bir Bakış: Kadirilik", **Yeni Tarih Dünyası**, 1950, S. 1, s. 18-19.

²¹⁴ Nihat AZAMAT, "Kâdiriyye", **TDVİA**, c. 24, s. 131.

²¹⁵ Ebubekir TANRIKULU, **Batmayan Güneş Gavs'ul-Azam Abdulkadir Geylani (k.s)**, Online Kitap: <https://docplayer.biz.tr/47277887-Gavs-ul-azam-abdulkadir-geylani-k-s.html> Erişim Tarihi:12.05.2018, s. 30.

²¹⁶ Ramazan MUSLU, **a.g.m.**, s. 389.

²¹⁷ Abdurrezzak TEK, "Bursa'da Kâdirî Tekkeleri", **UÜİF Dergisi**, c. 19, S. 1, 2010, s. 144.

²¹⁸ H. Kamil YILMAZ, **a.g.e.**, 2010, s. 242.

²¹⁹ **Yeni Türk Ansiklopedisi**, "Kadirilik", Ötüken Neşriyat: İstanbul, 1985 (a), c. 5, s. 1614.

²²⁰ E. Behnan ŞAPOLYO, **a.g.e.**, s. 180.

Kâdirî tarikatına giriş töreni şu şekilde yapılmaktadır: öncelikle şeyh ile mürid beraber abdest alırlar. Sonra mürid aklındaki ve kalbindeki tüm düşüncelerden uzaklaşarak elini şeyhinin avucuna koyar. Şeyh Besmele çekerek dua etmeye başlar. Bu sırada mürid ile şeyh arasında anlaşma sağlanır ve şeyh Abdülkadir Geylani'nin önerdiği gibi müridini 40 gün halvete sokar. Sonrasında tacı ve hırkası giydirilir²²¹.

Tarikata kabul edilen derviş zikir esnasında şeyhinin okuduğu duaları okur ve şeyhi saçından bir tutam keser. Bu adet diğer tarikatlarda olduğu gibi müridin dünyadan elini eteğini çekip kalben şeyhine bağlanmasını sembolize eder. Kâdirîler Mevlevîler gibi ayakta zikretmektedirler. Onların bu zikrine “*devran*” denilmektedir²²². Tıpkı Mevlevîlerde olduğu gibi bir derviş zikrin tam ortasında ellerini açmadan sola doğru hızlıca dönerek sema eder²²³. Başka bir ortak uygulama ise bürhan göstermektir. Rufâiler kadar olmasa da Kâdirîler de ateşte kızdırılmış sivri uçlu aletleri vücutlarına saplamışlardır²²⁴.

Abdü'l-Kâdir Geylanî yalan söylemekten, beddua okumaktan, kötü söz söylemekten uzak durulması gerektiğini, tevazu ile insanlara yaklaşmanın doğru olacağını savunmaktadır²²⁵.

Kaynaklarda Abdü'l-Kâdir Geylanî için pahalı kumaşlardan yapılmış elbiseleri tercih ettiği ve temiz giyimli olduğu ayrıca başına giydiği tacın taylesanını sarkıttığı yazılıdır²²⁶. Kâdirîyye'nin pirî bu şekilde giyinse bile tarikatın geniş coğrafyaya yayılması kendi içinde farklı giyim tarzlarını da ortaya çıkarmıştır. Başlık konusunda zengin çeşitliliğe sahip olan Kâdirîlerin Arap kökenli kollarının aksine Anadolu'daki kollarında en sık görülen başlık biçimi kubbesi yüksek Bağdat veya Celalî müjgânlısı denilen taçtır²²⁷. Tarikatlar arasında taçlarının terk sayısı en çok değişen tarikat Kâdirîliktir. Kâdirî tacının ilk başta altı veya on iki terkli olduğuna dair farklı rivayetler bulunmaktadır. Tepesinde üç pul bulunan altı terkli Kâdirî tacını Abdü'l-Kâdir Geylanî'nin torunlarından Şeyh Ahmed Kebir kullanmış, Hacı Bayram-ı

---

221 İsmail MUTLU, **Tarikatlar-1**, İstanbul: Mutlu Yayıncılık, s. 91-92.

222 Selçuk ERAYDIN, **a.g.e.**, 1994, s. 434-437.

223 Ömer T. İNANÇER, **a.g.m.**, 1994 (a), s. 143.

224 Nurhan ATASOY, **a.g.e.**, s. 129.

225 Ahmet GÜNER, **a.g.e.**, s. 115-117.

226 E. Behnan ŞAPOLYO, **a.g.e.**, s. 186.

227 Nihat AZAMAT, **a.g.m.**, 2001 (a), s. 135.

Veli'nin halifelerinden Somuncu Baba'ya tekbirletmiştir. Böylece Bayramiyye ve Kâdirîyye'nin taçları altı terkli olmuştur²²⁸.

Ayrıca dört dilimli kırk dört fitilli Buhara takkesini, işlemeli üç terk üzerine on iki dilimli tacı, seyfi veya kılıcî diye tabir edilen taçları Kâdirîler ile Nakşibendîler ortak olarak kullanmaktadır²²⁹. İşlemeli Kâdirî taçlarından iki terkli olanına “*elifî*” denilir ve tepeye doğru sivrilir (**Res. 10**).

Resim 10. Sağdan sola, Sikke-i Elifî Kâdirî ve Seyfi Kâdirîyye (Kaynak: Yahyâ Âgâh b. Sâlih el-İstanbulî, a.g.e., s. 331-332)

Seyfî veya kılıcî denilen taçların bir ucu sivrilerek yana doğru kıvrılmaktadır (**Res.10**). Bunların üstü bedahe denilen işlemeyle süslenmiştir (**Res. 11**). Bu taçların bir kısmı daha yüksek, bir kısmı yuvarlak kubbeli formdadır. Bu taçlara kürk görünümü veren müjgân dikilerek bazen onun da üzerine destar sarılmıştır²³⁰. “*Müjgân*” kirpik manasındadır. Kirpik göze toz vb. şeyler kaçmasını engeller fakat müjgânın tasavvufî manası dervişin her zaman edebli oluşuna, etrafına bakmayıp göz kapaklarını indirerek sadece zikirle uğraşması gerektiğine işaret eder²³¹.

Bu taçlar dışında beyaz abadan yedi terkli tacı ise Kâdirîyye'nin bir kolu olan Eşrefiler giymektedir (**Res. 12**).

²²⁸“Kâdirî Tâc-ı Şerîf”, Ed. ÖZKUL, A.- ZENGİN, P. vd. **Keşkül**, S. 31, 2004, s. 46.

²²⁹ Ramazan MUSLU, “Türk Tasavvuf Kültüründe Tarikat Kıyafetleri ve Sembolik Anlamları”, **EKEV Akademi Dergisi**, S. 36, 2008, s. 49-50.

²³⁰ Nurhan ATASOY, a.g.e., s. ,131.

²³¹ Safiyüddin ERHAN, “Esas Gaye Tâc ü Hırka Değildir, Kalbin Şekillenmesidir”, Röportaj: Sema Özkul, **Keşkül**, S. 31, 2014, s. 52.

Resim 11. Bedahe işlemeli ve tepesinde Bağdat gülü (solda), on sekiz tıgılı İsmâîli gülü (sağda) bulunan takkeler, 19.yüzyıl, İstanbul Divan Edebiyatı Müzesi (GMM), 905, 906 (Fotoğraf: Nurefşan Korkmaz-2016)

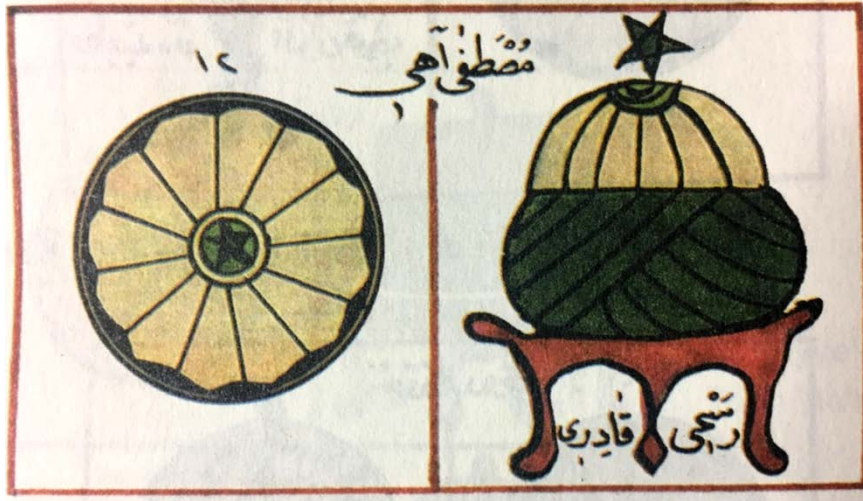

Resim 12. Kâdirî tarikatının Eşrefî koluna mensup taç, 20.yüzyıl, İstanbul Divan Edebiyatı Müzesi (GMM), 451 (Fotoğraf: Nurefşan Korkmaz-2016)

Rumiyye koluna ait olan taç, beyaza yakın renkte olup sekiz terklidir. Tepesinde Besmeledeki on dokuz harfi temsil eden on dokuz tıgla yapılmış yedi renkli Kâdirî gülü bulunmaktadır²³². Sekiz rakamının sırrı, Allah'ın sübûti sıfatlarını, cennetin sekiz kapısını, ashâb-ı kehfî işaret eder. Dervişlerin tacı beyaz ve yeşil, halifelerin tacı ise turuncu renktedir. Tepesinde düğme yerine Mühr-i Gül-i İsmâîl ve Gül-i

²³² Nihat AZAMAT, **a.g.m.**, 2001 (a), s. 135.

Bağdâdi konulan saadet tacı da giyerler. Bir başka taçları ise on iki dilimli, pamuklu ve on iki yapraklı keçeden yapılmış “Mustafa Âhî Resmî Kâdirî” tacıdır (**Res. 13**). Bu taç beyaz, kırmızı, turuncu ve gri renktedir²³³. Kâdirî tarikatı taç konusunda diğer tarikatlara göre oldukça zengindir.

Resim 13. Mustafa Âhî Resmî Kâdirî (Kaynak: Yahyâ Âgâh b. Sâlih el-İstanbulî, a.g.e., s. 327)

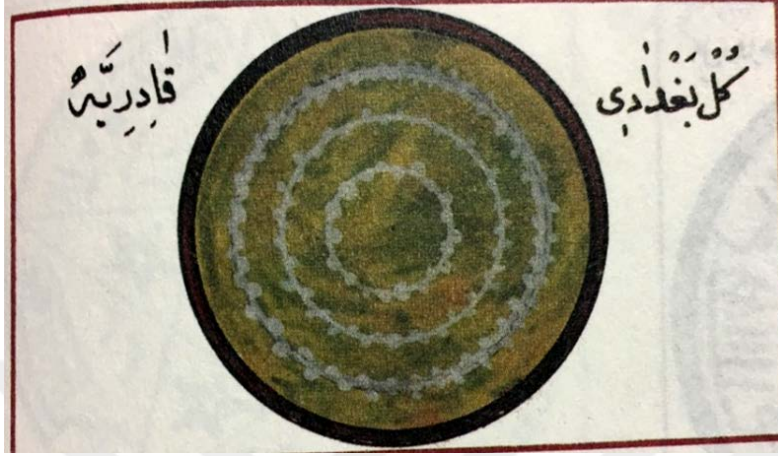
Taçların tepesinde görülen gül mührü bütün tarikatlarda kullanılmasına rağmen Kâdirî tarikatının sembolü olmuştur²³⁴. Üç farklı gül -ya da pul- kullanılmaktadır. “Bağdad gülü” beyaz üzerine yeşil ya da yeşil üzerine beyaz üç daireden oluşmaktadır (**Res. 14**). Bunun dışında on sekiz tıgla işlenmiş, ortasında Mühr-ü Süleyman bulunan “İsmâîli gülü” (**Res. 15**) ve üç kat yedi yapraklı mavi, sarı, beyaz, kırmızı, yeşil, siyah ve asmani renkli “Eşrefî gülü” de vardır²³⁵ (**Res. 16**). Kâdirîlerin gül kullanmasının alameti ise şöyledir: Abdü’l-Kâdir Geylanî Bağdat’a geldiği vakit orada bulunan diğer şeyhler kendisine içi su dolu bir tas gönderip burada yeri olmadığını ima etmişlerdir. Bu olay kış ayında meydana gelmiş ve etrafta hiç çiçek yoktur. Ancak Abdü’l-Kâdir Geylanî bir gül ile su taşmaz diyerek tase bir gül koyup ve tası geri göndermiştir. Bu duruma hayretler içinde kalan şeyhler kendisini saygı ile karşılamış ve onu şeyh olarak kabul etmişlerdir. Bu gül aynı zamanda Bağdat’ın

²³³Yahya Agah b. Salih el- İstanbulî, a.g.e., s. 79-86.

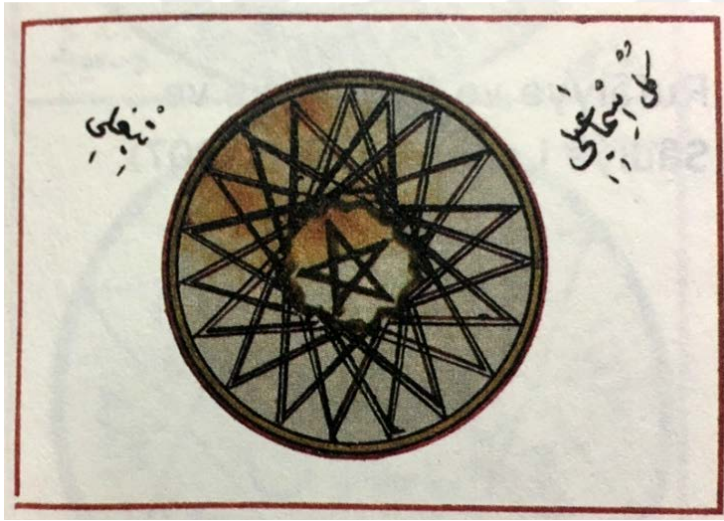
²³⁴Ramazan MUSLU, a.g.m., 2008, s. 46.

²³⁵M. Sait MERMUTLU, “Mehmer Rif” at Efendi’nin Risâle-i Tâc-ı Kâdiriyyesi”, *Şarkiyat İlim Araştırma Dergisi*, c. 6, S. 14, 2015, s. 331-332.

sembolü ve Seyyid Abdü'l-Kâdir Geylanî'nin Hz.Muhammed soyundan geldiğine işaret etmektedir²³⁶.

Resim 14. Gül-i Bağdadî (Kaynak: Yahyâ Âgâh b. Sâlih el-İstanbulî, a.g.e., s. 341)

Resim 15. Tığlı İsmâîli Gülü (Kaynak: Yahyâ Âgâh b. Sâlih el-İstanbulî, a.g.e., s. 342)

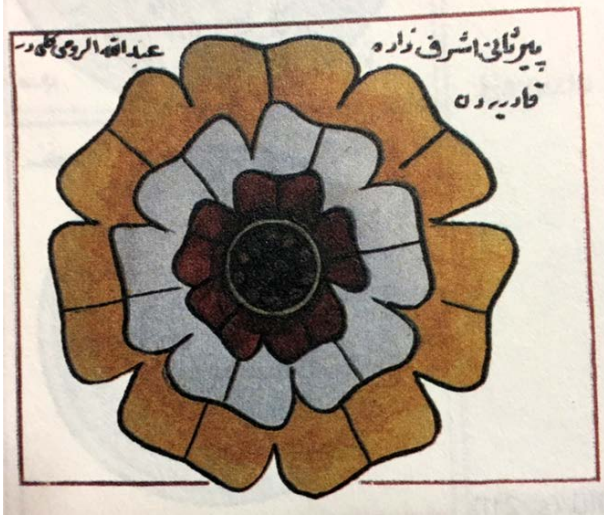
İstanbul'da ilk Kâdirî gülünü bulan kişi İsmail-i Rûmî'dir. Bu sebeple Türk Kâdirîlerinin alameti tığlı "Rûmî" gülüdür²³⁷. Derviş kendini ispatladığında şeyh çuhadan bir külah, ortasında mühr-i Süleyman bulunan on sekiz dilimli bir gül sarardı. Mısır Kâdirîlerinin sarık ve bayrakları beyazdır. Kadirilerin çoğu balıkçı olduğu için ayinlerde uzun sarıklar üzerine çeşitli renklerde ağlar sarmışlardır²³⁸.

²³⁶ Mustafa KARA, "Gül Risalesi", UÜİF Dergisi, c. 5, S. 1, 1993, s. 12-13.

²³⁷ Sadık VİCDÂNÎ, a.g.e., s. 109.

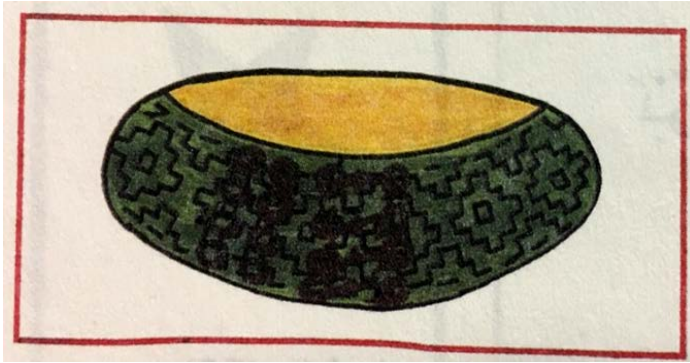
²³⁸ Ahmet GÜNER, a.g.e., s. 115.

Resim 16. Eşrefî Gülü (Kaynak: Yahyâ Âgâh b. Sâlih el-İstanbulî, a.g.e., s. 344)

Kâdirî dervişleri genel olarak yakasız veya mintan yakalı, uzun ve geniş kollu, ferace tarzında kırmızı, mavi, yeşil, krem rengi hırkalar giymişlerdir. Bazı hırkaların etek uçlarında, kol ağzlarında bordür halinde işlemleri bulunmaktadır. Genellikle düğmesiz olarak dikilen bu hırkaların içine beyaz entari giyilerek, bele kancalı kemer takılmıştır²³⁹. Bu kemere “*Gayret kemeri*”denir ve beli bir kere sarar, bedâhe işlemeli yün çuha üzerinde on altı halkası, dört çengeli ve kendisiyle beraber yirmi bir parçası bulunmaktadır²⁴⁰ (**Res.17**). Her renk kemer olabileceği gibi daha çok yeşil renk kullanılmıştır²⁴¹ (**Res. 18**). Bu kemer diğer tarikatlarda kullanılan kemerlerle aynı görevi üstlenmektedir.

Resim 17. Gayret Kemeri (Kaynak: Yahyâ Âgâh b. Sâlih el-İstanbulî, a.g.e., s. 336)

²³⁹ Nurhan ATASOY, a.g.e., s. 132-139.

²⁴⁰ Mehmed S. ERHAN, “Kıyafetnâme (Tarikatlerde Semboller)”, **Bursa’da Düünden Bugüne Tasavvuf Kültürü-3**, 2004, s. 42.

²⁴¹ Jhon P. BROWN, a.g.e., s. 104.

Resim 18. Kâdiri tarikatına ait gayret kemerleri ve kemer tokaları, İstanbul Divan Edebiyatı Müzesi (GMM), 19.yüzyıl, 435, 436, 958, 959 (Fotoğraf: Nurefşan Korkmaz-2016)

Tarikatın kurucusu Abdü'l-Kâdir Geylanî'nin ölümünden sonra günümüze ulaşan eserlerinden bazılarını sıralamak gerekirse: Günyet'ül –Talibin, el- Fuyuzatü'r-Rabbanıyye, Futühü'l-Gayb, el- Fethü'r-Rabbanî ve Cilâlü'l- Hâtur en başta gelenlerdir²⁴². Günümüzde hala Ürdün²⁴³ ve Mısır'da Kadiriyye tarikatı varlığını sürdürmektedir²⁴⁴.

2.5. Mevleviyye Tarikatı ve Derviş Kıyafetleri

“Efendimiz” anlamına gelen Mevlânâ, Horasan'ın Belh şehrinde doğmuştur. Mevlevî kaynaklarının çoğunda doğum tarihi 30 Eylül 1207 olarak geçse de yapılan son araştırmalar sayesinde 1197-98 yıllarında doğduğu tespit edilmiştir²⁴⁵. Babası “Sultânü'l- Ulemâ” yani “Bilginler Padişahı” diye anılan halk tarafından saygı duyulan ve sözlerine çok önem verilen alim Bahâeddin Veled Hüseyin b. Hatîbî idi.

²⁴² İsmail MUTLU, **a.g.e.**, s. 53

²⁴³ Mahmud E. ERKAYA, “Günümüz Ürdün'ünde Faaliyet Gösteren Tarikatlar”, **EKEV AkademiDergisi**, S. 66, 2016, s. 408.

²⁴⁴ Ebu'l- Vefa Taftazanî, “Mısır'da Süfi Tarikatların Tarihi Gelişimi ve Günümüzdeki Durumları”, Çev. Mustafa AŞKAR, **AÜİF Dergisi**, c. 34, S. 1, 1996, s. 551.

²⁴⁵ Mehmet ÖNDER, **Mevlâna ve Türbesi**, İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları, s. 7.

Sultan Alâ'eddin Keykubad onun sohbetlerinden keyif alırdı²⁴⁶. Bahâeddin Veled bir gün Belh halkına kızıp ülkeyi terk ederek önce Hacca ve Şam'a gitmiş daha sonra Konya'ya yerleşmiş iki yıl sonra da vefat etmiştir²⁴⁷. Babasının ölümünden sonra Mevlânâ, Konya'da müderrislik yapmaya başlamıştır. İnsanlar ona “Rumî” diye sesleniyordu. Aynı zamanda Hanefi fıkıh alimi olan Mevlânâ, Konya'da (ö.672/1273) vefat etmiştir²⁴⁸. Yaşamı boyunca hoşgörülü oluşu ve insanlar arasındaki itibarı dolayısıyla cenazesine her yerden insan akın etmiştir.

Mevlânâ'nın çocukluğu Seyyid Burhaneddin Muhakkik-i Tirmizi ile geçmiştir. Kendisinden ilahi ilimleri, Arap dil ve edebiyatını öğrenmiştir²⁴⁹. Mevlânâ ilk olarak mutasavvıf Çelebi Hüsâmeddin'e intisab etmiştir. Daha sonra Şems ile karşılaşması hayatında birçok yeniliğe yol açacaktır²⁵⁰. Şems'in hangi tarikata bağlı olduğukonusunda farklı görüşler vardır. Bir kısım Kalender olduğunu söylerken²⁵¹, diğer bir kısım Tebrizli Ebû Bekr-i Sellebâf isimli zata bağlı olduğunu söylemektedir²⁵².

Mevlânâ hayattayken bir tarikat kurma çabasına girmese de kendinden sonra halifesi Hüsâmeddin Çelebi (ö.683/1284) ilk irşad faaliyetlerine başlamıştır. Onu Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled (ö.712/1312) takip etmiştir. Sultan Veled'in ölümüyle de yerine oğlu Ulu Arif Çelebi geçmiş ve bundan sonra tarikatın merkezi Konya Dergâhı olmuştur²⁵³. Tarikat bundan sonra Mevlânâ soyundan gelen ve Çelebi soyadını alan şeyhler tarafından yönetilecektir. Böylece Çelebilik makamı oluşmuştur.

Mevleviliğin hiç kolu yoktur ancak bazı kaynaklara göre Şems ve Veled Kolu ayrı bir kol olarak sayılmaktadır. Şems Kolu Hz.Ali'ye ve Ehlibeyt'e bağlıdır. Bu kola bağlı olanlar sikkelerini kaşlarına kadar örter, bıyıklarını kesmezler, sakallarını çok kısa keserler. Veled Kolu ise tam tersi ehli sünnete bağlı olup sikkelerini alınlarının

---

²⁴⁶ Ferîdûn bin Ahmed-i Sipehsâlâr, **Mevlânâ ve Etrafindakiler**, Çev. Tahsin Yazıcı, Tercüman Yayınları: İstanbul, 1977, s. 19.

²⁴⁷ Hasan KÜÇÜK, **Osmanlı Devletini Tarih Sahnesine Çıkaran Kuvvetlerden Biri: Tarikatlar ve Türkler Üzerindeki Müsbet Tesirleri**, TÜRDAV Yayınları: İstanbul, 1980, s. 83.

²⁴⁸ E. Behnan ŞAPOLYO, **a.g.e.**, s. 129-133.

²⁴⁹ Ferîdûn bin Ahmed-i Sipehsâlâr, **a.g.e.**, s. 34.

²⁵⁰ Hasan KÜÇÜK, **a.g.e.**, s. 83.

²⁵¹ Ahmet Y. OCAK, **a.g.e.**, 1992, s. 232.

²⁵² Ömer T. İNANÇER, **Bir Muhammedî Âşık Hz.Mevlânâ**, Sufi Kitap: İstanbul, 2016, s. 60.

²⁵³ Mehmet ÖNDER, “Konya'da Mevlânâ Dergâhı Merkez Arşivi ve Mevlevihaneler”, **Osmanlı Araştırmaları Dergisi**, S. 14, 1994, s. 137-138.

gerisine doğru atarlar, bıyıklarını keserler, sakallarına dokunmazlar²⁵⁴. Bu gibi ufak farklılıklar olsa da Mevleviliğin herkes tarafından kabul gören kolları olmamıştır.

Mevlânâ'nın türbesinin bulunduğu Konya Mevlânâ Dergâhı Mevleviliğin merkezi konumundadır. Mevlevî dergâhları genellikle şehir dışına yapılmıştır. Daha sonra şehrin genişlemesiyle iç kısımlarda kalmıştır. Bir Mevlevî dergâhında harem, selamlık, semahane, türbe, mescit, meydan, matbah ve derviş hücreleri bulunur²⁵⁵. Osmanlı zamanında Mevlevîliğin sınırları Mısır, Suriye ve Azerbeycan dahil tüm dünyaya yayılmıştır²⁵⁶. İstanbul'da ise Mevlevihâne sayısı hiçbir zaman beşi geçmemiştir. İlk Mevlevihâne Fatih Sultan Mehmed'in Kalenderhâne adıyla bilinen Hristos Akataleptos Kilisesi'ni Mevlevîlere tahsis etmesi sonucu açılmıştır. 1491-92 yıllarında ise özgün yapıdaki ilk Mevlevîhane olan Galata Mevlevihânesi kullanılmaya başlanmıştır. Bu tarihten sonra Kalenderhâne'deki Mevlevihâne'nin terk edildiği anlaşılmaktadır²⁵⁷.

Kasımpaşa Mevlevihânesi XVII.yüzyılın ilk yarısında Fıncıoğlu Şeyh Sırrı Abdî Dede tarafından şahıs arazisi içine yapılmıştır. Beşiktaş Mevlevihânesi 1622'de Sadrazam Ohrili Hüseyin Paşa tarafından Kazancıoğlu Bahçeleri olarak bilinen yere inşa edilmiştir. Bahariye Mevlevihânesi esasen Beşiktaş Mevlevihâne'si olup Çırağan Sarayı yaptırılırken yıkılmış ve birkaç kez taşındıktan sonra Eyüp'te 1879 yılında tamamlanmıştır. Son olarak Üsküdar Mevlevihânesi ise 1792/1793 yılında Halil Numan Bey tarafından yaptırılmıştır²⁵⁸.

Mevlevilik başta Konya olmak üzere Amasya, Tokat, Sivas, Bayburt, Erzurum, Irak, Tebriz, Kütahya, Birgi gibi önemli merkezlere yayılmıştır. İzmir, Şam, Mekte, Kudüs, Kıbrıs ve Bağdat Zaviyeleri de önemli merkezlerdir²⁵⁹.

Mevleviliğe ilgi duyan ancak henüz derviş olmamış kişiye muhib denmektedir. Muhib, doğru yolda olduğuna inandığı bir dedeye giderdi. Dede bu kişiye bir sikke alıp şeyhe götürürdü. Tekkenin şeyhi muhibi soluna oturtur ve şeyh muhibe tövbe

²⁵⁴ Abdülbâki GÖLPINARLI, **a.g.e.**, 2004, s. 292

²⁵⁵ Abdülbaki GÖLPINARLI, **a.g.e.**, 1963, s. 14.

²⁵⁶ M. Fuad KÖPRÜLÜ, **a.g.e.**, 2012, s. 50.

²⁵⁷ M.Baha TANMAN, "İstanbul Mevlevihaneleri", **Osmanlı Araştırmaları Dergisi**, S. 14, 1994, s. 178.

²⁵⁸ M.Baha TANMAN, "İstanbul'da Mevleviliğin Fiziksel Ortamı", **Saltanatın Dervişleri Dervişlerin Saltanatı: İstanbul'da Mevlevilik**, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü: İstanbul, 2007, s. 79-83.

²⁵⁹ Ş. Barihüda Tanrıkorur, **a.g.m.**, s. 469.

ettirirdi. Daha sonra şeyh sikkeyi alıp dualar okur, sikkeyi öper, sonra muhibe öptürür ve başına giydirirdi. Sikkesi tekbirlenen muhib, dedeye emanet edilir ve çile başlardı²⁶⁰.

Bir kişinin derviş olabilmesi için çile çekmesi gerekiyordu. Çile çekmek sadece İslamiyet'te değil, Şamanizm, Taoizm, Manihaizm, Budizm gibi dinlerde de görülen ortak bir uygulamadır. İslamiyette Hz.Muhammed'in az bir yiyecekle Nur Dağı'na çekilip dünyevi şeylerden uzaklaşması, ilk çile olarak kabul edilmektedir²⁶¹. Mevlevîlerde çile 1001 gündür. Buna razı olan kişi üç gün saka postunda oturur sonra arakiyye ve hizmet tennuresi giyer çileye başlardı. Çilesi biten dervîşi meydancı şeyhe götürür. Şeyh bu kişinin kaşından ve bıyıklarından bir parça kıl keser, resm hırkasını tekbirle sırtına koyardı²⁶². Buradaki kaş ve bıyık traşını Kalender dervişlerin çar-darbında benzemektedir. Onlar kadar kısa kesilmese de bu traş Kalenderîlerden Mevlevîliğe geçmiştir.

Mevlânâ'dan günümüze kalan en önemli eser kuşkusuz Mesnevî'dir (**Res. 19**). Mesnevî'nin ilk on sekiz beytini Mevlânâ bizzat kendisi yazmıştır. Sonrasında Çelebi Hüsameddin'in yardımıyla Mesnevî tamamlanmıştır²⁶³. Mesnevî, tarikat içinde o kadar önemliydi ki Mesnevî-han denilen görevliler bulunmaktaydı. Bu ehemmiyet sadece tarikat içinde kalmamış, Osmanlı zamanında XVII.-XVIII.yüzyıllarda "Dârül-Mesnevî" denilen ve sadece Mesnevî okutulan medreseler açılmıştır²⁶⁴. Dervişlerin Mesnevi okuyabilmesi için belirli seviyede Farsça bilmeleri gerekiyordu. Arapça, Farsça bilmeyen; şiirden ve edebiyattan anlamayan kişilerin Mevlevî dervîşi olması düşünülemezdi²⁶⁵. Aynı zamanda Mesnevi Nakşî dergâhlarında ders kitabı olarak okutulmuştur. Üstüne birçok şerh yazılmıştır²⁶⁶. Günümüzde tüm dünyada ilgi gören ve Batı'da çok satanlar listesinde olan önemli bir kaynaktır²⁶⁷. Mevlâna'nın ayrıca

²⁶⁰Abdülbaki GÖLPINARLI, **a.g.e.**, s. 134-135.

²⁶¹ Deniz DEMİRARSLAN, "Din ve Tasavvuf Kültüründe Çilehane Kavramı ve Mekân Özellikleri Açısından Gelibolu Çilehanesi", **HBV Dergisi**, S. 77, 2016, s. 179.

²⁶²Abdülbaki GÖLPINARLI, **a.g.e.**, 1963, s. 135-136.

²⁶³ Ömer T. İNANÇER, **a.g.e.**, s. 37.

²⁶⁴ Abdülbâki GÖLPINARLI, **a.g.e.**, 1963, s. 150.

²⁶⁵ Emin IŞIK, "Osmanlı'nın Siyasî ve Kültürel Hafızasında Mevlevîlik Var" ,**Saltanatın Dervişleri Dervişlerin Saltanatı: İstanbul'da Mevlevîlik**, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü: İstanbul, 2007, s. 57

²⁶⁶ Necdet TOSUN, "Mevlânâ ve Melevîliğin Nakşibendî Kültüründeki İzleri", **Uluslararası Mevlânâ Sempozyumu Bildirileri**, (8-12 Mayıs 2007) , c. 2, 2010, s. 942-946.

²⁶⁷ Ethem CEBECİOĞLU, "Hz. Mevlânâ Üzerine Genel Bir Değerlendirme", **Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, S. 20, 2007, s. 8.

Divan-ı Kebir, Fi-hi Mâ-fih, Mecâlis-i Seb'a ve Mektûbat isminde eserleri de bulunmaktadır²⁶⁸.

Mevlevîlerin bir diğer vazgeçilmezi ise semadır. Sema, Arapça kökenli bir kelime olup işitmek manasındadır. Terminolojide musiki nağmeleri dinlemek, dinlerken de kendinden geçip oynayıp dönmek demektir²⁶⁹. Sufiler için ise sema kulağa hoş gelen her türlü sestir²⁷⁰. Tarikat ehlinin inancına göre semanın geçmişi Hz.Muhammed dönemine dayanmaktadır. İlk sema eden kişi Hz.Ebû Bekir es-Sıddık isimli sahabedir. Daha sonra dervişler de onun yolundan sema etmişlerdir²⁷¹. Semâyı ilk defa kaleme alan kişi ise Hz.Mevlânâ'nın babasının şeyhi Necmeddîn-i Kübrâ isimli zattır²⁷². Semanın Mevleviliğe ne zamandan girdiği bilinmese de, Mevlânâ'nın Şems ile karşılaşmasından sonra bir sufi olarak semaya başladığına inanılır. Şems Mevlânâ'nın hayatında büyük değişikliklere yol açmıştır. Onun zamansız kayboluşu ve sonrasında bir anda geri dönüşü Mevlânâ'yı yeniden semaya başlatmıştır²⁷³.

Resim 19. Mesnevî, 1457, İstanbul Divan Edebiyatı Müzesi (GMM), 261 (Fotoğraf: Nurefşan Korkmaz-2016)

²⁶⁸ Mehmet ÖNDER, **a.g.e.**, 1957, s. 25-26.

²⁶⁹ Abdülbaki GÖLPINARLI, **a.g.e.**, 1963, s. 48.

²⁷⁰ Süleyman ULUDAĞ, **a.g.e.**, 1976, s. 221.

²⁷¹ Yahyâ Âgâh b. Sâlih el-İstanbulî, **a.g.e.**, s. 258.

²⁷² Ömer T. İNANÇER, **a.g.e.**, s. 23.

²⁷³ Ferîdûn bin Ahmed-i Sipehsâlâr, **a.g.e.**, s. 71-127.

Sema konusunda âlimler fikir ayrılığına düşmüşlerdir. Kimisi kesinlikle haram olduğunu söylerken, bir kısım âlim aşırıya kaçınılmadığı sürece edebiyatla sema etmenin mübah olduğunu iddia etmişlerdir. Ancak çoğunluk semanın kişiye Allah'ı düşündürüyorsa hak, batıla itiyorsa mekruh olduğu konusunda hemfikirdir²⁷⁴. Ancak dervişler semanın kalbe ferahlık verdiği ve gözle görülmeyen başka alemlere kapılar açtığına inanmaktadır. Kalp gözü açılan insan gerçekleri daha kolay görür. Doğru yolu bulmak için sema bir araçtır. Bu esnada vecd ile kendinden geçen insanlar vardır.

Sema sadece Mevlevilere ait bir ayin değildir. Rıfâîlik, Kâdirîlik, Halvetîlik, Nakşîlik gibi büyük tarikatlarda da sema ayini vardır. Mevlevîlerin ayinine “sema”, Kâdirîlerinkine “*devrân*”, Rıfâîlerinkine ise “*zıkr-i kıyâm*” denmiştir. Semanın yapılacağı güne “ayin günü” denirdi. Esasen İslam fakihleri ayin kelimesinin kullanılmasını hoş görmemişler, bunun için “*icrây-ı zıkrullah*” tabirinin daha uygun olduğunu belirtmişlerdir²⁷⁵. Avrupalılar ise sema eden dervişleri “bale yapan kuklaya²⁷⁶” benzetip “dönen dervişler²⁷⁷” veya “raks eden dervişler” diye tasvir etmişlerdir²⁷⁸.

Semanın yapıldığı semahane, zemini cilalı düz bir döşemeyle kaplı meydan, etrafı parmaklıklarla ayrılmış sofalar, onların üzerinde mahfiller bulunan çeşitli motiflerden oluşmuş bir mekândır²⁷⁹ (**Res. 20**). Tekkeden ayrı yapılan bu mekâna cümle kapısından girilir. Sağ kısımda ayakkabıları koymak için raflar vardır. Sol tarafta ziyaretçilere ayrılan kısmın üzerinde müzisyenler için mutrib-hane bulunur. Semahanenin tam cephesinde mihrap, sağ tarafta minber vardır. Semahanenin sağ köşesinde Mesnevi Kürsüsü bulunur (**Res. 21**). Asıl sema edilen yer orta kubbenin altındadır ve direklere dayanır. Mihrabın hizasında semahanenin tam cephesinde

---

²⁷⁴ Reşat ÖNGÖREN, “Osmanlılar Döneminde Semâ ve Devran Tartışmaları”, **Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, S. 25, 2010, s. 125-127.

²⁷⁵ Mahir İZ, **a.g.e.**, s. 127.

²⁷⁶ Knut HAMSUN, Hans C. ANDERSEN, **İstanbul'da İki İskandinav Seyyah**, Çev. Banu G. Syvertsen, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006, s. 123.

²⁷⁷ Fazıl DURU, “Batılı Seyyahların Gözüyle ‘Dönen Dervişler’ ”, **Hece: Aylık Edebiyat Dergisi**, S.130, 2007(a), s. 130.

²⁷⁸ Lucy M.J. GARNETT, **Osmanlı Toplumunda Dervişler ve Abdallar**, Çev. Hanife Öz, Dergâh Yayınları: İstanbul, 2010, s.25.

²⁷⁹ Mahir İZ, **a.g.e.**, s. 128.

şeyh postu serilidir. Semahanenin çeşitli yerlerinde din büyüklerinin isimlerinin olduğu levhalar vardır²⁸⁰.

Sema etmek anlamında “tennure açmak”, semazenlerin eteklerinin birbirine dokunmasına “tennure çarpmak”, sema yapılacağı gün dış meydancının hücreleri dolaşp dervişlere tennure giymelerini bildirmesine “tennureye sala”, sema esnasında tennurenin etekleri fazla açılmasın diye yavaş dönülmesine de “tennure söndürmek” denir²⁸¹. Bunlar sadece Mevlevîlere özgü tabirlerdir. Bu deyimlere bakarak semanın Mevlevîler için önemini anlamak çok zor olmayacaktır.

Sema için tek kriter vardır o da temiz bir kalp ve ruh güzelliğidir²⁸². Bunların dışında olması gereken şey ise zaman, mekan ve ihvandır²⁸³. Sema, kudüme vurulmasıyla başlar. Devr-i Veledî denilen semâ, semâhanenin etrafında üç kez tur atmak suretiyle devam eder. Bu yürüyüşte şeyh önde dervişler arkadadır. Rehberin doğru olmadığı sürece menzile varmanın imkansız olduğuna işaret eder²⁸⁴. Sema izlemeye gelen ziyaretçilere züvvâr denmektedir²⁸⁵. Bu kişiler kendileri için parmaklıklarla ayrılmış alanda otururlar.

Devr-i Veledî şeyhin posta oturmasıyla son bulur. Daha sonra sözlü beste başlar. Semazenbaşı şeyhin önüne gelerek elinden öper. Şeyh de onun sikkesinden öper. Semazenbaşını dervişler takip eder. Hepsi aynı şekilde şeyhin elini öptükten sonra sırtlarındaki dünya malı olan hırkayı çıkarır ve semaya başlarlar. Semazenbaşının görevi, hata yapan olursa uyarmak ve semanın düzenini sağlamaktır²⁸⁶.

Her “selam” denilen bölüm sonlarında semaya son verip tekrar başlarlar. Dördüncü selamda şeyh kollarını açmadan en ortada sema eder. Bu sırada genellikle Mevlânâ'nın sözlerinden oluşan besteli bir eser çalınır. Eser bitince şeyh postuna oturur ve sema biter²⁸⁷. Bu esnada kenarda duran birkaç kişi yerdeki hırkaları toplar

---

²⁸⁰ Abdülbaki GÖLPINARLI, **a.g.e.**, 1963, s. 77-78.

²⁸¹ Ethem CEBECİOĞLU, **a.g.e.**, 1997, s. 489.

²⁸² Bayram Ali ÇETİNKAYA, “İkiz Ruhlar”ın Konuşma Dili Semâ”, **Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, S. 20, 2007, s. 102.

²⁸³ Mahir İZ, **a.g.e.**, s. 136.

²⁸⁴ Ömer T. İNANÇER, **a.g.e.**, s. 88.

²⁸⁵ Abdülbaki GÖLPINARLI, **a.g.e.**, 2004, s. 342.

²⁸⁶ Selçuk ERAYDIN, **a.g.e.**, 1994, s. 362-363.

²⁸⁷ Ömer T. İNANÇER, **a.g.e.**, s. 88-89.

ve rastgele dervişlere dağıtır. Semazenler hemen hırkaları giyip otururlar. Sonrasında Kur'ân-ı Kerîm okunur, dualar edilir ve herkes dağılır²⁸⁸.

Resim 20. Galata Mevlevihânesi içinden bir görünüm (mihrab, hünkâr mahfili, züvvar ve mütribhane) İstanbul Divan Edebiyatı Müzesi (GMM), (Fotoğraf: Nurefşan Korkmaz-2016)

Semazen olmak kolay iş değildir. Bu işe yıllarını vermiş tecrübeli hocaların disiplininden geçmek sabır gerektiriyordu. Çilekeş canlara sema çivili tahta üzerinde öğretilirdi²⁸⁹ (**Res. 22**). Sema ciddiyet isteyen bir işti. Her hareketin bir kuralı ve sırası vardı. Sema eden herkes birbiriyle uyum içindeydi. Bu esnada taşkın hareketler ve düzeni bozacak davranışlar asla hoş karşılanmazdı. Düzeni sağlamak için dervişler semadan önce sema tahtası üzerinde uzun bir eğitimden geçerlerdi. Bu tahta ceviz ya da ıhlamur ağacından yapılırdı ve üzerine yuvarlak uçlu bir çivi çakılırdı. Derviş sol ayak baş parmağı ile orta parmağı arasına bu çiviye sıkıştırarak etrafında dönerdi²⁹⁰. Böylece sema ayininde dervişler birbirine çarpmadan aheng içerisinde hareket ederlerdi.

²⁸⁸ Selçuk ERAYDIN, **a.g.e.**, 1994, s. 315.

²⁸⁹ Ş. Barihüda Tanrıkorur, **a.g.m.**, 2004, s. 474.

²⁹⁰ Mehmet ÖNDER, "Mevleviliği Temsil Eden Eşyalar", **Türk Etnografya Dergisi**, S. 2, 1957, s. 63.

Resim 21. Galata Mevkevihânesi'nden bir görünüm (semahanenin cilalı ahşap zemini ve Mesnevî kürsüsü), İstanbul Divan Edebiyatı Müzesi (GMM), (Fotoğraf: Nurefşan Korkmaz-2016)

Resim 22. Sema eğitim tahtası, 19.yüzyıl, İstanbul Divan Edebiyatı Müzesi (GMM), 87. (Fotoğraf: Nurefşan Korkmaz-2016)

Dervişin zamanını daha çok ibadetle geçirmesi ve az uyuması makbul sayılmaktadır. Uyku esnasında rehavete kapılmamak için “müttekâ” ve “muîn” denilen değnekler kullanılırdı (**Res. 23**). Demirden yapılan bu değneklerin ucunda yarım ay şeklinde bir parça bulunurdu. Dervişler halvetteyken müttekânın bir ucunu yere koyar, yarım ay şeklindeki kısma alnını ya da koltuk altını dayardı. Bunun

dışında halvet esnasında uykuya yenik düşmemek için “halvet kolanı”yada “çile kolanı” denilen bir bağ da kullanmışlardır. Derviş oturduğu yerde dizlerini bükerekbu kolanı kafasından geçirip dizlerinde birleştirirdi. Bu şekilde rahat bir şekilde uyuması engellenmiş olurdu²⁹¹.

Resim 23. Müttekâ (muîn), 19.yüzyıl, İstanbul Divan Edebiyatı Müzesi (GMM), 168, 927, 928, 929 (Fotoğraf: Nurefşan Korkmaz-2016)

Mevlevilikte kurallar bunlarla sınırlı değildir. Hizmet etmek tarikat ehli için çok önemli bir husustur. Bu hususta dikkat edilmesi gereken kurallar da pek fazladır. Bir derviş şeyhine hizmet ederken sağ ayağının baş parmağını sol ayağının baş parmağı üzerine koyar. Buna dârda durmak ya da mühredâr olmak denir²⁹².

Bir Mevlevî dervişinin giyimi son halini ne zaman aldığı bilinmese de XVI. yüzyıl ile başlayan giyim tarzı XVII. yüzyıla gelindiğinde daha da belirginleştiği bilinmektedir²⁹³. Mevlânâ hayattayken kendine has bir giyim tarzı olmamıştır. Dönemin âlimleri gibi keçeden yapılmış Belh külahlı üstüne dumani renkte bir sarık

²⁹¹ “Müttekâ, Muîn, Çile Kolanı”, Ed. Adem ÖZKUL, Pınar ZENGİN vd., **Keşkül**, 2014, S. 31, s. 99.

²⁹² Yahyâ Âgâh b. Sâlih el-İstanbulî, **a.g.e.**, s. 260.

²⁹³ Nurhan ATASOY, **a.g.e.**, s. 46.

sarar ve üstüne de uzun etekli ve kollu ferace giyerdi. Elbiselerinde genellikle basit pamuklu dokuma ya da ipek karışık atlas, alaca, canfes gibi kumaşlar kullanılmıştır. İç kısmına kumaşın rengine uygun iç astar mutlaka dikilmiştir²⁹⁴. Fukara gelip kıyafetini istediğinde kolayca çıkarabilmek için feracesinin önünde derince yırtmaç bulunurdu²⁹⁵.

Mevlânâ kendisine intisap edenlere zikir vermediği gibi bir tören de yapmamıştır. Sadece dervişin bıyık, sakal, kaş ve saçından makasla bir tutam kesmiş, geniş kollu, yakasız, önü açık hırka giydirerek halkı aydınlatması için eline çerağ vermiştir²⁹⁶. Mevlânâ'nın ölümünden sonra da hırka ve taç ile tanınan Mevlevîler, XVI. yüzyıldan itibaren dışarı için ayrı, merasim için ayrı giyim şekilleri ile tanınmışlardır. Bir Mevlevî giyimi baştan aşağıya arakiyye, tennure, elif-i nemed, destegül, hırka, kemer, habbe, şalvar ve papuçlardan oluşmaktadır²⁹⁷. Mevlânâ yaşadığı sürece ne bir tören şekli kabul etmiş ne de kıyafet belirlemiştir. Zaten dervişlere uyguladığı traş da Kalenderîlikten Mevlevîliğe geçmiştir.

Mevlevî dervişi en içte elifî ağı olan, pantolondan biraz daha geniş bir şalvar, onun üstüne yakası bir parmak genişliğinde sol taraftan bele iliklenen ya da belden biraz daha aşağıya inen dar kollu ince bir gömlek giyerdi. Bu gömleğin üstüne kolsuz ve yakasız ancak omuz başlarını örten ve bele kadar inen önü açık yelek yani Haydarîgiyerdi. Haydariyyenin üzerine de yakasız ve göğsünde on iki ya da on sekiz dikiş bulunan topuklara kadar uzun pardesü şeklinde dışarı hırkası giyerdi. Bu kıyafetlerin hiç birinde düğme ya da ilik bulunmazdı²⁹⁸. Haydariyye diye bilinen kolsuz yelek de yine Kalenderler ve Haydarîlerin hattâ Bektâşîlerin kullandığı bir giyim olup, daha sonradan Mevlevîlerde görülmeye başlamıştır. Bu tür bir etkileşimin sebebi Mevlânâ'nın yaşadığı dönemde Anadolu'da Bektâşîler, Kalenderîler, Haydarîler ve Abdalların da varlığını sürdürüyor olmasından kaynaklanır²⁹⁹.

---

²⁹⁴ Mehmet ÖNDER, "Mevlânâ'nın Giyim Şekli ve Elbiseleri", **AÜİF Dergisi**, c. 4, S. 3, 1955, s. 80.

²⁹⁵ Necip F. DURU, "Şâir Muhayyilesinde Mevlevî Kisvesi", **Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi**, S. 3, 2007 (b), s. 120.

²⁹⁶ Abdülbaki GÖLPINARLI, **a.g.e.**, 1969, s. 283-284.

²⁹⁷ Mehmet ÖNDER, "Mevlevî Giyimleri", **Türk Etnografya Dergisi**, S.1, 1956, s. 78.

²⁹⁸ Abdülbaki GÖLPINARLI, **a.g.e.**, 1953, s. 426.

²⁹⁹ İsmet KAYAOĞLU, "Mevlânâ'nın Çağdaş Derviş Tarikatları, Babalar, Kalenderiler ve Diğerleri", **AÜİF Dergisi**, c. 31, S. 1, 1990, s. 147.

Mevlevîlerin başına taktıkları sikke ise mezar taşını sembolize etmektedir³⁰⁰. Yabancı seyyahlar sikkeyi şeker külâhına benzetererek başta taşımamanın ne kadar zor olduğunu düşünmüşlerdir³⁰¹. Sikkenin tepesi başa giyilen kısma nazaran daha dardır. Deve tüyü renginde olup dövme keçeden yapılır ve iç içe iki kat şeklindedir (**Res.24**). Daha çok Bursa ve Konya civarında yapılan sikkeler 45-50 cm. uzunluğunda 150-250 gr. ağırlığındadır³⁰². Sikke Mevlevîler için yalnızca bir başlık değildir. Tıpkı suçlu bulunan bir askerın rütbesinin elinden alınması gibi tarikatın önde gelenleri, derviş bir suç işlerse onu cezalandırmak için sikkelerini ve hırkasını alırdı. Derviş bu süre zarfında sadece arakiyye ile dolanırdı³⁰³. Arakiyye aynı zamanda Mevlevî kadın dervişlerin kullandığı bir başlıktır³⁰⁴.

Resim 24. Mevlevî Sikkesi (Kaynak: Yahyâ Âgâh b. Sâlih el-İstanbulî, **a.g.e.**, s. 321)

Çok çeşidi olan sikkenin kısa ve tek katlı olanına “şeb-külâh” denilmektedir. Bunlar geceleyin arakiyyenin yerine giyilmektedir. Bir de iki yanı yassı ve kılıca benzer şekilde olanı vardır ki buna da “seyfi külâh” denir³⁰⁵. Bir diğer sikke çeşidi ise dal sikkedir. Bu sikkeye destar sarılmamaktadır. Destar, sarık demektir. Destar sarmak şeyhlerin ve halifelerin hakkıdır. Eğer şeyh peygamber soyundan geliyorsa

³⁰⁰ Emin IŞIK, **a.g.m.**,s. 54.

³⁰¹ Knut HAMSUN, Hans C. ANDERSEN, **a.g.e.**, s. 40.

³⁰² Necip F. DURU, **a.g.m.**, 2007 (b), s. 129.

³⁰³ Murat ÖZER, **Sikkenin Altındaki Sanat**, Türk Dünyası Vakfı Yayınları: Eskişehir, 2013, s. 69.

³⁰⁴ Abdülbaki GÖLPINARLI, **a.g.e.**, 2004, s. 23.

³⁰⁵ Mehmet ÖNDER, **a.g.m.**, 1956, s. 78.

yeşil, değilse beyaz destar sarardı. Halife ve Çelebiler duhani yani siyaha yakın çok koyu mor renkte destar sarardı³⁰⁶. Tarikata yeni giren derviş sadece dal sikke giyebilirdi³⁰⁷. Sikkenin altına beyaz patiskadan takke giyilirdi. Burada amaç sikkenin terden kirlenmemesiydi³⁰⁸. Böylece Mevlevîlerin tacı terksiz oluşuyla diğer tarikatlardan kolayca ayrılmaktadır.

Her Mevlevî şeyhinin destar sarışı farklıydı. Destar çeşitlerinden olan örfi destar, koyu yeşil veya beyaz renk ince kumaşın içi pamukla doldurularak hortum haline getirildikten sonra soldan sağa yukarıya doğru, üst üste kırışksız sarılmasıyla meydana gelir. Bu çeşit destarın ortası bombelidir. Mevlânâ'nın ve Sultan Veled'in sandukalarındaki destar örfi destardır. Cüneydî Destar, örfi destarın yarısı kadardır, aynı tarzda sarılır. Mevlânâ ile aynı şekilde sarık sarmak, edebe aykırı olacağından bu şekli kullanılmıştır. Ulu Arif Çelebi'nin sandukası bu tarzdadır. Şeker-âviz destar ise XVIII. ve XIX.yüzyıllardan itibaren alt tarafı bombeli ve şişkin, üst kısmı daralıp sikkeyle aynı kalınlığa gelen destardır. Şeker-âviz destarın sağdan sola, soldan sağa birbirini kesen kafes şeklinde sarılmış haline şekerâviz kafesî denilmektedir. Bunun soldan sağa ve yukarıya doğru sarılan şekline Hüseyinî, dümdüz sikkenin etrafına sarılana ise dolama destar adı verilmiştir³⁰⁹. Destar sarmak herkesin yapabileceği kolay bir iş değildi. Bunun için özel eğitimden geçmek gerekiyordu.

Taylesan Arapçada sarığın yukarıdan bırakılan sarılmayan kısmına denir. Bu kısım sağa ya da sola sarkıtılır. Bazen çene altına alınıp sağ omuzdan atılarak kullanılır. Bu şekline çene altı anlamında taht-el hanek denir³¹⁰. Taylesanın uçları bele kadar sarkıtılırsa bu kişinin şeyh, bir karıştan kısa bırakılırsa da bu kişinin derviş olduğuna işaret eder³¹¹. İstivâ ise iki üç parmak genişliğinde, sikkenin tam ortasından başlayıp enseye kadar dikilen yeşil veya siyah renkteki destardır. Bu şerit dervişin iki kaşının arasına denk gelmektedir³¹².

Mevlevîler iki çeşit hırka giymektedir. Mevlevî şeyhleri sokağa çıkarken “elifi şalvar” ya da “mabeyn biçimi” denilen yarım ağılı bol pantolon ve yelek yerine destegül giyer, üzerine mevsimine göre keten ya da sof kumaştan yapılan yakaları

³⁰⁶Abdülbaki GÖLPINARLI, **a.g.e.**, 1963, s. 12- 15.

³⁰⁷Abdülbaki GÖLPINARLI, **a.g.e.**, 2004, s. 298.

³⁰⁸Fethi F. UĞUR, “Mevlevî Kıyafetleri”, **Folklor Postası**, S. 7, 1945, s. 11.

³⁰⁹Mehmet ÖNDER, **a.g.m.**, 1956, s. 79-80.

³¹⁰Ethem CEBECİOĞLU, **a.g.e.**, 1997, s. 479.

³¹¹Ramazan MUSLU, **a.g.e.**, S. 36, 2008, s. 47.

³¹²Abdülbaki GÖLPINARLI, **a.g.e.**, 2004, s. 165-166.

haydarî biçiminde uzun kollu bol bir cübbe giyerlerdi. Matbah canları ise Mevlevî şeyhleri gibi şalvar ve cübbe giymezler, günlük giysi olarak tennure, sokağa çıkarken de tennurenin üstüne resm hırkası alırlardı³¹³. Mevlevîlerin en önemli giysilerinden olan tennurenin iki farklı çeşidi bulunmaktadır. “Tennure” ocak hizmetlerinde giyilen hizmet elbisesidir (Res. 25).

Kolsuz, yakasız, önü göğsün aşağısına kadar açık, üst kısmı bele oturacak şekilde dar, alt tarafı geniş elbisedir. Hizmet tennuresini matbah canları giyer. Rengi siyah ve sema tennuresine göre oldukça dardır. Sema tennuresinin etekleri geniştir. Etek kısmına üç parmak kalınlığında kumaş dikilir ki semazen yavaşlasa bile etek havalanmaya devam etmektedir. Eskiden kumaş yerine etek ucuna kurşun dikildiği de görülmüştür³¹⁴. Daha çok beyaz ve ince kumaştan yapılmıştır fakat istisna olarak pembe, açık sarı renkte olanları da vardır³¹⁵. Beyaz renkte tercih edilmesinin sebebi gerektiği zaman kefen olarak kullanılabilecek olmasındandır³¹⁶.

Resim 25. Tennure, kamis, gömlek, entari (Kaynak: Yahyâ Âgâh b. Sâlih el-İstanbulî, a.g.e., s. 336)

³¹³A. Nevzad ODYAKMAZ, a.g.e., s. 232.

³¹⁴Abdülbaki GÖLPINARLI, a.g.e., 1963, s. 42-43.

³¹⁵ Mehmet ÖNDER, a.g.m., 1956, s. 80.

³¹⁶ Mehmed S. ERHAN, a.g.m., s. 44.

Tennurenin üstüne giyilen hırka benzeri yakasız, kolları düz ve dar, boyu göbeğe kadar gelen bir gömleğe “destegül” denilmektedir (**Res. 26**). Bir başka çeşidi ise dize kadar uzun olur. Bu destegül ya dar kolludur ya da haydarî gibi kolsuzdur³¹⁷. Destegülün kelime manası taze güzel görünümlü ilkbahar güllerinden oluşan demet anlamına gelmektedir³¹⁸.

Resim 26. Destegül (Kaynak: Yahyâ Âgâh b. Sâlih el-İstanbulî, **a.g.e.**, s. 335)

Tennurenin eteklerin yere sürünmesin diye belin alt kısmına tığ-bend isimli kuşak bağlanırdı (**Res. 27**). Farsça kılıç bağı anlamında olan “tığbend”, Bektaşiliğe girerken kesilen kurbanın tüylerinden örülmektedir³¹⁹. Tığbend haricinde elifi-nemed diye bilinen dört parmak kalınlığındaki kemer tennurenin üstüne kuşanırdı. Sağdan sola doğru bele sarılan bu kuşağın ucu sivridir (**Res. 28**). Bele tam doladıktan sonra bu sivri uca sarılan bir bağ kısmı vardır³²⁰. Bektâşilik ile Mevlevîlerin ortak kullandıkları eşyalardan birisidir.

Şedd sufilerin ve esnafın ortak kullandığı bir kuşaktır. Sufiler boyun atkısı gibi yünden dokunmuş kuşak olarak, esnaf ise peştamal niyetine kullanırdı. Dervişler kuşağı göbek üstünden düğümleyip uçlarını sarkıttırdı. Arapçada sıkıca bağlamak anlamına gelen şeddi; dervişlerin beline şeyhi, çırakların beline de ustası bağlardı³²¹ (**Res. 29**).

³¹⁷ Yahyâ Âgâh b. Sâlih el-İstanbulî, **a.g.e.**, s. 129.

³¹⁸ Ramazan MUSLU, **a.g.m.**, 2008, s. 55

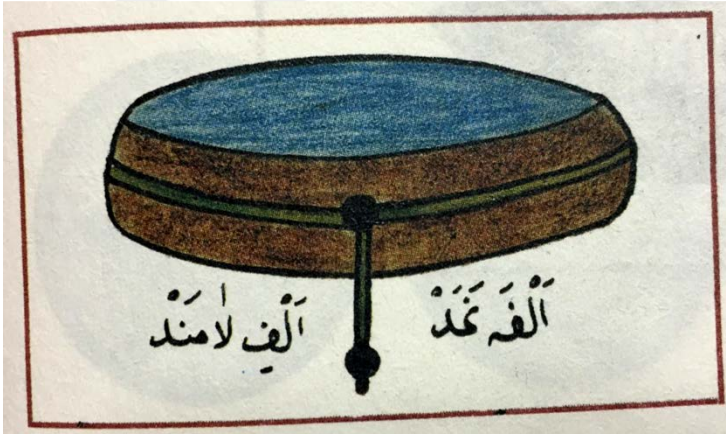
³¹⁹ M.Zeki PAKALIN, **a.g.e.**, c. 3, s.493

³²⁰ Abdülbaki GÖLPINARLI, **a.g.e.**, 2004, s. 109.

³²¹ M.Zeki PAKALIN, **a.g.e.**, c. 3, s. 315.

Resim 27. Tığ-bend, 19.yüzyıl, İstanbul Divan Edebiyatı Müzesi (GMM), 445 (Fotoğraf: Nurefşan Korkmaz-2016)

Resim 28. Elfe-nemed (Kaynak: Yahyâ Âgâh b. Sâlih el-İstanbulî, a.g.e., s. 339)

Resim 29. Şedd-i Şerif (Kaynak: Yahyâ Âgâh b. Sâlih el-İstanbulî, a.g.e., s. 339)

Bütün Mevlevî dervişleri potin, lapçin, çaprazlı mest kundura, daha üst rütbeli olanlar ise lastikli mesh ve potin galoş giyerlerdi. Çorapları elde örülmüş beyaz veya kahverengi tiftik yününden yapılmış tek renkli çoraplardı³²².

Mevlevî dervişleri kıyafetlerinin temizliğine önem göstermiş, sokağa çıkarken de çok fazla dikkat çekmemişlerdir. Zaten şeyhlerinin öğretisi olan tevazu üzerine yaşadıkları için gayet sade ve dikkat çekmeyen kişiler olmuşlardır. Aynı zamanda devlet ile arası genellikle iyi olmuştur. Tıpkı Rum Abdalları gibi Mevlevîler de savaşlara katılmıştır **(Res. 30)**. 1.Dünya Savaşı zamanında Veled Çelebi komutanlığında Mücâhidîn-i Mevleviyye Alayı adında gönüllü bir alay kurulmuş ve Filistin cephesinde savaşmışlardır³²³.

Resim 30. Konya Dergâhı sancağı, 19.yüzyıl, 3865, Alem, Usta: Amele Derviş İsmail, 17.yüzyıl, Konya Mevlânâ Müzesi (Fotoğraf: Nurefşan Korkmaz- 2018)

³²² Fethi F. UĞUR, **a.g.m.**, s. 11.

³²³ Resuhi BAYKARA, “Birinci Harbi Umumîde Mücahidin-i Mevleviyye Alayı”, **Yeni Tarih Dünyası Dergisi**, c. 1, S. 3, 1953, s. 107.

Osmanlı'da Mevlevî ayini ilk kez 1666 yılında yasaklanmıştır. Bu yasak 18 sene sürmüş daha sonra tekrar izin verilmiştir. Yenikapı Mevlevîhânesi'nde son ayın 12 Eylül 1925'te yapılmıştır³²⁴. XIX. yüzyıl sonları ve XX.yüzyıl başlarında şeyhlik makamında yaşanan sıkıntılar ve Osmanlı'nın zayıflama dönemine girdiği süreçten dolayı azalan vakıf gelirleri Mevlevî Dergâhlarını zor duruma sokmuştur³²⁵. 1925 yılında tekkeler kapatıldığında Mehmed Bâkır Çelebi Mevlevîliğin merkezini Konya'dan Halep'e taşımıştır. 1944 yılında Suriye'nin aldığı kararla Çelebilik makamı ve devamında Mevlevîlik, kurum olarak tarihe karışmıştır³²⁶.

Günümüzde Galata Mevlevîhânesi müze olarak kullanılmaktadır. Yenikapı Mevlevîhânesi özel bir üniversitenin bahçesindedir ve tıpkı Galata Mevlevîhânesi'nde olduğu gibi turistik amaçlı sema gösterileri yapılmaktadır. Üsküdar Mevlevîhânesi Klasik Türk Sanatları Vakfı olarak, Bahariye Mevlevîhânesi ise çeşitli organizasyonlara ev sahipliği yaparak varlığını sürdürmektedir. Kasımpaşa Mevlevîhânesi'nden ise ne yazık ki günümüze pek bir şey kalmamıştır.

Dönemin sanat okulu olan Mevlevîhanelerde çok fazla sanatçı yetişmiştir. Ünlü şair Şeyh Galip bu isimler arasında en tanınmış olanıdır. Sultan III. Selim ve II. Mahmud zamanında dergâhlar adeta musiki merkezine dönüşmüşlerdir. Meşhur bestekâr İtrî Mevlevîdir³²⁷.

Mevlânâ bu topraklarda büyük izler bırakmış olsa da kendisi evrensel bir âlimdir. Öyle ki 1973'te UNESCO "Dünya Mevlânâ Yılı" ilân etmiştir. 2007'de ise Mevlânâ'nın 800. Yıldönümü dolayısıyla yine UNESCO tarafından "Mevlânâ Yılı" ilan edilmiştir³²⁸. Mevlânâ vefat ettiği vakit (17 Aralık 1273) cenazesine sadece Müslümanlar değil, Yahudiler, Araplar, Hıristiyanlar, Kalenderler, Ahîler, Abdallar ve çeşitli derviş zümreleri de katılmıştır³²⁹. Çünkü o hayatı boyunca tüm insanlığı kucaklayan herkese sevgiyle yaklaşan bir inanın temsilcisi olmuştur.

---

³²⁴ Selçuk ERAYDIN, **a.g.e.**, 1994, s. 368.

³²⁵ Sezai KÜÇÜK, "Ortak Kader: Osmanlı'nın Son Yılları ve Mevlevîlik", **Uluslararası Mevlânâ Sempozyumu Bildirileri**, (8-12 Mayıs 2007), Motto Project Yayını: Konya-İstanbul, c. 2, 2010, s. 717.

³²⁶ Ş. Barihüda Tanrıkorur, **a.g.m.**, s. 471.

³²⁷ E. Behnan ŞAPOLYO, **a.g.e.**, s. 122-123.

³²⁸ Ömer T. İNANÇER, **a.g.e.**, s. 131.

³²⁹ İsmet KAYAOĞLU, **a.g.m.**, s. 155.

2.6. Nakşibendiyye Tarikatı ve Derviş Kıyafetleri

Kâdiriyye'den sonra en yaygın tarikat olan Nakşibendiyye'nin kurucusu Hoca Bahâeddin Nakşîbend (d.718/1318) Orta Asya'da Özbekistan sınırları içerisinde bulunan Buhara şehrinin Kasr-ı Ârifân köyünde dünyaya gelmiştir. Asıl adı Bahâeddin Muhammed b. Muhammed el-Buhârî'dir. Nakşîbendiyye lakabını alışı konusunda çeşitli görüşler vardır. Bir rivayete göre sürekli yapılan zikrin kalplerde Allah'ın adını nakşetmesinden ötürü³³⁰ diğer bir rivayete göre ise babası ile birlikte nakış işi yaptığı için bu lakabı daha çocukken aldığı söylenir³³¹. Nakşîbendiyye tarikatı XII. yüzyılda Buhara civarında ortaya çıkan Abdülhâlîk-ı Gucdüvânî'nin önderliğindeki Hâcegân tarikatının devamı olup, anne tarafından silsilesi Hz.Ebû Bekir'e dayandırılmaktadır³³².

Bahâeddin Nakşîbend'in eğitimi Hâcegân tarikatı şeyhlerinden Hoca Muhammed Baba Semmâsî ile başlamıştır. Semmâsî, Bahâeddin Nakşîbend'i manevi oğlu olarak benimsemiş ve onu talebesi Emir Külâl'a teslim etmiştir. Emir Külâl hocasından aldığı görevle Bahaeddin Nakşîbend'i yetiştirmiştir³³³.

Aldığı eğitimden sonra Hoca Bahâeddin Nakşîbend Orta Asya şehirlerini dolaşarak irşad faaliyetlerine başlamıştır. Gittiği her yerde Nakşîbendiliği anlatmaya çalışmıştır. Buhara alimlerinden Hoca Yûsuf b. Mahmud el- Hâfîzî el- Buhârî'nin kendisine intisap etmesiyle mürid sayısı bir anda yükselmiş ve herkes tarafından tanınmaya başlamıştır. Bağdat, Merv, Horosan, Buhara gibi şehirleri dolaşan Nakşîbend, en sonunda Buhara'ya dönerek ömrünün sonuna kadar burada yaşamını sürdürmüştür³³⁴.

Bu tarikat özellikle Orta Asya'da yayılmıştır. Hindistan coğrafyasında yöneticiler arasında Nakşîbendî dervişleri kendilerine yer edinmişlerdir. Ayrıca yönetici sınıfın eğitiminden sorumlu olduklarını düşünüp siyasete karışmışlardır³³⁵. Bunun yanı sıra XVIII.yüzyılda Çin'de müridlerinin bağışlarıyla geçinen varlıklı Nakşîbendî şeyhleri

³³⁰ Hamid ALGAR, **a.g.m.**, 1991, s. 458-459.

³³¹ Necdet TOSUN, **a.g.e.**, s. 98.

³³² Necdet TOSUN, "Nakşibendiyye", **Türkiye'de Tarikatlar - Tarih ve Kültür**, Ed. Semih Ceylan, İstanbul: İsam Yayınları, 2010, s.611-612.

³³³ Selçuk ERAYDIN, "Hoca Bahaeddin Nakşîbend", **İslam Medeniyeti Dergisi**, S. 27, 1973, s. 14.

³³⁴ Necdet TOSUN, **a.g.e.**, 2012, s. 16-20.

³³⁵ Annemarie SCHIMMEL, **İslamın Mistik Boyutları**, Çev Ergun Kocabıyık, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2012, s. 384-385.

dikkat çekmektedir³³⁶. Bahâeddin Nakşibend'in halifelerinden Muhammed Pârsâ, Alâeddin Attâr ve Ya'küb-i Çerhî tarikatın yayılmasında önemli rol oynamıştır³³⁷.

Fatih Sultan Mehmed fetihten sonra Osmanlı'ya pek çok ilim ve din adamını davet ettiği vakit Ubeydullah Ahrar da Anadolu'ya halifelerini göndermiş böylece Nakşibendilik Osmanlı topraklarına girmiştir³³⁸. Abdullah İlahî (ö.1491) İstanbul'da ilk Nakşî faaliyetlerini yürüten kişidir. Kendisi bir tekke kurma çabasına girmemiştir. Abdullah İlahî'ye bağlı zümre Ahrârîyye kolunu oluşturmuşve XVIII. .yüzyıla kadar İstanbul'da yayılmaya devam etmişlerdir³³⁹. Anadolu'da ilk kurulan tekke 1404 yılında Amasya'da Buharalı Hâce Rükneddin Mahmud tarafından yaptırılmıştır. İstanbul'da ise Fatih'te II.Bayezid'in desteğiyle Emîr Ahmed Buhârî'nin (ö.1516) önderliğinde ilk tekkeleri kurulmuştur. Daha sonra tekke sayısı çoğalmış ve Nakşibendiyye tarikatı tüm Anadolu'da yayılmaya başlamıştır. Nakşibendîlik zamanla Ahrârîyye, Kâsânîyye, Urmeviyye, Müceddidiyye ve Hâlidîyye kollarına ayrılmıştır³⁴⁰.

Bu tarikatta mürid ile şeyhinin arasında ilahi sohbetten doğan kuvvetli bir bağ söz konusudur. Her insanın anlamakta güçlük çekeceği bu bağ sayesinde mürid ile şeyhi birbirine farklı bir boyutta bağlanmaktadır³⁴¹. İtaat edilmesi gereken şeyhin kemale ermiş ve diğer insanları da bu noktaya getirebilecek seviyeye ulaşmış olması gerekir³⁴². Dervişler sürekli rabîta yaparak şeyhin yüzünü gözlerinin önüne getirirler. Bir çeşit bütünleşme söz konusudur. Onlara göre her insan mutlaka bir müride bağlanmalıdır. Yoksa yolunu kaybeder³⁴³.

Nakşibendiyye tarikatında her nefeste bilinçli olmak (*huş her dem*), kötü huylardan vazgeçip iyi huylar edinmek (*nazar ber kadem*), kalbi dünyevi şeylerden uzaklaştırmak (*niğâh daşt*), Allah'ı zikretmek ve sürekli onu hatırlamak (*yâd*

---

³³⁶ Nehemia LEVTZION, **a.g.m.**, s. 155.

³³⁷ Hamid ALGAR, "Nakşibendiyye", c. 32, s. 336.

³³⁸ Haşim ŞAHİN, "Klasik Osmanlı İstanbul'unda Nakşibendilik, Eyüp'te Baba Haydar Örneği", **7. Eyüp Sultan Sempozyumu Tebliğler Kitabı**, (9-11 Mayıs 2003), İstanbul, 2003, s. 415.

³³⁹ Ekrem İŞİN, "Nakşibendîlik", **DBİA**, S.6, 1994, s. 32.

³⁴⁰ Osman TÜRER, **a.g.m.**, s. 229-233.

³⁴¹ Annemarie SCHIMMEL, **a.g.e.**, s. 383.

³⁴² Johan G.J. ter HAAR, "Nakşibendiyye'de Manevi Rehberliğin Önemi", Çev. Ahmet C. Haksever, **Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, S. 9, 2002, s. 391.

³⁴³ Ferit AYDIN, **Tarikatta Râbîta ve Nakşibendîlik**, Süleymaniye Vakfı Yayınları: İstanbul, 2000, s. 222.

daşt) gibi on bir ilke kabul edilmiştir. Nakşîler için Allah'a ulaşmanın en doğru yolu sohbet, hizmet ve râbitadan geçmektedir³⁴⁴.

Bahâeddin Nakşîbend müridlerine çok ibadet etmenin esas gaye olmadığından bahsetmiştir. Bunun yerine ilme ve âlimlere saygı duyulması gerektiğini, Hz. Muhammed'in sünnetlerine uymanın zorunlu olduğunu, dünyada kimseye yük olmadan alın teriyle çalışmak gerektiğini vurgulamıştır³⁴⁵. Çile döneminin çok uzun olmaması, manevi arınma ve nefis yerine kalbin eğitilmesi bu tarikatın diğer özelliklerindedir³⁴⁶. Nakşîbendîler de Halvetîlerden farklı olarak "*halvet der encümen*" diye tabir ettikleri halveti uygularlar. Nakşîbendîler bir odaya çekilip yalnız kalmaktansa topluluk içinde sürekli olarak Allah'ı düşünmeyi tercih etmişlerdir³⁴⁷.

Nakşîbendîlerde Kuûdî yani oturarak zikir yapılmaktadır³⁴⁸. Bu zikir esnasında yalnızca dervişin dudakları fısıldamaktadır. Kendi duyacağı kadar sessiz olmalıdır. "*Hatm-ı hâcegân*" diye bilinen bir zikir çeşidi de toplu yaptıkları zikirdir. İlk başlarda istenilen bir işin gerçekleşmesi için yapıldıysa da XVIII. yüzyıldan itibaren düzenli olarak bu zikir için toplanmışlardır³⁴⁹. Dolayısıyla Mevlevîlerde veya Kâdirîlerde olduğu gibi ayakta veya oturarak müzik eşliğinde sema etmek yasaktır. Diğer tarikatların kabul ettiği sesli zikir ve halvet gibi uygulamaları Nakşîbendîler bazı istisnalar dışında kabul etmemişlerdir.

Zerdüştlük etkilerini Nakşîbendî tarikatında görmek mümkündür. Zerdüştlere ateşin etrafında toplanıp ayinler yapması gibi Nakşîbendî dervişleri de geceleri tekkede şeyhin önderliğinde mum etrafında toplanmaktadırlar³⁵⁰.

Hoca Bâhaeddin Nakşîbend melâmeti yolundan geldiği için kıyafete çok önem vermemiştir. Müridlerine de belirli bir tarzda giyinmeyi zorunlu kılmamıştır. Başındaki keçe takkesi bile eleştirilince onu çıkartıp ihtiyacı olan birine vermiştir³⁵¹.

³⁴⁴ Kadir ÖZKÖSE, "Nakşîbendiyye Tarikatının Temel İlkeleri", *Keşkül*, S. 20, s. 5-11.

³⁴⁵ Necdet TOSUN, *a.g.m.*, 2015, s. 613-614.

³⁴⁶ Annemarie SCHİMMELE, *a.g.e.*, s. 383.

³⁴⁷ Abdülbaki GÖLPINARLI, *a.g.e.*, 1969, s. 218.

³⁴⁸ Ömer T. İNANÇER, *a.g.m.*, 2005, s. 119.

³⁴⁹ Necdet TOSUN, "Nakşîbendiyye (Âdâb ve Erkân)", *TDVİA*, c. 32, 2016, s. 343.

³⁵⁰ İsmet Z. EYUBOĞLU, *Günün Işığında Tasavvuf Tarikatlar Mezhepler Tarihi*, İstanbul: Geçit Kitabevi, 1987, s. 251

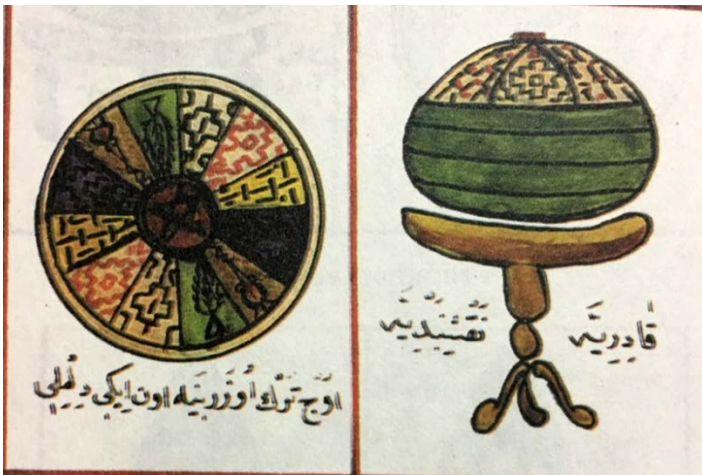
³⁵¹ Necdet TOSUN, *a.g.m.*, 2015, s. 614.

Nakşilerin giydiği taçlar genel olarak iki formdadır. Terkli olan taçlar yuvarlak kubbeli ve destarlıyken, müjgânlı olan taç tepeye doğru hafifçe yükselmektedir (**Res. 31**). Bu iki tipin arasında, orta yükseklikte ve tepesi hafifçe basık olan üçüncü tip taç ise süsleme bakımından diğerleriyle aynıdır. Bunlardan bir kısmının tepesinde Kâdirî gülleri bulunmaktadır³⁵².

Üç terkli on iki dilimli taç (**Res. 32**), dört terkli tâc-ı edeb ve müjgânlı sikke-i zeheb, seyfi sikke yine Nakşibendîlerin ve Kâdirîlerin giymiş olduğu ortak taçlardandır.

Resim 31. Solan sağa Kılıcı Nakşibendiyye ve Sikke-i Elifi Nakşi (Kaynak: Yahyâ Âgâh b. Sâlih el-İstanbulî, a.g.e., s. 321-322)

Resim 32. Üç terkli on iki dilimli Nakşibendiyye ve Kadriyye tacı (Kaynak: Yahyâ Âgâh b. Sâlih el-İstanbulî, a.g.e., s. 322)

³⁵²Nurhan ATASOY, a.g.e., s. 177-179.

Şeyh müjgânlı sikke taktığında üst kısmına tülbent yani fenâî sarık sarar, müridleri sarıksız yalnız müjgân ile kullanırlar (**Res. 33**). Bu taçların hepsi çuhadan veya başka dokumalar üstüne yapılmış olup mutlaka bedâhe ile süslenmiştir. Nakşîbendîler ile Kâdirîlerin taçlarını ayırma konusunda bedâhe süslemesi bize yol gösterir. “Bedâhe” esasında bir şekildir. Kâdirîlerde bedâhe şeklinde süsleme yapılırken, Nakşîlerde elif, kandil ve selvi şeklindeki süsleme daha çok kullanılmıştır. Abdü’l- Kâdir Geylânî’nin oğlu Seyyid Abdür- Rezzâk bedâhe işlemeyi icad eden kişidir³⁵³.

Resim 33. Müjgânlı ve bedâhe işlemeli Kâdirî ve Nakşî tacı, 20.yüzyıl, İstanbul Divan Edebiyatı Müzesi (GMM), 455 (Fotoğraf: Nurefşan Korkmaz-2016)

Nakşîlerin giydikleri cübbeye “biniş” denilmektedir. Gün içerisinde kullandıkları cübbe ise “abdestlik” diye bilinir. Dervişler cübbelerinin içine entari giyerler ve bellerine kuşak sararlar. Ayaklarına da sarı mest giyerler³⁵⁴. Bunun dışında keşkül kullanma geleneği Nakşîlerde de görülmüştür. İçine şeker, hurma, üzüm gibi tatlılar konularak mukâbele ve duadan sonra müridlere dağıtılmıştır³⁵⁵.

Alimlere ve medrese ilmine özel önem veren Nakşîbendîler medrese ile tekke arasında köprü oluşturmuşlardır³⁵⁶. Osmanlı İmparatorluğu ile Nakşîbendi tarikatının ilişkisi hep inişli çıkışlı olmuştur. II. Mahmud zamanında Bektaşilik kaldırılınca

³⁵³Yahyâ Âgâh b. Sâlih el-İstanbulî, **a.g.e.**, s. 47-63.

³⁵⁴E. Behnan ŞAPOLYON, **a.g.e.**, s. 170.

³⁵⁵Jasmina- Ömer ÇOLAKOĞLU, “Keşkül-ü Fukara”, **Keşkül**, S. 1, 2004, s. 7.

³⁵⁶Necdet TOSUN, **Hoca Bahâeddin Nakşîbend (K.S.)**, Aziz Mahmud Hüdai Vakfı Yayınları: İstanbul, 2016, s. 64.

Nakşibendilerin Müceddidî koluna mensup şeyhler boşalan tekkelere yerleştirilmiştir³⁵⁷. Bektaşiliğin merkezi olan Hacı Bektaş-ı Veli Dergâhı Nakşî tekkesine dönüştürülmüştür. Başına da Nakşibendî bir şeyh tayin edilmiştir³⁵⁸. Bununla beraber aynı tarikata mensup fakat Hâlidî koluna bağlı olan şeyhler sürgüne maruz kalmışlardır³⁵⁹. Tarikatın kurucusu olan Bahâeddin Nakşibend'in türbesi (ö. 791/1389) bugün doğduğu yer olan Buhara'nın Kasr-ı Ârifân köyünde bulunmaktadır³⁶⁰.

2.7. Rifâiyye (Rufâiyye) Tarikatı ve Derviş Kıyafetleri

XII.yüzyılda yaşayan tarikatlar arasında kuruluşunu tamamlayıp teşkilatlanan ilk tarikat olan Rifâiyye, başta Batâihiyye ya da Ahmediyye adıyla anılmış ancak sonradan ortaya çıkan Bedeviyye tarikatı ile karıştırılmaması için kurucusu olan Ahmed er-Rıfâî'nin (d.512/1118-ö.578/1183) adını almıştır. Türkiye'de ise Rufâiyye adıyla bilinmektedir³⁶¹. Tarikatın kurucusu Ahmed er-Rıfâî, Irak'ın Vâsıt bölgesindeki Batâih mıntıkasındaki Ümmü Ubeyde köyünde doğmuştur. Anne ve baba tarafından peygamber soyundan gelmektedir³⁶².

Babası Seyyid Ali b. Yahya (ö.519/1125) öldüğünde dayısı Mansur el-Batâihî (ö.540/1145) onu Ebu'l-Fadl Ali el-Vâsıtî'ye (ö.539/1144) teslim etmiştir. İlim öğrenimini tamamlayan Ahmed er-Rıfâî'ye dayısı kendi tarikat hırkasını giydirdikten sonra idaresi altındaki tüm tekkeleri ona bırakmıştır³⁶³.

Rifâîlik, Ahmed er-Rıfâî'den sonra XIII. .yüzyıl başlarında Kayseri ve Samsun üzerinden Anadolu'ya ilk giren tarikatlardan biridir. Anadolu'da her zaman var olmasına rağmen XVIII. .yüzyılda yayılmaya başlamış, XIX. .yüzyılda mürid sayısı

³⁵⁷Ahmet Cahit HAKSEVER, "Osmanlı'nın Son Döneminde Islahat ve Tarikatlar: Bektaşilik ve Nakşibendilik Örneği", **EKEV Akademi Dergisi**, S. 38, 2009, s. 42.

³⁵⁸ Mustafa ALKAN, "Hacı Bektaş-ı Veli Tekkesine Nakşibendî Bir Şeyhin Tayini: Merkezî Bir Dayatma ve Sosyal Tepki", **HBV Dergisi**, S. 57, 2011, s. 216.

³⁵⁹ Rüya KILIÇ, "Osmanlı Devleti'nde Yönetim-Nakşibendi İlişisine Farklı Bir Bakış: Hâlidî Sürgünleri", **Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, S. 17, 2006, s. 109.

³⁶⁰ Necdet TOSUN, **a.g.m.**, 2016, s. 615.

³⁶¹ Mustafa TAHRALI, "Rifâiyye", **TDVİA**, c. 35, 2008, s. 99.

³⁶² Yunus eş-Şeyh İbrahim es-SAMARRÂÎ, **es-Seyyid Ahmed er-Rifâî Hayatı ve Eserleri**, Çev. Münir Atalar, İlk Harf Yayınevi: İstanbul, 2013, s. 25-29.

³⁶³ Hayri KAPLAN, İsmail ŞİK, "Ahmed er-Rıfâî'nin İtikâdî ve Kelâmî Görüşleri", **Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, 2006, S. 16, s. 91.

en üst seviyeye ulaşmıştır. İstanbul'da ise Şeyh Seyyid Muhammed Hadîdî er-Rifâî (ö.1100/1168) Üsküdar'da Tavâşi Hasan Paşa Camii'nde ilk ayini yapmış böylece Rifâîlik İstanbul'da da yayılmaya başlamıştır³⁶⁴. Bu caminin karşısına İstanbul'daki ilk Rifâî tekkesi 1145/1732 yılında inşa edilmiş ve kitabesine de “Âsitâne-i Rifâî” yazılmıştır³⁶⁵. Buna karşın Rifâîlik Rumeli'de Bektâşîlik ile yakın ilişki kurmasından dolayı Yeniçeri Ocağı kaldırıldığında zor günler geçirmiştir³⁶⁶. Harîriyye, Sayyâdiyye, Aziziyye, Aclâniyye, Katnâniyye, Fazliyye, Keyyâliyye, Cendeliyye başta gelen kollarıdır³⁶⁷.

Tarikatın esaslarını Ahmed er-Rifâî belirlemiştir. Ahmed er-Rifâî'ye göre samimiyet ve temiz bir kalp her şeyin başlangıcıdır. Aklını ve dinini kullanarak derviş her işinde Peygamberi örnek almalıdır³⁶⁸. Riyazete önem vermiş yani Allah'ın varlığını anlamak için içe kapanışı öğütlemiştir. Zahir ve batılı ayırt etmek için toplumdan uzaklaşıp bütün duyuları harekete geçirmenin gerekliliğini savunmuştur. Bu tavır İran ve Hind inançlarında da görülmektedir³⁶⁹.

Rifâî dervişi olmak isteyen kişi önce kendisine bir rehber bulur onun vasıtasıyla şeyhle görüşürdü. Bu görüşmede talip önce abdest alır iki rekat namaz kılar sonrasında şeyhin karşısında diz çökerdi. Şeyh ile müridin dizleri birbirine değecek kadar yakın olurdu. Şeyh talibin elinden tutup dualar okuduktan sonra nasihatlerde bulunurdu. Tören sonunda talib artık mürid olurdu. Bundan sonra riyazeti ve halvet süreci başlardı³⁷⁰.

Müridler tek başına zikir yaparken kendi duyacakları şekilde sesli yaparlardı. Toplu zikirler ise hem ayakta, hem oturarak yapılmaktaydı. Bu zikirler sırasında en coşkulu noktada şeyh “bürhan” göstermek amacıyla şiş, tığ, kılıç, topuz gibi sivri uçlu aletleri müridinin yanak, gırtlak, karın gibi değişik bölgelerine saplardı³⁷¹ (**Res. 34-35**). Rifâîlerin bürhan gösterileri herkesin ilgisini çekmiştir. Özellikle yurt dışından gelen seyyahlar ilk kez gördükleri bu manzara karşısında çok şaşırılmışlardır.

³⁶⁴ Hür Mahmut YÜCER, “XIX. Asırda Osmanlılarda Rifâîler”, **Keşkül**, S. 28, 2013, s. 24-26.

³⁶⁵ Mehmed A. KÖSEOĞLU, “İstanbul'da Rifâî Tekkeleri”, **Keşkül**, S. 28, 2013, s. 112.

³⁶⁶ Nurhan ATASOY, **a.g.e.**, s. 182.

³⁶⁷ Mahir İZ, **a.g.e.**, s. 146.

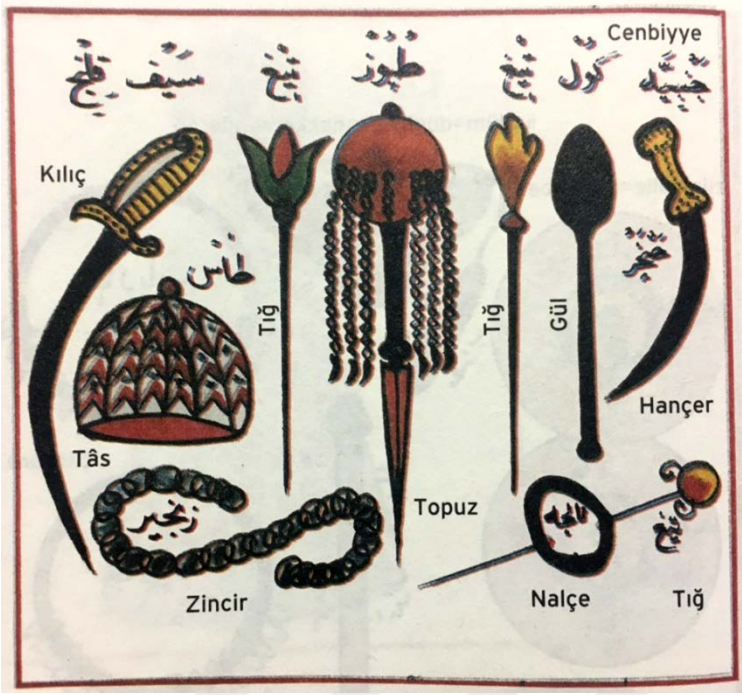
³⁶⁸ Hayri KAPLAN, İsmail ŞIK, **a.g.m.**, s. 92.

³⁶⁹ İsmet Z.EYUBOĞLU, **a.g.e.**, s. 261.

³⁷⁰ E. Behnan ŞAPOLYO, **a.g.e.**, s. 190-191.

³⁷¹ Ömer T. İNANÇER, “Rifâîlikte Zikir Usûlü ve Musiki”, **DBİA**, c. 6, 1994, s. 330.

Onlar için Rıfâiler “haykıran dervişler”dir³⁷². Bu şekilde ateşle oynama, vahşi hayvanlarla mücadele ve tabiat üstü hareketlerde bulunma Moğol Şamanlarında da görülmektedir³⁷³.

Resim 34. Rifâî bürhan aletleri (Kaynak: Yahyâ Âgâh b. Sâlih el-İstanbulî, a.g.e., s.338)

Rıfâilerde kollara göre farklı taşlar kullanılmıştır. Örneğin Ma’rifilik kolunda dört, yedi, dokuz, on bir ve on iki terkli Ma’rifi tacı kullanılmıştır³⁷⁴. Ancak genel olarak tıpkı Bektâşîler ve Kâdirîlerde olduğu gibi Rıfâiler de on iki terkli, çoğu zaman beyaz olmakla beraber kırmızı, turuncu, gri renkte, “şemle” veya “siyah-ı şerif” diye tabir edilen siyah destarlı taş giymişlerdir (**Res. 36**). Siyah destarı daha çok tarikatın ileri gelenleri kullanırken, çok koyu renkte lacivert destarı ise müridlerin kullanmasına izin verilmiştir. Şeyhler çoğunlukla siyah giyinirler ve omuzlarına siyah şedd atarlardı. Çünkü peygamberin siyah ya da yeşil renk giydiğine inanırlardı. Elif-lamed denilen bir kemer takarlar ve hırkalarına rid’alı hırka denirdi. Bektâşîlikte olduğu gibi tarikata girecek olan kişi tekkeye bir kurban getirirdi. Bu

³⁷² M. Baha TANMAN, “Rifâî Âsitânesi”, *TDVİA*, c. 35, 2008, s. 98.

³⁷³ M. Fuad KÖPRÜLÜ, “İslâm Sûfi Tarikatlerine Türk-Moğol Şamanlığının Tesiri”, *AÜİF Dergisi*, c. 18, S. 1, 1970, s. 146-147.

³⁷⁴ Yaşar CAFEROV, “Seyyid Ali es-Sâbit er-Rifâî ve Kısve-i Ma’rifi Adlı Risalesi”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, S. 25, 2010, s. 151.

kurbanın yününden tığ-bend yapıldı³⁷⁵. Bellerine ise siyah, kırmızı, beyaz ve yeşil renkte şedd bağlarlardı³⁷⁶.

Resim 35. Rifâî gülü ve Rufâî şişleri, 19.yüzyıl, İstanbul Divan Edebiyatı Müzesi (GMM), 698, 88/3, 235/3, 236/1, 236/3, 236/4, 708 (Fotoğraf: Nureşan Korkmaz- 2016)

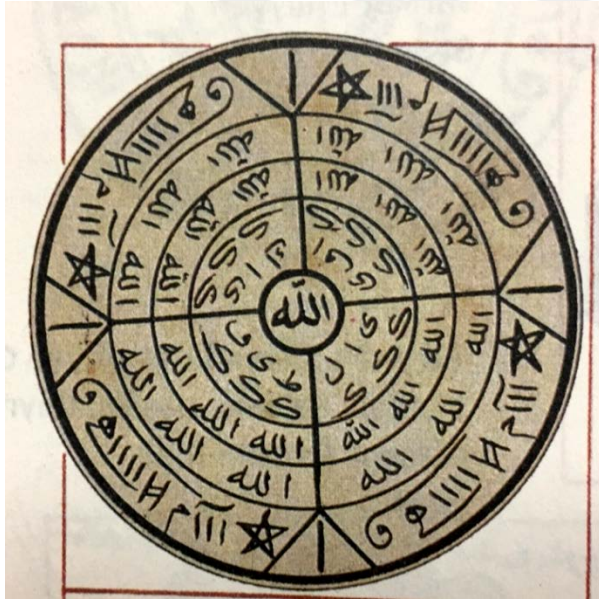

Resim 36. On iki terkli, siyah cüneydi destarlı Rifâî tacı, 20.yüzyıl, İstanbul Divan Edebiyatı Müzesi (GMM), 457 (Fotoğraf: Nureşan Korkmaz-2016)

³⁷⁵ Jhon P. BROWN, **a.g.e.**, s. 113-245.

³⁷⁶ Yahyâ Âgâh b. Sâlih el-İstanbulî, **a.g.e.**, s. 180.

Rifâîlerin başlarına giydikleri takke ya da tacın üstündeki gülün alameti ise şu şekildedir: Tarikatın piri Seyyid Ahmed er-Rıfâî bir gün Ravza-i Mutahhara'ya vardığında Hz.Muhammed'in mezarına gelip “Ey ceddim” diye seslenmiş Hz.Muhammed onun elini tutarak “Evladım” diye cevap vermiştir. Bunu gören müridler çılgına dönmüş ve kendilerine zarar vermeye başlamışlardır. Bu sırada Seyyid Ahmed er-Rıfâî İbrânî harfler ile kum üzerine parmaklarıyla vefk-i celcelutiye ismini yazıp bu kumu müridlerine üflemiştir. Bu sayede müridler kendine gelmiş ve bundan sonra kuma yazılmış olan harfler çuha üzerine siyah ibrişimle işlenerek taçların üzerine konurulmuştur. Tespit edilen dört çeşit gül bulunmaktadır. İkiisi Sadîler ve Bedevîler ile ortak kullanılırken, diğer ikisinisadece Rifâîlerin kullandığı güldür³⁷⁷ (Res.37) .

Resim 37. Rifâîyye gülü (Kaynak: Yahyâ Âgâh b. Sâlih el-İstanbulî, a.g.e., s. 342)

Rifâîler daha çok beyaz entari üzerine siyah hırka tercih etmişlerdir. Bu hırkalar haydarî tipte olup yakalarında on iki dikiş bulunurdu. Ayrıca kenarlarına yeşil biye geçirilmiştir. Bunun sebebi de Hz.Muhammed'in yeşil hırkasının ashab tarafından paylaşılarak yakalarına dikmelerinden kaynaklanmaktadır³⁷⁸.

Gezginci dervişlerde olduğu gibi mengüş de kullanmışlardır. Tek kulağa küpe takanlara Hasanî, iki kulağına takanlara Hüseyinî denilmektedir. Kemerlerinin

³⁷⁷ Yahyâ Âgâh b. Sâlih el-İstanbulî, a.g.e., s. 207.

³⁷⁸ Nurhan ATASOY, a.g.e., s. 190.

ortasına kanaat taşı denilen bir taş takmışlardır. Bu taşı fakir dervişler aç kaldıklarında midelerine bastırmışlardır³⁷⁹.

Tekke ve zaviyelerin kapatılma sürecinde Rifâilik de diğer tarikatlarda olduğu gibi yasaklanmış ve zamanla yok olup gitmiştir. Tarikatın kurucusu Ahmed er-Rifâî ise 64 yaşında Bağdat'ın yakınlarında Vâsiut şehrinde vefat etmiştir ve türbesi de oradadır³⁸⁰.

2.8. Sa'diyye Tarikatı ve Kıyafetleri

Tarikatın kurucusu Şeyh Sa'deddin Cebâvî-ül-Şeybanî 593/1197 yılında Suriye'de Horan ovası ile Kudüs arasındaki Cebada şehrinde dünyaya gelmiştir. Urfa'ya bağlı Birecik kasabasında 104 yaşına geldiğinde (701/1301) vefat etmiştir³⁸¹. Şeyh Sa'deddin tasavvuf yolunu seçmeden önce tam tersi serseri bir hayat yaşamaktadır. Bu yoldan tövbe ettikten sonra Mekke'ye giderek ilk hocası ve aynı zamanda Medyeniyiye'nin Şeybâniyye kolunun kurucusu olan babası Yunus eş-Şeybânî'ye intisap etmiştir³⁸².

Babasından aldığı terbiye ile kendi yolunu çizen Şeybanî, Şam'daki Meydan Zaviyesi Sa'diyye tarikatının merkezi haline getirmiştir³⁸³. En çok yayıldığı yer ise Mısır'dır. Sa'diyye tarikatının dört kolu bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla: Vefâiyye kolu, Acizîyye kolu, Selâmîyye kolu ve Tağlebîyye koludur³⁸⁴. İstanbul'da tarikat, Selâmîyye kolunun kurucusu Abdüsselam (ö.1752) ile yayılmaya başlamıştır. Kastamonulu Şeyh Osman isimli bir zat ise Rumeli'de yayılmasını sağlamıştır³⁸⁵. Tarikatın yayıldığı bölge genellikle Osmanlı toprakları içinde Rumeli olmuştur. Anadolu'da diğer tarikatlar kadar faaliyet gösterememiştir³⁸⁶.

Tarikatın ismi XVI.yüzyıla kadar duyulmamıştır. XVI.yüzyılda Şam'da zaviye açan "Küçük Sa'deddin" lakabıyla bilinen Sa'deddin Muhammed b. Hüseyin el-

³⁷⁹ Jhon P. BROWN, **a.g.e.**, s. 114-148.

³⁸⁰ E.Behnan ŞAPOLYO, **a.g.e.**, s.193.

³⁸¹ E. Behnan ŞAPOLYO, **a.g.e.**, s. 231.

³⁸² Abdurrezzak TEK, "Sa'dilik ve Sa'diyye Kültürünün Bursa'daki Temsilcileri", **UÜİF Dergisi**, c. 18, S. 1, 2009, s. 226.

³⁸³ Hür Mahmut YÜCER, "Sa'diyye", **TDVİA**, c. 35, 2008, s. 411.

³⁸⁴ E. Behnan ŞAPOLYO, **a.g.e.**, s. 231.

³⁸⁵ Ahmet GÜNER, **a.g.e.**, s. 323.

³⁸⁶ Ekrem İŞİN, "Sa'dilik", **DBİA**, 1994 (c), c. 6, s. 391.

Asgar eş-Şâgürî (ö. 986/1578) sayesinde teşkilatlanma başlamıştır. Aynı zamanda bu kişi tarikatın edeb ve erkanını düzenleyen kişidir³⁸⁷.

Tarikat içinde askeri sisteme benzeyen bir hiyerarşi söz konusudur. Müridler sırasıyla fukara veya derviş, çavuş, nakib, halife gibi isimler almaktadırlar³⁸⁸.

Sa'diler kıyami zikri kabul etmişlerdir. Önce bir zikir halkası oluşturulurdu. Oturarak topluca yapılan zikirden sonra kısa bir dua okunur ve ayağa kalkarak kıyami zikir başlardı. Ayaktayken kalbi zikre geçilir bu esnada sazlar çalınır, ilahiler okunurdu. Mürid şeyhiyle göz göze geldiği anda hareketsiz kalırdı. Ayın sonunda şeyh tekrar müridine bakar ve mürid eski haline dönerdi. Buna “Sa'di dondurması” denilmekteydi³⁸⁹.

Bir başka tören ise devsiye ya da devsedir. “Devse”, ayakla çiğnemek manasındadır ve şu şekilde yapılırdı: haftalık zikir esnasında görevli dervişler vasıtasıyla hastalar meydana getirilir ve yere yüzü koyun yatırılırdı. Şeyh onların üzerinden dua okuyarak geçerdi³⁹⁰. Bu tören Mısır Hidivi Mehmed Tefvik Paşa'nın 1881 yılında Müslümanları küçük duruma düşürmesinden ötürü yasaklaması ile Türkiye’de yapılmamıştır. Büyük ölçüde Mısır ve çevresinde görülmüştür³⁹¹.

Sa'diler beyaz renkli yedi terkli taç kullanmışlardır. Beyaz taca beyaz destar sarılmaktadır. Destarın aşağı sarkıtılan ucu yani taylesansağ tarafa sarkıtılıp omuza kadar gelmektedir. Tacın tepesinde terklerin birleştiği noktada imâme denilen düğme bulunmaktadır³⁹².

Sa'dilerin bir başka tacı olan yedi terkli, beyaz düğmeli ve beyaz destarlı tacı Şeyh Ebü'l-Vefâ halifesi Şeyh Abdurrahman Efendi'ye giydirmiştir. Fakat diğer halifesi Ali el-Hulûsî'ye dokuz dilimli beyaz çuhadan düğmesi beyaz bir taç giydirmiştir. Bu taca Ebü'l-Vefâ tacı denilmektedir (**Res. 38**). Ali el-Hulûsî'ye ait bir başka taç çeşidi ise beş terkli beyaz renk ve yeşil destarlı taçtır. Bu tacı Sa'diyye tarikatının Nuceba ve Karabacak kolunun giydiği bilinmektedir³⁹³(**Res. 39**).

---

³⁸⁷ Hür Mahmut YÜCER, **a.g.m.**, 2008, s. 410.

³⁸⁸ Hür Mahmut YÜCER, **a.g.m.**, 2008, s. 413.

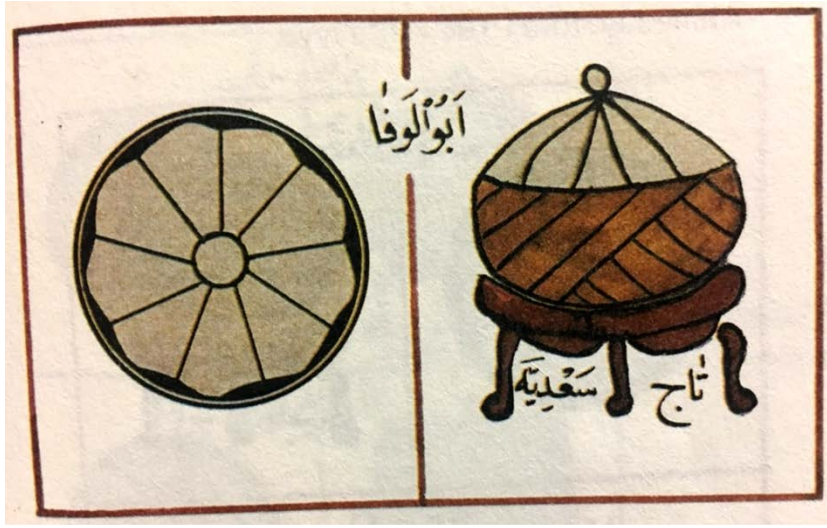
³⁸⁹ Ömer T. İNANÇER, “Sa'dilikte Zikir Usulü e Musiki”, **DBİA**, 1994, c. 6, s. 395.

³⁹⁰ Ömer T. İNANÇER, **a.g.m.**, 2005, s. 132.

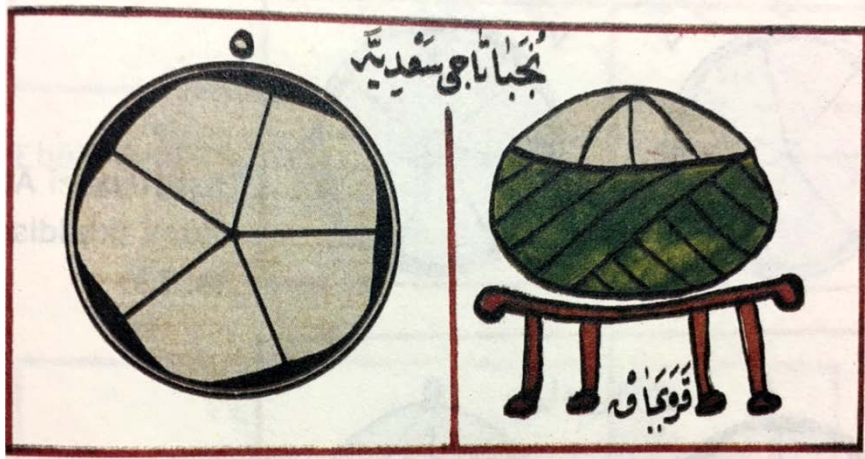
³⁹¹ Recep USLU, “Devse”, **TDVİA**, c. 9, 1994, s. 254.

³⁹² Nurhan ATASOY, **a.g.e.**, s. 197-203.

³⁹³ Yahya Agah b. Salih el- İstanbulî, **a.g.e.**, s.68-83.

Resim 38. Ebü'l-Vefâ Tâcî (Kaynak: Yahyâ Âgâh b. Sâlih el-İstanbulî, a.g.e., s. 327)

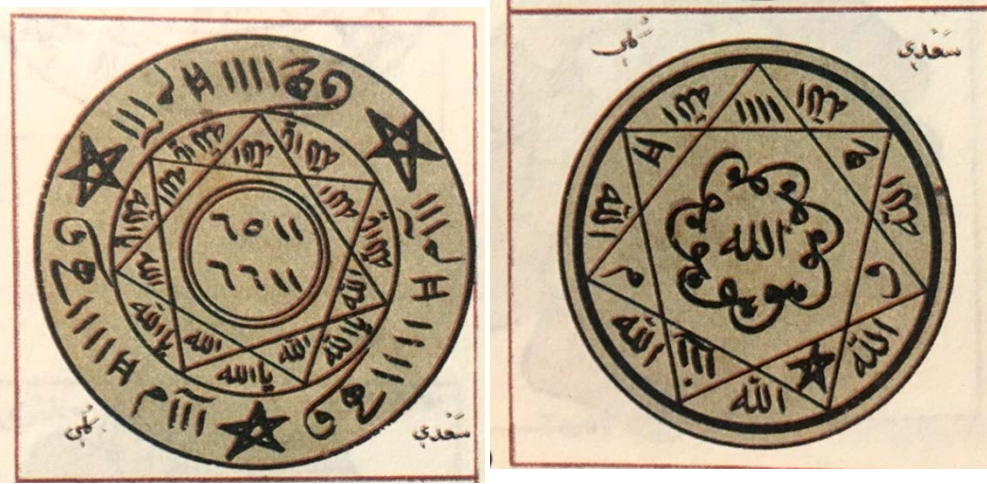
Resim 39. Nucebâ-i Tâc-ı Sâ'diyye Karabacak (Kaynak: Yahyâ Âgâh b. Sâlih el-İstanbulî, a.g.e., s. 325)

Boyunlarına beyaz renkte rid'a takmaktadırlar. Dış giyim için kullanılan hırka, haydariye, cübbe gibi kıyafetlerde özel bir renk aranmaz. Sadece tören hırkalarının kolları günlük kıyafetlerden farklı olarak daha geniş ve boldur³⁹⁴.

Sadî gülü arakiyyenin tepesine konmaktadır. Tıpkı Rifâi gülünde olduğu gibi bir daire içinde genellikle yıldız motifi işlenerek bu yıldızın etrafına Celcelütiyye Vefki, iç kısmına "Allah" ve "Hû" isimleri bazılarında ise Süleyman mührü işlenmiştir³⁹⁵(Res. 40).

³⁹⁴ Nurhan ATASOY, a.g.e., s. 197.

³⁹⁵ Yahya Agah b. Salih el- İstanbulî, a.g.e., s. 208-213.

Resim 40. Sâ'di Gülleri (Kaynak: Yahyâ Âgâh b. Sâlih el-İstanbulî, a.g.e., s. 343)

Tekke ve Zaviyelerin kapatılmasıyla beraber zaten İstanbul'da çok etkin olmayan Sa'dîlerin faaliyetleri de son bulmuştur. Sa'dîlerin Osmanlı kültürüne katkıları da olmuştur. Zikirlerinde bendir, kudüm, nevbe gibi müzik aletleri de kullandıkları için tekke musikisi içinde önemli isimler yetişmiştir. Bu isimlerden birisi Neyzen Salim Bey hem bestekâr hem ney ustasıdır. İlahileri ile ünlü Şeyh Hacı Ahmed Muhtar Efendi (ö.1901), "Atatürk'ün Hafızı" olarak bilinen Binbaşı Mızıkalı Hafız Yaşar Okur (1885-1966) ve Türk Musikisi Antolojisi kitabının yazarı Sadettin Nüzhet Ergun da (1901-1947) Sa'dî tarikatına mensup isimlerdir³⁹⁶.

2.9. Şazeliyye Tarikatı ve Kıyafetleri

Şazeli tarikatının kurucusu Ebü'l-Hasen Nûruddîn Ali b. Abdillâh b. Abdilcebbâr eş- Şâzelî (d.593/1197-ö.656/1258) Kuzey Afrika'nın batısında Sebte şehrinin yakınlarında Gamâre'de doğmuştur. İlk irşad faaliyetlerine Şâzile bölgesinde yaptığı için Şâzelî adını almıştır³⁹⁷. Daha sonra İskenderiye'de yaşayan zad Mekke'de vefat etmiş ve oraya gömülmüştür³⁹⁸.

Afrika'nın en yaygın tarikatlarından biri olan Şazeliyye'nin Osmanlı topraklarında yayılışı II.Abdülhamid'in bu tarikata bağlanması ve Yıldız Sarayı yakınındaki Ertuğrul Tekkesi'ni Şeyh Hamza Zafir Efendi'ye (ö.1903) tesis

³⁹⁶ Ömer T. İNANÇER, a.g.m., 1994 (b), s. 395.

³⁹⁷ Ahmet M. ÖZEL, "Şâzelî", TDVİA, c. 38, 2010, s. 385.

³⁹⁸ Mehmet ÜNAL, Nurettin ÇALIŞKAN, a.g.m., s. 932.

etmesinden sonra hız kazanmıştır. Yine de tıpkı Sa'dîlik gibi Osmanlı topraklarında etkili olamamıştır. İstanbul'da sadece üç tekkeleri vardır³⁹⁹.

Şazeliye tarikatına girmek isteyen bir mürid önce günahlarından tevbe etmelidir. Daha sonra hocasının karşısında saygıyla oturur ve bu yolda ilerleyeceğine dair söz verir. Şeyh eğer bu kişiye inanırsa ona tarikat kıyafetini giydirir ve bu andan itibaren tarikata kabul edilir. Bedenini ve elbiselerini temiz tutmak müridin ilk yapacağı vazifesidir⁴⁰⁰. Şazeliyye'de diğer tarikatlarda olduğu kadar katı kurallar yoktur. İmam Şazeli müridlerine kesinlikle dilenmeyi yasaklamış, helal yoldan geçinmeyi öğütlemiştir⁴⁰¹.

Şazeli zikri açıktan yapılan *cehrî* zikirdir. Bütün dervişler toplanıp bir halka oluştururlar. Ayakta zikir yapıldığı gibi oturarak da yapılmasında bir sakınca yoktur. Zikir esnasında çeşitli ilahiler okunur ve Allah'ın isimleri zikredilir. Bu derviş halkası büyük bir mani olmadığı sürece her gün sabah ve akşam toplanır. Zikir esnasında dervişlerin hal ve hareketlerini takip etmek de şeyhin görevidir⁴⁰².

Şâzelî dervişlerinin kıyafetleri konusunda belirli bir kural olmadığını görüyoruz. Kendilerine has çok farklı giyimleri olmamakla beraber serpuşları dilimsizdir ve beyaz sarık sararlar⁴⁰³. Şâzelî mezar taşlarında ise Hicaz'da oldukça çok kullanılan "kofiye" adıyla bilinen düz takke benzeri başlıklar görülmektedir. Bu takkeler renkli küçük kumaş parçalarının birleşerek mozaik motifi oluşturmasıyla meydana gelmektedir⁴⁰⁴.

Ali eş-Şâzelî aynı zamanda kahvecilerin pirî olarak kabul edilmektedir⁴⁰⁵. Günümüzde Ürdün Haşimi Krallığı içinde hâlâ varlığını sürdüren sekiz tarikat bulunmaktadır. Bunlardan en çok yayılmış olan ve en önemlisi Şazeliyye tarikatıdır⁴⁰⁶.

---

³⁹⁹ M. Baha TANMAN, "Şazelîlik", **DBİA**, 1994, c. 7, s. 140

⁴⁰⁰ Muhammed Zâfir el-Medenî, **Şâzeliyye Tarikatının Esasları**, Çev. Muhammed Önder, Bedir Yayınevi: İstanbul, 2006, s. 28.

⁴⁰¹ Ahmet GÜNER, **a.g.e.**, s. 352.

⁴⁰² Muhammed Zâfir el-Medenî, **a.g.e.**, s. 52-53.

⁴⁰³ Abdülbaki GÖLPINARLI, **a.g.e.**, 2004, s. 297.

⁴⁰⁴ Nurhan ATASOY, **a.g.e.**, s. 204-205.

⁴⁰⁵ Ömer T. İNANÇER, "Şazeli Zikir Usulü ve Musiki", **DBİA**, c. 7, 1994, s. 141.

⁴⁰⁶ Mahmud E. ERKAYA, **a.g.m.**, 2016 (b), s. 412.

2.10. Gezici (Seyyah) Dervişler– Heterodoks Gruplar

Moğol İstilasası sırasında Anadolu'ya göç eden derviş grupları arasında Abdalân-ı Rum (Rum Abdalları) diye bilinen lider-şaman görünümlü, Abdal ya da baba unvanını taşıyan dervişler, hem Anadolu'daki konar-göçer halkı peşinden sürüklemiş⁴⁰⁷ hem de pek çok Osmanlı padişahının da takdirini kazanmışlardır. Bursa'nın fethinde önemli rolü olan Geyikli Baba, Yeniçeri Ocağı'nın kurulmasına katkı sağlayan Abdal Musa, Şeyh Edebali'nin müridi Kumral Abdal, Orhan Gazi ile omuz omuza savaşan Abdal Murad gibi isimler bunlardan bazılarıdır⁴⁰⁸.

Bu dervişleri yabancı seyyahlar: Dervişler, Camiler, Kalenderler ve Torlaklar olarak dört grupta toplamışlardır. Sadece mahrem yerlerini örten, dilenerek geçimini sağlayan, saç ve sakallarını kazıyan, işe yaramaz kişiler olarak tasvir etmişlerdir⁴⁰⁹. Kıyafetleri, dansları, ayinleri eski Türklerde görülen Şamanist inancın temsilcileri olan kam-baskı-ozanlar ile neredeyse aynıdır⁴¹⁰.

Gezici dervişler aynı zamanda melâmetîdirler. Melâmet Arapça “kınamak” anlamına gelen “levm” kökünden üretilmiştir⁴¹¹. Melâmetîler, kendilerini halka karşı kötü gösterirlerdi. İbadetlerini bile göstermeden yaparlardı. Halk onları ne kadar hor görürse Allah katında yükseldiklerine inanırlardı⁴¹². Melâmetîler sufilere ait eşya ve kıyafet olmasına karşı çıkmışlardır. Çünkü onlara göre dünyalık her şeyden vazgeçmek gerekmektedir. Tasavvuf ahlakı için yapılacak ilk iş eşyadan ve şekilcilikten kurtulmaktır. Bu nedenle melâmetîlerin diğer tarikatlarda olduğu gibi belirli kıyafetleri yoktur. Bu inancı benimseyen Rum Abdalları, Kalenderler, Haydarîler, Camîler; sonradan ortaya çıkacak olan Bektâşîliğin öncüsü olmuşlardır⁴¹³.

Gezici dervişlerin ortak özellikleri dünyevi her şeyden vazgeçmektir. Kılık kıyafete önem vermezler, mal mülk edinmeyi reddederler ve başıboş gezerler.

---

⁴⁰⁷ Muhammed ZEYBEK, “Fenâ Meclisinde Bekâ Bulanlar - Anadolu'nun Aykırı Zümreleri Üzerine Bir İnceleme”, **Tarihin Peşinde**, S. 14, 2015, s. 308.

⁴⁰⁸ Haşim ŞAHİN, “Anadolu'yu Mayalayan Kurucu Babalar” , **Derin Tarih**, S. 7, 2016, s. 18-21.

⁴⁰⁹ Salomon SCHWEIGER, **Sultanlar Kentine Yolculuk**, Çev. Türkis Noyan, Kitap Yayınevi: İstanbul, 2004, s. 195.

⁴¹⁰ Wilhelm RADLOFF, **Türklük ve Şamanlık**, Örgün Yayınevi: İstanbul, 2008, s. 119-126.

⁴¹¹ Mustafa KARA, **a.g.e.**, 1992, s. 74.

⁴¹² Abdülbaki GÖLPINARLI, **a.g.e.**, 1969, s. 248.

⁴¹³ Ahmet T. KARAMUSTAFA, **Tanrının Kuraltanıma Kulları - İslam Dünyasında Derviş Toplulukları 1200-1550**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 13.

Bazıları uyuşturucu madde kullanır ve tüm kıllarını tıraş ederler⁴¹⁴. Topluma hiçbir şekilde katılmamak için cinsel organlarına demir halkalar takanlar dahi vardır⁴¹⁵. Uzun bıyıkları, iki boynuzlu serpuşları, boyunlarına astıkları hayvan kemikleri ve müzik aletleriyle tıpkı bir Moğol Şamanına benzemektedirler⁴¹⁶.

Bu şekilde yaşayıp, İslamî kurallara uymayan ve aykırı hareketler sergileyen gruplar için “heterodoxy” kelimesi kullanılmıştır. XV. yüzyıldan itibaren çevresi tarafından hor görülen toplumdaki kopuk bireyler veya asker kaçakları bu zümre içinde kendine yer edinmiştir⁴¹⁷. Sunni tarikatların katı kurallarına karşı heterodoks grupların kıyafet konusunda bile kural tanımaz olması insanlara çekici gelmiştir. Heterodoks dervişler Hıristiyanlıktan Müslümanlığa geçişte rol oynamışlardır⁴¹⁸. Buna rağmen devlet ile şeyhlerin ilişkileri her zaman olumlu yönde gelişmemiştir. 1240 yılında Baba İlyas’ın önderliğinde çıkan Babaî İsyanı Anadolu Selçuklu Devleti’ni zor durumda bırakmıştır⁴¹⁹.

Geçmişî XIII.yüzyıla dayanan gezginci dervişler bir anda ortadan kaybolmamıştır. Bektâşîlik bu grupları içinde eritmiş ve onları bir çatı altında toplamıştır⁴²⁰. Çar- darb diye bilinen traşın kısmen Bektâşîlik’te de uygulanması ve “ölmeden önce ölmek” inanışları Kalenderîlikten Bektâşîliğe geçmiştir. Bu gruplar içinde en çok tanınmış olanlar Kalenderîler, Haydarîler, Camîler ve Abdallardır. Birbirlerinden ufak farklılıklarla ayrılan grupların esasında dış görünüşü ve yaşam tarzları neredeyse aynıdır.

2.10.1. Kalenderî Dervişleri ve Kıyafetleri

Gezginci derviş gruplarının en başında gelen Kalenderîlik bir tasavvuf akımı olarak V.yüzyıldan beri genellikle Şii inançların yaşadığı Suriye ve Halep coğrafyasında var olmasına rağmen tarikat kimliğini kazanması ancak Cemâlî’-

⁴¹⁴ Yeni Türk Ansiklopedisi, “Kalenderîlik”, c. 5, 1985 (b), s. 1636.

⁴¹⁵ Tahsin YAZICI, “Haydariye”, c. 17, 1998, s. 35.

⁴¹⁶ M. Fuad KÖPRÜLÜ, a.g.m., 1970, s. 150-151.

⁴¹⁷ Muhammet ZEYBEK, a.g.m., s. 324.

⁴¹⁸ Ahmet Y. OCAK, “Bazı Menakıbnamelere Göre XIII-XV. Yüzyıllardaki İhtidalarda Heterodoks Şeyh ve Dervişlerin Rolü”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, c. 2, 1981, s. 41.

⁴¹⁹ M. Fuad KÖPRÜLÜ, a.g.e., 2012, s. 51.

⁴²⁰ Suraiya FAROQHI, a.g.e., s. 187.

Din-i Sâvi (ö. 630/1232-1233) adlı sûfî zamanında gerçekleşmiştir. İlk zaviyeyi Cemâlû'd-Din-iSâvî Dımaşk'ta kurmuştur⁴²¹.

Kalenderilik büyük ölçüde İran ve Hind kültürlerinden etkilenmiştir. Eski Budist topluluklarda Bhikşu denilen gezgin rahipler tıpkı Kalenderler gibi hayatlarını idame ettirecek kadar az eşya ile yaşar, hiç evlenmezler, yarı çıplak dolaşır ve ahlaki kurallara karşı gelirlerdi. Kıllarını tıraş etmek için ustura kullanırlardı. M.Ö. IV.yüzyıldan beri var olan bu rahipler hayatlarını dilenerek geçirirler asla topluma karışmazlardı⁴²². Kalenderilik ile birbirine çok benzeyen bu yaşam tarzı genel olarak hiçbir kurala bağlı kalmadan serbest olmak isteyen insanların tercih ettiği yoldur.

Kalenderiliği etkileyen bir başka akım da IX.yüzyıldan itibaren Horasan, Maveraünnehir, Buhara ve Semerkand gibi merkezlerde görülen Melâmetîlik'tir. İlk Kalenderlerin Meâlmetiler içinden çıktığı kabul edilir⁴²³. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Melâmetiler gösteriş olmaması için ibadetlerini gizliden yaparlardı, şekil ve surete önem vermezler, halk tarafından kınandıkları zaman Allah katında yükseldiklerine inanırlardı⁴²⁴. Kalenderiler bunu bir adım daha ileri götürüp ibadetlerini hiç yapmayarak, halkın gözünde kötü izlenim bırakmışlardır. Kısacası Kalenderilik, Maniheist, Budist ve Zerdüş rahiplerden, Melâmetîlikten ve İran-Hind kültürlerinden etkilenerek yeni bir sentez oluşturmuştur.

Kalenderiliği Cemâlû'd-Din-i Sâvi'den önce ve sonra olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür. Bâyezîd-i Bistâmî, Osmân-ı Rûmî ve Celâleddin-i Dergûzînî ilk Kalenderi büyüklerindendir⁴²⁵. Önceleri bir sufi olan Cemâlû'd-Din-i Sâvi, Celâleddin-i Dergûzînî'yi tanıdıktan sonra Kalenderlik yoluna girer. Celâleddin ed-Derguzînî mahrem yerleri dışında çıplak dolaşan, tüm vaktini Allah'a dua ederek geçiren birisidir. Cemâlû'd-Din-i Sâvi bu adamın dış görünüşünden çok etkilenir ve onun gibi yaşamaya başlar. Bundan sonra tüm yüz kıllarını kazıtır, mezarlarda yaşar, yaşamak için çalışmayı reddeder ve yerleşik düzene karşı gelir⁴²⁶.

---

⁴²¹ M. Fuad KÖPRÜLÜ, **a.g.e.**, 2012, s. 35.

⁴²² Ahmet Y. OCAK, **a.g.e.**, 1992, s. 6-9.

⁴²³ Abdülbâkî GÖLPINARLI, **Melâmîlik ve Melâmîler**, Devlet Matbaası: İstanbul, 1931, s.14-15.

⁴²⁴ Mustafa KARA, **Dervişin Hayatı Sûfinin Kelâmı**, Dergâh Yayınları: İstanbul, 2005, s. 97-98.

⁴²⁵ Abdülbaki GÖLPINARLI, "Kalenderiye", **Türk Ansiklopedisi**, c. 21, 1974, s. 158.

⁴²⁶ Sadullah GÜLTEN, "Tahrir Defterlerine Göre Anadolu'da Kalenderîler ve Haydarîler", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, c. 31, S. 52, 2012, s. 37

Kalenderi dervişler toplumsal düzene bilinçli olarak karşı çıkarlar. Yaşamlarını dilenerek geçirirler. Yalnız yaşamak bu dervişlerin kaderidir. Dünyaya dair tüm zenginlikleri reddederler. Bu grubu diğer dervişlerden ayıran özellik hayvan postu giymeleri, keşkül taşımaları, balta, değnek ve müzik aletleriyle dolaşmalarıdır. Tüm vücutlarını tıraş ederek bedene işkence yapmak da onların tercihidir⁴²⁷.

Kalender kelimesi ilk olarak Baba Tahir Uryan için kullanıldığı söylene de (XI. yüzyıl ilk yarısı) İran edebiyatında XI.yüzyıl sonunda Kalenderlerin adı kesin olarak geçmektedir⁴²⁸. Dönemin kaynaklarında Tâife-i İbahiye, Tâife-i Zenadika, Cevâlika, Kalenderân ve Tâife-i Abdâlan gibi değişik isim ve ünvanlarla anıldıkları görülür. Kalenderler ise kendi aralarında en çok Abdal ünvanını kullanmışlardır⁴²⁹.

Örf ve adetlere aynı zamana topluma karşı ilgisiz, hem dünyaya hem de ahirete önem vermeyen, rahat bir yaşam sürmeyi ilke edinen kişilere “*kalender*” denir⁴³⁰. Kalender Sanskritçe “töreyi bozan” anlamındaki “kâlândarâ” kelimesinden türemiştir. Kalenderiler için Selçuklu Devri’nde Haydari ve Cavlaki, Beylikler Dönemi’nde Abdalan-ı Rum, XV.yüzyılda Işık ve Torlak gibi isimler kullanılmıştır. Tarih boyunca Camiler, Şemsiler, Abdal, Haydari, Tayife-i Kalenderian, Gûruh-u Nimetullahiler, Hurufi ve Derviş gibi isimlerle de anılmışlardır. Kalenderler Avrupa kaynaklarında: Kalenderler, Torlakiler, Dervişler ve Camiler olarak dört gruba ayrılır. Kalenderler diye anlatılan grup esas olarak Haydarilerdir. Dervişler diye anlatılan zümre ise Kalenderilerdir⁴³¹. Acayip kıyafetleri ve garip davranışlarıyla Avrupalı seyyahların her zaman ilgisini çekmişlerdir. Bu nedenle gruplandırmada bazı karışıklıklar meydana gelmiştir.

Kalenderîliğin bir kolu olan Haydarî dervişleri VII.yüzyılda Anadolu’da az sayıda olmalarına rağmen IX. ve XI.yüzyıllar arasında her yerde görülmeye başlanmış, Kutbeddin Haydar-ı Zâveî’yi (ö. 618/1221) kendilerine önder olarak kabul etmişlerdir⁴³². Kutbeddin Haydar, Kuzeydoğu İran’daki Zave kentinde yaşamıştır⁴³³.

---

⁴²⁷ Mustafa ZEYBEK, **a.g.m.**, s. 313-314.

⁴²⁸ Ahmet T. KARAMUSTAFA, **a.g.e.**, s. 43.

⁴²⁹ Ahmet Y. OCAK, **a.g.e.**, 2011, s. 67.

⁴³⁰ Süleyman ULUDAĞ, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, Kabcacı Yayınları: İstanbul, 2001, s. 202.

⁴³¹ Ahmet Y. OCAK, **a.g.e.**, 1992, s.98-111.

⁴³² M. Fuad KÖPRÜLÜ, **a.g.e.**, 2012, s. 33-34.

⁴³³ Ahmet T. KARAMUSTAFA, **a.g.e.**, s.57.

Kalenderîler ile Haydârîlerin ilişkileri hep iç içe gelişmiştir. XV. ve XVI. yüzyıllara ait tahrir defterleri üzerine yapılan incelemede Orta ve Doğu Anadolu'da Kalenderî ve Haydârî zaviyelerinin yan yana olduğu görülmektedir. Özellikle Ankara, Beyşehir, Aksaray, Tokat, Konya ve çevresinde pek çok zaviye açılmıştır⁴³⁴. Kalenderler ilk olarak İran'da etkili olmuşlardır. Daha sonra tüm Arap Yarımadası'nda, Hindistan ve Anadolu'ya yayılmışlardır. Gelişimi Mısır'da olmuştur fakat dervişler genellikle Arap değil İran kökenlidir⁴³⁵. Gezici derviş olmalarından dolayı tüm dünyaya yayılma fırsatı bulmuşlardır.

Haydarîler dışında Kalenderîliğin başka zümreleri de vardır. Şemsîler, Torlaklar ve Nimetullahiler daha çok Avrupalı kaynaklarda geçmesine rağmen⁴³⁶ dış görünüşleri ve yaşayış biçimleri Kalenderîler ile neredeyse aynıdır.

İstanbul'un fethi sırasında gösterdikleri başarılarından dolayı, Fatih Sultan Mehmed Vezneciler'de Bozdoğan Kemerî'ne bitişik olan yapıyı onlara hediye etmiştir. Böylece ilk Kalenderhane kurulmuştur⁴³⁷. İmparatorluk arazisinde devletin eliyle açılmış ilk ve son zaviye olması bakımından önemlidir. Bundan sonra açılan zaviyelere destek verilmemiş, hattâ kapatma yoluna gidilmiştir⁴³⁸.

Kalenderî dervişleri her Cuma Seyyid Gazi Zaviyesi'nde toplanırlardı. Bunun dışında yılda bir kere de Mahya denilen büyük ayin yapılır. Bu ayinlerin geçmişi Şamanist inançlara dayanmaktadır. Ayin Âzam Baba tarafından yönetilir. Mahya ayininde kurbanlar kesilir ve ziyafet verilirdi. Ziyafetten sonra köçek denilen iki derviş maslak diye bilinen afyondan tüm dervişlere dağıtırdı. Sonrasında afyonun etkisiyle kendinden geçen dervişler ayağa kalkıp sema etmeye başlar bir yandan da vücutlarına kesici aletle yaralar açarlardı. Ertesi sabah tüm dervişler Âzam Baba'nın duasını alıp seyahat etmeye devam ederlerdi⁴³⁹. Bunun dışında Kalenderlerin İslami kurallara pek uymadığı görülür. Her şeye karşı gelmeyi ilke edinen dervişler için şer'i hükümler de geçersiz sayılıyordu. Diğer tarikatlarda olduğu gibi tarikata giriş töreni ya da zorunlu uygulamalar burada görülmemektedir.

---

⁴³⁴ Sadullah GÜLTEN, **a.g.m.**, s. 39.

⁴³⁵ Ahmet T. KARAMUSTAFA, **a.g.e.**, s. 66-77.

⁴³⁶ Ahmet Y. OCAK, **a.g.e.**, 1992, s. 110-120.

⁴³⁷ Reşat ÖNGÖREN, "Osmanlı Türkiyesi'nde Tarikatlar", **Türkiye'de Tarikatlar-Tarih ve Kültür**, Ed. Semih Ceylan, İsam Yayınları: İstanbul, 2015, s. 60.

⁴³⁸ Ahmet Y. OCAK, **a.g.e.**, 1992, s. 123.

⁴³⁹ Ahmet Y. OCAK, **a.g.e.**, 1992, s. 174-177.

Bu dervişlerin ilginç bir özelliği de çar-darb veya çâr-darb denilen, saç, sakal, kaş ve bıyıklarını tamamen usturayla keserek tıraş olmalarıdır. Çar-darb olan dervişlere “cavlak” veya “cavlakî” denilmektedir⁴⁴⁰. Haydarîler ve Camiler de traş olurlar fakat onlar bıyıklarını kesmezlerdi⁴⁴¹. Çâr-darb XII.yüzyıldan beri Abdallar arasında görülse de Hint kökenli olması muhtemeldir. Hz.Adem’in cennetten kovulduğu vakit çıplak ve tüysüz olduğuna, tüy insana sonradan verilen bir şey olduğu için de bundan kurtulmak gerektiğine inanmışlardır⁴⁴². İslamiyette sakal bırakmak sünnettir, fakat Kalenderîler bu kurala da uymazlar. Hatîb-i Fârsî çâr-darbu ilk kez Cemaleddin Sâvî’nin yaptığını yazar⁴⁴³. Çar-darb tıraşını Hacı Bektaş-ı Velî de uygulamıştır. Hacı Bektaş-ı Velî, tıpkı Barak Baba gibi yarı çıplak, saç sakalı kazınmış ama uzun gür bıyıklı bir Haydari şeyhidir⁴⁴⁴.

Kalenderîlerin giyim tarzı eski Şaman kıyafetlerine benzemektedir. Dilenmeleri, çar-darb olmaları, bekar bir hayat sürmeleri, vücutlarında yaralar açmaları⁴⁴⁵, aşırı ehl-i beyt sevgisi, def ve kudüleriyle gruplar halinde dolaşmaları⁴⁴⁶, yarı çıplak halde omuzlarında hayvan kürkü taşımaları, esrar içmeleri⁴⁴⁷, en belirgin özellikleridir.

İki yandan saçakları sarkan ve Saltakıy denilen hırka Kalenderîler’e ait bir elbisedir⁴⁴⁸. Bazıları kıldan dokunmuş ve “cavlak” adı verilen yün çuvallar giymekteydi. Kalenderlere hem traşlarından ötürü hem de bu kıyafetlerinden ötürü “cavlakıyye” de denmiştir⁴⁴⁹. Başlıkları konusunda farklı rivayetler vardır. Bazıları başına kanatlı börk takar⁴⁵⁰, bazıları başı çıplak gezer. Nadiren Kâdirî ve Nakşibendîlerin kullandığı Elifi tacı ve kırk dilimli turuncu veya sarı sahaf tacı kullanmışlardır. Zamanla devletin baskısı bu dervişler üzerinde artıp Bektâşî tekkeleri içinde yaşamaya başladıklarında bazen, Bektâşî başlıklarını da

⁴⁴⁰ Süleyman ULUDAĞ, **a.g.e.**, 2009, s. 229.

⁴⁴¹ Abdülbaki GÖLPINARLI, **a.g.e.**, 2004, s. 73.

⁴⁴² Ahmet A. ŞENTÜRK, **a.g.m.**, s. 159.

⁴⁴³ Nihat AZAMAT, “Kalenderiyye”, **TDVİA**, c. 24, 2001 (b), s. 254.

⁴⁴⁴ Ahmet Yaşar OCAK, **a.g.e.**, 1992, s. 205-208.

⁴⁴⁵ M. Fuad KÖPRÜLÜ, **a.g.e.**, 2012, s. 30-31.

⁴⁴⁶ Adem BALKAYA, “Aşık Tarzı Şiir Geleneğinde Kalenderî Türü”, **TAED**, S. 48, 2012, s. 121.

⁴⁴⁷ İbrahim ŞİRİN, “Batılı Seyyâhların İzleniminde Sûfiler”, **Sufi Araştırmaları**, c. 3, S. 5, 2012, s. 27.

⁴⁴⁸ Ethem CEBECİOĞLU, **a.g.e.**, 1997, s. 417.

⁴⁴⁹ Sadullah GÜLTEN, **a.g.m.**, s. 38.

⁴⁵⁰ Ahmet T. KARAMUSTAFA, **a.g.e.**, s. 82.

kullanmışlardır⁴⁵¹. Bir başka taç çeşidi olan Kalenderi taç, Bektâşîlerin fahrine benzer ancak Mevlevî sikkesi formundadır. Tepesindeki kısım on iki dilimlidir ve ortasında düz bir yer vardır. Lengeri ise kırk terklidir⁴⁵².

Tüm gezici dervişlerde olduğu gibi Kalenderî dervişleri de kulaklarına halka küpe yani mengüş takarlar (**Res. 41**). Bektaşî tarikatında dede ve babalar takarken Kalenderler de böyle bir ayırım yapılmamaktadır⁴⁵³. Küpe takan kişi şeyhine her konuda itaat etmektedir. Onun sözünden çıkmayacağını ne isterse yapacağını bu yolda kölesi olacağına dair söz vermiştir.

Resim 41. Nefir, teslim taşı ve mengüş (Kaynak: Yahyâ Âgâh b. Sâlih el-İstanbulî, a.g.e., s. 343)

Kalenderler hem günlük hayatta hem özel ayinlerde uyuşturucu madde kullanmaktaydı. Dervişlerin esrar içtikleri konusunda tüm kaynaklar hemfikirdir. Kutbeddin Haydar'ın da esrar kullandığı rivayet edilir⁴⁵⁴. Bunun içinde esrar, ustura, ayna, çakı koymak için cilbend adı verilen keçi derisinden yapılmış çantayı kemerlerine takarlar. Sofra denilen yuvarlak örtü her an yere serip yemek yemek için kullanırlar. Bu örtünün etrafındaki halkalar gerektiğinde büzülüp heybe gibi kullanılmak için yapılmıştır⁴⁵⁵ (**Res. 42**).

⁴⁵¹Ahmet A. ŞENTÜRK, a.g.m., s. 181-183.

⁴⁵² Abdülbaki GÖLPINARLI, a.g.m., 1974, s. 160.

⁴⁵³ Yahyâ Âgâh b. Sâlih el-İstanbulî, a.g.e., s. 172-173.

⁴⁵⁴ Ahmet T. KARAMUSTAFA, a.g.e., s. 29.

⁴⁵⁵ Nurhan ATASOY, a.g.e., s. 346.

Resim 42. Sofra, keşköl ve cilbend (Kaynak: Yahyâ Âgâh b. Sâlih el-İstanbulî, a.g.e., s. 338)

Seyahat etmek Kalenderîlerin sıkı sıkıya uyduğu bir kuraldır. Tıpkı dilenmek ve bekar yaşamak gibi gelenek olarak Budist ve Maniheist rahiplere dayanmaktadır⁴⁵⁶. Seyahat esnasında vahşi doğada yaşamaya alışık olan bu dervişler kendilerini korumak için yanlarında kesici alet taşırlardı.

Teber, nîze, nacak diye bilinen eşyaların hepsi balta çeşididir. Teber, sapı uzun, başı demir süngülü bir savaş aletidir. Nîzeyi Hz.Peygamber kölesi Hassan b. Sâbir'e hediye ettiğinden dervişler arasında bunu taşımak sünnet olmuştur. Gezici dervişler de her gittikleri yere nîze taşımışlardır⁴⁵⁷. Yolculuk sırasında hem ateş yakmak ve odun kırmak hem de savunma silahı olarak kullanılmıştır. Kalenderî dervişlerinin ellerinde her daim taşıdıkları nefir, boru gibi çalınan boynuzdur (**Res. 42**). Kulakları rahatsız edecek derecede yüksek ses çıkarırdı. Dervişler bunu çalarak yırtıcı hayvanları kendilerinden uzaklaştırırlardı⁴⁵⁸. Bu boru kıyamette üflenecek sura benzetilir. Bazen uyuyan dervişleri kaldırmak için de kullanılırdı⁴⁵⁹. Geceleri rahat seyahat etmek için aydınlatma ve para toplama amacıyla kandil ve çerağ denilen üzerinde mum bulunmayan büyük şamdanlar taşımışlardır⁴⁶⁰.

Keşköl-ü fukara diye bilinen kap hem dilenmek için hem sefer tası gibi içine yemek konmak için kullanılırdı. Dini bayramlarda ve ayinlerden sonra dergâhta müridlere şeker dağıtma amacıyla kase olarak da kullanılmıştır. Genellikle Hindistan

⁴⁵⁶ Ahmet Y. OCAK, a.g.e. 1992, s. 167-171.

⁴⁵⁷Yahyâ Âgâh b. Sâlih el-İstanbulî, a.g.e., s. 221-223.

⁴⁵⁸ Ethem CEBECİOĞLU, a.g.e., 1997, s. 363.

⁴⁵⁹ Vâhidî, a.g.e., s. 152.

⁴⁶⁰ Ahmet A. ŞENTÜRK, a.g.m., s. 162.

cevizi kabuğundan yapılmış olup, maden, seramik veya ahşaptan örnekleri de bulunmaktadır. Keşküllerin elde ya da omuzda taşınması için iki ucundaki metal halkalara bağlı zinciri bulunmaktadır. Bazılarının üzerinde ayetler yazılıdır⁴⁶¹. Keşkülle dilenmeye “selmana çıkmak” denir. Keşkülünü dolduran derviş akşam ezanıyla kaldığı yere çekilir ve topladıklarını arkadaşlarıyla paylaşırdı⁴⁶². Bu şekilde yaşamlarını başka insanlara yük olarak geçirirlerdi. Sadaka bulamadıklarında hırsızlık yaparlardı, yaşamak için çalışmak gerekmediğine inanırlardı.

Bazı dervişler zengin insanların kapısına gelip onlara maniler söyleyerek ya da el falına bakarak para kazanırlardı⁴⁶³. Bir diğer dilenme şekli de vahşi hayvanlarla gösteri yapmaktı. Kalabalığı etrafına toplayan derviş evcilleştirdiği hayvanıyla tehlikeli hareketler yapardı⁴⁶⁴. Bu dilenme şekli günümüzde sirklerde yapılan gösterilere benzerdi. Etraftaki kalabalık, gösteri sonunda dervişin keşkülüne para atardı. Dervişlerin bir kısmı dilenerek geçinirken, Cemaleddin Savi (Kalenderî Piri), Kutbeddin Haydar (Haydarî Piri) ve Otman Baba (Rum Abdalları Piri) gibi şeyhler hiçbir zaman yardım kabul etmemişlerdir⁴⁶⁵.

Kalenderîlikte kriter aranmamaktadır. Diğer tarikatların sıkı kuralları ve öğretileri olmadığı için genç ve bekar olan herkes bu tarikata girebilmekteydi. Her zaman seyahat etmek zor olsa da saç sakalı kesince tanınmaz hale gelen bazı insanlar saklanmak için Kalenderlerin arasında yaşamışlardır. Bu durum Kalenderlerin anarşik olaylarda kullanılmaya müsait olmalarını sağlamıştır. 1240 yılındaki Babaî İsyanı Kalenderîve Haydarî zümrelerinin ilk ayaklanmasıdır⁴⁶⁶. Bu ayaklanmadan sonra da suikastlerde tetikçi olarak kullanılmışlardır. Her şeyden kolayca vazgeçebilecek karakterde olan bu dervişler gerekirse canlarını bile feda ederlerdi. Bu nedenle devlete karşı olaylarda ilk başvurulacak kişiler olmuşlardır.

Kalenderîler ile yöneticilerin arası II.Bayezid zamanına kadar olumlu yöndedir. II.Bayezid'e düzenlenen bir suikast sonucu Rumeli'deki tüm Kalender dervişler sürülmüştür. XVI.yüzyıl itibariyle Şii asıllı Kalenderîlerin sunni Osmanlı topraklarında propaganda yapmasından dolayı Seyyid Gazi Zaviyesi kapatılmış,

---

⁴⁶¹ Semiha ALTIER, **a.g.m.**, s. 102.

⁴⁶² Abdülbaki GÖLPINARLI, **a.g.e.**, 2004, s. 268.

⁴⁶³ Ahmet Yaşar OCAK, **a.g.e.**, 1992, s. 170.

⁴⁶⁴ İbrahim ŞİRİN, **a.g.m.**, s. 26.

⁴⁶⁵ Ahmet T. KARAMUSTAFA, **a.g.e.**, s.25.

⁴⁶⁶ M. Fuad KÖPRÜLÜ, **a.g.e.**, 2012, s. 36.

dervişler sürgüne gönderilmiştir. Böylece 300 yıldır Kalenderlerin baş mabedi olan Seyyid Gazi Zaviyesi artık işlevini yitirmiştir. XVII.yüzyıldan sonra kaynaklarda Kalenderîlerin adı geçmez⁴⁶⁷. Bunun nedeni Haydarîler, Şemsîler, Câmîler, Edhemîler ve Rum Abdalları gibi gezici gruplar XV.yüzyılda sosyal hayattan silinmiş, bazı gelenekleri Bektâşîliğin içinde devam etmiştir⁴⁶⁸. Bektâşîlik zamanla tüm heteredoks grupların hamisi konumunda olmuştur.

2.10.2. Câmî Dervişleri ve Kıyafetleri

Bu zümrenin XII.yüzyıldan sonra İran'da Şeyh Ahmed-i Câmî-i Nâmekî'nin önderliğinde Kalenderîliğin bir kolu olarak kurulduğu hakkında bir görüş olsa da⁴⁶⁹ tarikatın kurucusu Ahmed-i Câmî-i'nin (d.440/1048), Kalenderîliğin piri Cemâlû'd-Din-i Sâvi (ö. 630/1232-1233)'den önce yaşamış olması bu görüşün yanlış olduğunu göstermektedir. Ebû Nasr Ahmed b. Ebi'l-Hasen en-Nâmekî mutasavvuf-şairdir. Horasan'ın Nâmek köyünde doğmuştur. Daha sonra Câm şehrine yerleşip burada meşhur olunca Ahmed-i Câm veya Ahmed-i Câmî diye tanınmıştır⁴⁷⁰. XVI.yüzyıldan itibaren Osmanlı topraklarında Câmî dervişleri görülmektedir⁴⁷¹.

Câmî, gençliğini başıboş ve ayyaş bir kişi olarak geçirmiştir. Dostlarıyla toplandığı esnada kendisine ilham gelmiş, her şeyi terk ederek Câm şehri civarında bir dağa çıkmıştır. Burada on sekiz yıl boyunca inzivaya çekilmiş, tasavvuf alanında kendini geliştirerek fıkıh, hadis, kelim gibi konularda yoğunlaşmıştır. Kırk yaşındayken yine ilham yoluyla dağdan şehre inerek ömrünün sonuna kadar insanlara vaaz vermiştir. Vefat ettiğinde Câm'a yakın bir köy olan Me'dâbâd'daki (Mehdâbâd) zâviyesine (ö.536 /1141) defnedilmiştir. Uzun bir ömür süren Câmî'nin 300.000, bazı kayıtlara göre 600.000 kişinin hidayetine vesile olduğu rivayet edilir⁴⁷².

Câmî Sünnî bir mutasavvıftır. Eserlerinde Allah'a iman ve ehl-i sünnete bağlılığı sık sık işlemiştir. Arapça bilmekle alim olunmayacağını Arapça bilmeyen herkesin

467 Ahmet Y. OCAK, **a.g.e.**, 1992, s. 120-129.

468 Tahsin YAZICI, **a.g.m.**, s. 36.

469 Ahmet Y. OCAK, **a.g.e.**, 1992, s. 116.

470 Abdulvahap YILDIZ, **Ahmed-i Câmî Nâmekî**, Semerkand Yayınları: İstanbul, 2013, s. 27-28.

471 Ahmet Y. OCAK, **a.g.e.**, 1992, s. 117.

472 Süleyman ULUDAĞ, "Câmî, Ahmed-i Nâmekî", **TDVİA**, c. 7, 1993 (a), s. 99.

de cahil olmayacağını söyler. Kendisinden sonra çocukları ve torunları onun görüşlerini devam ettirmişlerdir⁴⁷³.

Câmî hayattayken bir tarikat kurmamış olsa da etrafında toplananlar ölümünden sonra onun fikirlerini Türkistan, Horasan ve Anadolu'ya yaymışlardır⁴⁷⁴. Kendilerini Ahmed-i Câmî'nin dervişleri olarak gören kişilerin şeriatla alakası yoktur. İlim ve musikiye çok düşkün olup şarap içerlerdi. Sakallarını keserler ama bıyıklarını ve saçlarını uzatırlardı. Başları açık ve yalın ayak gezerler. Ayak bileklerinde zincirden halkalar vardı. Sağ kulaklarında bir küpe, bellerinde demir kemer olur. Bu kemere asılı zeng denilen küçük ziller vardır⁴⁷⁵. Hareket ettikçe bu ziller ses çıkarır. Böylece çok uzaktan gelen bir Câmî dervişi hemen fark edilirdi. Gürültülü biçimde müzik yapıp dans eden Câmî dervişleri halk tarafından çok da iyi karşılanmıyordu⁴⁷⁶. Tasvir edilen zümrenin Ahmed-i Câmî'nin inanişından uzak, Kalenderîliğe yakın bir tipte oldukları anlaşılmaktadır. Câmî eserlerinde Kalenderîliğe övgüler sıraladığı için⁴⁷⁷ kendisi öldükten sonra dervişlerinin Kalenderî akımdan etkilendikleri görülmektedir.

Câmîler kendilerini Hakk'a ulaştıracak sağlam bir ip olsun diye saçlarını örerdiler⁴⁷⁸. Bu şekilde tamamen kel olan Kalenderîlerî dervişlerinden kolayca ayırt edilmektedirler. Giyimleri tüm gezici dervişlerde olduğu gibi aynıdır. Üzerlerinde kıyafet olarak kabul edilebilecek tek şey sırtlarına aldıkları hayvan postudur.

Câmî dervişleri evlenmez, ömürleri boyunca bekar yaşarlardı. Ancak Ahmed-i Câmî sekiz kere evlenmiş, kırk iki çocuğu olmuş ve bekarlara da evlenmelerini tavsiye etmiştir⁴⁷⁹. Onun soyundan geldiği iddia edilen meşhur isimler de vardır. Meselâ Hümâyün'un annesi Mâhim Begüm, Ekber Şah'ın annesi Bânî Begüm ve Bânû Ağa soy şecereleri şeyhe bağlanmaktadır⁴⁸⁰. Bu durum da gösteriyor ki yine Câmî'nin ölümünden sonra dervişleri yaşayış ve inanç konusunda pîrin yolundan gitmemişlerdir.

---

⁴⁷³ Süleyman ULUDAĞ, **a.g.m.**, 1993 (a), s. 100.

⁴⁷⁴ Süleyman ULUDAĞ, "Câmiyye", **TDVİA**, c. 7, 1993 (b), s. 136.

⁴⁷⁵ Vâhidî, **a.g.e.**, s. 198-200.

⁴⁷⁶ Ahmet T. KARAMUSTAFA, **a.g.e.**, s. 30.

⁴⁷⁷ Abdulvahap YILDIZ, **a.g.e.**, s. 57.

⁴⁷⁸ Tahsin YAZICI, **a.g.m.**, s. 36.

⁴⁷⁹ Abdulvahap YILDIZ, **a.g.e.**, s. 37.

⁴⁸⁰ Süleyman ULUDAĞ, **a.g.m.**, 1993 (a), s. 100.

Câmî'nin kaleme aldığı eserleri genellikle tasavvuf, âdâb ve nasihata dair olup sade ve basit bir üslûpla Farsça yazmıştır. Bunlardan bazılarını sıralamak gerekirse: Miftâhu'n-Necât, Ünsü't Tâibîn, Ravzatü'l-Müznibîn, Risâle-i Semerkandiyye gibi eserler başta gelmektedir. Günümüzde İran'ın Horasan bölgesi ile Pakistan ve Afganistan'da müridleri hâlâ vardır. Bunlar belirli zamanlarla Câmî'nin türbesini ziyarete gitmektedirler⁴⁸¹.

2.10.3. Rum Abdalları ve Kıyafetleri

“Abdal” kelimesi Arapça “bedel” kelimesinin çoğuludur. Tasavvuf terminolojisinde dünyaya ve dünya nimetlerine önem vermeyen, her şeyin geçici olduğuna inanan, insanları Allah yolunda uyarmayı kendilerine amaç edinen kişi anlamındadır⁴⁸². XII.yüzyıldan itibaren heteredoks dervişleri belirtmek için kullanmıştır. Bu .yüzyılın sonlarına doğru özellikle Anadolu'da sadece Kalenderî ve Haydarî dervişleri “abdal” ünvanını kullanmaktaydı⁴⁸³. Anadolu'da XIII.-XIV.yüzyıllarda özellikle göçebe Türkmen boyları arasındaki dini liderlere “ermiş, pîr, baba” terimleriyle aynı anlamı taşıyan “abdal” kelimesi kullanılmaktaydı⁴⁸⁴. Aynı zamanda Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da çeşitli araç gereçleri satmak için köye gelen ve bu esnada dövme yapan kişilere de abdal denmekteydi⁴⁸⁵.

Abdalan-ı Rum diye tabir edilen ve fetihlerde ön sırada yer alan savaşçı-kolonizatör dervişler Rum Abdallarıdır⁴⁸⁶. Abdallar halktan ayrı yaşar, az yer, az uyur ve düşmanlara karşı savaşır⁴⁸⁷. Bu abdallar arasında en meşhurları Bursa'nın fethinden önce Orhan Bey zamanında yaşamış olan Abdal Murad⁴⁸⁸, II. Murad zamanında Bursa ve çevresinde yaşamış olan Abdal Mehmed⁴⁸⁹, Geyikli Baba, Yıldırım Han döneminde yaşamış Kızıldeli lakabıyla bilinen ünlü Seyyid Ali

⁴⁸¹Abdulvahap YILDIZ, **a.g.e.**, s. 53-116.

⁴⁸²Ethem CEBECİOĞLU, **a.g.e.**, 1997, s. 12.

⁴⁸³Orhan F. KÖPRÜLÜ, “Abdal (2/2)”, **TDVİA**, c. 1, 1988, s. 61.

⁴⁸⁴Zafer ÖNLER, “Tarihten Günümüze Abdal Sözcüğü”, **AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, c. 13, S. 13, 2014, s. 295.

⁴⁸⁵**Kültürümüzde Dövme Geleneği**, Yay. Haz. Kürşat Öncül, KÜTHBUVAM Yayınları: Kars, 2012, s. 10.

⁴⁸⁶Ömer L. BARKAN, **a.g.m.**, 2013, s. 51.

⁴⁸⁷M. Fuad KÖPRÜLÜ, “Abdal”, **Türk Halk Edebiyatı Ansiklopedisi**, c. 1, 1935, s. 26.

⁴⁸⁸Orhan F. KÖPRÜLÜ, “Abdal Murad”, **TDVİA**, c. 1, 1988 (b), s. 63.

⁴⁸⁹Süleyman ULUDAĞ, “Abdal Mehmed”, **TDVİA**, c. 1, 1988, s. 63.

Sultan, XIII.yüzyılda yaşamış Sarı Saltuk ve Barak Baba gibi isimlerdir⁴⁹⁰. Orhan Bey bu dervişlerden bazıları için Uludağ yamaçlarında birer zaviye yaptırmış ve bu zaviyelere vakıf tayin etmiştir. Zaviyelerin hepsi XVII.yüzyılda bile faal durumdaydılar⁴⁹¹.

Zamanla Abdal kelimesinin anlamı değişmiş, dünyadan elini eteğini çeken, kalender, serseri, dilencilik eden derviş manasında kullanılmıştır. Kalenderî, Haydarî, Cavlakî, Cemalî, Şemsî gibi derviş grupları da “abdal” diye anılsa da abdal sözcüğü XII.yüzyıldan itibaren de Anadolu’da tüm heteredoks zümreleri karşılayan unvan olarak tercih edilmiştir⁴⁹². Abdallar için bazı kaynaklarda *Torlak* ve *Işık* isimleri de kullanılmıştır⁴⁹³.

Abdallar, Otman Baba’yı (d.780/1378-79-ö.883/1478) şeyh olarak görürler. Otman Baba’nın dikkat çeken bir özelliği rivayetlere göre Fatih Sultan Mehmed ile olan yakın ilişkisidir⁴⁹⁴. Abdallar Seyyid Battal Gazi’yi pîr kabul ederler. Hz.Ali, Hasan ve Hüseyin’e ve Oniki İmam’a saygı duyarlar. Namaz ve oruç gibi ibadetler yerine getirmezler. Ölmeden önce öldükleri için ölen kişinin namaza ihtiyacı olmadığını savunurlar. Köyleri ve şehirleri gezerek cahil insanlara el falı bakıp kandırırlar⁴⁹⁵.

Kaynaklarda Otman Baba’nın fiziki olarak güçlü kuvvetli ve yakışıklı biri olduğu yazılıdır. Otman Baba yedi terkli tac kullanmıştır⁴⁹⁶. Otman Baba’nın abdalları ise bu konuda üçe ayrılmışlardır. Bir kısım abdal başı tamamen açık gezerken bir kısmı taç kullanmış, diğer bir kısım ise başlarına bez parçası sararak dolaşmışlardır⁴⁹⁷.

Otman Baba hayattayken kendi zaviyesini kurmuştur. Zaviyenin Bulgaristan Hasköy’de bulunan Akyazı Hacı Hüseyin Kışlası yanında inşa edildiği düşünülmektedir. Günümüzde bu bölge Nadejden köyü olarak bilinmektedir. Muhtemelen 1453-1478 yılları arasında inşa edilen zaviyeye II.Bayezid

---

⁴⁹⁰ Muhammet ZEYBEK, **a.g.m.**, s. 316-319.

⁴⁹¹ Osman TÜRER, **a.g.m.**, s. 210.

⁴⁹² Ahmet Y. OCAK, **a.g.e.**, 2001, s. 67.

⁴⁹³ M. Fuad KÖPRÜLÜ, **a.g.m.**, 1935, s. 34.

⁴⁹⁴ Haşim ŞAHİN, “Otman Baba”, **TDVİA**, c. 34, 2007, s. 7.

⁴⁹⁵ Vahidi, **a.g.e.**, s. 146-164.

⁴⁹⁶ Hakkı SAYGI, **Otman Baba ve Velayetnamesi**, Saygı Yayınları: İstanbul, 1996, s. 5-76.

⁴⁹⁷ Gökhan YURTOĞLU, “Otman Baba’nın Tarikatına Dair”, **HBV Dergisi**, S. 80, 2016, s. 143.

tarafından bazı imtiyazlar tanınmıştır⁴⁹⁸. Anadolu’da Abdalların merkezi Eskişehir’de bulunan Seyit Gazi Türbesi’dir. Ayrıca Ankara’daki Hüseyin Gazi ve Yakup Tekkesi de Abdallara aittir⁴⁹⁹.

Bir başka Rum Abdalı olan Barak Baba için ise belden yukarısı çıplak, belinden aşağısına kırmızı bir peştamal bağlamış, başına kırmızı renkte sarık şeklinde tülbent sarmış ve tülbentin üstüne iki tarafına da manda boynuzu taktığı yazılmıştır. Ayrıca elinde uzun ve büyük bir nefir, kabaktan büyük siyah bir keşkül taşıdığı, hem oynayıp hem şarkı söylediği belirtilmektedir. Etrafında ona benzeyen sekiz on kişi ile beraber bulunurdu. Gittikleri yerde kasnaklı, kenarları zilli def çalıp oynadıkları da eklenmiştir⁵⁰⁰.

Rum Abdalları genel olarak sırtlarında bir tennure, neredeyse çıplak şekilde dolaşırlardı. Yalın ayak, başı çıplak gezerler. Bellerine yün örgü bir kuşak, omuzlarında Ebû Müslim nacağı, ellerinde baba Şüca çomağı, kuşaklarına asılı çakmak ve esrar taşımak için iki cür’adan, tahtadan yapılmış ve saplarına aşık kemiği asılı bir sarı kaşık ve bir keşkül vardı. Vücutlarında yer yer yanıklar, Zülfikar dövmesi veya Ali’nin ismi, bazılarında yılan şekilleri bulunurdu. Ellerinde bulunan def, kudüm, boynuz gibi musiki aletlerini zikir esnasında yahut yürürken çalarlardı. Bunlar çıplak gezerler, esrar yerler, sakallarını, saçlarını, bıyıklarını tıraş ederlerdi. Muharrem’de Kerbelâ şehitlerinin matemini tutarlar, bıçakla vücutlarına yaralar açarlar, sonra büyük bir aşure ziyafeti yaparlardı⁵⁰¹.

Dövme geleneği XVI. asırda Osmanlı İmparatorluğunda görülürken XVII. yüzyılda Cezayirli gemiciler vasıtasıyla Yeniçeriler arasında da yaygınlaşmıştır. Yeniçeri Ocağının kapatılmasıyla dövme geleneği azalsa da günümüzde hâlâ Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki köylerde yaygın olarak yapılmaktadır⁵⁰². Dövme, kişinin hangi topluluğa ait olduğunu belirleyen bir işarettir. Aslında iletişim kurmanın farklı bir yoludur. Büyük ihtimalle kötü ruhlardan korunma ve Tanrı ile iletişim kurma amacıyla da yapılmıştır. Aynı zamanda büyü niteliği de taşımaktadır.

---

⁴⁹⁸ Ayşe KAYAPINAR, Levent KAYAPINAR, “Balkanlar’da Karıştırılan İki Bektaşî Zaviyesi: XV-XVI. yüzyılda Osman Baba ve Otman Baba Tekkeleri”, **HBV Dergisi**, S. 55, 2010, s. 114-115.

⁴⁹⁹ M. Fuad KÖPRÜLÜ, **a.g.m.**, 1935, s. 32.

⁵⁰⁰ Hilmi Z. ÜLKEN, **Anadolu’nun Dinî Sosyal Tarihi**, Çev. Ahmet Taşgın, Kalan Yayınları: Ankara, 2003, s. 76.

⁵⁰¹ Vahidi, **a.g.e.**, s. 144-148.

⁵⁰² Yay. Haz. Kürşat ÖNCÜL, **a.g.e.**, s. 9.

Vücutuna yırtıcı hayvan figürleri yaptıran bir abdal, o hayvanın ruhuyla kendi ruhunu bütünleştirmeyi de amaçlar.

Gerek gezici olmaları, gerek kılık kıyafetleri ve yaşayış biçimlerinden anlaşılıyor ki Kalenderlerden pek bir farkları yoktur. Kalenderlerden farklı olarak Otman Baba zamanında dilenmek veya fal bakarak insanları kandırmak yasaklanmıştır⁵⁰³. Ancak daha sonra değişen anlayış ile dilenerek geçimini sağlayan dervişlerin şer'i hükümlere uymadıkları apaçık ortadadır fakat yeri geldiğinde güvenilir birer asker olmaları, devletin fetih politikasında işe yaramıştır.

Geçmiş çok eskilere dayanan Rum Abdalları onaltıncı .yüzyıla gelindiğinde diğer tüm derviş gruplarından ayırt edilmekteydiler. Üzerlerinde *tennure* dedikleri keçeden yapılmış bir elbise bulunurdu. Yüzleri tamamen traşlı olan bu dervişler bir elde *Ebu Müslimi nacak* dedikleri baltayı, diğer elde ise *Şücai* dedikleri değneği taşırlardı. Bellerinde ot koymak için küçük çanta şeklinde *cur'adanlık* ve boyunlarında tahta kaşıklar ile keşkülleri bulunurdu. Vücutlarında Zülfikâr dövmeleri ve yaralar vardı⁵⁰⁴.

Gruplar halinde gezen dervişleri bir çatı altında toplamak Rum Abdalları'na kalmıştır. Daha sonra bu gruplar zorunlu sebeplerden ötürü Bektâşîliğe sığınmış ve burada eriyip gitmiştir. Ancak unutmamak gerekir ki Osmanlı İmparatorluğu bu dervişlerin zaviyeler açıp yayılmasına izin vermiş, dervişler de bunun karşılığında sınır boylarının güvenliğini sağlamıştır⁵⁰⁵. Ayrıca fethedilen yerlerin Türkleştirilmesi ve İslamlaştırılması, fethin meşrulaştırılması en önemli vazifelerinden biridir⁵⁰⁶. Bunun yanı sıra Otman Baba ve dervişleri XV.yüzyılda Balkanlar'da Kalenderîliğin temsilcisi olmuşlardır⁵⁰⁷. Bağımsız bir yapıya sahip olmaları ve her ortamda yaşayabilmeleri kendilerine verilen görevleri yerine getirmede kolaylık sağlamıştır. Bu sayede devletin gerek duydukça başvurabileceği bir güç haline gelmişlerdir.

---

⁵⁰³ Gökhan YURTOĞLU, **a.g.m.**, s. 142.

⁵⁰⁴ Muhammet ZEYBEK, **a.g.m.**, s. 321.

⁵⁰⁵ Ömer L. BARKAN, **a.g.m.**, s. 73-76.

⁵⁰⁶ Ahmet Y. OCAK, **a.g.m.**, 1999, s. 72-73.

⁵⁰⁷ Haşim ŞAHİN, **a.g.m.**, 2007, s. 8.

**3. Dervişleri Betimleyen Seçilmiş Osmanlı
Minyatürlerinin Kataloğu**

Katalog No. : 1 (Resim 43)

Minyatürün Konu : Müzik Eşliğinde Dans Eden Köçek ve Mevlvî Dervişleri

Bulunduğu Eser : Sûrnâme-i Hûmâyun (III.Murad Sûrnâmesi)

Minyatürün Dönemi veya Tarihi : yaklaşık 1582

Bulunduğu Müze ve Envanter No. : TSMK, H.1344

Minyatürün Bulunduğu Eserin Tanımı : Sûrnâme türündeki minyatürlü yazmaların konusu sünnet düğünleri ve şenliklerdir. Bu tür eserler şenliğin başladığı ilk günden son güne kadar her olayı ayrıntılarıyla anlatır. Metni açıklayan minyatürler ise oldukça fazla figür içerir. Bu figürler başta sultan ve şehzadeleri, saray görevlileri, elçiler, misafirler ve halkın büyük bölümünü kapsamaktadır. Bu kalabalık içinde canbazlar, müzisyenler, sihirbazlar, çeşitli meslek gruplarından insanlar marifetlerini sergilemek üzere sultanın huzuruna gelmektedirler. Bu yazmanın resimlendirilmesinde Nakkaş Osman ve ekibi çalışmıştır. Bugün Topkapı Sarayı'nda bulunan resimli nüshanın dışında Viyana Ulusal Kütüphane'sinde de resimsiz bir taslağı daha vardır⁵⁰⁸.

Minyatürün Tanımı : Sultan III.Murad'ın şehzadelerinin sünnet düğününü anlatan Sûrnâme-i Hûmâyun isimli eserdeki minyatürde müzisyenlerin At Meydanı'na gelişi tasvir edilmiştir. Sultan, İbrahim Paşa Sarayı'ndan Şehzadesi ve silahdarları ile beraber töreni izlerken müzisyenlerin yanında bir köçek meydana gelmektedir. Ön planda da ney eşliğinde sema eden Mevlevî dervişleri görülür.

Dervişlerin başında destarlı sikke, üzerlerinde renkli feraceleri vardır. Açık mavi ferace giyen derviş kollarını kaldırarak semaya etmektedir. Ney üfleyen derviş kendinden geçmiş konsantre halde ney üflemektedir. Diğer derviş ise henüz semaya başlamamıştır. Dervişlerin kıyafetleri gerçeğe uygun tasvir edilmiştir fakat sonraki dönemde sema sahnelerinde karşımıza çıkacak olan destegül, haydarî ve sema tennuresi tasvir edilmemiştir. Henüz bu giyimlerin tarikat içinde kullanılmıyor olması da muhtemeldir. Özellikle XVI.yüzyıldan sonra tarikat giyimi belirli kurallara bağlı olacaktır.

Bu minyatür Mevlevîlerin sema töreninin o dönemde bile insanların izlemekten keyif aldığı bir gösteri olduğunu belgeler. Tıpkı günümüzde turistik amaçlı sema gösterilerinin yapılması gibi Osmanlı zamanında da seyirlik sema törenlerinin yapıldığı anlaşılmaktadır.

---

⁵⁰⁸ Banu MAHİR, a.g.e., s. 99.

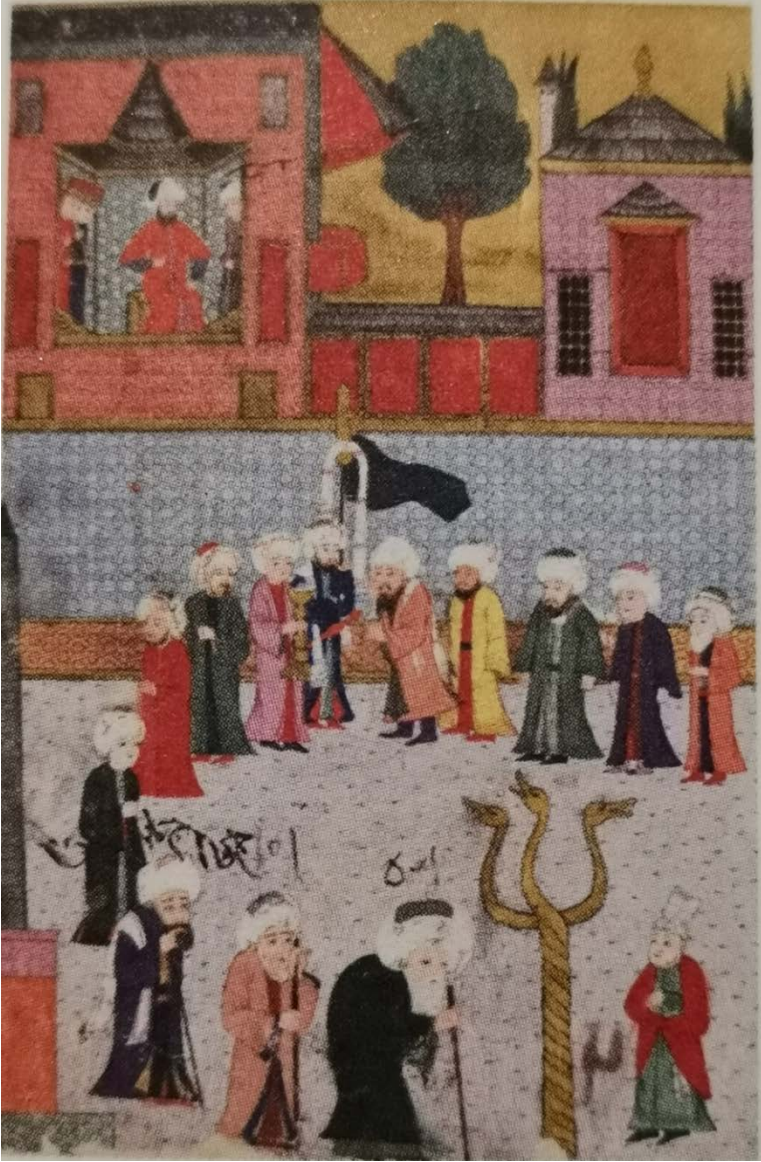
Değerlendirme : Minyatürde ney üfleyen ve sema eden dervişlerin üzerinde uzun kollu, renkli cübbeler ve başlarında destarlı sikkeler bulunmaktadır. Günümüzde de minyatürdekine benzer giyim eşyaları müzelerde korunmaktadır. Konya Mavlânâ Müzesi'nde bulunan deve tüyü rengindeki, yeşil destarlı sikkenin, kenarından sarkan taylesanı bile minyatürde resmedilmiştir. Dervişlerin giydiği cübbenin siyah rengi de yine aynı mekanda sergilenmektedir (**Res. 44**).

Resim 44. Destarlı Sikke ve Cübbe, Konya Mevlânâ Müzesi (Fotoğraf: Nurefşan Korkmaz-2018)

Yayıncı: Metin AND, 1982. **Osmanlı Şenliklerinde Türk Sanatları**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: Ankara.

Katalog No. : 2 (Resim 45)

Minyatürün Konusu : Hacı Bayram Dervişlerinin Sünnet Düğünü Meydanına Gelişi

Bulunduğu Eser : Sûrnâme-i Hümayun (III.MuradSûrnâmesi)

Minyatürün Dönemi veya Tarihi : yaklaşık 1582

Bulunduğu Müze ve Envanter No. : TSMK, H.1344, y.230a.

Minyatürün Tanımı : Bu sayfada At Meydanı'ndaki Yılanlı Sütun etrafında sıralanan ve sultanın huzuruna gelen derviş grubu tasvir edilmiştir. Bu dervişler Hacı

Bayram-ı Veli'nin pîri olduğu Bayramiyye tarikatına mensup kişilerdir. Tarikatın en yaşlı üyesi en önde ilerlerken diğer dervişler onu takip etmektedirler. Sarı, yeşil, mor, pembe, kırmızı gibi canlı renklerde hırkalar giymiş olan dervişlerden bazılarının omuzlarında rid'a asılıdır. Başlarında beyaz keçeden yapılmış geniş destarlı taçları vardır. Bu taçların terklerine dikkatle bakıldığında kırmızı, pembe, yeşil, beyaz renkte oldukları görülür. Beyaz terkli ve beyaz destarlı taç takmış bir dervişin başında ise üst üste bindirilmiş üç küçük daireden oluşan Bayramî gülü bulunmaktadır. Diğer dervişlerin taçlarının en tepesine ise düğme dikilmiştir (y. 230a detay/Res. 46.)

Resim 46. y.230a detay

Düğmesiz ve yakasız renkli hırkalar giyen genç dervişlerin içlerindeki entariler de renklidir. Ayaklarına kırmızı, lacivert, pembe mest papuçlar giymişlerdir. Bir çerağ ve bir sancak taşıyan derviş de bu gruba eşlik etmektedir. Asa taşıyan en yaşlı kişi ise baştan aşağıya yeşil giymiştir. Beyaz destarlı tacının terki bile yeşil renktedir. Bayramîler en çok yeşil terkli ve beyaz destarlı tacı kabul etmişlerdir.

Tarikatlar içinde ilk kez taç giyenler Bayramî dervişleridir. Bu nedenle altı ve sekiz terklı taçların tasviri açısından bu minyatür önemli bir belgedir. Dervişlerin giyimi, beyaz destarlı taç ile tasvir edilmiş olmaları ve Bayramî gülü gibi ayrıntıların kullanılmış olması minyatürün gerçekliğini kuvvetlendirmektedir.

Değerlendirme : Önden yürüyen yaşlı dervişlerin baston şeklinde bir sopaya dayanarak ilerledikleri görülmektedir. Bu sopaya mütteka denilmektedir. Dayanak anlamına gelen mütteka, tarikat içerisinde çile çekerken uyumamak için kullanıldığı gibi bu şekilde baston işlevi de görmektedir. Farklı malzemelerden yapılan müttekelerden bazıları günümüzde İstanbul Divan Edebiyatı Müzesi'nde saklanmaktadır (**Res. 47**).

Resim 47. Mütteka (Muîn), 19. yüzyıl, İstanbul Divan Edebiyatı Müzesi, 92/1, 92/4, 92/7, 170
(Fotograf: Nurefşan Korkmaz-2016)

Yayını : Nurhan ATASOY, 2016. **Derviş Çeyizi, Türkiye’de Tarikat Giyim-Kuşam Tarihi**, Kültür A.Ş Yayınları: İstanbul, s. 37.

Katalog No. : 3 (Resim 48)

Minyatürün Konusu : Serdar Lala Mustafa Paşa'nın 922/1582 yılında çıktığı Doğu seferi sırasında Konya'da Mevlânâ Türbesi'ni ziyaretinde Mevlevîlerin sema edişi.

Bulunduğu Eser : Nusretname

Minyatürün Dönemi veya Tarihi : 1584

Bulunduğu Müze ve Envanter No. : TSMK, H.1365, y.36a.

Minyatürün Bulunduğu Eserin Tanımı: Nusretnâme isimli yazma Osmanlı- Safevi savaşlarının ilk serdarı Lala Mustafa Paşa'nın Gürcistan seferini anlatır. Yazmayı tezkireci Gelibolulu Mustafa Ali kaleme almıştır. Gazavatnâme türündeki yazmanın bir nüshası Londra British Museum' da (Env. No. 22011) diğer bir nüshası ise

III.Murad'ın emriyle İstanbul'da hazırlanmış olup, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndedir⁵⁰⁹.

Minyatürün Tanımı : Minyatürü ikiye ayırmak gerekirse ön planda sema eden dervişler görülürken arka planda elindeki Mesnevî'yi okuyan Lala Mustafa Paşa, askerleri ve yeşil hırkasıyla bir Mevlevî dervişi görülmektedir. Paşanın kolunda Osmanlı Türkçesi ile “Serdar Paşa”, beyaz elbiseli kişinin kolunda “müellifi kitab”, yeşil elbiseli kişinin kolunda da “Mevlevî şeyhi” ibaresi yer almaktadır. En arkada ise Mevlânâ'nın ve ailesinin sandukaları bulunmaktadır.

Sema eden dervişlere dikkatle bakıldığında ilk göze çarpan şey düzensiz ve serbest hareket etmeleridir. Kimisi elini havaya kaldırmış, kimisi göğsünde birleştirmiş, kimisi de başındaki arakiyyeyi çıkarmış halde sema etmektedir. Genç ve orta yaşlı dervişlerin oluşturduğu bu grupta bir derviş hariç herkes sakallıdır. Arakiyyesi başında olmayan dervişin de kısa saçlı olduğu görülmektedir.

Dervişlerin üzerindeki tennureler neredeyse göbek deliğine kadar yırtmaçlıdır. Tek bir tanesi gri renkte olup diğerleri kahverengi, beyaz ve lacivert renktedir. Sadece bir dervişin boynunda beyaz rid'a asılıdır. Üçü hariç hepsinin belinde tığ-bend denilen beyaz ve lacivert renkte kuşak sarılıdır. Başlarındaki arakiyyeler bir kısmı uzun bir kısmı daha basık ve ufak olmasına rağmen kalıpları birbiriyle aynıdır. Dervişlerden bazıları arakiyyenin üzerine destar da sarmışlardır. Destarsız dervişlerin sikkeleri ise istivâlıdır. İstivâ sikkenin alın kısmından başlayıp tam ortadan geçerek enseye kadar dikilen kumaş parçasıdır. Bu parça girilen yolda dosdoğru ilerleneceğine dair söz verildiğini işaret etmektedir.

Tennurenin boyu yere kadar uzun olduğu için dervişlerin ayakkabıları görünmemektedir. Ancak bir derviş ayakları çıplak şekilde tasvir edilmiştir. Diğer dervişlerin de aynı şekilde sema ettiği düşünülebilir.

Minyatürün sol köşesinde yerde oturan müzisyen grubu da sema eden dervişlerle uyum içindedir. Bendir çalan derviş yeşil renkte, ney üfleyen bir derviş kahverengi diğeri gri renkte, kudüm çalan derviş de kahverenginde uzun kollu ve göğsü açık

---

⁵⁰⁹ Banu MAHİR, a.g.e., s. 61-62.

hırkalar giymişlerdir. İkisinin başında destarlı diğer ikisinde ise destarsız arakiyyeler bulunur.

Arka plandaki sandukalarda ortası bombeli örfî destar sarılıdır ve destarın ucu aşağıya kadar sarkıtılmıştır. Sanduka üzerindeki örtülerin desenleri en ince ayrıntısına kadar çizilmiştir. Bu şekilde detaylı kumaş çizimleri Safevi Kazvin Üslubu'nun izlerini taşımaktadır. Ayrıca figürlerin uzun ve ince oluşu, çerçeveyi aşan tasvirler de minyatürün bu üslubu benimseyen bir sanatçı tarafından yapıldığını göstermektedir.

Henüz kesin kurallara bağlanmamış olan Mevlevî giyimini tasvir eden bu minyatürün bir başka önemli özelliği ise Konya Mevlânâ Dergâhı'nda o dönemde yapılan sema törenini tüm ayrıntılarıyla yansıtmasıdır. Aynı zamanda türbenin XVI. yüzyıldaki görüntüsünü belgelemesidir.

Değerlendirme : Minyatürün geçtiği mekan olan Konya Mevlânâ Dergâhı günümüzde de benzer şekilde muhafaza edilmektedir. Arka planda bulunan sandukaların üzerlerindeki işlemeli örtülerin benzerleri bugün de sandukaları süslemektedir (**Res. 49-50**). Görülüyor ki minyatürün yapıldığı dönemde türbe ile semahane aynı alan içerisindedir. Günümüzde ise iki bölümde birbirinden bağımsızdır.

Resim 49. Konya Mevlânâ Müzesi'nde bulunan türbenin içinden bir görünüm (Fotoğraf: Nurefşan Korkmaz-2018)

Resim 50. Konya Mevlânâ Müzesi'nde bulunan türbenin içinden bir görünüm (Fotoğraf: Nurefşan Korkmaz-2018)

Minyatürde dikkat çeken bir başka unsur da sandukaların üzerinde bulunan geniş destarlı, büyük sikkelerdir. Bu sikkeler sadece sanduka başına konulmak için üretilmiştir. Hem Konya Mevlânâ Müzesi'nde hem de İstanbul Divan Edebiyatı Müzesi'nde bu sikkelerin örneklerini bulmak mümkündür (**Res. 51**).

Resim 51. Fahrî sikke (solda), 203/1, 20.yüzyıl, Cüneydî sikke (sağda), 203/2, 20.yüzyıl, İstanbul Divan Edebiyatı Müzesi, (Fotoğraf: Nurefşan Korkmaz-2016)

Yayını : BAĞCI, Serpil, ÇAĞMAN, Filiz. vd., 2006. **Osmanlı Resim Sanatı,** Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: İstanbul, s. 166.

y. 78b

y. 79a

Katalog No.: 4 (Resim 52 - 53)

Minyatürün Konusu : Dervişler Zümresi ve Kalenderler Fırkasının Huzura Gelip Zikre Başlayarak Hayır Duada Bulunmaları

Bulduğu Eser : Şehinşehname

Minyatürün Dönemi veya Tarihi :1592-1597

Bulduğu Müze ve Envanter No. : TSMK, B.200, y.78b-79a.

Minyatürün Bulduğu Eserin Tanımı : Şehinşehname veya Şehnâme-i Sultan Murad adıyla bilinen bu eseri Seyyid Lokman iki cilt olarak yazmıştır. İlk cildi Sultan III.Murad döneminin 1574-81 yılları arasındaki olayları konu alırken ikinci cildi 1582-88 arasındaki olayları anlatmaktadır. 1592’de metni temize çekilerek 1597 yılında III.Mehmed’e sunulmuştur. Nakkaş Osman önderliğindeki bu eserde savaşlar,

ordu yürüyüşleri ve geçitler resmedilmiştir⁵¹⁰. Tarihi konuların ağırlıkta olduğu minyatürlerin dışında tahta çıkış törenleri, cülus dağıtımı, elçi kabulleri ve çeşitli şenlikler de resmedilmiştir. Bunlardan birisi de III.Murad'ın şehzadesi Mehmed'in sünnet törenindeki kalabalık derviş grubunun sultanın huzuruna çıktığı o andır.

Minyatürün Tanımı : Tasvirde padişah sol taraftaki yaprakta İbrahim Paşa Sarayı'nın Şahnişinde tahtında otururken görülmektedir. Sağ yaprakta ise görevliler, misafirler ve yabancı elçilerin töreni izlediği seyirlik yerler sıralanmıştır. Bu düzen Nakkaş Osman'ın tasvir ettiği tüm şenliklerde neredeyse hiç değişmeden devam etmiştir. Meydandaki Yılanlı Sütunun günümüzdekinden farklı olarak yılan başları ile tasvir edildiği dikkat çekmektedir. Dikilitaş ve Örme Sütun da meydan da görülenler arasındadır.

Çift yapraktan oluşan bu minyatürde farklı tarikatların dervişleri bir arada görülmektedir. Sırayla Sultanın huzuruna gelen dervişler kendi aralarında düzeni sağlamışlardır. Yeşil, beyaz, kahverengi, mavi ve siyah renkte hırkaları olan bu dervişlerin kimisi belinde kemeri, elinde keşkülü ve nefiri, boyunlarında rid'ası, sırtlarında hayvan postları ve kulaklarında mengüşü ile meydana gelmektedirler. Bazılarının vücutlarındaki yara izleri ve halkalar dikkat çekicidir. Dervişlerin bir kısmı ayağına hiçbir şey giymediği halde, başlarında taçları bulunmaktadır.

Soldaki yaprakta Konya Mevlânâ Müzesi'nde bulunan ve Şems-i Tebrizî'ye atfedilen dilimli kenarlı başlığa benzer bir başlık takmış derviş grubu görülmektedir. **(y. 78b detay-1/Res. 54)** Ayakları çıplak olan bu gruptan bir derviş alem taşımaktadır. Def ve kudüm çalan iki dervişin yanı sıra başı kel bir derviş de elinde çerağ tutmaktadır. Çerağ taşımanın manası halka yol göstermek ve ışık olmaktır. Muhtemelen bu grubun lideri olan şeyh ise uzun sakallı ve bıyıklı olup baştan ayağa beyaz giyinmiştir.

---

⁵¹⁰ Banu MAHİR, a.g.e., s. 57.

Resim 54. y.78b detay-1

Bu şeyh gibi uzun sakallı ve diğerlerine göre yaşça büyük başka bir şeyh ise yeşil hırkası ile sol köşede kendi grubunu idare etmektedir (**y. 78b detay-2/Res. 55**). Burada şeyhin hemen arkasında çocuk mürid, onun etrafında kudüm ve def çalan dervişler sıralanmıştır. Başlıkları Mevlevîlerin arakiyyesine benzeyen kelle şeker formundaki külahtandır.

Resim 55. y.78b detay-2

Yılanlı sütunun sol köşesinde ayaklarına taktıkları halkalar ve kulaklarındaki mengüşüyle sohbet eden iki derviş görülmektedir (**y.78b detay-3/Res. 56**). Bu dervişlerden birisi kısa kollu mavi diğeri de kısa kollu kahverengi hırka giymiştir. Hırkaları kollarından geçirmeyip sadece omuzlarına atmışlardır. Alışlagelmişin dışında bir Kalender dervişine göre oldukça kapalı giyinmişlerdir. Hattâ birisinin başında başlık bile bulunmaktadır.

Resim 56. y. 78b detay-3

Yılanlı sütunun sağ tarafında ise saçlarını “Hu” şeklinde toplayan dervişler görülmektedir (**bkz. y.78b detay-3/Res. 56**). Bayramiyye tarikatının Celvetî koluna mensup dervişlerin saçlarını bu şekilde topladıkları bilinmektedir. Ancak ayak bileklerindeki halkalar onların gezici dervişler olabileceğine de işaret etmektedir. Demir halkayı Allah’ın kölesi olduklarını belli etmek için ayak bileklerine boyunlarına geçirmişlerdir. Bu dervişlerden birisi elinde çerağ taşımaktadır.

Sağdaki yaprakta tüm bu kalabalığın içinde meydana getirilen bir Karaca dikkat çekmektedir (**y. 79a detay-1/Res. 57**).

Resim 57. y. 79a detay-1

Sahnenin sol alt köşesinde sırtına attığı hayvan postu ve mavi hırkasıyla ayakları çıplak olan dervişin yanında nefir çalan ve elinde keşkülü olan başka bir Kalender dervişi de kendilerine has çar-darb traşını uygulamışlardır (y.79a detay-2/Res. 58). İki dervişin kulaklarında mengüş, ayaklarında demirden halkalar bulunmaktadır. Vücutlarındaki yara izleri ise dikkat çekicidir. Onların gerisinde kahverengi uzun kollu hırkası, omzuna attığı hayvan postu ve dilimli başlığı ile çıplak ayaklı başka bir gezici derviş görülmektedir. Bu dervişi ney ve kudüm çalan Mevlevî dervişleri takip etmektedir.

Resim 58. y. 79a detay-2

Değerlendirme : Farklı derviş gruplarının bir arada tasvir edilmesi açısından önemli bir minyatürdür. Her dervişin bulunduğu zümreye ait ayrıntılar incelikle işlenmiştir. Dervişlerin giyimi dışında dikkat çeken başka bir unsur ise kullanılan müzik aletleridir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla ney, kudüm, bendir ve davul en çok kullanılan enstrümanlardır. Çok çeşitli müzik aletlerinin tekke içerisinde kullanılması ise tasavvuf ehlinin müziğe verdiği önemi göstermektedir (**Res. 59-60**).

Resim 59. El Kudümü- 91, 213, 226, 227, 19. .yüzyıl, Bendir- 707, 20. .yüzyıl, İstanbul Divan Edebiyatı Müzesi (Fotoğraf: Nurefşan Korkmaz-2016)

Resim 60. Çalpara 85/A, 85/B, Çifte Kudüm 86/A, 86/B, 19. .yüzyıl, Rebab, 197, 20. .yüzyıl, İstanbul Divan Edebiyatı Müzesi (Fotoğraf: Nurefşan Korkmaz-2016)

Yayını : Nurhan ATASOY, 2016. **Derviş Çeyizi: Türkiye’de Tarikat Giyim-
Kuşam Tarihi**, Kùltür A.Ş. Yayınları: İstanbul, s. 35.

Katalog No. 5: (Resim 61)

Minyatürün Konusu : Sema Sahnesi

Bulunduğu Eser : Nefehâtü'l-Üns

Minyatürün Dönemi veya Tarihi : 1595

Bulunduğu Müze ve Envanter No. : DCBL, Turk 474, y.248b

Minyatürün Yer Aldığı Eserin Tanımı: XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Halep, Şam, Kahire ve Bağdat kentlerinde görevli olan devlet adamları tarafından yerel sanatçılara yaptırılan minyatürler sonucunda *Osmanlı Eyalet Üslubu* olarak adlandırılan yeni bir üslup oluşmuştur. Bu üslup Bağdat'ta 1598-1603 yılları arasında

Bağdat valisi Sokolluzade Hasan Paşa tarafından desteklenmiştir. Resimli yazma faaliyetlerine en büyük destek ise Mevlevî dergâhlarından gelmiştir⁵¹¹.

Molla Câmî'nin yazdığı Nefehâtü'l-Üns isimli eser önemli sufilerin hayatını konu alan ve Bağdat Eyalet Üslubu'nda minyatürler içeren bir yazmadır. Yazmada bulunan oldukça renkli ve hareketli figürlerin yer aldığı bu sahnede bir sema ayini canlandırılmıştır.

Minyatürün Tanımı : Sema halkası Mevlânâ'nın herkesi kucaklayan felsefesine uygun olarak gencinden yaşlısına, beyazından siyahına farklı kesimden insanları barındırmaktadır.

Sol köşede def çalan ve ney üfleyen dervişler semanın ritmini hızlandırmaktadır. Kimi derviş elini göğe kaldırmış, kimisi yanındaki dervişe omzunu dayamış kendinden geçmiştir. Bir dervişin destarlı sikkesi bu hıza dayanamayıp yere düşmüştür. Dervişlerin başlarında destarlı ve destarsız dal sikkeler, istivalı sikkeler ve arakiyyeler bulunmaktadır. Destarı en geniş ve büyük olan sakallı figür ise Mevlânâ'dır.

Sarı, mavi, siyah, kahverengi ve lacivert renkte desenli cübbeler giyen dervişler hırkanın içine uzun kollu rengarenk gömlekler giymişlerdir. Esasen sema törenlerinde dervişlere özel olarak sema tennuresi giydirilirdi. Bu minyatürde farklı giyimlerin olması henüz bu kuralın geçerli olmadığına işaret etmektedir. Mevlânâ'nın hayattayken kıyafet konusunda bir kural getirmediği bilinmektedir. Bu açıdan bu sahne tarihi gerçekliği yansıtmaktadır.

Daha serbest ve hareketli figürlerin olması ise Eyalet Üslubu'nun bir özelliğidir. Bu hareketliliği uçuşan rid'alarda, yere düşen sikkede ve dervişlerin el kol hareketlerinde görmek mümkündür. Bazı dervişler hırkalarını elifî nemed kuşağı ile tutturmuşlardır. Ayaklarında sarı, kırmızı ve koyu kahverenginde düz papuçlar bulunmaktadır. Mevlânâ'nın eteklerinin altından beyaz dar paça pantolonu görülmektedir. Semayı dikkatlice izleyen ziyaretçiler ise arka planda sıralanmışlardır.

---

⁵¹¹ Banu MAHİR, a.g.e, s. 66-67.

Değerlendirme : Oldukça renkli figürlerin yer aldığı minyatürde, dervişlerin üzerinde uzun yada kısa kollu, yakasız, belden kemerle tutturulmuş, düğmesiz bol cübbeler bulunmaktadır. Renkli ve desenli olan bu cübbeler form olarak birbirinin aynısıdır. Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled'e atfedilen uzun kollu cübbe de desenleriyle minyatürdeki hırkalara benzemektedir (**Res. 62**). Bu tarz bir giyimin sadece Mevlevîlere has olmayıp, cübbenin ya da diğer adıyla hırkanın tüm tarikatlar için önemlidir. Bu nedenle hırkalar çok çeşitli, desenli ve renkli olarak üretilmiştir. Genellikle kahverengi, siyah, lacivert renk tercih edilse de minyatürün yapıldığı dönemde henüz kıyafet konusunda katı kuralların olmaması, dervişlerin rengarenk tasvir edilmesini sağlamıştır. Mevlânâ'nın cübbesinin rengi ve sadeliği karşısında (**bkz. Res. 66**) Sultan Veled'in kırmızı ve desenli cübbesi, kısa dönem içerisinde değişen kıyafet anlayışını da göstermektedir.

Resim 62. Cübbe, Sultan Veled'e ait, 13.yüzyıl, Konya Mevlana Müzesi, 705 (Fotoğraf: Nurefşan Korkmaz-2018)

Yayını : Rachel MILSTEIN, 1990. **Miniature Painting in Ottoman Baghdad**, Mazda Publishers, Res. 24.

Katalog No. : 6 (Resim 63)

Minyatürün Konusu : Mevlânâ'nın Sadaka İsteyen Adama Şeddini Verişi

Bulunduğu Eser : Sevâkıb-ı Menâkıb.

Minyatürün Dönemi veya Tarihi : 1598-99

Bulunduğu Müze ve Envanter No. : TSM, R.1479,y.53a.

Minyatürün Yer Aldığı Eserin Tanımı : Osmanlı Eyalet Üslubu'na ait minyatürlere sahip bir başka eser ise Mevlânâ'nın kerametlerinin anlatıldığı Sevâkıb-ı Menâkıb isimli yazmadır. Orijinali Farsça olarak Abdü'l- vahhab bin Muhammed Hamedanî tarafından yazılmış olup, Mahmud Dede tarafından Türkçeye tercüme

edilmiştir. Eserin minyatürlerini ise Bağdat'lı sufi sanatçılar üstlenmiştir⁵¹². Sevâkıb-ı Menâkıb isimli yazma hakkında ayrıntılı bilgi sahibi olmak isteyenler için Hesna Haral'ın bu konudaki titiz çalışması ise yol gösterici bir kaynaktır⁵¹³.

Minyatürün Tanımı : Minyatürde Mevlânâ sahnenin tam ortasındadır. Ayakları çıplak, siyah beyaz çizgili ferace giymiş olan sakallı adam, “Mevlânâ aşkına” diyerek herkesten bir şeyler istemektedir. Bunun üzerine bir gün tesadüfen Mevlânâ ile karşılaşır. Mevlânâ bu kişiye belindeki şeddini çıkartıp sadaka için verir. Bu duruma şaşırarak dervişler birbirleriyle konuşmaktadır. Arka plandaki pencereden olaya şahit olan başka figürler de vardır.

Mevlânâ'nın üzerinde mor bir ferace, onun içinde yeşil bir gömlek, ayaklarında sarı mest papuçlar ve başında destarlı sikkesi vardır. Omzuna attığı turuncu rid'anın püskülleri sarkmaktadır. Onunla beraber gelen dervişler de aynı şekilde giyinmişlerdir. Bazı dervişlerin sikkeleri istivâlı ve destarlıyken bir dervişin sikkesi ise dal sikkedir.

Sahnenin sol köşesinde bulunan ve dal sikkeli olan dervişin ayakları çıplaktır. Derviş dizlerine kadar gelen mavi uzun kollu bir elbise giymiştir. Elbisenin altından beyaz içliği gözükmektedir. Omzuna kahverengi bir şal atmıştır. Belindeki kemerde sarı bir çanta asılıdır. Şaşkınlık içinde yanındaki figürle tartışmaktadır.

Değerlendirme : Mevlânâ'nın dilenciye uzattığı şedd esasen bele sarılan kumaştan yapılmış bir kemerdir. Bu kemere benzeyen şekilde yine kumaştan yapılan ancak boyna asılan rid'âlar da tarikat ehli için vazgeçilmezdir. Mevlânâ'nın boynuna attığı turuncu renkteki, uçları püsküllü rid'anın bir örneği de günümüzde Konya Mevlânâ Müzesi'nde saklanmaktadır (**Res. 64**). Omuzluk olarak kaydedilen müzedeki örnekte, küf yeşili bir kumaş üzerine gri ve koyu kahverengi ipliklerle birbirine geçen grift motifler işlenmiştir.

---

⁵¹² Banu MAHİR, a.g.e, s. 104.

⁵¹³ Hesna HARAL, **Osmanlı Minyatüründe Mevlana'nın Yaşam Öyküsü: Menakıbü'l Arifin ve Tercüme-i Sevâkıb-ı Menakıb Nüshaları**, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, Türk-İslam Sanatları Programı, Doktora Tezi, İstanbul, 2014.

Resim 64. Omuzluk, Hz. Mevlânâ'ya ait, 13.yüzyıl, Konya Mevlânâ Müzesi, (Fotoğraf: Nurefşan Korkmaz-2018)

Yayını: Nurhan ATASOY, 2016. **Derviş Çeyizi: Türkiye'de Tarikat Giyim-Kuşam Tarihi**, Kültür A.Ş. Yayınları: İstanbul, s. 30.

Katalog No. : 7 (Resim 65)

Minyatürün Konusu : Mevlânâ Celaleddin Rumi'nin Konya'da Şemseddin Tebrizi ile Karşlaşması.

Bulunduğu Eser : Câmîü's-Siyer.

Minyatürün Dönemi veya Tarihi : yaklaşık 1598- 1600

Bulunduğu Müze ve Envanter No. : TSMK, H.1230, y.121a.

Minyatürün Yer Aldığı Eserin Tanımı : Bağdat'da tasavvufi konuda hazırlanmış olan resimli yazmalardan biri de Câmîü's-Siyer isimli eserdir. Suhreverdî tarikatının müridi Muhammed Tahir es Sıddıkî el-Necîbi el-Suhreverdi tarafından Türkçe

yazılmıştır. İki cilt olarak hazırlanan yazmanın konusu peygamber ve halifeler tarihidir⁵¹⁴. Mevlânâ'nın hayatını konu alan minyatürler ise oldukça dikkat çekicidir.

Minyatürün Tanımı : Oldukça kalabalık olan bu sahnede Mevlânâ ile meşhur dostu Şems-i Tebrizî'nin karşılaşması tasvir edilmiştir. At üstündeki kişi Mevlânâ, atın hemen önündeki ellerini açmış figür ise Şems'dir.

Mevlânâ büyük sarığı, uzun sakalı ve cübbesi ile dönemin ilim adamlarına yakışır şekilde giyinmiştir. Onun giyiminde herhangi bir şekilde Mevlevî giyiminin izleri görülmemektedir. Etrafında bulunan öğrencileri ise ona nispeten daha farklı giyinmişlerdir. Ellerinde kitap tutan bu gençlerden bir kısmı destarlı, bir kısmı destarsız sikke takmışlardır. En arkada kırmızı başlıklı dervişin başında Konya Mevlânâ Müzesi'nde bulunan ve Şems'e atfedilen başlığın bir benzeri bulunmaktadır.

Dervişler ayaklarına sarı mest papuç giymişlerdir. Kırmızı, mavi, sarı renkteki hırkaları uzun kollu ve yakasızdır. Bu hırkaların içine desenli ve uzun kollu entari giymişlerdir. Gençlerin yüzleri sakalsız, yaşça büyük ve daha tecrübeli olan dervişlerin ise uzun sakalları vardır.

Şems'in başında siyaha yakın renkte çok koyu kahverenginde destarsız külah bulunur. Üzerindeki siyah hırka düğmesizdir ancak sarı iki bağ ile önünü bağlamıştır. Hırkanın kollarını giymeyip sadece omuzlarından geçirmiştir. Kulağındaki mengüşü omzundaki beyaz rid'ası, ve boynundaki kolyesi ile tipik Kalender dervişi görünümündedir. Siyah hırkasının altından beyaz entarisinin fırfırlı etekleri sarkmaktadır. Ayakları çıplaktır.

Sahnenin sol alt köşesinde elinde nefir tutan gezici derviş sırtında hayvan postu ile bu olaya tanıklık etmektedir. Dervişin belindeki kemerde kırmızı bir kaşık, sarı bir keşkül ve zil asılıdır. Onun başında da Şems'in başındakine benzer kelle şeker formunda beyaz başlık bulunmaktadır. Ayakları çıplaktır fakat dirseklerinde ve kolunda bantlar bulunur. Kulağındaki mengüşü Şems'in kulağındaki ile aynıdır.

---

⁵¹⁴ Filiz ÇAĞMAN, "XVI. Yüzyıl Sonlarında Mevlevî Dergahlarında Gelişen Bir Minyatür Okulu", **1.Milletlerarası Türkoloji Kongresi Tebliğler**, (15-20 Kasım 1973), İstanbul, 1979. s. 658.

Mevlânâ'nın dönemin alimi şeklinde giyindiğini kaynaklardan öğreniyoruz. Dolayısıyla bu minyatürde öğrencileriyle beraber tasvir edilmesi gerçeğe uygundur. Aynı zamanda Şems Kalender kökenli bir derviş olduğu için gezici dervişe benzer şekilde tasvir edilmiştir. Bağdat Eyalet Üslubu'nun sufi çevreler tarafından yaratılmış olması minyatür içindeki detayların gerçekliğini arttırmıştır.

Değerlendirme : Minyatürde farklı derviş gruplarını bir arada yer almaktadır. Mevlevîğin kurucusu Mevlânâ, Kalender bir derviş olduğu bilinen Şems-i Tebrizî ve gezici bir derviş tasvir edilmiştir. Mevlevîliğin kurucusu Mevlânâ'nın günümüze ulaşan bir cübbesi minyatürde görülen cübbe ile aynıdır. Her iki cübbe de uzun kollu ve bol kesimdir (**Res. 66**).

Resim 66. Cübbe, Mevlânâ'ya ait, 13.yüzyıl, Konya Mevlana Müzesi, 694 (Fotoğraf: Nurefşan Korkmaz- 2018)

Tepelerin ardında kırmızı başlığıyla dikkat çeken bir sipahinin başlığı ise Şems-i Tebrizî'ye atfedilen başlığın benzeridir (**Res. 67**). Şems'in başlığı da tıpkı sipahinin başlığı gibi lengerinden tepeye doğru yükselerek ucu sivri bez parçaları ile tamamlanmıştır. Ayrıca başlığın alınlık kısmında bir tarafta “Lâ İlâhe İllallah”, öteki tarafında “Muhammedün Resulallah” yazılmıştır. Kahverengi başlık üzerine sarı sırma iplerle yapılan bu işleme başlığı diğerlerinden ayırmaktadır.

Resim 67. Şems-i Tebrizi'ye atfedilen serpuş, 13.yüzyıl, Konya Mevlânâ Müzesi, 707 (Fotoğraf: Nurefşan Korkmaz-2018)

Yayını : Banu MAHİR, 2005. **Osmanlı Minyatür Sanatı**, Kabalcı Yayınevi: İstanbul, s. 236.

Katalog No. : 8 (Resim 68)

Minyatürün Konusu : Dinlenen Dervişler

Bulunduğu Eser : I.Ahmed Albümü

Minyatürün Dönemi veya Tarihi : 17.yüzyıl ilk çeyreği

Bulunduğu Müze ve Envanter No. : TSMK, B.408, y.17a

Minyatürün Yer Aldığı Eserin Tanımı : Metne bağlı kalmadan çeşitli minyatürlerin oluşturduğu albümler özellikle 16.yüzyıl sonunda başlayıp 17.yüzyıl da yoğun bir şekilde üretilmiştir. Günümüzde *I.Ahmed Albümü* adıyla bilinen albüm ise sözü edilen tek sayfa minyatürleri ile içerisindeki zengin tasvirler açısından önemli bir kaynaktır. Albüm Sultan I.Ahmed zamanında (1590-1617) Kalender Paşa tarafından hazırlanmıştır⁵¹⁵.

Minyatürün Tanımı : Minyatürde orman içinde kahve içen bir topluluk görülür. Burada ağacın altında oturan genç figürün altına bir halı serilmiştir. Bu gencin başında bir muhafızı ve kahvesini getiren bir hizmetlisi vardır. Karşısında oturan iki figür ile sohbet etmektedir. Tepeliklerin arkasında oturan iki Mevlevî dervişi seçilir.

Dervişlerden birisi sakalsız ve oldukça genç gözükmektedir. Küçük yaştaki dervişin karşısında elinde kitap tutan ve kahvesini yudumlayan yaşça büyük bir derviş daha vardır. Genç derviş bu kitabı işaret ederek bir şeyler söylemektedir. Dizlerini bükerek oturan genç derviş çile zamanı hücrede kullanılan ve dervişin fazla uyumasını engelleyen çile kolanını dizlerine bağlamıştır. Başında serbest bir şekilde sarılmış destarlı sikkesi, üzerinde uzun kollu kahverengi feracesi bulunmaktadır.

Yaşça büyük olan sakallı dervişin sikkesi diğer dervişe göre daha açık renktedir. Bu dervişin sikkesi istivâlidir. Boynunda beyaz bir rid'ası bulunan dervişin üzerinde genç dervişin sikkesiyle aynı renkte bir feracesi vardır. Ayrıca yakasız ve göğse kadar açık olan bu feracenin belinde kahverengi bir çanta asılıdır.

Henüz erken sayılabilecek bir tarihte hazırlanan bu örnek ileriki tarihlerde hazırlanan kıyafet albümlerinde yer alan Mevlevî figürleri resimleriyle benzeşir. Her iki dervişin kıyafetleri de ayrıntılarıyla beraber gerçeğe uygun şekilde çizilmiştir.

Değerlendirme : Mevlevî dervişlerinin üzerinde uzun kollu bol hırkalar ve başlarında sikkeler tespit edilmiştir. Bir dervişin belinde çanta, diğer dervişte ise çile kolanı bulunmaktadır. Ayaklarını görmediğimiz halde muhtemelen mesh papuç giydiklerini söylemek mümkündür. Bu sonuca ulaşmamıza yardımcı olan unsur ise bugün İstanbul Divan Edebiyatı Müzesi'nde sergilenen ve Galata Meclevihânesi son

---

⁵¹⁵ Tülün DEĞİRMENÇİ, "Osmanlı Tasvir Sanatında Görselin "Okunması": İmgenin Ardındaki Hikâyeler (Şehir Oğlanları ve İstanbul'un Meşhur Kadınları)", *Osmanlı Araştırmaları*, S. 45, 2015, s. 29.

postnişini Ahmed Celeleddin Dede'ye ait olan günlük kıyafetlerdir (**Res. 69**). Ahmed Celeleddin Dede'nin kıyafeti, içte beyaz bir gömlek, uzun kollu bir hırka, destarlı bir sikke ve mesh papuçtan oluşmaktadır. 17. yüzyılda yapılmış olan bir minyatür ile 20. yüzyıldan günümüze ulaşan bir kıyafetin benzer oluşu, Mevlevîlerin günlük giyiminin çok fazla değişmediğini göstermektedir.

Resim 69. Galata Mevlevihânesi son postnişini Ahmed Celeleddin Dede'ye ait, Hırka-467, Mesh Papuç-468, Destarlı Sikke-469, 1925, İstanbul Divan Edebiyatı Müzesi, (Fotoğraf: Nurefşan Korkmaz-2016)

Yayını : Tülün DEĞİRMENCİ, 2015. “Osmanlı Tasvir Sanatında Görselin “Okunması”: İmgenin Ardındaki Hikâyeler (Şehir Oğlanları ve İstanbul’un Meşhur Kadınları)”, **Osmanlı Araştırmaları**, S. 45, s. 32.

Katalog No. : 9 (Resim 70)

Minyatürün Konusu : Câmî dervişi ve gezici derviş

Bulunduğu Eser : I.Ahmed Albümü

Minyatürün Dönemi veya Tarihi : 17.yüzyıl ilk çeyreği

Bulunduğu Müze ve Envanter No. : TSMK, B.408, y. 14v.

Minyatürün Tanımı : I.Ahmed Albümü'ndeki ait bir başka yaprakta sekiz farklı tek figür resmi yer alır. Tek figür resimleri arasında sol üst köşedeki tipik bir Câmî dervişini tasvir eder. Sakallarını ve bıyıklarını kazınmış olan dervişin kaşları ve kulaklarından sarkıtığı uzun saçları onu Kalenderî dervişlerinden ayırmaktadır. Kalenderî dervişlerinin çar-darb traşında saç ve kaşlar da kazınmaktadır.

Tüm gezici dervişlerde olduğu gibi o da sadece mahrem yerlerini örtecek kadar giyinmiştir. Omzuna attığı hayvan postunu boynundan bağlamıştır. Altına zigzag kesimli önü kısa arkası uzun etek formunda bir giysi giymiştir. Belinde büyük halkası bulunan kemeri ile eteğini tutturmuştur. Başlığı ise oldukça ilginçtir. Ön kısmı alnını örtecek şekilde sarkmakta, arka kısmı ise yukarıya doğru uzayıp incelmektedir. Yan taraflar havaya kalkmış vaziyettedir. Dikkatle bakıldığında elindeki teber ve nefiri göze çarpmaktadır. Ayaklarında ise derin yırtmaçlı siyah papuçları vardır.

Câmî dervişinin yanında bulunan figür de bir gezici derviştir. Tek eliyle hırkasını tutan bu dervişin tek omzu da açıktadır. Yüzü tıraşlı olan bu genç, kaşlarını ve saçlarını kesmemiştir. Ayrıca bukleli saçları arasında daha önce karşılaşmadığımız şekilde bir kumaş parçası bağlanmıştır. Bu şekilde kumaş kullanılmış olması kaynaklarda geçen Rum Abdalı tarifine uymaktadır. Dervişin ayağında ise Câmî dervişinden farklı olarak sandalet biçiminde açık bir ayakkabı vardır.

Bu figürleri yapan nakkaş, özellikle XVI.yüzyıldan itibaren Osmanlı topraklarında görülen Câmî dervişlerini ve Rum Abdallarını gerçeğe uygun şekilde tasvir etmiştir.

Değerlendirme : Câmî dervişinin elinde tek yüzlü teber bulunmaktadır. Esasen bir savaş aleti olan teberi tüm gezici dervişler saldırılardan korunmak için yanlarında taşımışlardır. Günümüze ulaşan örnekler baktığımızda minyatürdeki teberle örtüşmektedir (**Res. 71**). Teber, uzun bir sap kısmından ve ucunda demirden yapılmış, yarım ay şeklinde keskin bir bölümden oluşmaktadır.

Resim 71. Teber, 19.yüzyıl, İstanbul Divan Edebiyatı Müzesi, 92/1, 92/2, 167 (Fotoğraf: Nurefşan Korkmaz-2016)

Yayımları : Güner İNAL, 1984. “Tek Figürden Oluşan Osmanlı Albüm Resimleri”,
Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi, S. 3, s. 83-96.

Katalog No. : 10 (Resim 72)

Minyatürün Konusu : MevlevîDervîşi

Bulunduğu Eser : Peter Mundy Albümü

Bulunduğu Müze ve Envanter No. : LBM, 1974,0617,0.13.17 (Add.23880 Or.54)

Minyatürün Dönemi veya Tarihi : 1618

Minyatürün Yer Aldığı Eserin Tanımı : Görseldeki minyatürün de içinde bulunduğu 1618 tarihli Peter Mundy Albümü'dür. Albüm toplamda 122 adet minyatür içermektedir.Minyatürler içerisinde Osmanlı padişahları başta gelmek

üzere halkın içinden insanlar ve çeşitli meslek grupları tek figür olarak tasvir edilmiştir. Figürlerin bulunduğu sayfaların kenarlarında bitkisel formda kat'ı süslemeler, minyatürlerin üzerinde ise İngilizce açıklamaları bulunmaktadır.

Minyatürlerin her biri dikdörtgen bir çerçeve içine alınmıştır. Bu çerçeve oldukça sadedir ve arka planda her hangi bir bezeme ögesi bulunmamaktadır. Bazı figürlerin ellerinde yaptıkları işi belli eden aletler bulunmaktadır. Kıyafetlerin oldukça detaylı tasvir edildiği görülmektedir. Bu tarz albümleri yapan kişiler saray dışında çalışan “çarşı ressamı”dır.

Albümün esas sahibi Peter Mundy 1616'da İngiliz ticari şirketi “Turkey Company”nin temsilcisi olarak İstanbul'a gelmiştir. Bu ziyareti esnasında Osmanlı Devleti'nde giyilen farklı kıyafetleri içeren bir albüm sipariş etmiştir. Albümün son sayfasında bulunan “PM” kısaltması ise Peter Mundy'nin albümü olduğunu kanıtlamaktadır⁵¹⁶.

Minyatürün Tanımı : Albümden alınan 77 numaralı minyatür bir Mevlevî dervişine aittir. Dörtte üç profilden ayakta tasvir edilen dervişin başında deve tüyü renginde destarlı sikkesi bulunmaktadır. Sikkenin başa geçen kısmı daha dar iken yukarıya doğru bombelenmiştir. Boynunda kırmızı renkte desenli rid'ası bulunur. Üzerinde kısa kollu, mintan yakalı, yere kadar uzun sikkesiyle aynı renkte hırkası vardır. Bu hırkanın kol detaylarında ve baştan aşağıya kadar olan kısmında lacivert renkte ayrı bir kumaş kullanılmıştır. Genellikle tek renk ferace giyen Mevlevî dervişlerinin yerine bu şekilde tasvir edilmiş olması sanatçının hayal gücüyle alakalıdır. Aynı şekilde rid'anın normalden daha kısa olması ve sikkenin aşırı derecede bombeli ve büyük olması belki de sipariş veren kişinin özel isteği sonucunda ortaya çıkmıştır.

Dervişin ayrıca en içte krem rengi yere kadar uzun bir gömleği ve ayaklarında da düz taban mest papuçları bulunmaktadır. Destarlı sikke kullanmasından ve saç sakaltraşından anlaşılıyor ki bu derviş tekkenin ileri gelenlerinden birisidir. Henüz tarikata yeni başlamış bir derviş olsaydı sikkesi destarsız dal sikke şeklinde olurdu.

---

⁵¹⁶ Filiz A. TOPRAK, “1618 Tarihli “Peter Mundy” Albümü: Figürler Üzerine Bir İnceleme”, **Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi**, 2012, S. 22, s. 70.

Minyatürün ağında ve solunda bulunan kırmızı yapraklı çiçekler ve yeşil dallar albüm boyunca her sayfada görülmektedir. Figürün üst kısmında ise İngilizce iki satır halinde açıklaması bulunmaktadır.

Değerlendirme : Dervişin başında deve tüyü renginde, beyaz destarlı bir sikke bulunmaktadır. Bu sikkenin yeşil destarlı olanı ise günümüzde İstanbul Divan Edebiyatı Müzesi'nde sergilenmektedir (**Res. 73**). İki sikke de renk olarak aynı olup sadece destar renkleri dolayısıyla farklılık oluşturmaktadır.

Resim 73. Destarlı Sikke, 20.yüzyıl, İstanbul Divan Edebiyatı Müzesi, 923 (Fotoğraf: Nurefşan Korkmaz-2016)

Yayını : Filiz A. TOPRAK, 2012. "1618 Tarihli "Peter Mundy" Albümü: Figürler Üzerine Bir İnceleme", **Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi**, S. 22, s. 69-83.

Katalog No. : 11 (Resim 74)

Minyatürün Konusu : Bektâshî Dervîshî

Bulunduğu Eser : Sloane Albümü

Minyatürün Dönemi veya Tarihi : 1620

Bulunduğu Müze ve Envanter No. : The British Museum Oriental Antiquities Bölümü, 1928,0323,0.46.90 (SL. 5258), y.90.

Minyatürün Yer Aldığı Eserin Tanımı : 1752 yılında Sir Hans Sloane isimli koleksiyoncunun tüm koleksiyonunu ülkesine bağışlaması sonucunda The British Museum'un kurulmasına karar verilmiştir. Sözüne edeceğimiz minyatürün de içinde bulunduğu "Slaone Alabümü" bu şahsa aittir ve yerli sanatçılar tarafından hazırlanan 122 minyatürden oluşmaktadır. Her minyatürün üzerinde Osmanlıca açıklaması, altında İngilizce açıklaması, onun altında da Fransızca açıklaması bulunmaktadır⁵¹⁷.

Sir Hans Sloane sipariş üzerine yaptırdığı albümün sanatçıları çarşı ressamlarıdır. "çarşı ressamı" XVII. yüzyılda çarşıda dükkanı olan, müşterisinin siparişi üzerine istediği konuda resimler yapan resamlara denilmiştir. Çarşı ressamlarının müşterileri çoğunlukla yabancılardır. Bu nedenle resimler albüm içine konulup yurt dışına götürülmüştür⁵¹⁸.

Minyatürün Tanımı : Bıyiksız ve sakalsız genç Bektâşî dervişi bir elinde kurt başlı asa, diğer elinde bir rulo kağıt taşımaktadır. Dervişin kulağında mengüşü, ayaklarında ve bileklerinde demirden halkaları vardır. Kahverengi başlığı külah gibi yukarıya doğru yükselirken yanlardan birer parça da havaya kalkık vaziyette tutturulmuştur. Ayak bileklerine kadar uzun mavi feracesinin üstüne koyu renkte kısa kollu yeşil bir hırka giymiştir. Feracenin üstünden beline doladığı altın renk kemer ile asa ve boynundaki kolyesi aynı renktedir. Omzuna attığı kırmızı hırkasının ucundan siyah püsküller sarkmaktadır. Ayağında sarı renk mest papuçlar bulunmaktadır.

Değerlendirme : Bu derviş geç dönemde yaşamış Bektâşî dervişini yansıtmaktadır. İkinci pir olarak kabul edilen Balım Sultan ile beraber dervişlerin mengüş takma geleneği başlamış olsa da gerek başlığı gerekse yüzünün traş bu dervişin Kalenderîlerin etkisinde kaldığını göstermektedir. Tüm gezici dervişler zorunlu sebeplerden ötürü Bektâşîliğe sığınınca bu tür etkileşimler yaşanmıştır.

---

⁵¹⁷ Nermin SİNEMOĞLU, "Onyedinci Yüzyılın İlk Çeyreğinde Tarihlenen Bir Osmanlı Kıyafet Albümü", **Aslanapa Armağanı**, Bağlam Yayıncılık: İstanbul, 1996, s. 172.

⁵¹⁸ Metin AND, "17.Yüzyıl Türk Çarşı Ressamları ve Resimlerinin Belgesel Önemi", **Kültür ve Sanat**, S. 8, 1990, s. 6-7.

Yayını : Nermin SİNEMOĞLU, 1996. “Onyedinci .yüzyılın İlk Çeyreğinde Tarihlenen Bir Osmanlı Kıyafet Albümü” **Aslanapa Armağanı**, Bağlam Yayıncılık: İstanbul, s. 169-182.

Katalog No. : 12 (Resim 75)

Minyatürün Konusu : Torlak (Gezici Kalenderî Dervîşi)

Bulunduğu Eser : Sloane Albümü

Minyatürün Dönemiveya Tarihi: 1620

Bulunduğu Müze ve Envanter No. : LBM, 1928,0323,0.46.93 (SL5268), y.93

Minyatürün Tanımı : Sloane Albümü'ne ait başka bir minyatürdegezici dervişlerden bir torlak tasvir edilmiştir. *Torlak* olarak bilinen zümre esasen Kalenderîlikten doğan gezici derviş gruplarıdır. Bu dervişler tıpkı Kalenderler gibi çar-darb olurlar. Onlar gibi neredeyse çıplak dolaşp, keşkül ile dilenerek

hayatlarına devam ederler. Birçok açıdan Kalenderîlere benzeyen bu zümrenin tüm gezici dervişlerde olduğu gibi Bektâşîlik içinde eridiği anlaşılmaktadır.

Düz bir çerçeve içine alınmış figür ile aynı albümde bulunan 91 numaralı Haydarî Dervîşi figürü arasındaki benzerlik oldukça doğaldır. Çünkü Haydarîler de tıpkı Torlaklar gibi Kalenderîlik içinden doğan başka bir gezici gruptur. İki minyatür arasındaki fark Haydarî dervîşinin başının örtülü olması ve bıyıklarıdır. Bu dervîşin başı çıplak ve dövmedir. Onun dışında elindeki nefiri, sarı kaşığı, traş ve dövmelemleri ile neredeyse aynı şekilde tasvir edilmiştir.

Boynuna attığı postu lacivert renktedir ve düşmemesi için boğazında düğümlemiştir. Dizlerinin üstünde biten kahverengi eteğinin beline yuvarlak halkalı bir kemer takmıştır. Ayaklarında sarı renkte papuçları bulunmaktadır.

Değerlendirme : Gezici dervîşlerden olan Torlak dervîşinin elindeki nefir ile, İstanbul Divan Edebiyatı Müzesi'nde bulunan nefirler birbirine çok benzemektedir (**Res. 76**). Her iki örnekte de görüldüğü gibi flüte benzeyen bu aletin uca doğru genişleyip açılan bir formu ve üflemek için de bir ağızlık kısmı bulunmaktadır. Yabancı hayvanlardan korunmak için kullanılan bu aleti, tüm gezici dervîş tasvirlerinde görmemiz mümkündür.

Resim 76. Nefir, 20.yüzyıl, İstanbul Divan Edebiyatı Müzesi, 337, 837 (Fotoğraf: Nureşan Korkmaz-2016)

Yayını: Nermin SİNEMOĞLU, 1996. “Onyedinci Yüzyılın İlk Çeyreğinde Tarihlenen Bir Osmanlı Kıyafet Albümü”, **Aslanapa Armağanı**, Bağlam Yayıncılık: İstanbul, s.169-182.

Katalog No. : 13 (Resim 77)

Minyatürün Konusu : Haydarî Dervîşî

Bulunduğu Eser : Sloane Albümü

Minyatürün Dönemi veya Tarihi :1620

Bulunduğu Müze ve Envanter No. : LBM, 1928,0323,0.46.91 (SL5268),y.91

Minyatürün Tanımı : Sloane Albümü'nde yer alan ve 91 numara ile işaretlenen minyatürde ise Haydarî dervîşî tasvir edilmiştir. Bu dervîşin kollarında çeşitli yaralar ve dövmeleer mevcuttur. Bileklerinde demir halkalar takılıdır. Haydarîler Kalenderîler

içindeki gezici gruplardan sadece bir tanesidir. Bu nedenle giyimleri ve minyatürlere banyan tasvirleri birbirine benzemektedir.

Sakallarını ve saçlarını kazıtan derviş bıyıklarını ve kaşlarını uzatmıştır. Omzuna attığı hayvan postunu boynunda düğümlemiştir. Boynundaki postun bir parçasını da bandana şeklinde başına bağlamıştır.

Bir elinde büyük sarı bir kaşık diğer elinde ise nefirini tutmaktadır. Belindeki kahverengi eteğini göbek deliğinin üstüne kadar çekmiştir. Eteğin boyu dizlerinin hemen üstünde bitmektedir. Ortası delik kancalı bir kemerle bu eteği tutturmuştur. Ayaklarında ise sarı renk düz papuçlar bulunmaktadır. Çerçeve içine alınan dervişin bulunduğu sayfada herhangi bir süs yada bezeme yoktur.

Değerlendirme : Tıpkı Torlak Dervışı tasvirinde olduğu gibi (**bkz. Res. 75**). Haydarî Dervışı de elinde nefir ve kaşık ile karşımıza çıkmaktadır. Kıyafetleri bile neredeyse aynı olmasına rağmen Haydarî dervişinin başında kendine özgü bir başlığı bulunmaktadır. Haydarîler de Kalenderîlerin bir zümresi olduğu için gezici dervişlere uygun tasvir edilmiştir.

Yayını : Nermin SİNEMOĞLU, 1996. “Onyedinci Yüzyılın İlk Çeyreğinde Tarihlenen Bir Osmanlı Kıyafet Albümü”, **Aslanapa Armağanı**, Bağlam Yayıncılık: İstanbul, s.169-182.

Katalog No. : 14 (Resim 78)

Minyatürün Konusu : Gülşenî Dervîşî

Bulunduğu Eser : Sloane Albümü

Minyatürün Dönemi veya Tarihi : 1620

Bulunduğu Müze ve Envanter No. : LBM, 1928,0323,0.46.118 (SL5268),y.118

Minyatürün Tanımı : Sloane Albümü’nde yer alan 118 numaralı minyatür Gülşenî dervişini tasvir eder. İlginç olmasının sebebi Gülşenîlere ait bir tasvirle ilk kez karşılaşmamızdır. Halvetîliğin bir kolu olan Gülşenîler Mevlevîliğe meyilli oldukları için dış görünüş olarak onlara benzemektedirler. Bazen Mevlevî sikkesi şeklinde taç kullanırken bazen de şeker-âviz diye tabir edilen destarlı taçlar kullanmışlardır⁵¹⁹.

Sakalsız ve bıyiksız genç derviş sol elini havaya kaldırarak bir şeyler anlatırken sağ eliyle de omzuna attığı kırmızı rid’asını tutmaktadır. Bu rid’anın ucunda sarı renk ince şerit bordür bulunmaktadır. Derviş üzerine iç astarı açık mavi, dışı lacivert renkte uzun kollu bir ferace giymiştir. Feracenin yakası yoktur ancak hem feracede hem içine giydiği gömlekte iki adet sarı düğme gözükmektedir.

Dervişin başlığı kahverengi bir destar ve bu destarın tepesinde kırmızı terkli bir taçtan oluşmaktadır. Destar aşağıdan yukarıya ve çapraz şekilde iç içe gelecek şekilde sarılmıştır. Püsküllü ucu ise serbest bırakılmıştır. Kırmızı terkli taçın üzerinde sarı renkte küçük bir pul bulunmaktadır. Ayaklarında tüm dervişlerin kullandığı sarı renk düz papuçlar vardır. Tüm bu ayrıntılar dışında derviş oldukça sade giyinmiştir.

Değerlendirme : Gülşenî dervişinin tacı incelendiğinde destarın üstünden gözükten kırmızı bir bölüm ve onun da ucunda sarı bir düğme görülmektedir. Günümüzde İstanbul Divan Edebiyatı Müzesi’nde sergilenen ve Osmanlı halkının kullandığı taçları toplu halde gösteren bir tabloda, sağdan ikinci tacın altında “Gülşenî” ibaresi yazılmıştır (**Res. 79**). Yeşil destarlı bu tacın tepesinde tıpkı minyatürde olduğu gibi yıldız şeklinde bir pul vardır. Çapraz olarak bombeli şekilde sarılmış destar da minyatürdekine uygun şekilde düzenlenmiştir.

---

⁵¹⁹ Abdülbâkî GÖLPINARLI, a.g.e., 1969, s. 215-216.

Resim 79. Tariyat Tacı ve Serpuş Modelleri Levhası, Sağdan sola doğru “Fes, Gülşeni, Uşşaki, Sikke, Yahya Efendi, Bayramî, Fahri-Hüdai, Sinanî, Kâdirî, Sarıklı Fes, Bedevî, Sibli, Bektâşî”, İstanbul Divan Edebiyatı Müzesi, 565 (Fotoğraf: Nurefşan Korkmaz-2016)

Yayını: Nermin SİNEMOĞLU, 1996. “Onyedinci Yüzyılın İlk Çeyreğinde Tarihlenen Bir Osmanlı Kıyafet Albümü” **Aslanapa Armağanı**, Bağlam Yayıncılık: İstanbul, s.169-182.

Katalog No. : 15 (Resim 80)

Minyatürün Konusu : Ney çalar (Ney üfleyen Mevlevî Dervîşi)

Bulunduğu Eser : Sloane Albümü

Minyatürün Dönemi veya Tarihi : 1620

Bulunduğu Müze ve Envanter No. : LBM, 1928,0323,0.46.87 (SL5268),y.87

Minyatürün Tanımı : Mevlevîler için sema ve müzik iki vazgeçilmezdir. Dönemin Mevlevî dergâhlarında dini eğitimin yanı sıra müzik, hat, tezhib gibi güzel sanatlar konusunda da eğitim verilmekteydi. Bazı dervişler sema esnasında yapılan canlı müzikten sorumluydu. Bu dervişlerin en fazla kullandığı müzik aleti ise ney ve kudümdür. Minyatürde tasvir edilen Mevlevî dervişi de bir neyi üflemedir.

Başındaki destarlı sikkesi boynundaki kırmızı rid'ası ile dikkat çeken bu dervişin tarikata yeni giren oldukça genç biri olduğu tahmin edilmektedir. Ancak müzik konusundaki yeteneği neyi tutuş şekline anlaşılmaktadır. Ney, kamıştan yapılan ve dudak kısmında demir ucu bulunan dokuz delikli bir müzik aletidir. Dikkatle bakıldığında bütün delikler ve kamışın dokusu fark edilmektedir.

Dervişin üzerinde lacivert renkte kısa kollu ve yere kadar uzun yakasız bir ferace, onun içinde kahverengi uzun kollu göğsü hafif yırtmaçlı ve lacivert ferace ile aynı boyda bir iç giysisi bulunmaktadır. Daha önce gördüğümüz büyük halka tokalı kemer ise kıyafetlerinin arasından fark edilmektedir. Ayağındaki düz sarı mesh papuçlar diğer dervişlerin ayağında gördüklerimizden farksızdır.

Değerlendirme : Mevlevî dervişlerinin tasvirlerinde en sık karşımıza çıkan müzik aletlerinden olan ney, günümüzde de aynı amaçla kullanılmaktadır. Yapım malzemesinin dayanıklılığı sayesinde uzun yıllar saklanması da mümkün olmuştur. Günümüzde İstanbul Divan Edebiyatı Müzesi'nde bulunan neyler ile minyatürdeki ney karşılaştırıldığında birebir aynı oldukları görülmektedir (**Res. 81**).

Dokuz boğumdan oluşan bu aletin dudak kısmında üfleme için ağızlık kısmı bulunmaktadır. Minyatür dikkatle incelendiğinde bu dokuz boğum ve ağızlık kısmı aynen tasvir edilmiştir. Ayrıca dervişin neyi tutuşu ve üfleme şekli de gerçeğe uygun tasvir edilmiştir.

Resim 81. Ney, 19.yüzyıl, İstanbul Divan Edebiyatı Müzesi (Nurefşan Korkmaz-2016)

Yayını : Nermin SİNEMOĞLU, 1996. “Onyedinci Yüzyılın İlk Çeyreğinde Tarihlenen Bir Osmanlı Kıyafet Albümü”, **Aslanapa Armağanı**, Bağlam Yayıncılık: İstanbul, , s.169-182.

Katalog No. : 16 (Resim 82)

Minyatürün Konusu : Sema Eden Mevlevî Dervîşı

Bulunduğu Eser : Sloane Albümü

Minyatürün Dönemi veya Tarihi : 1620

Bulunduğu Müze ve Envanter No. : LBM, 1928,0323,0.46.84 (SL5268), y.84

Minyatürün Tanımı : Sloane Albümü'ndeki başka bir minyatürde Mevlvî dervişi tasvir edilmiştir. Tasvirde ilk göze çarpan şey arka planın sade olması ve figürün tüm ayrıntılarıyla ön plana çıkarılmasıdır. Bilinen kuralların dışında çarşı ressamı saray ressamına nazaran tüm süs ve renkten uzak sade eserler ortaya koymuşlardır.

Çarşı ressamlarının elinden çıktığı anlaşılan minyatürde ayaklarını mühürlemiş Mevlvî dervişi iki kolunu da havaya kaldırmış sema ederken tasvir edilmiştir. Dervişin sağ ayak başparmağını sol ayağının başparmağı üstüne koymasına, ayak mühürlemek denilmektedir. Sakalları, uzun ve kıvrık bıyıkları ile ilginç saç traşı, Mevlvî dervişlerinde görmeye alışık olmadığımız türdendir. Bu şekilde bir tasvir, siparişi veren kişinin isteği ya da sanatçının kendi yorumu olması ihtimalini düşündürmektedir.

Dervişin başında kahverengi ve beyaz destarlı sikkesi vardır. Hüseyinî destar, yani soldan sağa ve yukarıya doğru sarılan destar çeşidi kullanılmıştır. Destarın sarkıtılan ucunda ise kırmızı bir şerit görülmektedir. Koyu lacivert renkte bir gömlek giymiştir. Gömlek mintan yakalı ve yakası göğsüne kadar açık, uzun kollu, eteği de ayak bileklerine gelecek şekildedir. Bu gömleğin üstüne koyu kahverenginde kolsuz ve yakasız Haydarî diye tabir edilen yeleği giymiştir. Yeleğin uzunluğu dervişin kalçalarını kapatacak kadardır. Belinde irice ortası delik bir halkanın içinden geçirilen mavi renkte kuşağı vardır. Dervişin ayakları ise çıplaktır.

Değerlendirme : Sema eden dervişin üzerinde sema tennuresi, destegülün kısa kollusu olan haydarî ve destarlı sikke bulunmaktadır. Günümüze kalan örnekler incelendiğinde bu şekilde bir giyimin 20.yüzyılda bile Mevlvîler tarafından tercih edildiğini göstermektedir. Konya Mevlânâ Müzesi'nde bulunan tennure, destegül ve dal sikkeden oluşan kıyafet takımı tıpkı minyatürdeki kıyafetlere benzemektedir. **(Res. 83).** 17.yüzyıla gelindiğinde Mevlvî giyiminin belirli kurallar çerçevesinde şekillendiğini söylemek mümkündür.

Resim 83. Tennüre, Destegül, Dal sikke, 20.yüzyıl, Konya Mevlânâ Müzesi, (Fotoğraf: Nurefşan Korkmaz-2018)

Yayını : Nermin SİNEMOĞLU, 1996. “Onyedinci Yüzyılın İlk Çeyreğinde Tarihlenen Bir Osmanlı Kıyafet Albümü” **Aslanapa Armağanı**, Bağlam Yayıncılık: İstanbul, s. 169-182.

Katalog No. : 17 (Resim 84)

Minyatürün Konusu : Kudüm çalan Mevlevî

Bulunduğu Eser : Ralamb Costume Book

Minyatürün Dönemi veya Tarihi :1657-58.

Bulunduğu Müze ve Envanter No. : Stockholm Kungliga Biblioteket, Ralamb 8:0 nr 10

Minyatürün Yer Aldığı Eserin Tanımı : Claes Brorson Ralamb, 1657-58 yılları arasında İstanbul'da İsveç elçisi olarak görev almıştır. Ralamb'ın İstanbul'da kaldığı sürece yaptırdığı albümünde, 137 adet minyatür bulunmaktadır, ancak 16 minyatür maalesef kayıp durumdadır. Günümüze ulaşan 121 minyatürde Osmanlı toplumunda

yaşayan farklı tabakadan insanlar tasvir edilmiştir⁵²⁰. Bu tarz kıyafet albümleri sipariş üzerine çarşı ressamı tarafından yapılmaktadır. Genellikle detaylardan arınmış oldukça sade bir tarz tercih edilmiştir.

Minyatürün Tanımı : Tek yaprak üzerine kırmızı cetvel içine alınmış Mevlevî figürü, kudüm diye bilinen küçük davula benzer müzik aletini çalarken tasvir edilmiştir. Minyatürün sağ üst köşesinde rakamla 134, sol alt köşesinde “Mevlevî Dervîşi” yazısı okunmaktadır.

Bağdaş kurarak oturup kudüm çalan dervîşin başında destarsız, istivalı sikkesi vardır. Turuncu uzun kollu, beline kadar düğmeli ve yakasız iç entarisinin üstüne koyu lacivert renkte kısa kollu Haydarî giymiştir. Hırkanın üzerinde tokalı kemer bulunur.

17. yüzyıla tarihlenen bu örnekte artık Mevlevî giyiminin tamamen şekillendiği görülmektedir. Daha sonraki minyatürlerde de bu tarz entari üstüne Haydarîyye, başta sikke ve belde kemerden oluşan giyim şekli karşımıza çıkacaktır.

Değerlendirme : Vurmalı müzik aletlerinden olan kudümü Mevlevîler sema törenleri esnasında kullanmışlardır. İki küçük davula benzeyen bu müzik aletinin bir örneği günümüze ulaşmıştır (**Res. 85**). Minyatürdeki dervîş kudümleri iki çubuk kullanarak çalmaktadır. İstanbul Divan Edebiyatı Müzesi’nde bulunan kudümlerin üzerinde de aynı şekilde çubuklar bulunmaktadır.

---

⁵²⁰ Emine KOCA, Fatma KOÇ, “Kıyafetnameler ve Ralamb’ın Kıyafet Albümü’ndeki 17.Yüzyıl Osmanlı Toplumunu Giysi Özelliklerinin İncelenmesi”, **Turkish Studies**, S. 11, c. 9, 2014, s. 378-379.

Resim 85. Kudüm ve dal sikke, İstanbul Divan Edebiyatı Müzesi (Fotoğraf: Nurefşan Korkmaz-2016)

Yayını : Tadeusz MAJDA, 2006. “Rålamb’ın Türk Kıyafetleri Albümü”, **Alay-ı Hümayun-İsveç Elçisi Rålamb’ın İstanbul Ziyareti ve Resimleri 1657-1658**, Çev. Ali Özdamar, İstanbul-İsveç Araştırma Enstitüsü: İstanbul, s. 196-205.

Katalog No. : 18 (Resim 86)

Minyatürün Konusu : Gezici Derviş (Pelerin)

Bulunduğu Eser : Ralamb Costume Book

Minyatürün Dönemi veya Tarihi : 1657-58.

Bulunduğu Müze ve Envanter No. : Stockholm Kungliga Biblioteket, Ralamb 8:0 nr 10

Minyatürün Tanımı : Claes Brorson Ralamb'ın sipariş üzerine yaptırdığı kıyafet albümünden başka bir örnekte gezici derviş tasvir edilmiştir. 135 numaralı minyatürün altına açıklama olarak "pelerin" yazılmıştır.

Dervişin üzerindeki krem rengi elbise kısa kollu ve boyundan bele kadar sıra düğmelidir. Elbisenin etek kısmı diz kapaklarına kadar uzun olup sol dizde kırmızı bir dizlik bulunmaktadır. Minyatürdeki gezici dervişin üzerinde çok fazla aksesuar vardır. Kulağındaki mengüş, elindeki nefir, boynundaki kolyeler tipik bir gezici dervişe aittir. Dervişin kolundaki bez çantaya sofra denilmektedir. Sofra, acıkınca yere örtü gibi serip üzerinde yemek yemek için gerektiğinde de çanta gibi taşınmaktadır.

Dervişin başında kahverengi bir takkesi bulunur. Bu takkenin etrafına sardığı turuncu kuşağın aynısından beline de sarmıştır. Vücudunda kaş, bıyık ve saç dışında hiç kıl bulunmayan bu derviş, ayağına sarı renkte düz papuçlar giymiştir. Ayrıca elbisesinin üstüne bir tane de hayvan postu atmıştır.

Değerlendirme : Gezici derviş, nefiri, mengüşü, kıyafetleri ve aksesuarları ile gerçeğe uygun şekilde tasvir edilmiştir.

Yayını: Tadeusz MAJDA, 2006. “Râlamb’ın Türk Kıyafetleri Albümü”, **Alay-ı Hümayun-İsveç Elçisi Râlamb’ın İstanbul Ziyareti ve Resimleri 1657-1658**, Çev. Ali Özdamar, İstanbul-İsveç Araştırma Enstitüsü: İstanbul, s. 196-205.

Katalog No. : 19 (Resim 87)

Minyatürün Konusu : Genç Mevlevi Dervîşı (Dervîş İsmail)

Bulunduğu Eser : Albüm

Minyatürün Dönemi veya Tarihi : 17. .yüzyıl

Bulunduğu Müze ve Envanter No. : Londra British Library, Or.2709

Minyatürün Tanımı : Çarşı ressamlarının hazırladığı bir kıyafet albümünde yer alan başka bir minyatürde ise sol üst köşede “İsmail Efendi” ibaresi seçilir. Kıyafet albümlerinin hepsinde kısa bir açıklama bulunmasına rağmen, burada alenen isim verilmiş olması, figürün gerçek kimliğini ortaya koymaktadır. Genç yaşına rağmen elinde tuttuğu kitap ile okumaya meraklı kişiliği ön plana çıkartılan dervişin diğer elinde de yelpazeye benzer bir aksesuar bulunmaktadır.

Baştan aşağıya tipik bir Mevlevî derviştir. Başındaki destarlı sikkesi tepeye doğru daralan uzun bir sikkedir. İçte yakasız ve mavi renkteki gömleği göğse kadar yırtmaçlıdır. Gömleğin üstüne kahverengi, uzun kollu, yakasız hırka giymiştir. Bu hırka sokağa çıkarken giyilen günlük hırkadandır. Mevlevîlerin iç ve dış kıyafetlerinde düğme bulunmadığı için bu hırkada kemer görevini üstlenen kırmızı bir tığ-bend bağlanmıştır. Tığ-bendin üzerinde mavi renkte küçük bir çanta asılıdır. Dervişin omuzlarından şedd sarkmaktadır. Ayrıca hırkanın ön kısmında araya sıkıştırılan turuncu bir kitap ya da bir kağıt parçası görülmektedir. Ayağında siyah renkte düz papuçları vardır.

Değerlendirme : Dervişin belinde bulunan ince kemerin adı tığ-bend olarak geçse de elif-i nemed, şedd, palhenk diye tabir edilen eşyaların hepsi bel kuşağıdır. Aralarındaki fark kuşakların boyu ve kalınlığından kaynaklanmaktadır. Derviş kıyafetlerinin hiç birinde düğme veya fermuar bulunmadığı için kemerle aynı işlevi gören bu kuşaklar bele birkaç kez dolanır ve kıyafetin düşmesine engel olurdu.

Konya Mevlânâ Müzesi’nde sergilenen tığ-bend ve elif-i nemedler sadece boyut ve süsleme açısından birbirlerinden farklı oldukları görülmektedir (**Res. 88**). Alt tarafta bulunan süslü ve kalın olan kemerler Elif-i nemedir. Üst kısımdaki sade ve ince kuşak şeklindeki kemerler tığ-benddir. Mevlevî dervişinin belindeki tığ-bend müzede sergilenenler ile benzerlik göstermektedir.

Resim 88. Elifi nemed ve tığ-bend, 20.yüzyıl, Konya Mevlânâ Müzesi (Fotoğraf: Nurefşan Korkmaz-2018)

Yayını : Metin AND, 2002. **Osmanlı Tasvir Sanatları:1 Minyatür**, Türkiye İş Bankası Yayınları: İstanbul, s. 427.

Katalog No. : 20 (Resim 89)

Minyatürün Konusu : Sema Eden Mevlevi Dervişler

Bulunduğu Eser : Franz Taeschner Albümü, 17.yüzyıl

Bulunduğu Müze ve Envanter No. : Albüm I.Dünya Savaşı esnasında yanmıştır.

Minyatürün Yer Aldığı Eserin Tanımı : Franz Taeschner 1914 yılında satın aldığı içinde 55 tane renkli resim bulunan bir albümü, 1925 yılında “Alt-Stambuler Hof-und-Volksleben” başlığı ile tanıtmıştır. Birinci ciltte yer alan büyük boy taşbaskı resimlerin dört tanesi dışında hepsi siyah beyazdır. İkinci ciltte resimlerin altına İtalyanca açıklamalar eklenecekken, bu cildi yayınlamamıştır. Albümün orijinali II.Dünya Savaşı sırasında kaybolmuştur⁵²¹.

Minyatürün Tanımı : Literatüre “Franz Taeschner Albümü” olarak geçen bu albümdeki bir minyatürde toplu halde sema eden Mevlevî dervişleri görülmektedir. Dervişlerin başında istivalı sikkeler bulunmaktadır. Sağ köşede elini karnının

⁵²¹ Metin AND, a.g.m., s. 7.

üstünde kavuşturmuş ayakta duran figür diğer tüm dervişlerden daha üstün konumdadır ve onları dikkatlice izlemektedir. Bu dervişin boynunda rid'a ve diğerlerinden farklı olarak başında destarlı sikkesi bulunmaktadır. Destarlı sikke her dervişe verilmediği için bu kişinin tarikat içinde rütbece üstün olduğunu göstermektedir. Yanında duran dervişin de giyimi benzer şekildedir. İkisinin de hırkalarının altından dar paça pantolonları gözükmemektedir.

Kompozisyonun ortasındaki sema eden dervişler uzun kollu ve yakası göğse kadar açık tennure giymişlerdir. Tennurenin üstünde Haydarî'ye benzer kolsuz ve yakası açık, kalçalarını örtecek uzunlukta yelek bulunmaktadır. Diğer dervişler düz papuç giydikleri halde bu dervişlerin ayakları çıplaktır. Sema eden dervişler arasında yaşı küçük bir derviş de göze çarpmaktadır. Bu küçük derviş de başında sikkesi, üstünde uzun kollu tennuresi ile semaya eşlik etmektedir.

Sol tarafta def ve kudüm çalan, ney üfleyen müzisyenler sıralanmıştır. Müzisyenlerin üzerinde yakasız ve uzun kollu, göbeğe kadar boydan boya düğmeli cübbeler bulunmaktadır. Aynı zamanda boyunlarına rid'a asmışlardır.

Minyatür renkli olmadığı için kıyafetlerin renkleri hakkında detay veremiyoruz ancak giyim konusunda bazı kuralların kabul edildiğini görebiliyoruz. Sema esnasında özellikle giyilen sema tennuresinin burada tasvir edilmesi ve dervişlerin hareketlerindeki gerçeklik artık yavaş yavaş standart bir giyim ve tarikat yaşantısının oluşmaya başladığını göstermektedir.

Değerlendirme : Minyatürün sol köşesinde bulunan müzisyen grubunun ellerinde ney, kudüm ve bendir tespit edilmiştir. Bir kasnak içine yerleştirilen hayvan derisinden oluşan bendir, Mevleîlerin sema törenleri esnasında kullandıkları bir müzik aletidir. İstanbul Divan Edebiyatı Müzesi'nde bulunan ve üzerinde tarih yazılmış olan bendir ise minyatürdeki bendir ile oldukça benzerdir (**Res. 90**). Minyatürdeki dervişin bendirinde ayrıca küçük ziller bulunmaktadır.

Resim 90. Bendir, 1902-1903 tarihlidir, 90/1, İstanbul Divan Edebiyatı Müzesi (Fotoğraf: Nurefşan Korkmaz-2016)

Yayını : Nurhan ATASOY, 2016. **Derviş Çeyizi: Türkiye’de Tarikat Giyim-Kuşam Tarihi**, Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul, s. 46.

Katalog No. : 21 (Resim 91)

Minyatürün Konusu: Ok Meydanı'nda Gece Gösterisi.

Bulunduğu Eser : Surname-i Vehbî

Minyatürün Dönemi veya Tarihi : 1720/33

Bulunduğu Müze ve Envanter No. : TSM., A.3593, y.51b

Minyatürün Yer Aldığı Eserin Tanımı: III. Ahmed'indört şehzadesinin 1720'de yapılan sünnet düğününü anlatan Sûrnâme-i Vehbî, Vehbî mahlaslı bir yazar tarafından Türkçe kaleme alınmış, minyatürlerini ise ünlü nakkaş Levnî Abdülcelil Çelebi (ö.1732) üstlenmiştir. Aynı eserin Damat İbrahim Paşa için hazırlandığı

düşünülen ve Levnî'nin çağdaşı olan İbrahim isimli sanatçı tarafından hazırlanan ikinci bir nüshası (TSMK. A.3594) daha vardır⁵²².

Minyatürler çift yaprak olarak tasarlanmıştır. Sağdan başlayıp sola doğru ilerleyen esnaf alayları bir sonraki sayfada, soldan başlayıp sağa doğru devam etmektedir. Hiç bir sahne arasında kopukluk olmadan birbirini takip eden sarmal şeklinde yüzlerce figür dikkat çekmektedir. Bu figürler oldukça hareketli ve renkli kıyafetler içinde şenliğe ayak uydurmaktadırlar.

Minyatürün Tanımı : Gece gösterimi açısından oldukça önemli olan bu sahnede yedi başlı bir ejderha, çatısında bir leylek olan köşk ve piramit şeklinde bir kule göze çarpmaktadır. Görevlilerin elinde havai fişekler ve her ihtimale karşı minyatürün sağ alt köşesinde tulumbacılar tüm ayrıntılarıyla resmedilmiştir. Koyu lacivert bir gökyüzü üzerindeki ay ve yıldızlar sahnenin gerçekliğini arttırmaktadır. Tepenin arkasına dizilmiş insan kalabalığı bu gösteriyi merakla ve heyecanla izlemektedirler. İki Bektâşî dervişi ve Mevlevî dervişleri de bu kalabalığa karışmışlardır.

Bektâşî dervişlerinden birisi eliyle gösteriyi işaret ederken, diğeri yanındaki kişi ile sohbet etmektedir. İki dervişin başında da Tac-1 Hüseyinî veya Tac-1 Celâlî diye tabir edilen beyaz keçeden yapılmış on iki terkli taç bulunmaktadır. On iki terk Bektâşîlerin inancında önemli bir yer tutan on iki imamı temsil etmektedir. Bu tacın lengerine Nakşîbendi dervişlerinin kullandığı *müjgân* denilen püsküllü bir destar sarmışlardır.

Bektâşîlerin yanında bulunan Mevlevî dervişleri ise sikkeleriyle hemen fark edilmektedir. Dervişlerden bir tanesinin sikkesinde alnından başlayıp sikkenin tam ortasından geçerek enseye kadar ulaşan yeşil deriden yapılmış istiva bulunmaktadır. Diğer iki dervişe göre daha uzun sakallı olan bu dervişin rütbe olarak üstün olduğu da anlaşılmaktadır. Dervişler yakasız ve uzun kollu renkli iç entarileri üzerine pembe, yeşil, turuncu renkteki feraceleri ile şenliğe katılmışlardır.

Değerlendirme : Bektâşî dervişlerinin başında bulunan müjgânlı on iki terkli tacın bir benzeri de günümüzde İstanbul Divan Edebiyatı Müzesi'nde saklanmaktadır.

---

⁵²² Günsel RENDA, **Batılılaşma Döneminde Türk Resim Sanatı**, Hacettepe Üniversitesi Yayınları: Ankara, 1977, s. 35-37.

Müzedeki taç minyatürdekinden farklı olarak destarlıdır. Dolama destar olarak tabir edilen, üç dört parmak genişliğinde bir bez parçasının üst üste gelecek şekilde dümdüz sarılmasıyla meydana gelmiştir. Destarın uç kısmında koyu yeşil renkte işlenmiş çiçek motifleri yer alır (**Res. 92**). Minyatürde destar yerine müjgân sarılmıştır. Bu farklılık dışında form ve terklerin sayısı bakımından birbirlerine benzemektedirler.

Resim 92. Bektâşî fahri, 20.yüzyıl, İstanbul Divan Edebiyatı Müzesi, 437 (Fotoğraf: Nurefşan Korkmaz 2016)

Yayını: Esin ATIL, 1999. **Levni ve Surname Bir Osmanlı Şenliğinin Öyküsü,** Koçbank Yayınları: İstanbul, s. 23.

Katalog No. : 22 (Resim 93)

Minyatürün Konusu : Sihirbazların ve Sazendelerin Gösterisi.

Bulduğu Eser : Surname-i Vehbî

Minyatürün Dönemi veya Tarihi : 1720/33

Bulduğu Müze ve Envanter No. : TSM., A.3593, y.131b

Minyatürün Tanımı : III.Ahmed'in şehzadelerinin sünnet düğününü tasvir eden başka bir sahnede ön tarafta geçit alayı, arka tarafta üç Mevlevî ve onların yanında

biri çocuk iki sivil görülür. Başında destarlı sikkesi olan kişi muhtemelen grubun şeyhidir. Diğer iki derviş de destarsız sikke takmışlardır.

Dervişlerin üzerinde farklı renklerde yakasız ve kolları olcukça bol uzun feraceler bulunmaktadır. Bu feracelerin içine de sıra düğmeli gömlek giymişlerdir. Şeyh olan sakallı derviş ise diğerlerinden farklı olarak boynuna kırmızı bir rid'a asmıştır. Muhtemelen bu grubun bir üyesi olan Mevlevî dervîşi kalabalığın içinden gösteriyi izlemektedir. Başındaki destarsız sikkesi ile hemen fark edilmektedir.

Sayfanın sol alt köşesinde destarlı iki Mevlevî dervîşi daha tasvir edilmiştir. Üzerinde mor feracesi bulunan sakallı derviş yanındaki kişi ile bir konuda tartışmaktadır. Bu minyatürden anlaşılacağı üzere, şenliği izlemeye her gruptan insan katılmaktadır.

Değerlendirme : Kalabalık içindeki Mevlevî dervîşleri ile tepede oturan Mevlevîlerin giyimi aynıdır. Farklı derviş gruplarının kendi içindeki iletişimini göstermesi açısından da önemli bir belgedir.

Yayını: Esin ATIL, 1999. **Levni ve Surname Bir Osmanlı Şenliğinin Öyküsü,** Koçbank Yayınları: İstanbul, s. 50.

Katalog No. : 23 (Resim 94)

Minyatürün Konusu : Kalender Dervishi

Bulunduğu Eser : Albüm

Minyatürün Dönemi ve Tarihi : 1720

Bulunduğu Müze ve Envanter No. : TSMK, H.2164, y. 22b

Minyatürün Yer Aldığı Eserin Tanımı : Minyatür, Levnî Abdülcélil Çelebi'nin tek figür resimlerinin yer aldığı bir albümde bulunmaktadır. Levnî'nin tek figür resimlerinin özelliği, kalıplaşmış formlardan uzak durmasıdır.

Tek yaprak üzerine nefir çalarken tasvir edilmiş figürün ayrıntılardaki gerçekçiliği dikkat çekicidir. Alnı kırışmış, kaşları çatılmış ve yanakları şişmiş dervişi sanatçı tüm ayrıntılarıyla tasvir etmiştir. Dervişin üzerinde kalçalarına kadar gelen krem rengi kolları dar bir hırka bulunmaktadır. Bu hırkanın kollarının iç kısmına boydan boya düğme dikilmiştir. Hırkanın altında kahverengi entari, onun da altında hırka ile aynı renkteki dar pantolon görülmektedir. Ayağına ucu sivri sarı terlik giymiştir.

Kulağında oldukça büyük bir mengüşü vardır. Bu mengüşün bir benzeri de boynunda aslıdır. Kolunda tesbihi, belinde çark motifli palhengi, kemere tutturulmuş uzun saplı kaşığı ve içinde muhtemelen kılıç bulunan çizgili uzun bir kılıf görülmektedir. Dervişin keşkülü ise ayağının ucundadır.

Başındaki tacı ise oldukça farklı bir formdadır. Ön kısmı siperli, arka kısmı Bektâşî Fahri'ne benzemektedir. Tam tepesinde bir düğme vardır. Ayrıca tacın etrafına Kâdirîlerin kullandığı müjgân denilen püskül şeklinde destar sarılmıştır. Uç kısmından saçakları sarkmaktadır. Minyatürün tarihine baktığımız zaman bu karışıklığın sebebini anlayabiliyoruz. XVI. yüzyılda Kalenderîlerin merkezi olan Seyyid Gazi Zaviye'si kapatıldıktan sonra, Kalenderîlerin adı kaynaklardan silinmiştir. Ancak bu dervişler bir anda ortadan kaybolmamış, oldukça güçlenen Bektâşîlik içinde kendilerine yer edinmişlerdir. Alışılmadık şekilde düzgün giyinen bu dervişin Bektâşîler içinde yaşayan ama hala Kalenderî geleneklerini devam ettiren bir derviş olduğu, kulağındaki mengüşten, keşkülünden ve nefirinden anlaşılmaktadır.

Değerlendirme : Kalenderî dervişinin ayağının ucunda bulunan keşkül-ü fukara, günümüze ulaşan örneklerle oldukça benzemektedir. İstanbul Divan Edebiyatı Müzesi'nde bulunan keşküllerin her ikisinde de omza asmak için sap kısmı bulunmaktadır (**Res. 95**). Ayrıca keşküllerin ortası içini rahat doldurabilmek için oyulmuştur. Minyatürdeki keşkül de aynı şekilde oyulmuş ve rahat taşımak içinde bir askısı bulunmaktadır.

Resim 95. Keşkül-ü Fukara, 19.yüzyıl, İstanbul Divan Edebiyatı Müzesi, 239, 824 (Fotoğraf: Nureşan Korkmaz-2016)

Yayımları : Gül İREPOĞLU, 1999. **Levnî:** nakış, şiir, renk, Kültür Bakanlığı Yayınları: Ankara, s. 205.

Katalog No. : 24 (Resim 96)

Minyatürün Konusu : Mevlevî Dervîşi

Bulunduğu Eser : Kıyafet Albümü

Minyatürün Dönemi veya Tarihi : 1720

Bulunduğu Müze ve Envanter No. : Paris Milli Kütüphane, Od. 6

Minyatürün Yer Aldığı Eserin Tanımı : Lale Devri padişahı III.Ahmed Batı ile iyi ilişkiler kurma amacıyla Fransa'ya gönderdiği elçilerden birisi Yirmisekiz Mehmet Çelebi'dir. Kendisi Fransa'ya gittiğinde büyük coşkuyla karşılanmış, adına törenler

düzenlenmiştir. Mehmet Efendi 16-27 Mart 1721 tarihinde XV.Louis tarafından ağırlandırılmıştır. Padişah bu ziyaret için Kral'a özel hediyeler hazırlatmıştır. Bu hediyelerden birisi de 48 minyatürü barındıran bir kıyafet albümüdür⁵²³.

Albüm içindeki tüm minyatürlerin üzerinde Arap ve Latin alfabesiyle açıklaması bulunmaktadır. Diğer kıyafet albümlerinde olduğu gibi figür ön planda tutulup gereksiz tüm ayrıntılardan uzak durulan bir yaklaşım söz konusudur.

Minyatürün Tanımı: Bu albümden alınmış bir örnekte tek yaprak üzerine dörtte üç profilden tasvir edilmiş figür bir çerçeve içine alınmıştır. Diğer minyatürler de üslup ve kompozisyon olarak birbirine benzemektedir. Bu çerçevenin üstünde Osmanlıca “Mevlevî Dervîşi”, Fransızca “Mevlevî Dervîşi ya da Rumî Dervîşi” yazılmıştır.

Bir elinde baston tutan bu figürün başında lengeri daha geniş, yukarıya doğru uzayan deve tüyü renginde destarlı sikkesi vardır. Omzuna attığı kırmızı rid'ası ile dönemin Mevlevî giyimine uygun şekilde tasvir edilmiştir. Dervîş en içte ayak bileklerine kadar uzun ve düğmesiz kahverengi gömlek giymiştir. Onun üstüne de kısa kollu kenarları ve koyu yeşil geri kalan kısmı siyah renkteki dışarı hırkasını kollarını geçirmeden sadece omuzlarına atmıştır. Belindeki mavi kemere sarı bir mendil bağlamıştır. Ayaklarında ise lacivert renkte düz papuçları bulunmaktadır.

Tasvirin yer aldığı albüm, dönemin giyim-kuşamı hakkında bilgi vermesi açısından önemli bir albümdür. Aynı albümde yer alan “Bektâşî Dervîşi” tasviri de tüm ayrıntılarıyla dönemini yansıtmaktadır (**bkz Res. 98**).

Değerlendirme : Minyatürdeki dervîşin başında deve tüyü renginde bir sikke ve beyaz destar görülmektedir. Dal sikkeleri bütün dervîşler kullanmasına rağmen, destarlı sikkeleri sadece izin verilen kişiler takmaktaydı. Destar sarmak halifelerin ve şeyhlerin hakkıydı. Eğer şeyh peygamber soyundan geliyorsa yeşil, peygamber soyundan değilse beyaz sarık sarardı.

Günümüze ulaşan destarlı sikke minyatürdeki sikke deve tüyü rengindedir (**Res. 97**). Destar renkleri dışında iki sikke arasında da bir fark görülmemektedir.

---

⁵²³ Taha TOROS, “Çok Değerli Bir Albüm”, **Türkiyemiz**, S. 44, 1984, s. 1-2.

Resim 97. Destarlı Şeyh Sikkesi, 20.yüzyıl, İstanbul Divan Edebiyatı Müzesi, 2 (Nurefşan Korkmaz-2016)

Yayını : Taha TOROS, 1984. “Çok Değerli Bir Albüm” , **Türkiyemiz**, s. 1-4.

Katalog No. : 25 (Resim 98)

Minyatürün Konusu : Bektâşî Dervîşî

Bulunduğu Eser : Kıyafet Albümü

Minyatürün Dönemi veya Tarihi: 1720

Bulunduğu Müze ve Envanter No. : Paris Bibliothèque Nationale, Od.6

Minyatürün Tanımı : Sultan III.Ahmed'in Fransız Kralı XV.Louis'e gönderdiği kıyafet albümünde yer alan başka bir minyatür ise Bektâşî dervîşini tasvir eder. Tek yaprak üzerine renkli olarak çalışılmış figür bir çerçeve içine alınmıştır. Bu çerçevenin üstünde Osmanlıca "Bektâşî Dervîşî", Fransızca "Bektâşî Dervîşî ya da Gezici Dervîş" yazılmıştır.

Dörtte üç profilden çizilen derviş, bir eliyle kitap, diğer eliyle de feracesini tutarken tasvir edilmiştir. Bu figür başındaki on iki terkli keçeden yapılmış Tac-ı Hüseyinî –Bektaşî fahri- ile tipik bir Bektâşî dervîşi görünümündedir. Kulağına taktığı mengüşten ötürü gezici dervîş olarak adlandırılrsa da mücerred yani hayatı boyunca evlenmeyen Bektâşîlerin de mengüş taktıkları bilinmektedir.

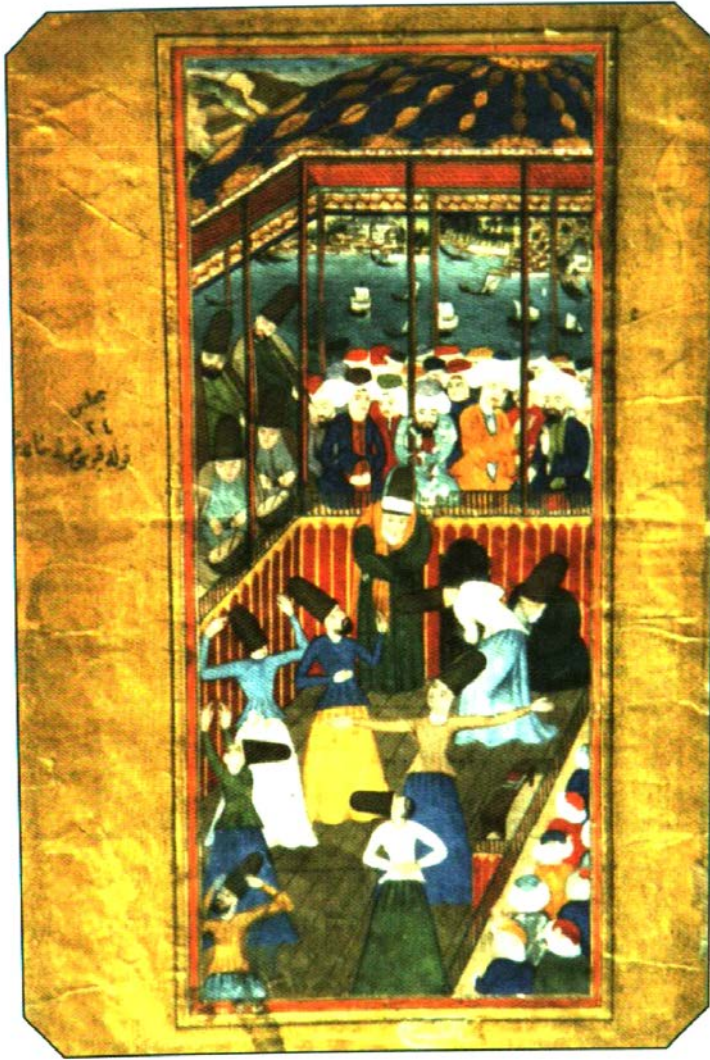
Bıyıklarını ve sakallarını tamamen traş etmiş dervîşin kollarındaki dövmeler ve yüzündeki makyaj dikkat çekmektedir. Dövme genellikle gezici dervîşlerde en çok da Rum Abdalları'nda görülmektedir. Vücutlarına çeşitli yaralar açan ve özellikle de Hz.Ali ile ilgili figürleri dövme yaptıran dervîşlerden Bektâşîler de etkilenmişlerdir. Nihayetinde tüm gezici dervîşleri Bektâşîlik bir çatı altında toplamıştır. Dolayısıyla Bektâşî diye tasvir edilen dervîşte gezici dervîşlerin izlerini görmek çok doğaldır.

Bu dervîş ihte kolsuz denilebilecek kadar kısa kollu, yakası göğsüne kadar derin yırtmaçlı muhtemelen boyu dize kadar uzun olan kahverengi haydarî diye tabir edilen gömleği giymiştir. Haydarînin üstünde uzun kollu, yakasız ve düğmesiz krem renginde uzun feracesini omzuna atmıştır. Haydarînin belinde lacivert renkte bir kemer ve kemere asılı küçük bir cilbend bulunmaktadır. Feracenin altından güğümlü dar pantolonu görülmektedir. Tek omzundan kırmızı renkte rid'a sarkan dervîş ayaklarına siyah renkte düz mest papuçlar giymiştir.

Dervîşin içinde bulunduğu sayfada detay görülmemektedir. Sadece dervîş ön plandadır. Geri kalan her şey oldukça sade bırakılmış olup, tıpkı Mevlevî dervîşinin tasvir edildiği sayfada olduğu gibi ayaklarının altına birkaç küçük yeşillik çizilmiştir (**bkz. Res. 96**).

Değerlendirme : Bektâşî dervîşinin başında oniki terkli Bektâşî Fahri tespit edilmiştir.Günümüze ulaşan örneklerle benzerlik gösteren bu taç (**bkz. Res. 92**), Bektâşîlerin oniki imama olan saygılarından dolayı oniki terklidir.

Yayını : A. Süheyl ÜNVER, 1999. **Geçmiş Yüzyıllarda Kıyafet Resimlerimiz**, TTK Yayınları: Ankara.

Katalog No. : 26 (Resim 99)

Minyatürün Konusu : Beşiktaş Mevlevihanesi'nde Sema

Bulunduğu Eser :

Bulunduğu Müze ve Envanter No. : PFL, RBD, Lewis Coll., T8

Minyatürün Dönemi veya Tarihi : yaklaşık 1720

Minyatürün Tanımı : Bu minyatürün Levnî döneminde eserler veren İbrahim adlı nakkaşa ait düşünülmektedir⁵²⁴.

---

⁵²⁴ Banu MAHİR, a.g.e., s. 78.

Minyatürün solunda “Meclis 34 Kulekapısı Mevlevihanesi” ibaresi bulunmaktadır. Kulekapısı, Galata Mevlevihanesi’nin diğer adıdır. Ancak minyatürde tasvir edilen yer arka plandaki manzaradan anlaşılacağı üzere kesinlikle Beşiktaş Mevlevihanesi’dir⁵²⁵.

Sema anını canlandıran bu minyatürde ön tarafta kendinden geçen dervişler arka tarafta ise Üsküdar manzarası bulunmaktadır. Cilalı bir zemin üzerine tahta direklerle oturtulmuş ahşap kubbesi, mesnevi kürsüsü, mihrabı ve izleyiciler için parmaklıklarla ayrılmış özel mekanlarıyla tipik bir semahâne görünümünde olan bu mekan günümüze ne yazık ki ulaşmamıştır.

Başında destarlı sikkesi üstünde yeşil hırkası ve turuncu rid’ası bulunan beyaz sakallı kişi muhtemelen buradaki dervişlerin eğitiminden sorumlu olan şeyhtir. Ayrıca sadece bu figürün sikkesi destarludur. Böylece diğer dervişlerden kıdemli olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Bir derviş şeyhin önünde saygıyla eğilerek selam vermektedir.

Semahanenin ortasında kollarını açmış, havaya kaldırmış ya da ellerini belinde birleştirmiş yedi adet Mevlevî dervişi görülmektedir. Bunlar sema tennuresi denilen sırf bu iş için giyilen yere kadar uzun renkli tennureler giymişlerdir. Tennurenin üstüne giydikleri destegül bütün vücudu saracak şekilde uzun kollu ve belden oturtmalıdır. Başlarında destarsız ve koyu renk dal sikkeler bulunmaktadır. Siyah feracesiyle yerde oturan bir Mevlevî dervişi ise henüz semaya başlamamıştır.

Ziyaretçiler için özel olarak tasarlanan kısımda müzisyenler için de mutrib-hane vardır. Burada ney ve kudüm çalan Mevlevî dervişleri görülmektedir. Onlar da bu gösteri için özel hazırlanmışlardır. Başına koyu renk sikke, üzerine yeşil ve mavi renkte ferace giymiş olan dervişler ahenk içinde ney üfleyip kudüm çalmaktadırlar. Bu grubun hemen yanında semayı izlemeye gelen misafirler göze çarpar. Sağ taraftaki misafirlerin önündeki bir kürsü üstüne Mesnevî konulmuştur.

---

⁵²⁵ M. Baha TANMAN, “Beşiktaş Mevlevihanesi’ne İlişkin Bir Minyatürün Mimarlık ve Kültür Tarihi Açısından Değerlendirilmesi”, **17.Yüzyıl Osmanlı Kültür ve Sanatı Sempozyum Bildirileri**, (19-20 Mart 1998), İstanbul, 1998, s. 189.

Dönemin sema sahnesini canlandırması açısından önemli olan bu minyatürün bir başka özelliği ise günümüze ulaşmayan Beşiktaş Mevlevihânesi hakkında bilgi vermesidir.

Değerlendirme : Günümüze ulaşmayan Beşiktaş Mevlevihânesi'nin tanıtılması açısından önemli olan bu minyatürün bir başka özelliği ise sema esnasında giyilen kıyafetlerin tamamının tasvir edilmiş olmasıdır. Dervişlerin giydiği uzun ve bol etekli sema tennuresi, uzun kollu vücuda oturan dar kesim destegül ve baştaki sikke sema törenlerinin vazgeçilmezidir.

Tam takım halinde İstanbul Divan Edebiyatı Müzesi'nde sergilenen sema kıyafeti ile minyatürdeki dervişlerin üzerinde bulunan kıyafetler birbirine oldukça benzemektedir (**Res. 100**). Müzedeki kıyafette uzun siyah ve bol bir hırka göze çarpmaktadır. Minyatürde yerde oturan ve henüz semaya başlamamış olan derviş bu hırkadan giymiştir. Diğer dervişler ise semaya başladıkları anda bu hırkayı üzerlerinden atıp renkli tennureleri ile dönmeye başlamışlardır. Günümüze ulaşan örnekteki sema tennuresi kefeni simgelediği için beyazdır. Minyatürdeki tennureler ise destegüller gibi rengarenktir. Dervişlerin başlarında bulunan sikke ise müzedeki örnekle aynıdır.

Resim 100. Mevlevî Sema Kıyafeti, Tennure-464/A, Destegül-464/B, Elifi nemed-464/C, Resm hırkası-465, Sikke-466, 20.yüzyıl, İstanbul Divan Edebiyatı Müzesi (Fotoğraf: Nurefşan Korkmaz-2016)

Yayını : M. Baha TANMAN, 2013. **Mevlevi Dünyasında Bahariye Mevlevihanesi,** İstev Yayınları: İstanbul, s. 62.

Katalog No. : 27 (Resim 101)

Minyatürün Konusu : Dolmabahçe'de Mevlevî Dervişleri

Bulunduğu Eser :

Minyatürün Dönemi veya Tarihi : yaklaşık 1720

Bulunduğu Müze ve Envanter No. : Paris, Auguste Boppe'un Eski Koleksiyonu, No.3

Minyatürün Tanımı : Levnî'nin çağdaşı İbrahim adlı nakkaşa mal edilen minyatürde Dolmabahçe'nin tepelerindeki bir grup Mevlevî dervişi tasvir edilmiştir. Minyatürün sol köşesinde “Meclis 33 Dolmabahçe’de Mevlevîler Eğlenmesidir” ibaresi yazılıdır. Aynı ibarenin bir benzeri de “Beşiktaş Mevlevihanesi’nde Sema” isimli minyatürde bulunmaktadır (**bkz. Res. 99**).

Minyatürün alt kısmında Marmara Denizi, kayıklar, ağaçlarla kaplı bahçe içinde küçük köşkler görülmektedir. En arka kısımda şehir manzarası ve mavi bir gökyüzü tasvir edilmiştir. Bu iki manzara arasında ise servi ağaçlarıyla kaplanmış, çardak şeklinde küçük bir köşkün bulunduğu bir bahçede çubuk tütüren ve kahve içen yedi Mevlevî dervişi oturmaktadır. Yorgun ve düşünceli gözükten dervişlerin üflediği ney önlerinde durmaktadır. Belki de bir sema ya da müzik dinletisi sonrası yorulan dervişlerin mola verdikleri an tasvir edilmiştir.

Elindeki bardağa çay ya da kahve dolduran dervişin sikkesi destarlıdır. Dervişin destarının altından sikkesi gözükmemektedir. Bu onun Çelebi soyundan gelmediğine işarettir. Diğer dervişlerde destarsız ve yukarıya doğru uzayan dal sikkeler bulunmaktadır.

Yüzü izleyiciye dönük olan dervişin içinde mavi renkte uzun kollu bir ferace, onun üzerinde kahverengi dışarı hırkası, boynunda turuncu rid’ası ve ayaklarında sarı mest papuçları vardır. Sırtları dönük olan dervişlerin iç giyimi hakkında bir şey söylemek zor olsa da diğerleriyle aynı şekilde giyindiklerini düşünmek yanlış olmayacaktır. Mavi, yeşil, sarı, bej ve kahverengi dışarı hırkası üzerine renkli rid’alar ve dal sikkeleri ile bu minyatür bir Mevlevî'nin günlük sokak giyimini yansıtmaktadır.

Değerlendirme : Bir grup Mevlevî dervişinin tasvir edildiği minyatürde, bir dervişin başındaki sikke destarlı, diğerlerinininki dal sikkedir. Üzerine destar sarılmayan sikkelere dal sikke denilmektedir. Günlük hayatta dervişlerin tercih ettiği bu sikkeler yukarıya doğru uzanan bir formdadır. Deve tüyü renginde üretilen sikkelerden günümüzdeki örnekler ile minyatürdeki örnekler karşılaştırıldığında birebir aynı

oldukları görülmektedir (**Res. 102**). 13.yüzyıla tarihlenen sikkeler ile 18.yüzyılda yapılmış olan minyatürdeki sikkelerin aynı olması ise Mevlevîlerin değişen kıyafetlerine rağmen, sikkenin başından beri kullanıldığını göstermektedir.

Resim 102. Sikke, Mevlânâ'ya ait, 13.yüzyıl, Konya Mevlana Müzesi (Fotoğraf: Nureşan Korkmaz-2018)

Yayıını: Jean SOUSTIEL, 1997. "Osmanlı El Yazmaları ve Minyatürler", **Antik Dekor**, S. 42, s. 86.

Katalog No. : 28 (Resim 103)

Minyatürün Konusu : Nakşibendî Dervîşı

Bulunduğu Eser : Heinrich Friedrich von Diez Albümü

Minyatürün Dönemi veya Tarihi : 1790

Bulunduğu Müze ve Envanter No. : LBM, 22368.

Minyatürün Yer Aldığı Eserin Tanımı : Sultan I.Abdülhamid zamanında İstanbul'da yaşayan Prusya Elçisi Heinrich Friedrich von Diez isimli kişi de tıpkı diğer elçilerin yaptırdığı gibi kendisine bir kıyafet albümü sipariş etmiştir. Bu albüm iki cilt ve toplamda 114 minyatürden oluşmaktadır⁵²⁶.

Minyatürün Tanımı : Albümde bulunan bir minyatürde çerçeve içine alınmış Nakşibendî dervişi tasvir edilmiştir. Çerçevenin alt kısmında Fransızca açıklaması bulunmaktadır. Arka plan tamamen boş bırakılmış olup sadece figür ön plana çıkarılmıştır. Figür alışlagelmiş minyatür üslubundan uzak sulu boya çalışmalarına daha yakın bir üsluptadır. Eser geç döneme tarihlendiği için klasik üsluptan uzaklaşmıştır.

Dervişin bir elinde baston, diğer elinde kandil taşıdığı görülmektedir. Uzun sakallı ve bıyıklı, orta yaşlı bu dervişin en dikkat çeken özelliği ise kıyafetinin üzerindeki tüm vücudunu saran tesbih taneleridir. Dervişlerin kullandığı tesbihler genellikle 33 veya 99 tane taştan oluşmaktadır. Ancak bazı hallerde çoğunlukla da hücrede çile çekerken sayısı binlere ulaşan tesbih kullandıkları tespit edilmiştir.

Tepeye doğru sivrilerek yükselen kahverengi tacın lengerine yani başa geçirilen kısmına yeşil renkte bir destar sarılmıştır. Taç ile destar arasına üç adet kuş tüyü sıkıştırılmıştır. Bu tarz bir Nakşî tacı form açısından günümüze ulaşan örneklerle örtüşse bile dışarıya doğru fıskıran tüyler ilk kez karşımıza çıkmaktadır.

Genellikle yere kadar uzun hırkalarla görmeye alışık olduğumuz dervişlerin yerine buradaki dervişin feracesi dizlerini örtmektedir. Bu nedenle dervişin iç giyimi olan büzgü paçalı beyaz pantolonu ve ayaklarına giydiği turuncu ayakkabıları da tasvir edilmiştir. Derviş ayakkabılarıyla aynı renkte bir kemeri de beline bağlamıştır.

Değerlendirme : Dervişin üzerine bir kıyafet gibi giydiği tespih, tekke eğitimi boyunca vazgeçilmez bir gereçti. Tespih gün içinde bile dervişlerin elinden düşmezdi. Şeyhin verdiği duaları sayısınca okumak derviş için önemli bir görevdi. Bu sayıyı tespih kullanarak akılda tutan dervişler böylece görevlerini yerine getirmiş

---

⁵²⁶ Emine KOCA, Fatma KOÇ, **a.g.m.**, s. 378.

olurlardı. Günümüzde aynı amaçla kullanılan tespihlerin boyutları birbirine benzemektedir. Ancak tekke içinde kullanılan tespihlerin tane sayısı bazen binlere ulaşmaktadır.

Sözünü ettiğimiz büyük tespihlerin bir örneği İstanbul Divan Edebiyatı Müzesi'nde sergilenmektedir (**Res. 104**). Çok taneli ve büyük olan bu örneklerle minyatürdeki tespih örtüşmektedir.

Resim 104. Tespih, 19.yüzyıl, İstanbul Divan Edebiyatı Müzesi, 243, 245 (Fotograf: Nurefşan Korkmaz-2016)

Yayını : Emine KOCA, Fatma KOÇ, 2014.“Kıyafetnameler ve Ralamb’ın Kıyafet Albümü’ndeki 17.yüzyıl Osmanlı Toplumu Giysi Özelliklerinin İncelenmesi”, **Turkish Stuides**, c. 9, S. 11, s. 371-394.

Katalog No. : 29 (Resim 105)

Minyatürün Konusu : Bektâşî Dervişi

Bulunduğu Eser : Heinrich Friedrich von Diez Albümü

Minyatürün Dönemi veya Tarihi : 1790

Bulunduğu Müze ve Envanter No. : LBM, 22368.

Minyatürün Tanımı : Diez Albümü’ne ait başka bir minyatürde çerçeve içine alınan bir derviş figürü, çerçevenin alt kısmındaki Fransızca “Bektâşî Dervîşî” yazısı ile açıklanmıştır.

Dervîşin başında Bektâşîlerin en çok tercih ettiği oniki terkli Bektâşî fahri bulunmaktadır. Tacın üstüne dört sıra destar sarılmıştır. Destar sarma hakkı sadece halifeler ve babalara verilmiştir. Babalar yeşil destar sararken halifeler siyah destar sarmaktadır. Bu nedenle minyatürde görülen kişi bir Bektâşî halifesidir.

Ayakta tasvir edilen dervîş bir elinde sapı tahtadan ucu demirden yapılmış teber tutarken diğer elinde tespih çekmektedir. En içte Nakşibendî dervîşindeki gibi (**bkz. Res. 103**) büzgü paçalı bir şalvar ve kolsuz bir içlikgiymiştir. İçliğin üzerinde uzun kollu kruvaze yakalı kahverengi uzun bir gömlek vardır. Bu hırkanın beline kırmızı renkte elif-i nemed sarılmıştır. Elif-i nemedin ortasında palheng taşına benzer büyükçe bir taş bulunmaktadır. Bu kemere ayrıca nefir, tesbih ve kaşıklar asılmıştır. Gömleğin üzerine gri uzun kollu hırkasını giyen dervîş bir kolunu hırkadan geçirirken diğer kolunu dışarıda bırakmıştır. Ayaklarında her dervîşin giymekte olduğu sarı renk düz taban mest papuçlar bulunmaktadır.

Değerlendirme : Destarlı ve oniki terkli Bektâşî tacı, günümüze ulaşan taçlarla aynı formdadır (**bkz. Res. 92**). Ayrıca tek taraflı teber taşıyan Câmî dervîşinden sonra (**bkz. Res. 71**), Bektâşî dervîşinin elinde de çift taraflı teber görülmektedir.

Yayını : Emine KOCA, Fatma KOÇ, 2014.“Kıyafetnameler ve Ralamb’ın Kıyafet Albümü’ndeki 17.yüzyıl Osmanlı Toplumı Giysi Özelliklerinin İncelenmesi”, **Turkish Stuides**, c. 9, S. 11, s. 371-394.

Katalog No. : 30 (Resim 106)

Minyatürün Konusu : Mevlevî Dervîşi

Bulunduğu Eser : Heinrich Friedrich von Diez Albümü

Minyatürün Dönemi veya Tarihi : 1790

Bulunduğu Müze ve Envanter No. : LBM, 22368.

Minyatürün Tanımı : Diez Albümü'ne ait bir Mevlevî dervişi tasviri ise erken dönem örneklerine göre daha gerçekçidir. Bu gerçekçilik sadece kıyafette değil dervişin duruş şeklinde de kendisini gösterir. Sema esnasında dervişler sağ elin havaya kaldırıp sol elini aşağıya indirmektedirler. Bu yaradandan alınanı yaradılana ulaştırmak manasına gelmektedir. Minyatürde derviş aynen bu şekilde dönmetedir.

Mevlevî dervişinin üzerindeki kıyafetler sema esnasında giyilen kıyafetlerin aynısıdır. Başındaki dal sikke daha önce sıkça gördüğümüz örneklerden farklı olarak oldukça uzundur. Bu sikke günlük kullanım için değil özel günler için dikilmiştir.

Etekleri geniş mavi renkte bir tennure üzerine sarı renk destegül giyilmiştir. Kolları dar olan destegülün hiç düğmesi yoktur ve boyu bele kadar gelmektedir. Tennurenin belinde taşlı bir kemer bulunur. Aynı zamanda tennurenin üst kısmına boydan boya düğme dikilmiştir.

Mevlevîlere ait bu son tasvirde günümüze ulaşan kıyafetlere en çok benzeyen Mevlevî kıyafetinin olduğu görülmektedir. Tüm ayrıntılarıyla gerçeğe uygun şekilde tasvir edilmiştir.

Değerlendirme : Mevlevî giyiminin kesin kurallara bağlandığı bu minyatürden anlaşılmaktadır. Günümüze ulaşan kıyafetler değerlendirildiğinde (**bkz. Res. 100**), minyatürdeki dervişin giyimine çok benzer olduğu görülmektedir.

Yayını : Emine KOCA, Fatma KOÇ, 2014.“Kıyafetnameler ve Ralamb’ın Kıyafet Albümü’ndeki 17.yüzyıl Osmanlı Toplumu Giysi Özelliklerinin İncelenmesi”, **Turkish Stuides**, c. 9, S. 11, s. 371-394.

4.DEĞERLENDİRME

Minyatürün en önemli görevi eğer bir metne bağlı ise bu metni daha açıklayıcı hale getirmektir. Metne bağlı olmadan yapılmış tek bir yaprak ise, yine tasvir edilen figürün, manzaranın veya önemli bir olayın izleyici tarafından hayal edilmesini sağlamaktır.

Osmanlı minyatür sanatı başlangıcından XVIII.yüzyıl sonuna kadar dönemin ihtiyacına, siparişi veren kişinin zevkine ve nakkaşın sanat anlayışına uygun olarak şekillenmiştir. Klasik Osmanlı minyatür üslubu saray nakkaşhanesinde çalışan ve düzenli maaş alan nakkaşların oluşturduğu bir üsluptur. İlk başta Timurlu ve Türkmen minyatür üslubu etkisinde çalışan nakkaşlar İstanbul'un başkent olmasıyla beraber Topkapı Sarayı'nda özgün eserler ortaya çıkarmaya başlamışlardır. Bunun dışında eyaletlerde valilerin ve devlet adamlarının desteğiyle yerel sanatçılar tarafından üretilen yazma eserler de Eyalet üslubunu oluşturmaktadır. Tüm bu gelişmelerin ardından Batılılaşma Dönemi'nde ortaya çıkan ve toplumun her alanında etkisini gösteren yenilikler sayesinde Osmanlı minyatürlerinde Batı resim sanatında kullanılan teknikler kullanılmaya başlamıştır.

Kıyafet, bir kişinin toplum içerisinde ayırt edilebilmesini sağlayan en önemli unsurdur. Günümüzde moda ve ihtiyaçlar doğrultusunda birbirine benzer giyimler ortaya çıksa da özellikle Osmanlı döneminde bu durum tam tersidir. Müslüman bir Osmanlı gencinin giydiği kıyafet ile bir Ermeni ya da Rum gencinin giydiği kıyafet aynı değildir. Bu durum asla insanları ayırt etmek amaçlı olmayıp aksine kişinin kendini toplum içinde özel hissetmesini ve ait olduğu grubu temsil etmesini sağlamıştır. Çünkü kıyafetler sadece örtünmek için kullanılmayıp, inancın, yaşayış tarzının, gelenek ve göreneklerin de sembolü olmuştur.

Toplumun farklı bir kesimini oluşturan dervişler sadece İslamiyette değil Budist ve Maniheizt inanışlarda, Şamanizm'de, Hıristiyan ve Yahudi topluluklarında da görülmektedir. Her dervişin yolu farklı olsa da ulaşmak istediği nokta hep aynıdır.O

yol da yaratıcıyı memnun etmek için iyi insan olmak ve onun yasaklarından uzak durmaktır. Kimisi bunu hücreye kapanarak yapar, kimisi toplumdan uzaklaşır, kimisi ise hayatı boyunca yolculuk ederek insanları uyarmaya çalışır.

İslamî inanışa göre bu yollara tarikat adı verilmektedir. Allah'a yakınlaşmak için kullanılan farklı yollar sonucunda tarikatlar ortaya çıkmış ve bu tarikatların da takipçileri yani dervişler oluşmuştur. Bazı tarikatların derviş sayısı oldukça fazla iken bazıları sadece yerel bir bölgede kabul görmüştür. Bir tarikatın yayılması yöneticiler tarafından da desteklenmesiyle olmuştur. Bu şekilde resmiyet kazanan tarikat etrafında daha fazla insan toplanmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu yayıldığı geniş topraklar sayesinde her türlü zenginliği içinde barındırdığı gibi din konusunda da köklü inanışlara ev sahipliği yapmıştır. Anadolu topraklarında İslamiyetten önceki Şamanist inançlardaki kam-ozanların yerini İslamiyetle beraber dervişler almıştır. Coğrafi olarak da önemli bir noktada bulunan bu topraklar adeta derviş akınına uğramıştır.

Bazı tarikatlar yöneticiler tarafından bizzat desteklenmiştir. Bu durumun çok farklı sebepleri vardır. Bazen Sultan bu tarikata gerçekten kalben ilgi duymakta, bazen de toplumun düzenini sağlamak için desteklemektedir. Her ne sebeple olursa olsun sarayın desteklediği tarikat kendine daha çok mürid toplamış, daha çok yayılmış ve dolayısıyla minyatürlere daha çok yansımıştır.

4.1. Derviş Tasvirlerinin Osmanlı Minyatür Sanatındaki Dağılımı

Tespit ettiğimiz minyatürler ışığında en sık karşımıza çıkan tarikat elbette Mevlevîliktir. Bunun tek sebebi saray tarafından desteklenmesi değil halk tarafından da sevilen ve saygı duyulan bir tarikat olmasından kaynaklanır. Tarikatın kurucusu Mevlânâ Celaleddin Rumî'nin hoşgörülü bakış açısı geniş kitleler tarafından sevilmesini sağlamıştır. Anadolu'da büyüyen ve dünyaya yayılan bu tarikat, günümüzde kutlanan Şeb-i aruz törenleri ve UNESCO'nun düzenlediği Mevlânâ etkinlikleri sayesinde sempati duyan insanlar tarafından hala takip edilmektedir.

Bir Mevlevî'yi en sık görebileceğimiz yer semahanedir. Çünkü sema, Mevlevîler için vazgeçilmez bir ibadettir. Dervişler özel bir eğitimden geçtikten sonra

semahaneye gelmeye hak kazanmaktadır. Tasvirlerle yansıyan sahnelerde genellikle müzisyenlerin olduğu bir grup derviş, semayı izlemeye gelen seyirciler ve sahnenin ortasında sema eden derviş topluluğu kompozisyonun bütünü oluşturur. Tek figür minyatürlerde dervişler ney ya da kudüm çalarken, kitap okurken veya tek başına sema ederken tasvir edilmişlerdir.

Daha çok Mevlevî dervişlerinin tasvir edilmesinin bir sebebi de yabancılar tarafından Mevlevîliğe gösterilen yoğun ilgi ve meraktır. Osmanlı topraklarına gelen yabancı seyyahlar sema törenlerini izlemek için özellikle tekkelere akın etmişlerdir. Birçoğu burada gördüklerini kaleme almıştır ve ilgi git gide çoğalarak yayılmıştır. Özellikle yabancı elçilerin sipariş ettiği kıyafet albümlerinde Mevlevîlerin resimlerine ayrı bir yer açılmıştır. Yaklaşık XVI.yüzyıldan başlayıp XVIII.yüzyıla kadar geçen süreçte değişen ve gelişen minyatür üslubunda yapılan tasvirlerde Mevlevîler hep odak noktasında olmuştur.

Mevlevîlikten sonra en fazla tasvir edilen derviş grubu gezici dervişlerdir. Bu grubun içinde Kalenderîler başta olmak üzere, Câmîler, Haydarîler, Rum Abdalları bulunmaktadır. Gezici dervişlerin en önemli özelliği hayatları boyunca seyahat etmeleridir. Bu sebeple yerleşik bir düzene alışık olmayan dervişler her toplumda karşımıza çıkmaktadır.

Genellikle kalabalık halde dolaşan bu grup ellerinde zillerçalarak şarkı söyleyip şehirde dolaşmaktadır. Aynı zamanda uyuşturucu madde kullanımının yaygın olduğu bu grup ilginç giyimleriyle de dikkat çekmektedir. Neredeyse çıplak sayılabilecek kadar giyinen dervişlerin üstünde sadece yabancı hayvan postu bulunmaktadır. Minyatürlerde de tasvir edildiği gibi ellerinde taşıdıkları keşkül-ü fukara gezici dervişlerin vazgeçilmezidir. Halkın acıyarak yardım ettiği bu dervişler düzeni bozdukları için yöneticiler tarafından hoş karşılanmamışlardır.

Gezici dervişlerin XVI.yüzyıl itibarıyla saray karşıtı işlere bulaşması sonucunda kaçınılmaz sonları gelmiştir. Sultan tarafından cezalandırılan dervişlerin bir kısmı Bektâşîlik içine sığınmışlardır. Bu sebepten Bektâşîlik tasvirleri içerisinde gezici dervişlere ait birçok unsur görmek mümkündür. Gezici dervişlerden sonra minyatürlerde karşımıza en sık çıkan tarikat Bektâşîlik'tir.

Bektâşîliğin diğer tarikatlardan farkı Yeniçeriler ile olan yakın ilişkisidir. Ocak ile tarikat o kadar iç içe girmiştir ki her asker bir Bektâşî dervişidir. Dolayısıyla

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla beraber, Bektâşîler de saray tarafından sürgüne gönderilmiştir. Tüm bu olumsuzluklara rağmen, Bektâşî dervişlerinin tasvirleri de azımsanamayacak kadar fazladır. Bazı tasvirlerde elinde teber tutan Bektâşî dervişlerinin görülmesi, Yeniçeriliğe bir göndermedir. Aynı zamanda XVI.yüzyıldan sonra yapılan tasvirlerde gezici dervişlere benzeyen Bektâşî figürlerikarşımıza çıkmaktadır.

Saray içerisinde en çok sevilen tarikatlar, Bayramilik ve Halvetilik olmasına rağmen minyatürlerde sayıca az tasvire rastlanmaktadır. Aynı şekilde Nakşibendilik de sarayın sempati duyduğu tarikatlardandır. Geç dönemde yapılan bir örnek dışında başka bir Nakşibendi tasvirine rastlanmamıştır.

Sadiyye ve Şazeliyye'nin Osmanlı topraklarında çok fazla müridi olmadığından minyatürlere yansımaması doğaldır. Rufâilik ve Kâdirilik ise Osmanlı'da tekke sayısı çok olan ve dikkat çeken tarikatlardır. Özellikle Rufâilerin bürhan gösterileri yabancı seyyahlar tarafından ilgiyle izlenmiştir. Buna rağmen bazı tarikatların minyatürlere hiç yansımamış olması şaşırtıcıdır. Bu durum bazı tarikatların dışı kapalı bir yapıda olmasından kaynaklanmaktadır. Başka bir sebebi ise minyatürlü yazmayı veya albümü sipariş eden kişinin bu yöndeki isteğidir. Saymış olduğumuz tarikatlar Osmanlı minyatür sanatında karşımıza çıkmamakla beraber, diğer İslam topluluklarında özellikle İran minyatürlerinde tasvir edilmişlerdir.

5.SONUÇ

İncelemiş olduğunuz bu çalışmada, Osmanlı minyatürlerinde yer alan konulardan biri olarak derviş kıyafetleri tanıtılmaya çalışılmıştır. Tezin konusunu oluşturan tarikatlara ait giyim-kuşam ve aksesuarları tespit etmemiz açısından başvurulabilecek en önemli kaynak minyatürlerdir. Osmanlı minyatürleri gerek ayrıntılarıyla gerek gerçekçiliğiyle tarihi belge niteliğindedir. Dervişlerle alakalı seyyahların yazdığı kitaplar ya da yabancı sanatçıların çizdiği gravürler de bulunmaktadır ancak bunlar minyatür kadar gerçekçi değildir. Bir seyyahın hakkında net bilgiye sahip olmadan yazdığı anıları ne derece güvenilir olabilir? Sadece hayal gücüyle ve duyduklarıyla gravür çizen bir sanatçının yanılma payı elbette olacaktır. Bu bağlamda konumuz itibariyle bizim için en güvenilir kaynak minyatürlerdir.

Dervişlerin kullandığı kıyafet ve eşyalar geleceğe miras olmasındüşüncesiyle saklanmadığından günümüze pek azı kalabilmiştir. Bu durum minyatürlerin önemini kat be kat arttırmaktadır. Bugün çeşitli müzelerde ve tekkelerde saklanan kıyafetlerle minyatürlerde yer alan kıyafetlerin benzerliği minyatürlerin gerçekçiliğini bir kere daha ortaya koymaktadır.

Erken dönemde yapılan minyatürler daha sade iken geç dönemde yapılan minyatürlerde daha çok ayrıntı bulmak mümkündür. Bunun nedeni ise tarikat giyimimin esasını oluşturan taç ve hırka dışında kalan aksesuarlar genellikle tarikatın kurucu pirî öldükten sonra ortaya çıkmıştır. Örneğin Mevlevîliğin kurucusu Mevlânâ hayatta iken dönemin alimleri gibi giyinirdi. Aynı şekilde Bektâşîliğin kurucusu Hacı Bektaş-ı Velî yaşarken dervişlerine mengüş taktırmamıştır. Buna bağlı olarak geç döneme tarihlenen minyatürlerde kıyafetlerin daha detaylı işlendiği görülmektedir.

Dervişlerin giyimi onların yaşam tarzıyla, inanışlarıyla ve ihtiyaçlarıyla doğru orantılıdır. Minyatürlere yansıyan figürlerden Mevlevîler sikke, tennure, destegül ve haydarî ile, gezici dervişler keşkül, mengüş, post ve nefir ile, Bektâşiler 12 terkli

taçları ve teber ile, Bayramî ve Nakşibendî dervişleri de kendilerine has taç ve hırkaları ile tasvir edilmişlerdir.

Osmanlı sarayında üretilen şenlikleri konu alan sûrnâmelerde, tarihi konulu şehnâmeler ve gazavatnâmelerde, dini içerikli yazmalar ve albüm resimlerinde sıkça rastlanan derviş tasvirleri incelendiğinde dervişlerin halk tarafından sevilen, eğlencelerde herkesle beraber eğlenen, kimi zaman padişahın huzuruna çıkıp dua eden, kitap okuyup müzik aleti çalan, bazen de Allah rızası için dilenen kişiler olduklarını görmekteyiz.

Geleneksel Osmanlı minyatürü denildiğinde akla ilk gelen isim olan Nakkaş Osman'ın çalışmalarında daha çok Mevlevîler ön plandadır. Nakkaş Osman'ın XVI.yüzyılda yapmış olduğu sûrnâme ve şehnâme türündeki eserlerinde toplu halde dolaşan dervişler sema ederken ya da müzik aleti çalarken tasvir edilmişlerdir. Bu minyatürler ışığında dervişlerin toplum içerisindeki yaşayışlarına dair canlı sahneler tespit edilmiştir. Henüz kıyafet konusunda tarikatlarda katı kuralların olmadığı bir döneme rastlamasına rağmen Nakkaş Osman'ın gerçeğe uygun tasvirler yapmış olması oldukça dikkat çekicidir.

Osmanlı saray içerisinde üretilen yazmalar kadar Bağdat, Halep, Şam gibi merkezlerde resimlendirilen eserler de ayrı bir öneme sahiptir. Genellikle tasavvuf konulu yazmaların üretildiği şehirlerde sanatçılar Mevlevî dergâhlarında yaşayan dervişlerdir. Hem derviş hem nakkaş olan bu kişiler XVI.yüzyılın ikinci yarısında özellikle Mevlevîliğin kurucusu Mevlânâ'nın hayatına dair tasvirler yapmışlardır. Yerli nakkaşlar sadece derviş tasvirleriyle yetinmeyip dergâhları ve dini törenleri de resmetmişlerdir. Tarikat yaşantısının içinde olan nakkaşlar konuyu en iyi şekilde bildikleri için tüm ayrıntılarıyla tasvir etmişlerdir.

Saray dışında çalışan çarşı ressamaları ise özellikle tek figür çalışmalarıyla bu alana destek vermişlerdir. XVI.yüzyıl sonlarında başlayıp XVII.yüzyılda yoğun olarak sipariş üzerine üretilen albümlerde dervişler dışında toplumun farklı kesiminden bireylerin de tasvirlerine rastlanmaktadır. Kıyafet albümlerini tasarlayan nakkaşlar sayesinde sadece Mevlevî değil, Bektâşi, Nakşî, Gülşenî, Kalenderî, Haydarî ve Câmî dervişlerinin giyimi hakkında bilgi sahibi olmaktadır. Her türlü ayrıntıdan uzak sadece figürün ön planda olduğu bu albümler sayesinde dönemin modası, giysilerin kesimi ve tercih edilen kumaşlar da izleyici ile buluşmaktadır.

Ayrıca albümlerde yer alan bir Kalenderî derviş tasviri sadece o dervişi değil, yaşadığı dönemin tüm Kalenderî dervişlerini temsil etmektedir. Bu bağlamda albümlerin salt bireyi temsil etmediğini daha büyük bir topluluğun temsilcisi olduğunu düşünmek gerekmektedir

Kıyafet albümlerinin getirdiği yenilikler ile Batılı resim tekniklerini birleştiren Levnî Abdülcelil Çelebi isimli sanatçı ise XVII.-XVIII.yüzyıllar arasında Osmanlı minyatür sanatında özellikle portre konusundaki başarıları çalışmaları ile dikkat çekmektedir. Levnî hem tek figürden oluşan bir kıyafet albümü hazırlamış hem de kalabalık sahneler içeren yazmalara imzasını atmıştır. Mevlevî, Kalenderî ve Bektâşî dervişlerini toplum içerisinde bir aradayken resmetmiş ayrıca kendisinden sonra gelen öğrencilerine de bu konuda yol göstermiştir.

Levnî'nin açtığı yolda ilerleyen sanatçılar Batı resim sanatında kullanılan suluboya, guvaj ve tempera gibi teknikleri Osmanlı minyatür sanatına yavaş yavaş sokmaya başlamıştır. XVIII.yüzyıldaki son örneklerde kıyafet albümleri gibi tek figürlerden oluşan ancak Batı resim sanatı tekniklerinin kullanıldığı derviş tasvirleri ortaya çıkmıştır. Bu tasvirlerde de başından beri görülen Mevlevî ve Bektâşî dervişi dışında hala Osmanlı topraklarında yaşayan Nakşibendî tasvirlerini de görmekteyiz.

Sonuç olarak Osmanlı minyatüründe derviş konulu tasvirler XVI.yüzyıldan başlayıp XVIII.yüzyıl sonu hatta XIX.yüzyıl başına kadar devam etmiştir. Minyatürlerde en fazla görülen derviş grubu Mevlevîlerdir. Osmanlı topraklarında yaşamış olan Bedevîyye, Şazeliyye, Sâdiyye, Rûfâiyye, Kâdiriyye, Halvetiyye gibi tarikatlara ait minyatürlere rastlanmamıştır. Özellikle tek figür çalışmalarında karşımıza çıkan Mevlevî dervişlerini gezici derviş grupları, Bektâşiler, Bayramîler ve Nakşîler takip etmektedir. Bu minyatürlerde dervişlerin kıyafetlerinin yanı sıra toplum içindeki konumları, ayinleri, tekkeleri, dış dünya ile olan ilişkileri ve kendi aralarındaki muhabbetleri de tasvir edilmiştir. Günümüze ulaşan derviş kıyafetleri ile minyatürlerdeki kıyafetler karşılaştırıldığında ise Osmanlı minyatürünün gerçekçiliği ve güvenilirliği bir kere daha ispatlanmıştır.

6. KAYNAKÇA

AĞIRDEMİR, Erdoğan, 2011. “Bektaşilikte Tâc Çeşitleri ve Anlamları”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi**, S. 60, s. 365-378.

ATASOY, Nurhan, 2016. **Derviş Çeyizi Türkiye’de Tarikat Giyim-Kuşam Tarihi**, Kültür A.Ş. Yayınları: İstanbul.

AKBULUT, Dilek, 2013. “İnanç ve Üretim Bağlamında Hacıbektaş Taş İşçiliği”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi**, S. 68, s. 221-238.

AKŞAR, Mustafa, 1999. “Bir Türk Tarikatı Olarak Halvetiyye’nin Tarihi Gelişimi ve Halvetiyye Silsilesinin Tahlili”, **AÜİF Dergisi**, S. 39, s. 535-563.

ALGAR, Hamid, 1991. “Bahâeddin Nakşibend”, **TDVİA**, c.XIV, s. 458-460.

_____, Hamid, 2006. “Nakşibendiyye”, **TDVİA**, c.32, s. 335-342.

ALKAN, Mustafa, 2011. “Hacı Bektaş-ı Velî Tekkesine Nakşibendî Bir Şeyhin Tayini: Merkezî Bir Dayatma ve Sosyal Tepki”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi**, S. 57, s. 213-223.

ALTI, Aziz, 2018. “III. Ahmet Dönemi’nde Pirevi Hacı Bektaş Velî Tekkesi”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi**, S. 87, s. 183-194.

ALTIER, Semiha, 2008. “Bektâşî İkonografisi Üzerine Bir Deneme: Hacı Bektaş Veli Müzesi’ndeki Figürlü Keşkül-ü Fukaralar” **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 17, s. 101-116.

AND, Metin, 1982. **Osmanlı Şenliklerinde Türk Sanatları**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: Ankara.

_____, Metin, 1990. “17.yüzyıl Türk Çarşı Ressamları ve Resimlerinin Belgesel Önemi”, **Kültür ve Sanat**, S. 8, s. 5-12.

_____, Metin, 2002. **Osmanlı Tasvir Sanatları: 1 Minyatür**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: İstanbul.

Âşık Paşazade, 2003. **Osmanoğulları’nın Tarihi**, Haz. Kemal Yavuz-M. A. Yekta Saraç, Koç Kültür Sanat Tanıtım A.Ş. Yayınları: İstanbul.

AYDIN, Ferit, 2000. **Tarikatta Râbita ve Nakşibendîlik**, Süleymaniye Vakfı Yayınları: İstanbul.

AZAMAT, Nihat, 2001 (a). “Kâdiriyye”, **TDVİA**, c. 24, s. 131-136.

_____, Nihat, 2001 (b). “Kalenderiyye” , **TDVİA**, c.24, s. 253-256.

BAĞCI, Serpil, ÇAĞMAN, Filiz. vd., 2006. **Osmanlı Resim Sanatı**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: İstanbul.

BALKAYA, Adem, 2012. “Âşık Tarzı Şiir Geleneğinde Kalenderi Türü”, **TAED** , S. 48, s.117-132.

BARDAKÇI, Mehmet N., 1992. “Osmanlı Devletinin Kuruluş Sürecinde Tasavvuf ve Tarikatlar”, **Araştırmalar- İnsan Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, S. 2, s. 1-16.

BARKAN, Ömer Lütfi, 2013. **Kolonizatör Türk Dervişleri ve Süleymaniye Camii ve İmaret Muhasebesi (1585-1586)**, Haz. Coşkun Çakır, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları: Ankara.

BAŞ, Eyüp, 2011. “Ahmed Yesevî’nin Bektâşilik, Alevilik Üzerindeki Etkileri ve Osmanlı Dini Hayatındaki İzleri” **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 52, s. 21-53.

BAŞKAN, Seyfi, 1998. **Ankara Hacı Bayram Veli Camii ve Türbesi**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları: Ankara.

BAYKARA, Resuhi, 1953. “Birinci Harbi Umumîde Mücahidin-i Mevleviyye Alayı”, **Yeni Tarih Dünyası Dergisi**, c. 1, S. 3, s. 106-108.

BAYRAMOĞLU, Fuat, 1983. **Hacı Bayram-ı Velî Yaşamı- Soyu-Vakfı**, c. 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları: Ankara.

_____, Fuat, AZAMAT, Nihat, 1992. “Bayramiyye”, **TDVİA**, c. 5, s. 269-273.

BENLİOĞLU, Selman, 2018. “Sarayda Düzenlenen Tarikat Âyinleri Işığında III. Selim’in Tekke Müziğiyle İlişkisi”, **Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (SAUIFD)**, c. 20, 37, s. 1-20.

BİLGİN, Azmi, 1995. “Tasavvuf ve Tekke Edebiyatı”, **Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, S. 1, s. 61-82.

BIRGE, Jhon K., 1937. **The Bektashi Order of Dervishes**: Londra.

BURKE, O. Michael, 2004. **Among the Dervishes**, Çev: Ahmet Tunç Demirtaş, İnsan Yayınları: İstanbul.

BROWN, Jhon P., 1868. **The Dervishes or Oriental Spiritualism**: Londra.

BOZKURT, Nebi, 2010. “Taç (2/1)”, **TDVİA**, c. 39, s. 362-363.

CAFEROV, Yaşar, 2010. “Seyyid Alî es-Sâbit er-Rifâî ve Kisve-i Ma’rifî Adlı Risalesi”, **Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, S. 25, s. 145-195.

CEBECİOĞLU, Ethem, 1990. **Hacı Bayram Velî ve Tasavvuf Felsefesi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi: Ankara.

_____, Ethem, 1997. **Tasavvuf Terimleri ve Deyimler Sözlüğü**, Rehber Yayınevi: Ankara.

_____, Ethem, 1999. “Osmanlı Kuruluş Dönemi Doğu Ucunda Sosyo-Kültürel Hareket Başlatan Sufî Bir Önder: Hacı Bayram-ı Velî”, **Osmanlı**, Yeni Türkiye Yayınları: Ankara, S.4, s.410-415.

_____, Ethem, 2007. “Hz. Mevlânâ Üzerine Genel Bir Değerlendirme” , **Tasavvuf:İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, S. 20, s. 7-12.

_____, Ethem, 2016. “Hacı Bayram-ı Velî’nin İlmî Birikimi”, **Uluslararası Hacı Bayram-ı Velî Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, (25-26 Mayıs 2016), Ankara, s. 90- 109.

CEYLAN, Semih, 2010. “Taç (2/2)”, **TDVİA**, c.39, s. 363-365.

_____, Semih, 2011. “Osmanlı Tâcnâme Literatürüne Göre Derviş Tacı ve Abdullah Salâhaddîn-i Uşşâki'nin Cevâhir-i Tâc-ı Hilâfet Risâlesi”, **İslam Araştırmaları Dergisi**, S. 25, s. 113-172.

ÇAĞMAN, Filiz, 1979. “XVI. .yüzyıl Sonlarında Mevlevî Dergâhlarında Gelişen Bir Minyatür Okulu”, **1.Milletlerarası Türkoloji Kongresi**, (15-20 Kasım 1973), İstanbul, s. 651-677.

ÇAPCIOĞLU, İhsan, 2016. “Ziyaret Fenomeni Bağlamında Hacı Bayram-ı Veli Türbesi ve Tesirleri” , **Uluslararası Hacı Bayram-ı Velî Sempozyumu Bildiri Kitabı**, (25-26 Mayıs 2016), Ankara, s. 353- 376.

ÇELİK, İsa, 2016. “Hacı Bayram-ı Veli'nin Yaşadığı Dönemde Tasavvufî Hayata Genel Bir Bakış” , **Uluslararası Hacı Bayram-ı Velî Sempozyumu Bildiri Kitabı**, (25-26 Mayıs 2016), Ankara, s. 43-84.

ÇETİNKAYA, Bayram Ali, 2007. “İkiz Ruhlar'ın Konuşma Dili Semâ”, **Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, S. 20, s. 93-115.

ÇEVRİMLİ, Nilgün, 2008. “Nevşehir Hacı Bektaş Müzesindeki Tekke Eşyalarından Bir Grup Madeni Keşkül”, **Vakıflar Dergisi**, S. 31, s. 305-334.

ÇITLAK, Mehmed F., 2014. “Derviş Çeyizi”, **Keşkül**, S. 31, s. 74-80.

DEĞİRMENCİ, Tülün, 2015. “Osmanlı Tasvir Sanatında Görselin “Okunması”: İmgenin Ardındaki Hikâyeler (Şehir Oğlanları ve İstanbul'un Meşhur Kadınları)”, **Osmanlı Araştırmaları**, S. 45, s. 25-55.

DEMİRARSLAN, Deniz, 2016. “Din ve Tasavvuf Kültüründe Çilehane Kavramı ve Mekân Özellikleri Açısından Gelibolu Çilehanesi”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi**, S. 77, s. 175-196.

DEMİRAY, Gökçe, 2011. “Sufi Meclislerinden Kahvehanelere” , **Tüm Zamanların Hatırına Sarayda Bir Fincan Kahve Sergi Kataloğu**, (2011), Yay. Haz. Yasin Yıldız, İstanbul: Milli Saraylar Yayınları, s. 65-79.

DURU, Necip F., 2007 (a). “Batılı Seyyahların Gözüyle ‘Dönen Dervişler’” , **Hece Aylık Edebiyat Dergisi**, S. 130, s. 118-146.

_____, Necip F., 2007 (b). “Şâir Muhayyilesinde Mevlevî Kisvesi” , **Türk- İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi**, S. 3, s. 119-140.

Ebu'l-Vefa Taftazanî, 1996. “Mısır'da Süfi Tarikatların Tarihi Gelişimi ve Günümüzdeki Durumları”, Çev. Mustafa Aşkar, **AÜİF Dergisi**, c. 35, S. 1, s. 535-552.

ERAYDIN, Selçuk, 1973. “Hoca Bahaeddin Nakşbend” , **İslâm Medeniyeti Dergisi**, S. 27, s. 13-16.

_____, Selçuk, 1994. **Tasavvuf ve Tarikatlar**, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları: İstanbul.

ERHAN, S. Mehmet, 2004. “Kıyafetnâme (Tarikatlarda Semboller)”, **Bursa'da Dünden Bugüne Tasavvuf Kültürü-3**, Yay. Haz. Hasan B. Gülgen, Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı Yayınları: Bursa.

ERHAN, Safiyüddin, 2014. “Esas Gaye Tâc ü Hırka Değildir, Kalbin Şekillenmesidir”, Röportaj: Sema Özkul, **Keşkül**, S. 31, s. 49-61.

ERKAYA, Mahmud E., 2016 (a). “Bayramiyye ve Eşrefiyye'de Halvet” , **Uluslararası Hacı Bayram-ı Velî Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, (25-26 Mayıs 2016), Ankara, s. 635-650.

_____, Mahmud E., 2016 (b). “Günümüz Ürdün’ünde Faaliyet Gösteren Tarikatlar”, **EKEV Akademi Dergisi**, S. 66, s. 393-414.

EROL, Erdoğan, 1991. “Padişah III. Selim’in Mevlâna’nın Türbesi İçin Yaptırdığı Pûşîde”, **TED**, S. 19, s. 9-30.

EYUBOĞLU, İsmet Z., 1987. **Günün Işığında Tasavvuf Tarikatlar Mezhepler Tarihi**, Geçit Kitabevi: İstanbul.

Ferîdûn bin Ahmed-i Sipehsâlâr, 1977. **Mevlânâ ve Etrafındakiler**, Çev. Tahsin Yazıcı, Tercüman Yayınları: İstanbul.

FAROQHI, Surayia, 2003. **Anadolu’da Bektaşilik**, Çev. Nasuh Barın, Simurg Yayıncılık: İstanbul.

GARNETT, Lucy M.J., 2010. **Osmanlı Toplumunda Dervişler ve Abdallar**, Çev. Hanife Öz, Dergâh Yayınları: İstanbul.

GÜLTEN, Sadullah, 2012. “Tahrir Defterlerine Göre Anadolu’da Kalenderîler ve Haydarîler”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, c. 31, S. 52, s. 35-54.

GÜNDÜZ, İrfan, 1984. **Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebetleri**, Seha Neşriyat: Ankara.

GÜNER, Ahmet, 1986. **Tarikatlar**, Milliyet Yayınları: Ankara.

GÖLPINARLI, Abdülbaki, 1931. **Melâmîlik ve Melâmîler**, Devlet Matbaası: İstanbul.

_____, Abdülbaki, 1953. **Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik**, İnkılap Kitabevi: Ankara.

_____, Abdülbaki, 1958. **Manakıb-ı Hacı Bektâş-ı Velî «Vilâyet – nâme»**, İnkılap Kitabevi: İstanbul.

_____, Abdülbaki, 1963. **Mevlevî Âdâb ve Erkânı**, İnkılap ve Aka Kitabevleri: İstanbul.

_____, Abdülbaki, 1969. **100 Soruda Mezhepler ve Tarikatlar**, Gerçek Yayınevi: İstanbul.

_____, Abdülbaki, 1971. “Haydarîlik”, **Türk Ansiklopedisi**, MEB Yayınları: Ankara, c. 19, s. 104.

_____, Abdülbaki, 1974. “Kalenderiye”, **Türk Ansiklopedisi**, MEB Yayınları: Ankara, c. 21, s. 157-161.

_____, Abdülbaki, 2004. **Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri**, İnkılap Kitabevi: İstanbul.

HAAR, Johan G.J. ter, 2002. “Nakşibendiyye'de Manevi Rehberliğin Önemi”, **Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, Çev. Ahmet C. Haksever, S. 9, s. 385-394.

HARAL, Hesna 2014. **Osmanlı Minyatüründe Mevlana'nın Yaşam Öyküsü: Menakıbü'l Arifin ve Tercüme-i Sevakıb-ı Menakıb Nüshaları**, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, Türk-İslam Sanatları Programı, Doktora Tezi: İstanbul.

HAKSEVER, Ahmet C., 2009. “Osmanlı'nın Son Döneminde Islahat ve Tarikatlar: Bektâşilik ve Nakşibendilik Örneği” , **EKEV Akademi Dergisi**, S. 38, s. 39-60.

HAMSUN Knut, Hans C. ANDERSEN, 2006. **İstanbul'da İki İskandinav Seyyah**, Çev. Banu G. Syvertsen, Yapı Kredi Yayınları: İstanbul.

IŞIK, Emin “Osmanlı'nın Siyasî ve Kültürel Hafızasında Mevlevîlik Var”, **SaltanatınDervişleri Dervişlerin Saltanatı: İstanbul'da Mevlevilik**, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü: İstanbul, s. 12-41.

IŞIK, Zekeriya, 2015. “XIX. .yüzyıl Osmanlı Toplumunda Sosyo-Ekonomik Değişim Süreci ve Tarikatlar”, **Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, c. 8, 2, s. 545-574.

_____, Zekeriya, 2015. **Şeyhler ve Şahlar- Osmanlı Toplumunda Devlet-Tarikat İlişkilerinin Gelişim ve Değişim Süreçleri**, Çizgi Yayınları: Konya.

IŞIN, Ekrem, 1994 (a). “Bektâşilik”, **DBİA**, c. 2, s. 131-137.

_____, Ekrem, 1994 (b). “Nakşibendilik”, **DBİA**, c. 6, s. 31-39.

_____, Ekrem, 1994 (c). “Sa' dîlik”, **DBİA**, c. 6, s. 391-394.

İNAL, Güner, 1984. “Tek Figürden Oluşan Osmanlı Albüm Resimleri”, **Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi**, S. 3, s. 83-96.

İNALCIK, Halil, 2003. **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağı (1300-1600)**, Çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları: İstanbul.

İNANÇER, Ömer T., 1994 (a), “Rıfailikte Zikir Usulü ve Musiki”, **DBİA**, c. 6, s. 330-331.

_____, Ömer T., 1994 (b), “Sa’dilikte Zikir Usulü e Musiki”, **DBİA**, c. 6, s. 394-396.

_____, Ömer T., 1994 (c), “Şazeli Zikir Usulü ve Musiki”, **DBİA**, c. 7, s. 140-141.

_____, Ömer T., 2005. “Osmanlı Tarihinde Sûfilik Âyin ve Erkânları”, **Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler**, Haz. Ahmet Y. OCAK, TTK Yayınları: Ankara, s. 115-172.

_____, Ömer T., 2016. **Bir Muhammedî Âşık Hz. Mevlânâ**, Sufi Kitap: İstanbul.

İZ, Mahir, 1969. **Tasavvuf**, Rahle Yayınevi: İstanbul.

Jasmina- ÇOLAKOĞLU, Ömer, 2004. “Keşkül-ü Fukara”, **Keşkül**, S. 1, s. 4-8.

KABAKÇILI, Osman, 2016. “İsmail Hakkı Bursevi Tefsirinde Hacı Bayram Veliye Gönderilen Referanslar ve Analizleri”, **Uluslararası Hacı Bayram-ı Veli Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, (25-26 Mayıs 2016), s.297-306.

KAPLAN, Hayri, ŞIK, İsmail, 2006. “Ahmed er- Rıfâî’nin İtikâdî ve Kelâmî Görüşleri”, **Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, S. 16, s. 87-105.

KARA, Mustafa, 1990. **Bursa’da Tarikatlar ve Tekkeler**, Uludağ Yayınları: Bursa.

_____, Mustafa, 1992. **Tasavvuf ve Tarikatlar**, İletişim Yayınları: İstanbul

_____, Mustafa, 1993. “Gül Risalesi”, **UÜİF Dergisi**, c. 5, S. 1, s. 11-23.

_____, Mustafa, 2005 (a). **Dervişin Hayatı Sûfînin Kelâmı**, Dergâh Yayınları: İstanbul.

_____, Mustafa, 2005 (b). **Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları (Tarikatlar-Tekkeler-Şeyhler)**, Dergâh Yayınları: İstanbul.

_____, Mustafa, 2008. “Tekke Eğitimi ve Literatürü” , **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, c. 6, S. 12, s. 107-138.

KARAMUSTAFA, Ahmet T., 2007. **Tanrının Kuraltanımaz Kulları Kulları - İslam Dünyasında Derviş Toplulukları 1200-1550**, Yapı Kredi Yayınları: İstanbul.

KAYAOĞLU, İsmet, 1990. “Mevlânâ'nın Çağdaş Derviş Tarikatları, Babalar, Kalenderiler ve Diğerleri” **AÜİF Dergisi**, c.31, S. 1, s. 147-155.

KAYAPINAR, Ayşe, KAYAPINAR, Levent, 2010. “Balkanlar’da Karıştırılan İki Bektaşî Zaviyesi: XV-XVI.yüzyılda Osman Baba ve Otman Baba Tekkeleri”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S. 55, s. 97-128.

KILIÇ, Mahmut E., 2016. **Anadolu Tasavvuf Tarihine Notlar- 1 (Cumhuriyet Dönemi- Osmanlı Dönemi)**, Sufi Kitap: İstanbul.

KILIÇ, Rüya, 2006. “Osmanlı Devleti’nde Yönetim-Nakşibendi İlişkinine Farklı Bir Bakış: Hâlidî Sürgünleri” , **Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, S. 17, s. 103-119.

KISSLING, Hans J., 1994. “Osmanlı İmparatorluğunda Derviş Tarikatlarının Sosyolojik ve Eğitsel Rollerini”, Çev. Bünyamin Solmaz, **SÜİF Dergisi**, S. 5, s. 335-347.

KIZILER, Hamdi, 2012. “Osmanlılarda İlk Yerel Manevî Oluşum: Hacı Bayram Velî ve Bayramiyye Ekolünün Anadolu’ya Etkisi”, **OTAM**, S. 32, s. 67-80.

_____, Hamdi, 2016. “Bayramiyye Tarikatı'nın Ortaya Çıkışı Bağlamında Bayramîlik-Halvetîlik İlişkisi” **Uluslararası Hacı Bayram-ı Velî Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, (25-26 Mayıs 2016), Ankara, s. 609-619.

KOCA, Emine, KOÇ, Fatma, 2014. “Kıyafetnameler ve Ralamb’ın Kıyafet Albümü’ndeki 17.yüzyıl Osmanlı Toplumunu Giysi Özelliklerinin İncelenmesi”, **Turkish Stuides**, S. 11, c. 9, s. 371-394.

KOÇU, Reşat E. 1969. **Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü**, Sümerbank Kültür Yayınları: Ankara

KOŞAY, Hamit Z., 1967. “Bektaşilik ve Hacıbektaş Türbesi”, **TED**, S. 10, s. 19-26.

KÖPRÜLÜ, M. Fuad, 1935. “Abdal” , **Türk Halk Edebiyatı Ansiklopedisi**, Burhaneddin Basımevi: İstanbul, S. 1, s. 23-56.

_____, M.Fuad, 1970. “İslam Sufi Tarikatlerine Türk-Moğol Şamanlığının Tesiri”, **AÜİF Dergisi**, c.18, S. 1, s. 141-152.

_____, M. Fuad, 1976. **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.

_____, M. Fuad, 2012. **Anadolu’da İslamiyet**, Akçağ Yayınları: Ankara.

KÖPRÜLÜ, Orhan F., 1988 (a). “Abdal (2/2)”, **TDVİA**, c. 1, s. 61-62.

_____, Orhan F., 1988 (b). “Abdal Murad”, **TDVİA**, c. 1, s. 63-64.

KÖSE, METİN Z., 2009. “Yeniçeri Ocağının Bektâşîleşmesi Süreci ve Yeniçeri-Bektâşî İlişkileri”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Dergisi**, S. 49, s. 195-208.

KÖSE, Fatih, 2012. “İstanbul’daki Halvetî Tekkelerine Dair”, **Keşkül**, S. 23, 124-128.

KÖSEOĞLU, Mehmed A., 2012. “Babagân Bektâşîliği’nin 20.yüzyıldaki Temsilcileri”, **Keşkül**, S. 22, s. 48-53.

_____, Mehmed A., 2013. “İstanbul’da Rifâî Tekkeleri”, **Keşkül**, S. 28, s. 110-119.

_____, Mehmed A., 2016. “İstanbul’da Bayramî Şeyhlerinin Postnişin Olduğu Tekkeler ve Günümüzdeki Durumları”, **Uluslararası Hacı Bayram-ı Veli Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, (25-26 Mayıs 2016), Ankara, s. 429-470.

KÜÇÜKKAYA, M. Askeri, 2016. “Evliya Çelebi’nin Seyahatnamesinde Hacı Bayram-ı Veli ve Tarikatı”, **Uluslararası Hacı Bayram-ı Veli Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, (25-26 Mayıs 2016), Ankara, s. 307-324.

KÜÇÜK, Hasan, 1980. **Osmanlı Devletini Tarih Sahnesine Çıkaran Kuvvetlerden Biri: Tarikatlar ve Türkler Üzerindeki Müsbet Tesirleri**, TÜRDAV Yayınları: İstanbul.

KÜÇÜK, Hülya, 2016. “Milî Mücadele’de Arabulucu Şeyhler” **Derin Tarih**, S. 7, s. 124-125.

KÜÇÜK, Sezai, 2010. “Ortak Kader: Osmanlının Son Yılları ve Mevlevilik”, **Uluslararası Mevlânâ Sempozyumu Bildirileri**, (8-12 Mayıs 2007), Konya-İstanbul: Motto Project Yayını, c. 2, s. 716-732.

LEVTZION, Nehemia, 2012. “XVIII. .yüzyıl Sûfî Tarikatları Yapı, Teşkilat ve Ritüel Bakımından Meydana Gelen Değişimler”, Çev. Ercan Alkan, **Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, S. 29, s. 147-162.

MADEN, Fahri, 2011. “Bektaşilikte Giysi ve Sembol Olarak Tâc” , **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi**, S. 60, s.65-84.

_____, Fahri, 2016. “Bektâşîliğin Serencamı”, **Derin Tarih**, S. 7, s. 152-157.

MAJDA, Tadeusz, 2006. “Râlamb’ın Türk Kıyafetleri Albümü” **Alay-ı Hümayun-İsveç Elçisi Râlamb’ın İstanbul Ziyareti ve Resimleri 1657-1658**, Çev. Ali Özdamar, İstanbul-İsveç Araştırma Enstitüsü: İstanbul, s. 196-205.

MELIKOFF, Iréne, 1993. **Uyur İdik Uyardılar–Alevilik- Bektaşilik Araştırmaları**, Çev. Turan Alptekin, Cem Yayınevi: İstanbul.

_____, Iréne, 1999. “İlk Osmanlı Sultanları ve Bektaşiler”, **Osmanlı**, S. 4, s. 384-386.

MERMUTLU, M. Sait, 2015. “Mehmer Rif’at Efendi’nin Risâle-i Tâc-ı Kâdiriyyesi”, **Şarkiyat İlim Araştırma Dergisi**, c. 6, S. 14, s. 321-350.

MILSTEIN, Rachel 1990. **Miniature Painting in Ottoman Baghdad**, Mazda Publishers.

Muhammed Zâfir el-Medenî, 2006. **Şâzeliyye Tarikatının Esasları**, Çev. Muhammed Önder, Bedir Yayınevi: İstanbul.

MUSLU, Ramazan, 2005. “Temelleri İznik’te Atılan Bir Tasavvuf Yolu: “Eşrefiyye”, **Uluslararası İznik Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, (5-7 Eylül 2005), İznik, s. 389-409.

_____, Ramazan, 2008. “Türk Tasavvuf Kültüründe Tarikat Kıyafetleri ve Sembolik Anlamları”, **Ekev Akademi Dergisi**, S. 36, s. 43-66.

MUTLU, İsmail, 2000. **Tarikatlar-1**, Mutlu Yayıncılık: İstanbul.

OCAK, Ahmet Y., 1981. “Bazı Menakıbnamelere Göre XIII-XV. .yüzyıllardaki İhtidalarda Heterodoks Şeyh ve Dervişlerin Rolü” , **Osmanlı Araştırmaları Dergisi**, c. 2 , s. 31-42.

_____, Ahmet Y., 1992. **Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sûfilik: Kalenderîler (XIV-XVII.yüzyıllar)**, TTK Basımevi: Ankara.

_____, Ahmet Y., 1992, “Bektaşilik”, **TDVİA**, c.5, s. 373-379.

_____, Ahmet Y., 1996. **Türkiye’de Tarihin Saptırılması Sürecinde Türk Süfiliğine Bakışlar**, İletişim Yayınları: İstanbul.

_____, Ahmet Y., 1999. “Osmanlı Devleti’nin Kuruluşunda Dervişlerin Rolü”, Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu Efsaneler ve Gerçekler, **Tartışma Panel Bildirileri**, (19 Mart 1999), Ankara, s. 67-80.

_____, Ahmet Y., 2005. **Alevî ve Bektâşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri**, İletişim Yayınları: İstanbul.

_____, Ahmet Y., 2011. **Babaîler İsyanı Aleviliğın Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu’da İslam-Türk Heterodoksisinin Teşekkülü**, Dergâh Yayınları: İstanbul.

ODYAKMAZ, A. Nevzat, 2005. **Bektâşîlik, Mevlevîlik, Masonluk**, Mephisto Yayınları: İstanbul.

ORTAYLI, İlber, 1995. “Tarikatlar ve Tanzimat Dönemi Osmanlı Yönetimi” , **OTAM**, S. 6, s. 281-287

ÖNDER, Mehmet, 1955. “Mevlânâ’nın Giyim Şekli ve Elbiseleri” **AÜİF Dergisi**, c. 4, , S. 3, s. 85-87.

_____, Mehmet, 1956. “Mevlevi Giyimleri”, **Türk Etnografya Dergisi**, S. 1, s. 77-82.

_____, Mehmet, 1957. **Mevlâna ve Türbesi**, Doğan Kardeş Yayınları: İstanbul.

_____, Mehmet, 1957. “Mevleviliği Temsil Eden Eşyalar”, **Türk Etnografya Dergisi**, S. 2, s. 62-64.

_____, Mehmet, 1994. “Konya’da Mevlânâ Dergâhı Merkez Arşivi ve Mevlevihaneler”, **Osmanlı Araştırmaları Dergisi**, S. 14, s. 137-142.

ÖNLER, Zafer, 2013. “Tarihten Günümüze Abdal Sözcüğü”, **AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, c. 13, S. 13, s. 293-298.

Yay. Haz. ÖNCÜL, Kürşat, 2012. **Kültürümüzde Dövme Geleneği**, KÜTHBUVAM Yayınları: Kars.

ÖZER, Murat, 2013. **Sikkenin Altındaki Sanat**, Türk Dünyası Vakfı Yayınları: Eskişehir.

ÖZKÖZE, Kadir, 2004. “Hacı Bayram Veli ve Yaşadığı Döneme Tesiri”, **Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**: Ankara, S.12, s. 53-72.

_____, Kadir, 2011. “Nakşibendiyye Tarikatının Temel İlkeleri”, **Keşkül**, S. 20, s. 4-11.

Ed. ÖZKUL, Adem, ZENGİN, Pınar. vd., 2014. “Kâdirî Tâc-ı Şerif”, **Keşkül**, S. 31, s. 44-45.

_____, 2014, “Müttekâ, Muîn, Çile Kolanı”, **Keşkül**, S. 31, s. 98-99.

_____, 2014. Röportaj Sema ÖZKUL, Safiyüddin ERHAN, “Esas Gaye Tâc ü Hırka Değildir, Kalbin Şekillenmesidir”, **Keşkül**, S. 31, s. 48-60.

ÖNGÖREN, Reşat, 2010. “Osmanlılar Döneminde Semâ ve Devran Tartışmaları”, **Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırmalar Dergisi**, S. 25, s. 123-132.

_____, Reşat, 2015. “Osmanlı Türkiyesi’nde Tarikatlar” , **Türkiye’de Tarikatlar-Tarih ve Kültür**, Ed. Semih Ceylan, İsam Yayınları: İstanbul, s. 55-94.

ÖZEL, Ahmet M., 2010. “Şâzelî”, **TDVİA**, c. 38, s. 385-387.

ÖZTÜRK, Ali, 2005. “Halvetiyye Tarikatına Mensup XVI.yüzyıl Divan Şairleri Üzerine Bir İnceleme”, **Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, S. 15, s. 225-252.

PAKALIN, M. Zeki, 1983. **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, c. 1, c.3, MEB Yayınları: İstanbul.

RADLOFF, Wilhelm, 2008. **Türklük ve Şamanlık**, Örgün Yayınevi: İstanbul.

RENDA, Günsel, 1977. **Batılılaşma Döneminde Türk Resim Sanatı**, Hacettepe Üniversitesi Yayınları: Ankara.

REVNAKOĞLU, Cemal S., 1950. “Tarikatların Tarihine Toplu Bir Bakış: Kadirilik”, **Yeni Tarih Dünyası**, S. 1, s. 17-19.

_____, Cemal S., 2003. **Eski Sosyal Hayatımızda Tasavvuf ve Tarikat Kültürü**, Kırkambar Kitaplığı: İstanbul.

RIHTIM, Mehmet, 2012. “Tarikat-ı Aliyye-i Halvetiyye'nin Tarihî Kökleri”, **Keşkül**, S. 23, s. 10-23.

SAYGI, Hakkı, 1996. **Otman Baba ve Velayetnamesi**, Saygı Yayınları: İstanbul.

SCHWEIGER, Salomon , 2004. **Sultanlar Kentine Yolculuk, 1578-1581**, Çev. Türkis Noyan, Kitap Yayınevi: İstanbul.

SCHIMMEL, Annemari, 2012. **İslamın Mistik Boyutları**, Çev. Ergun Kocabıyık, Kabalcı Yayınevi: İstanbul.

SERİN, Rahmi, 1984. **İslam Tasavvufunda Halvetilik ve Halvetiler**, Petek Yayınları: İstanbul.

SİNEMOĞLU, Nermin, 1996. “Onyedinci .yüzyılın İlk Çeyreğinde Tarihlenen Bir Osmanlı Kıyafet Albümü”, **Aslanapa Armağanı**, Bağlam Yayıncılık: İstanbul, s. 169-182.

SOUSTİEL, Jean, 1997. “Osmanlı El Yazmaları ve Minyatürler”, **Antik Dekor**, S. 47, s. 84-92.

SOYSALDI, İhsan, 2007. “Halvet Kavramı Üzerine Bir Değerlendirme”, **Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, S. 19, s. 235-243.

ŞAHİN, Haşim, 2003. “Klasik Osmanlı İstanbul’unda Nakşibendilik, Eyüp’te Baba Haydar Örneği”, **7. Eyüp Sultan Sempozyumu Tebliğler Kitabı**, (9-11 Mayıs 2003), İstanbul, s. 414-419.

_____, Haşim, 2007. “Otman Baba”, **TDVİA**, c.34, s. 6-8.

_____, Haşim, 2016. “Anadolu’yu Mayalayan Kurucu Babalar” , **Derin Tarih**, S. 7, s. 16-27.

ŞAPOLYO, Enver B., 2013. **Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi**, Elif Kitabevi: İstanbul.

ŞENTÜRK, Ahmet A., 2015. “Manzum Metinler Işığında Bir Kalender Dervişinin Profili” , **Turkish Studies**, c. 10, S. 8, s. 141-200.

ŞİMŞEK, Selami, 2007. “Kırklareli’de Tarikatlar ve Tekkeler”, **Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, S. 18, s. 205-220.

ŞİRİN, İbrahim, 2012. “Batılı Seyyâhların İzleniminde Sûfîler”, **Sufi Araştırmaları**, c. 3, S. 5, s. 21-45.

TANMAN, M. Baha, 1996. “Hacı Bayrâm-ı Velî Külliyesi”, **TDVİA**, c. 14, s. 448-454.

_____, M. Baha, 1994 (a).“İstanbul Mevlevihaneleri”, **Osmanlı Araştırmaları**, S. 14, s. 177-183.

_____, M. Baha, 1994 (b). “Halvetîlik”, **DBİA**, c.3, s. 533-535.

_____, M. Baha, 1994 (c), “Şazelilik”, **DBİA**, c. 7, s. 139-140.

_____, M. Baha, 1998. “Beşiktaş Mevlevihanesi’ne İlişkin Bir Minyatürün Mimarlık ve Kültür Tarihi Açısından Değerlendirilmesi”, **17.yüzyıl Osmanlı Kültür ve Sanatı Sempozyum Bildirileri**, (19-20 Mart 1998), İstanbul, s. 181-216.

_____, M. Baha, 2007. “İstanbul’da Mevleviliğin Fiziksel Ortamı”, **SaltanatınDervişleri Dervişlerin Saltanatı: İstanbul’da Mevlevilik**, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü: İstanbul, s. 76- 113.

_____, M. Baha, 2008. “Rifâî Âsitânesi”, **TDVİA**, c. 35, s. 98-99.

_____, M. Baha 2013. **Mevlevi Dünyasında Bahariye Mevlevihanesi**, İstev Yayınları: İstanbul.

TANRIKORUR, Ş. Barihüda, 2004. “Mevleviyye”, **TDVİA**, c.29, s.468-475.

TANRIKULU, Ebubekir, **Batmayan Güneş Gavs’ul-Azam Abdulkadir Geylani (k.s.)**, Yayınlanma Tarihi: 25.02.2018, Online Kitap: <https://docplayer.biz.tr/47277887-Gavs-ul-azam-abdulkadir-geylani-k-s.html> Erişim Tarihi: 12.05.2018.

TAHRALI, Mustafa, 2008. “Rifâiyye” **TDVİA**, c. 35, s. 99-103.

TATLILIOĞLU, Durmuş, 2014. “Tasavvuf ve Tarikatlara Sosyolojik Bir Bakış”, **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, c. 9, S. 4, s. 99-128.

TAYŞI, Mehmet S., 2007. “Ömer el-Halvetî”, **TDVİA**, c. 34, s. 65.

TEK, Abdurrezzak, 2009. “Sa’dilik ve Sa’diye Kültürünün Bursa’daki Temsilcileri”, **UÜİF Dergisi**, c. 18, S. 1, s. 225-246.

_____, Abdurrezzak, 2010. “Bursa’da Kâdirî Tekkeleri” , **UÜİF Dergisi**, c. 19, S. 1, s. 143-182.

TEZCAN, Hülya, 2011. **Topkapı Sarayı Müzesi Koleksiyonundan Tılsımlı Gömlekler**, Timaş Yayınları: İstanbul.

_____, Hülya, 2013. “Topkapı Sarayı Koleksiyonundaki Derviş ve Sufi Kıyafetleri”, **Sufi Bursa Kataloğu**: Bursa, s. 98-104.

TOPRAK, Filiz A., 2012. “1618 Tarihli “Peter Mundy” Albümü: Figürler Üzerine Bir İnceleme”, **Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi S. 22**, s. 69-83.

TOROS, Taha, 1984. “Çok Değerli Bir Albüm”, **Türkiyemiz**, S. 44, s. 1-4.

TOSUN, Necdet, 2010. “Mevlânâ ve Melevîliğin Nakşbendî Kültüründeki İzleri” , **Uluslararası Mevlânâ Sempozyumu Bildirileri**, (8-12 Mayıs 2007), Konya, c. 2, s. 939-948.

_____, Necdet, 2012. **Bahâeddin Nakşbend, Hayatı, Görüşleri, Tarikatı**, İnsan Yayınları: İstanbul

_____, Necdet, 2015. “Nakşibendiyye”, **Türkiye’de Tarikatlar- Tarih ve Kültür**, Ed. Semih Ceylan, İsam Yayınları: İstanbul, s. 611-692.

_____, Necdet, 2016. **Hoca Bahâeddin Nakşibend (K.S.)**, Aziz Mahmud Hüdâyi Vakfı: İstanbul.

_____, Necdet, 2016. “Nakşibendiyye (Âdâb ve Erkân)”, **TDVİA**, c. 32, s. 342-342.

TİMUR, Taner “Kurucu Efsaneler ve Devlet”, 2000. **Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu Efsaneler ve Gerçekler, Tartışma Panel Bildirileri**, (19 Mart 1999), İmge Kitabevi: Ankara, s. 31-42.

TÜRER, Osman, 2005. “Osmanlı Anadolu’sunda Tarikatların Genel Dağılımı”, **Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler**, Haz. Ahmet Y. OCAK, TTK Yayınları: Ankara, s. 207-247.

Türk Ansiklopedisi, 1968 (a). “Abdal”, MEB Yayınları: İstanbul, c.1, s. 28-29.

_____,1968 (b). “Bektaşilik”, MEB Yayınları: İstanbul, c.6, s. 34-38.

ULUDAĞ, Süleyman, 1976. **İslam Açısından Musikî ve Semâ**, İrfan Yayınevi: İstanbul.

_____, Süleyman, 1988. “Abdal Mehmed”, **TDVİA**, c. 1, s. 63.

_____, Süleyman, 1993 (a). “Câmî, Ahmed-i Nâmekî”, **TDVİA**, c. 7, s. 99-100.

_____, Süleyman, 1993 (b). “Câmiyye”, **TDVİA**, c. 7, s. 136-137.

_____, Süleyman, 1997. “Halvetiyye”, **TDVİA**, c. 15, s. 393-395.

_____, Süleyman, 1998. “Hırka”, **TDVİA**, c.17, s.373-374.

_____, Süleyman, 2001. **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, Kabalcı Yayınları: İstanbul

_____, Süleyman, 2009. **Dört Kapı Kırk Eşik**, Dergâh Yayınları: İstanbul.

UZUNÇARŞILI, İsmail H., 1988. **Osmanlı Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, c.3. Ankara.

UĞUR, Fehti F., 1945. “Mevlevî Kıyafetleri”, **Folklor Postası**, S. 7, s. 10-11.

USLU, Recep, 1994. “Devse”, **TDVİA**, c.9, s. 253-254.

ÜLKEN, Hilmi Z., 2003. **Anadolu'nun Dinî Sosyal Tarihi (Öncüler: Barak Baba, Geyikli Baba, Hacı Bektaş)**, Çev. Ahmet Taşgın, Kalan Yayınları: Ankara.

ÜNAL, Mehmet, ÇALIŞKAN, Nurettin, 2016. “Tarikatlar Hakkında Ansiklopedik Bir Risale: Mir'âtu't-Turûk”, **Tarih Okulu Dergisi**, S.25, s. 917-950.

ÜNVER, A.Süheyl, 1999. **Geçmiş Yüzyıllarda Kıyafet Resimlerimiz**, TTK Yayınları: Ankara.

Vâhidî, 2005. **Menakıb-ı Hâce-i Cihân ve Netîce-i Cân**, Yay. Haz. Turgut Karabey, Bülent Şıgva, vd., Akçağ Yayınları: İstanbul.

VİCDÂNÎ, Sadık, 1995. **Tarikatlar ve Silsileleri**, Yay. Haz. İrfan GÜNDÜZ, Enderun Kitabevi: İstanbul.

Yahyâ Âgâh b. Sâlih el-İstanbulî, 2005. **Tarikat Kıyafetlerinde Sembolizm, (Memu'âtü'z-Zarâ'if Sandukatu'l-Ma-ârif)**, Çev. Ülker Aytekin, Ocak Yayıncılık: İstanbul.

YAZICI, Tahsin, 1998. “Haydariyye”, **TDVİA**, c.17, s. 35-36.

Yeni Türk Ansiklopedisi, 1985 (a). “Kadirilik”, Ötüken Neşriyat: İstanbul, c. 5, s. 1614-1615.

_____, 1985 (b). “Kalenderilik”, Ötüken Neşriyat: İstanbul, c. 5, s. 1636-1637.

YILDIRIM, Rıza, 2010. “Bektaşî Kime Derler?: “Bektaşî” Kavramının Kapsamı ve Sınırları Üzerine Tarihsel Bir Analiz Denemesi”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S. 55, s.23-58.

YILDIZ, Abdulvahap, 2013. **Ahmed-i Câmî Nâmekî – Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri**, Semerkand Yayınları: İstanbul.

YILMAZ, H. Kamil, 1982. **Azîz Mahmûd Hüdâyî ve Celvetiyye Tarîkatı**, Erkam Yayınları, İstanbul.

_____, H. Kamil, 2010. **Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar**, Ensar Neşriyat: İstanbul.

YILMAZ, Gülay, 2015. “Bektaşîlik ve İstanbul’daki Bektaşî Tekkeleri Üzerine Bir İnceleme”, **Osmanlı Araştırmaları Dergisi**, S. 45, s. 97-136.

YURTOĞLU, Gökhan, 2016. “Otman Baba’nın Tarikatına Dair” **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi**, S. 80, s. 137-149.

YÜCER, Hür Mahmut, 2008. “Sa’diyye”, **TDVİA**, c. 35, s. 410-413.

_____, Hür Mahmut, 2013. “XIX. Asırda Osmanlılarda Rifâiler”, **Keşkül**, S. 28, s. 24-29.

ZEYBEK, Muhammed, 2015. “Fenâ Meclisinde Bekâ Bulanlar: Anadolu2nun Aykırı Zümreleri Üzerine Bir inceleme”, **Tarihin Peşinde**, S. 14, s. 229-336.

7. SÖZLÜK*

Abâ: Arapça abâe veya abâye de denir. Geniş, fakat kısa bir nevi gömlek olup, dizden biraz aşağı iner: üst tarafında, baş ve yanlarında kollar için birer delik bulunur. Keçi kılından dokunan kalın ve kaba kumaştan yapılır. Beyaz veya kahverengi olur. Dervişlerin giydiği bir elbise olup, kökeninin Hz. Peygamber'e kadar uzandığı söylenir.

Arakiyye: Kavuğun veya fesin altında, ter toplanması için giyilen takkedir. Zamanla dervişlerin giydiği takkeye özel isim olmuştur.

Ayak Mühürlemek: Bazı tasavvuf okullarında bu tabir şöyle açıklanır: Şeyhin huzuruna gelen müridin, sol elini sağ omzuna, sağ elini sol omzuna, sağ ayağının baş parmağını sol ayak baş parmağı üzerine koyarak hürmet ve saygı ifade eder bir vaziyette durmasıdır. Bu hareketin manası, müridin şeyhine: “elim, ayağım yok, baş eğik, şeyhime teslim olmuşum” demesidir.

Bağdad Gülü: Kâdirî tarikatı tabirlerindedir. Şeyhlerin başına giydikleri tacın üzerine, iç içe üç daireden oluşan ve gülü andıran yuvarlak parçaya, Bağdad Gülü denirdi. Genel olarak güller, bir daire onsekize bölünmek ve altışar altışar ipekle birbirine birleştirilmekle dikilirdi. Bu gülün kenarı, şirâze tarzında örme yapılırdı. Bu gülün rengi hususunda belirli bir kayıt olmamakla beraber, yeşil üzerine beyaz ibrişimle işlenirdi.

Balım Taşı: Kırşehir dolaylarında çıkan ve kendisinden oyularak vazo, masa, sürahi vs. gibi eşyalar yapılan balgamî tür taşa Alevîler ve Bektâşîler “Balım Taşı” derler.

---

*Sözlüğün hazırlanmasında kullanılan kaynaklar: Ethem CEBECİOĞLU, 1997. **Tasavvuf Terimleri ve Deyimler Sözlüğü**, Rehber Yayınevi: Ankara; Abdülbaki GÖLPINARLI, 2004. **Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri**, İnkılap Kitabevi: İstanbul.

Onlara göre bu taş Balım Sultan'ın kerametiyle çıkmıştır. Teslim taşı, palheng gibi tarikat enstürmanlarından bir kısmını bu taştan mal ederler.

Cehrî Zikr: Açıkta sesli olarak yapılan zikir uygulaması.

Cur'a-dan: Farsça yudumluk anlamına gelir; esrar çekilen kaba denir.

Çar Darb (Çhar-darb, Çehâr darb): Farsça-Arapça. Dört vuruş demektir. Kalenderîler ve Abdallar, başlarında biten bütün kılları usturaya vurdukları için, yapılan tıraş işlemine bu ad verilmiştir. Başta bulunan kıllar dört çeşittir: 1. Saç, 2. Kaş, 3. Bıyık, 4. Sakal. Kalenderîler ve Abdallar tıraş oldukları zaman, başlarının üzerinde hiç kıl bulunmazdı. Bu durumu ifade etmek üzere, çar darb yapan dervişler için “cevâlîka, cavlaklar” terimleri kullanılırdı. Haydarîler ve Câmiler de bu Kalenderî dervişleri gibi, saç ve sakallarını tıraş ettirirler, ancak bıyıklarını kesmezlerdi. XVI.yüzyıl Mevlevîlerinden Sîneçak Yusuf Efendi de çar darbı kabul edenlerdendir.

Çerağ: Farsça. Kandil, mum gibi manaları vardır. Toprakta veya madenden yapılmış kandil. İçine yağ konulup yan tarafındaki deliğe bir fitil takılarak yakılırdı. Bektâşî meydanlarındaki mumlara, özellikle mutfakta yanan mum ve lambaları uyandırmak için kullanılan kandile çerağ denilirdi. Diğer tarikatlarda da kandile çerağ denilirdi. Tekkelerde çerağı yanıp söndürmek için “çerağcı” adı verilen ayrı bir görevli bulunurdu.

Çile: Farsça, kırk anlamına gelen çihil sözcüğünden düzenlenmiş bir terim. Bir şeyh nezaretinde derviş, karanlık bir hücrede yalnız başına kırk gün süre ile az uyumak, az yemek, az içmek ve mümkün merteye sürekli ibadetle meşgul olur ki bu olaya çile denir. Bu, nefsi eğitmek için belirli bir süre halktan uzak kalıp olgunlaşmayı elde etmek için yapılır. Çileye Arapça olarak erbain de denir. Hemen hemen her tekkede, eskiden bu iş için bir veya birkaç hücre bulunurdu.

Çilehane: Farsça çile evi demektir. Tasavvuf erbabının çilelerini doldurdukları özel hüceye çilehane denirdi. Tekkelerin karanlık ve rutûbetli odaları, çilehane olarak kullanıldığı gibi, bu hücre bazen de dağ başlarında ve تنها yerlerdeki mağaralarda inşa edilirdi.

Dal Sikke: Türkçe-Arapça. Dal, düz, sade, çıplak manasına: sikke de Mevlevîlerin başlarına giydikleri keçeden serpuş anlamına gelir. Sikkenin sarıksız olanına, dal sikke denir. Destâr sarılmış olan sikkelere ise, destârlı sikke tâbiri kullanılır.

Dergâh: Farsça. Kapı, eşik, kapı yeri, sığınılacak yer, makam, tekke gibi manaları vardır. Tarikat mensubu şeyhlerle dervişlerin ikâmetgâhı olan büyük tekkelere dergâh denir. Hürmeti arttırmak için şerif sıfatı eklenerek Dergâh-ı Şerif de denilir. Kelime hafifletilerek “dergeh” şeklinde de muhafaza edilir.

Derviş: Farsça. Fakir, dilenci, dünyadan yüz çeviren, kendini Allah’a veren kişi. Tarikat mensublarının çoğu fakir olduğu için, bu isimle anıldığı ileri sürülür. Ancak, hakiki derviş kimseden bir şey istemez ve istememesi tarikat kuralıdır. Bu kelime İran’da ortaya çıkmasına rağmen, Arapça’ya geçmiş, “derâviş” şeklinde çoğulu yapılmıştır, hattâ Arapça karşılığı “fakir” ve çoğulu “fukara” kullanılmıştır. Tasavvuftaki manasıyla, bir şeyhin bey’ati ve terbiyesi altında bulunan kişi demektir.

Derviş Hırkası: Hırka vücudun üst tarafına giyilen, genellikle yünden örülmüş bir giysidir. Çeşitli renklerde olur. Mevlevîlerin giydiği üstlüğe derviş hırkası denir.

Destâr: Farsça. Başa giyilen takke, fes ve benzeri şeyler üzerine sarılan sarığa destâr denir. Kafesî ve örfî destar diye türleri vardır. Mevlevîler, buna saygı olmak üzere, “şerif” kelimesi ekleyerek “destâr-ı şerif” derlerdi. Sarıkların yedi kadar çeşidi meşhur olmuş ve tutunmuştur. Cüneydî, Pâyeli, Kafesî, Şeker-âviz, Dolama, Hüseyinî Kafesi, Örfî, Hüseyinî. Tarikat şeyhleri daha çok Hüseyinî sarık sararlar ki bu, aşağıdan yukarıya doğrudur ve yarısında yukarıdan aşağı doğru iner. Ortası kalınca, alt ve üst tarafları fâhirlle aynı hizadadır. “Örfî Destar”, dikilmiş ve içine pamuk

doldurulmuş, en az üç parmak kalınlığında, tülbentle aşağıdan yukarıya, yarısından sonra onun tersi olarak yukarıdan aşağıya doğru sarılır. Her sargının arasında bir parça açıklık bırakılır. Alt tarafta ise, bir sarımı dümdüz sarılmış olur. Destâr denilen sarık, neyin üzerine sarıldı ise (fes, tac, sikke) o sarımların üstünde gözüktür. “Cüneydî Destâr” bunun yarısı kadardır. “Dolama Destâr” dümdüz sarılan destârdır. “Kafesî Hüseyinî Destâr” ile “Kafesî Şeker-âviz Destâr”, tülbent dört kat edilip dikilerek iki parmak enliğinde ve çoğu kez dokuz arşın uzunluğunda tülbentle sarılır. Alt tarafı kalın olur, üste doğru incelik ve taç sikkenin kalınlığına eşit bit halde bulunur. Sağdan sola, soldan sağa sarılırken, her sarılan öbürünü tersine karşılar.

Destegül: Farsça gül destesi demektir. Kollu salta ile uzun cübbeye destegül denir. Mevlvî dervişleri bunu hücrede giyerlerdi. Ayın sırasındaki giysileri tennure olup, bellerine elifi nemed denilen bir kemer sararlardı. Bektâşîlerin destegül dedikleri üstlük, Haydarîden uzun, cübbeden daha kısa ve kolsuzdu. Mevlvî destegülü, uzun kollu, belde biten bir tür Haydariyye idi. Tennure üstüne de giyilirdi.

Devse: Arapça dövme, .iğneme demektir. Bu Sadiyye’de bir ayindir. Üçyüz Derviş yan yana yüzüstü yere yatar, şeyh de atıyla bunların üzerinden geçerdi. Bu bir sınavıydı. Teslimiyeti zayıf dervişlerin kemiği kırılır, güçlü olanlarınkı kırılmaz şeklinde bir inançla yapılırdı. Mısır’da yapılan bu uygulama 1881 senesinde yasaklanmıştır.

Ehl-i Beyt: Arapça evin ferdleri anlamındadır. Hz. Peygamber’in neslinden ve yakınlarından olanlara denir. Bunlar, Hz. Ali, Hz. Fatma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin’dir.

Elifi Sumat: Mevlvî tekkelerinde dervişlerin topluca yemek yemeleri için kullanılan, deriden yapılmış sofraya denir. Deri sofraları üç türlü olur: bir kısmı daire şeklinde, etrafında halkalara sahiptir. Bu halkalara bir zincir geçirilip çekilince sofraya büyük bir torba halini alırdı. Gezgin sufiler bu tür sofrayı kullanırlardır. Yine bir kısım daire şeklinde olur, dergâhlarda özellikle Konya Merkezi Mevlvî dergâhında

kullanılırdı. Üçüncü bir tür sofra da elifi sumat diye anılan, bir arşın genişliğinde uzun bir deriden ibaretti. Açılınca elif harfini andırdığı için, elifi sumat denilmiştir.

Elifi nemed: Nemed Farsça yün kemer manasındadır. Mevlevîlerin tennure denilen etek üzerine sardıkları kemere denir. Tarikata girilirken, şeyh tarafından üç veya yedi dolama ile sarılır. Ayin sırasında bu kemeri takmak mecburidir. Bu kemer, sağdan sola doğru sarılır.

Elifi Tac: Bektâşîlerin giydiği yassı başlığa verilen addır. Mevlevîler buna “Külâh-ı Seyfi” adı verirlerdi.

Eşrefî Tac: Eşrefiyye-i Kâdiriyye tacına denir. Bu tac, yedi dilimli olur. Beyaz çuhadan, içi pamuklu olarak dikilirdi.

Fahr: Arapça övünme, övünme meselesi olan şey demektir. Çeşitli sayıda dilimli Bektâşî tacının adıdır. Bektâşî fahrinin kubbe kısmı oniki ve dört dilimlidir.

Fahr-ı Edhemi: Edhemî tac. Bu tacın dört dilimi vardır. Bu tacı ilk defa İbrahim b. Edhem el-Belhî giydiği için onun adına izafen “Fahr-ı Edhemî” diye anılmıştır.

Fahr-ı Hüseyni: Hüseyinî tac. Bu tacın oniki dilimi vardır. Hz. Hüseyi, oniki imamın başında gelenlerden olduğu için, bu taca “Fahr-ı Hüseyinî” denmiştir.

Fereci: Mevlevî dervişlerinin giydikleri önü açık hırkaya “fereci” denir. Mevlevî hırkaları, önceleri bornoz şeklindeydi ve yakadan geçme idi

Fukara Keşkülü (Keşkül-ü fukara): .Bazı tasavvuf okulları, eskiden nefis terbiyesi için manevi eğitimin başlangıcında, halktan bir şeyler istemeye çıkarlardı. Ellerinde keşkül denen çukur bir kap ile dolaşırlardı. İcini doldururlar sonra da gelip şeyhe teslim ederlerdi. Şeyh de bunu halkın yoksul kesimine dağıtırdı. Keşkülün içinde

ekmek, buğday, düğme, ip, para, vs. gibi her şey karma karışık halde bulunur, bu yüzden karma karışık şeyler hakkında “fukara keşkülü gibi” deymi kullanılırdı.

Gül: Farsçadır. Türkçemizde de aynen kullanılır. Kâdirî tabiridir. Kâdirîlerin başlarına giydikleri arakiyyenin tepesine çuhadan daire şeklinde bir parça dikilirdi. Bu gül, Bağdat gülü, havuzlu, kafesli, kız gülü gibi çeşit çeşitti. Genellikle güller, bir daire 18’e bölünmek ve 6’şar 6’şar iplikle birbirine bitişmek üzere dikilirdi. Bağdat gülü, iç içe üç daireden oluşur ve şeyhlere mahsus taçlara dikilirdi. Havuzlu, kafesli ve kız gülü dervişlerin arakiyyelerinde kullanılırdı.

Bir de Rifâilerin bürhan olarak kullandıkları gül vardır. Bu iki karış uzunluğunda, uç kısmı yassı, avuç içi büyüklüğünde demir bir çubuktur. Bu çubuk mangala sokulur, yassı uç kıpkırmızı olunca çıkarılır, dil ile yalana yalana soğutulur.

Habbe: Arapça tane manasına gelmektedir. Fındık büyüklüğünde veya daha küçük, akik veya Necef taşından yapılmış tanelere denir. Bunlar yuvarlak veya kesme olur. Bu taneler ince ve gümüş bir zincire geçirilir. Düşmemesi için, aşağı ucunda gümüş telcen bir yuvarlak bulunur. Üst kısmı da iğnelidir. Bu şekilde iki habbe gömleğin veya Haydariyyenin sağ ve soluna takılır. Bunu “Hasan-Hüseyin sevgisine” işaret olmak üzere Bektâşîler kullanırdı.

Halvet: Arapça yalnız kalıp, تنها bir köşeye çekilmek demektir. Tasavvufta ise, zihinsel konsantrasyonu ve bazı özel zikirlerle riyazetleri gerçekleştirmek üzere, şeyhin müridini karanlık, dış dünyadan soyutlanmış bir yere, belirli bir süre için koyması. Allah ile gizlice konuşmak, kalbi yanlış inançlardan ve kötü huylardan temizlemek, kurtarmak da halvet olarak değerlendirilir.

Halvet-gâh: Arapça-Farsça bir sözcük. Halvet yapılan yer demektir. Halvet-hane tabiriyle aynı anlama gelir. Halvetin uygulandığı küçük dar hücreye halvet-gâh veya halvet-hâne denir.

Haydarî (Haydariyye): Göğsü ancak kavuşabilecek kadar dar, yakasız, kolsuz, bele kadar gelen bir üst elbisesidir. Bunun üzerine hırka giyilir. Omuz başlarına doğru sarkan ve birer kavis teşkil eden uçları vardır. Omuz başları karşılıklı “ha”, yaka “dal”, beden de “rı” harfine benzetilerek bu giysiye “Haydarî” denmiştir.

Hırka: Arapça bir kelime olup, Türkçemizde de kullanılmaktadır. Bez anlamındadır. Tarikat cihazlarından biri de hırkadır. Dervişler hırkayı genellikle zikir sırasında giyerler. Önü açık, yakasız, genişçe, kolludur. Mevlevîlerde resmi giysidir.

İstivâ: Arapça, kurulma, kaplama, hakim olma, eşit olma vs. gibi anlamları olan bir kelime. İstivâ edilen şey üzerinde zuhur etmek. Mevlevilik tabiri. Giyildiğinde tam orta yerinden, önce tepeden açmak ve arkadan ense çukuruna dikey olarak uzamak üzere sikkeye dikilen yeşil deriye verilen isim.

İşlemeli Taç: Kâdirîler tarafından giyilen bir taç çeşidi. Çeşitli renkte çuha üzerine ve birbirine eklenip dikilmiş dört terk olarak yapılır. Üzeri ibrişim ile işlenirdi. Tacın tepesine Bağdat Gülü denen bir alamet konurdu.

Kanberiyye: Kalınca bir kuşağa halka ile asılmış, yumruk şeklinde ve yumruktan küçük balım taşı denen Kırşehirde çıkan balgami taştan yahut Nefes taşından yapılmış bir şeydir. Tığbend, teslim taşı, kemer, palheng vs. gibi tarikat cihazlarından olan Kanberiyye, bele sarılan kemer üzerine takılır. Kuşağın bir ucu, halka biçimindedir. Kanberiyye o halka üzerine takılır. Kuşağın bir ucu, halka biçimindedir. O halkaya sokulur ve belin sol yanına doğru meyilli olarak durur.

Kemer: Kâdirî ve Rifâilerin bellerine sardıkları kuşağa denir. Kemerin genişliği seiz- on santim olup çuhadan yapılmıştır. Ön tarafında, parça parça dikilmiş meşin üzerine üç sıra halka iliştilirdi.

Keşkül: Farsça yemek kabı, tas. Hindistan cevizi kabuğu veya abanoz gibi sert ağaçtan yapılır. Dilenmede kullanılır. Bu yüzden dilenci çanağı da denir. Bu tas iki

ucundan bir zincirle bağlanırdı. Yolculuğa çıkan bazı tarikatlara mensup dervişler bu taşı yanlarında taşırlar, yiyecek ihtiyacını başkalarından isteyerek giderirlerdi.

Kubbe: Tacın üst kısmına denilmektedir.

Lenger: Tacın başa geçen kısmına denilmektedir.

Mengüş: Küpe anlamında Farsça bir kelime. Bektâşî tabiri olarak bekar dervişlerin kulağına taktığı küpelere denir. Özellikle bu Haydarîlerde yaygındır. Bu küpe demir, pirinç, Necef taşı veya gümüşten yapılır, sağ kulağa takılırdı.

Mesnevihan: Farsça Mesnevî okuyan demektir. Kürsüde Mevlânâ'nın Mesnevîsini açıp, onu okuyup şerhederek vaaz veren kimseye denir. Mevlânâ zamanında bu görev yoktur.

Mevlevîhane: Mevlevî tekkelerine verilen isim. Mevlevîhanelerin en büyüğü tarikatın merkezi olan Konya'daki mevlevîhane idi. Konya merkezi tekkeye "Âsitâne"denirdi.

Mühür: Tacın tepesinde iplikle işlenerek dikilen parça. Düğme de denilmektedir.

Nefir: Farsça büyük boru demektir. Bazı fakir dervişlerin bellerinde taşıdıkları küçük boruya da nefir denir. Bu boru sığır boynuzundan yapılırdı. Nefir, kulakları rahatsız edecek şekilde güçlü bir ses çıkarır. Derviş bir yere gelince veya yolculuğa çıkacağı zaman bunu üflerdi. Askeri alanda kullanılan nefir, harplerde ve tehlikeli zamanlarda çalınırdı.

Ney: Farsça kamış anlamına gelir.

Palheng: Farsça av veya suçlu kişinin bağlandığı kemende, ipe derler. Dizgin anlamına da gelir. Kalenderî ve Bektâşîlerde bele kuşatılan kemerin biraz sol tarafına

bağlanan yaklaşık el büyüklüğündeki taşa denir. Bu taş, onu bağlayanı dizginleyip, nefesine galip geldiğine işaret eder. Palheng genellikle balgamî taştan yapılır. On iki imama işaret olarak oniki köşelidir. Pirinç veya gümüşten bir mahfaza, bu taşı arkadan tutar. Yine arkadaki bir halkadan geçen kuşakla beldeki kemerin üstüne ve göbeğin sol tarafına gelmek üzere kuşanılır.

Resm Hırkası: Resm Arapça iz demektir. Mevlevîlerin giydiği bedeni geniş hırkaya resm hırkası denir.

Ridâ: Arapça örtü demektir.

Saltakıy: Salt, tek, yalnız, mücerred anlamına gelen Türkçe bir kelimedir. Sarı Saltuk adı bu kelimedenden türemiştir. Dünya işlerinden sıyrılmış anlamına gelir. Bunlar ehl-i tecridirler. Saltakıy, iki yandan saçakları sarkan ve Kalenderîler tarafından giyilen elbisenin adıdır.

Sema: Arapça dinleme işitme, anlamına gelen bir kelime. Dinlenen ilahi veya bir müziğin etkisiyle coşup dönme. Semanın pek çok çeşidi vardır. Genel anlamıyla sema, Hak'tan gelen ve insanları Hakk'a çağıran bir mesajdır.

Semahane: Sema yapılan yere semahane denir. Burası daire şeklindedir. Döşemesi ayağı incitmeyecek düz tahtalarla döşelidir. Semayı izlemeye gelen seyircilere özel olarak ayrılmış bir yer vardır. Bu kısım semahaneden ayrıdır. Semahaneye girilen kapının tam karşısında mihrab vardır. Sol kısımda türbe bulunur.

Sema Tahtası: Mevlevîlikte yeni dervişlerin, semayı öğrendikleri, ortasında çivi bulunan, dört köşeli, ceviz ya da ıhlamur ağacından yapılmış bir tahta.

Semazen: Farsça sema eden demektir. Sema eden dervişlere semazen denilmektedir.

Semazen Başı: Mevlevî ayin sırasında semahanede dolaşıp, sema edenlerin birbirine çarpmamalarını ve düzeni bozmamalarını sağlayan dedeye “semazen başı” denir. Semazen Başısemayı iyi yapanlardan seçilirdi. Yeni başlayan dervişlere semayı o öğretirdi.

Seyfî Kûlah: Arapça ve Farsça kılıçlı kûlah demektir. Yukarı yassılaşıarak yükselen ve bu şekliyle kılıcı andıran Mevlevî kûlahı. Bu şekildeki sikke Bektâşîlerin Elifî Tac’ına benzer.

Sikke: Arapça altın paranın üzerine basılan nakış ve yazı anlamına gelir. Mevlevî kûlahına da sikke denir. Dövmeye keçeden yapılan, yekpare, bal rengi veya beyaz renkte, bir karış dört parmak uzunluğunda iç içe geçmiş iki katlı kûlahı denir. Sikke üzerine genellikle sarık sarılır. Sarık sarılmayan sikkeye dal sikke, sal kavuk veya dal fes denir.

Sufi: Arapça yünlü, yün giyen anlamına gelen bir kelime. Hakk’a vasıl olan kişiye sufi, arayışına devam edene de musatassvîf denir. Bir düşünceye göre sûf, yani yün giydikleri için de “Sufi” adını almışlardır.

Şedd: Arapça bağlama anlamındadır. Eskiden kuşak gibi giysilere şedd denirdi. Kuşak karnın üstünde düğümünip uçları sarkıtılırdı. Tasavvuf yoluna giren çırağın, mesleğinde ustalaştığında, özel bir törenle şeyhi tarafından beline kuşanan kuşağa şedd, bu törene de şedd kuşanma töreni denirdi.

Taç: Farsça süslü başlık anlamındadır. Hükümdarların resmî günlerde başlarına giydikleri murassa başlık. Bazı şeyh ve dervişlerin başlarına giydikleri çeşitli şekillerdeki kûlah taç olarak adlandırılır. Tacın üst kısmına kubbe, başa geçen kısmına kenger denir.

Tarikat: Arapça yol demektir. Bu kelime bir bakıma metot, usul anlamına gelmektedir. Şeyh önderliğinde müridin Allah'a ulaşma ve Allah'ın takdirini kazanma konusunda takip ettiği metoda tarikat adı verilmektedir.

Taylesan: Arapça sarığın yukarıdan bırakılan sarılmayan kısmına denir. Taylesan ya sağ ya da sol tarafa sarkıtılır. Bazen iki taylesan olur, biri sağa biri sola sarkıtılır. Bazen aşağı sarkıtılmadan çene altından dolanır ki buna “çene altı” manasında “Tahte'l-Hanek” denilmektedir.

Teber: Farsça balta demektir. Bir sapa geçirilmiş, keskin yüzü ve kavisli sapının iki ucuyla, keskin yerinin ters tarafından birer sivri ve süngü tarzında çelik bulunan, sapından başka her yeri yekpare yapılmış keskin balta. Teberin bir yüzlü ve iki yüzlü çeşitleri bulunmaktadır. Gezici dervişlerin kullandığı teber aynı zamanda Osmanlı ordusunda savaş aleti olarak da kullanılmıştır.

Tekke: Farsça dayanacak yer demektir. Şeyh ve müridlerin oturup kalkmalarına, ayin yapmalarına mahsus yere tekke denir. Yoldan gelen dervişlerin kalabileceği özel odaları ve mutfağı bulunmaktadır. Küçük tekkelere “zaviye”, büyük tekkelere “hânkâh”, dergâh” merkezi konumda olana da “âsitâne” denilmektedir.

Tennure: Arapça tandır, mutfak, ocak anlamlarına gelen bir kelime. Mevlevî tabiridir. Mevlevîlerin giydikleri kolsuz, yakası yırtmaçlı, bel tarafı kırmalı, geniş ve uzun entariye tennure denir. Tennure giyilince bele elifi nemed sarılır, üzerine de salta şeklinde destegül giyilirdi. Günlük ve sema ayinine özel iki tür tennure bulunmaktadır. Günlük olanı diz kapağı altına, sema tennuresi ise ayak bileklerine kadar uzanırdı.

Teslim Taşı: Bektâşî tabiridir. Bektâşî babalarının göğüslerinde taşıdıkları, avuç içi büyüklüğünde oniki köşeli taşa teslim taşı denirdi. Teslim taşı Kırşehir'de çıkan Hacı Bektaş Taşı'ndan yapılırdı.

Tığ-bend: Farsça kılıç bağı demektir. Bektâşîliğe girerken kesilen kurbanın tüyünden örülmektedir. Bekar kalmaya niyet eden Bektâşî dervişlerinin tığ-bendine düğüm atılmazdı. Mevlevîler de kullanmıştır. Tennureyi biraz kısaltmak için bele bağlanan kuşağa tığ-bend denilmektedir. Tığ-bend üzerine elifi nemed sarılırdı.

Züvvar: Arapça ziyaretçiler demektir. Mevlevî mukabelesini izlemeye gelen ziyaretçiler için kullanılan bir tabir.

8. ÖZGEÇMİŞ

Nurefşan Korkmaz, 06.06.1991 yılında İstanbul'da doğdu. 2008 senesinde İstanbul Güngören Anadolu İmam Hatip Lisesi'nden mezun oldu. 2014 yılında Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü'nde lisans eğitimini tamamladı. Aynı yıl Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Türk İslam Sanatları Programı'nda yüksek lisans eğitimine başladı. 2017 yılından beri TBMM Milli Saraylar/Dolmabahçe Sarayı bünyesinde çalışmaktadır.